55983
93/99 Fi H79

2007/6

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XXXV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXV. évfolyam • 6. szám
2007. december

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

•

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelent
az
Oktatási és Kulturális Minisztérium
a
Nemzeti Kulturális Alap
a
Magyar Nemzeti Múzeum
a
Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus
és a
Nemzeti Évfordulók Titkársága
támogatásával

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 396 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

•

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

•

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Andrásfalvy Bertalan dr. ny. egyetemi tanár, Hosszúhetény

Basics Beatrix művészettörténész, Budapest

Demeter Zsófia történész, Székesfehérvár

F. Dózsa Katalin történész, Budapest

Fenyvesi István dr. ny. egyetemi docens, Szeged

Gyenes Tamás hagyományőrző, Budapest

Halász Péter főtanácsos, Budapest

Harangozó Imre tanár, Újkígyós

Kolozs Barnabásné könyvtáros-tanár, Veszprém

Korcz Antalné helytörténész, Halászi

Kovács József László dr. ny. egyetemi docens, Budaörs

Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged

Lak István tanár, Budapest

Lukács László dr. néprajzkutató, Székesfehérvár

M. Lovas Krisztina történész, Budapest

Molnár András levéltárigazgató, Zalaegerszeg

Nagy Jenőné Tóth Magdolna amatőr néprajzi gyűjtő, Bag

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna tanár, Makó

Perényi Roland történész, Budapest

Pelyach István történész, Budapest

Romhányi András népművelő, Budapest

Dr. Simor Ferencné Bokody Éva tájházvezető, Siklós

Sipka László ny. könyvtáros, Budapest

Sørrensen, Søren Peder újságíró, Koppenhága

Szabó Szabolcs dr. tanár, karnagy, Pécs

Szathmáry István muzeológus, Szolnok

Tóth Dezső dr. ny. könyvtárigazgató, Veszprém

Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak tiszteletdíjukról.

Az első borítón gróf Batthyány Lajos,
első felelős miniszterelnök 2000-ben,
Polgárdiban felállított szobra látható.
Nagy Benedek alkotása.
Gelencsér Ferenc felvétele, 2007.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 4
2007 -12- 13

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Tisztelet a kalandozóknak! A pozsonyi csata 1100. évfordulójára *(Sipka László)* ... 3

Gróf Batthyányi Lajos miniszterelnökre emlékezünk

Egy miniszterelnöki kinevezés históriája *(Pelyach István)* ... 7
Batthyány Lajos gróf életútjának magyarországi és külföldi helyszínei *(Molnár András)* ... 13
Batthyány Lajos ábrázolásai *(Basics Beatrix)* ... 17
Batthyány Lajos és a divat *(F. Dózsa Katalin)* ... 23
Battyány Lajos gróf és a Kilencek újratemetése 1870-ben *(M. Lovas Krisztina)* ... 26
Utazás ismeretlen állomás felé.
Gróf Batthyány Lajos Fejér megyei állomásai *(Demeter Zsófia)* ... 34
Egy nem létező kultusz emlékei *(Perényi Roland)* ... 45
Dáka közössége emlékezik gróf Batthyány Lajos családjára *(Tóth Dezső)* ... 49

ISKOLA ÉS HONISMERET

Bálint Sándor: A karácsonyi ünnepkör ... 52
A magyar népdal rejtőzködő üzenetei *(Dr. Szabó Szabolcs)* ... 58

A HONISMERET FORRÁSAI

Vahot Imre: Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök és jellemrajza című munkájából (részlet) ... 64
Batthyány Lajos feleségéhez írt levele a siralomházból ... 66
Batthyány-gyászünnepély (Vasárnapi Újság 1870. június 5.) ... 67
Piry Czirjék: Gyászbeszéd néhai gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök ünnepélyes eltemetésére ... 69

EMLÉKHELYEK

Kazinczy Ferenc útján Erdélyben *(Kováts Dániel)* ... 77
„Ne kívánják halálunkat idő előtt…" Batthyány Lajos Jánosházán *(Romhányi András)* ... 87

EMLÉKEZZÜNK

Magyar lélekébresztés. Mindszenty József missziója Venezuelában *(Zika Klára)* ... 89
Fegyvertelenül Dániában – Magyar katonák a II. világháború utolsó szakaszában II. *(Søren Peder Sørrensen)* ... 93

HAGYOMÁNY

Jézus kiűzte belülle az ördögöt… Adalékok egy újkígyósi búcsúsvezér, Jézuskás Matyi bácsi arcképhez *(Harangozó Imre)* ... 102
„…Jók legyünk hát gyerekek" Adventtől karácsonyig a régi Bagon *(Nagy Jenőné Tóth Magdolna)* ... 112

KRÓNIKA

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnökre emlékeztek Jászkiséren *(Szathmáry István)* ... 119
Az Önkéntes Néprajzgyűjtők XX. országos találkozója *(Halász Péter)* ... 120

Köszöntjük a „Drávaszög krónikását" *(Dr. Simor Ferencné Bokody Éva)* 121
Öt ország, tizennégy megye énekesei *(Lak István)* 122
A Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény *(Kovács József László)* 124
Háromnapos ünnep Bernecebarátiban *(Gyenes Tamás)* 126
A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület honlapja *(Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna)* 128

In memoriam

Vargyas Lajos *(Andrásfalvy Bertalan)* 129
Gazda László *(Halász Péter)* 132
Stoller László *(Korcz Antalné)* 133

PÁLYÁZAT

Jászsági helytörténeti és Jászságért Díjra kiírt pályázat 134

KÖNYVESPOLC

Testis Temporis. Körmendi kiadványok a Batthyányiakról *(Halász Péter)* 135
Tóth Dezső: Dákai emlékképek *(Kolozs Barnabásné)* 136
A Visegrádi Országok ipari műemlékei *(Lukács László)* 137
Könyv a legkeletibb Fehérvárról *(Fenyvesi István)* 138

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 139

A XXXV. ÉVFOLYAM TARTALOMJEGYZÉKE 147

Minden kedves olvasónknak
békés, áldott karácsonyt
és boldog újesztendőt kíván

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállítása során könnyebbséget jelent, s a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (flopy) lemezen vagy CD-n küldik el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentsék. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a *Szerkesztőbizottság*

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter" Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

ÉVFORDULÓK

A győztes pozsonyi csata 1100. évfordulójára

I. Az Európai Uniós csatlakozásra vonatkozó hazai népszavazással kapcsolatban, úgy 2003 elején, megjelent Budapesten (szerencsére elég rövid ideig volt látható) egy hátrafelé nyilazó harcost ábrázoló, *Európába, de ne így!* szövegű plakát. Nem hiszem, hogy bölcs és méltányos az ebből áradó sugallat, ezért szántam rá magam az alábbiak megírására.

Mit gondol, mit tud egy „átlagos" mai gyerek, vagy akár felnőtt a magyar honfoglalás koráról és az azt követő időszakról? Történészeink, oktatásügyi szakembereink és pedagógusaink csapat-munkájának eredményeként szinte semmit vagy nagyon keveset és azt is rosszul (aránytalanul, eltorzítva). Pedig ez nem szükségszerű – elég, ha utalok László Gyula, Györffy György, Bóna István, Dienes István, Fodor István, Révész László és több társuk munkásságára, vagy *a Magyar Nemzeti Múzeum csodálatos gazdagságú 1996-os kiállítására,* amelynek gyönyörű és tanulságos katalógusa most is kapható (magyar és angol nyelvű kiadásban). Ez a gyűjtemény azóta bejárta (bekalandozta!) – mindenütt sikert aratva – Európa nagy városait, Helsinkitől Madridig. Jó lenne, ha végre itthon is újra láthatnánk, hiszen hiányzik és megvan a helye az állandó történeti kiállításban, az avarok és István király kora között.

A hivatkozott szakmai állásfoglalásokkal szemben, a „történet" mai előadásban: valahogy bekeveredtünk ide a Kárpát-medencébe, egy kicsit kalandozgattunk, jól megvertek minket, azóta nyugton vagyunk...

A népvándorlás során elég sok nép eljutott ebbe a térségbe, ők is szembekerültek a környezetükkel, előbb-utóbb megverték őket és azután *eltűntek.* Ha az előző mese szerint alakult volna a história, mi is erre a sorsra jutunk. Érdekes módon viszont őseinknek eszük ágában sem volt eltűnni, sőt: *Európa egyik legerősebb és leggazdagabb országa,* királysága jött itt létre, ahová a kontinens szinte minden „jobb" uralkodó háza örömmel küldte feleségül a lányait. Ami egyet jelentett a gazdasági, politikai kapcsolatok kiépítésével is. Érdemes volt jóban lenni a magyarokkal. Tessék megnézni például Kralovánszky Alán összeállítását, amely áttekinti *Magyarország királynéinak származási helyét* 997–1539 között! Vagy keressék meg, hogy *hol fogadták feleségül a magyar királykisasszonyokat!* Meg fognak lepődni, teljes joggal, hiszen mindez köszönő viszonyban sincs azzal, ami a saját történelmünkről a köztudatban él. Mindkét említett eseménysorozatról részletes, térképes ismertető táblát készítettek – magánszemélyek kezdeményezésére(!) – és ezek *Székesfehérvárott,* a Romkertnél tanulmányozhatóak.

Vessünk most egy pillantást ennek a rosszul vagy sehogyan sem ismert múltnak egy kis szeletkéjére, a *kalandozások* korára. Ha megnézzük a *tényeket,* az elhallgatott tényeket választ kaphatunk arra, hogy *miért a megmaradás* lett a sorsunk?

Tegyünk magunk elé egy Európa térképet, amelyen feltűntették *a magyar kalandozó hadjáratok útvonalait.* Tessék ezt alaposan szemügyre venni. Ezek a hadjáratok az Ibériai félszigetig, az Atlanti óceánig, az Északi tengerig, Itália déli részéig és Konstantinápolyig vezettek. Ma is kalandozó nép vagyunk, így feltételezhető, hogy a kedves olvasók közül sokan megfordultak ezeken a tájakon. Akár autóbusszal, akár autón mentünk, bizony elzsibbadt a fenekünk a hosszú utazás alatt. Őseink ezeket az utakat lóháton, favázas nyeregben tették meg, közben itt-ott egy kicsit harcolva... És mi hányszor tévedtünk el a jól jelzett autóutakon, bár ott volt a térdünkre terítve a térkép? Ők, az ellenséges terepen, aligha engedhették meg maguknak az eltévedés kockázatát... *Eszerint értékeljük a teljesítményüket!*

A *hadfelszerelésük* és a *hadtudományuk* is tiszteletre méltó. A reflex íj és a különleges harcmodor – amely igen nagy fegyelmezettséget és begyakorlottságot igényelt! – hosszú ideig (mintegy száz évig) eredményesen használható volt az európai környezetben. Mert – és bár ez tudható, mégis alig tudják –

az ilyen hadjáratok jóval *a honfoglalást megelőzően* kezdődtek. Az Etelközből érkezett magyar csapatok már 862-ben részt vettek a keleti frank belső háborúkban. Ez is mutatja, hogy a Kárpát-medence nem volt ismeretlen vidék Árpádék számára.

Érdemes elmondanunk, hogy ezek a hadjáratok nem ötletszerűen, egy-egy vezér duhaj kedve szerint történtek, hanem általában átgondoltan és céltudatosan – természetesen volt, amikor rosszul ítéltek meg helyzeteket. Az esetek nagy részében valakinek a *szövetségeseként* léptek fel, tehát ismerték, nyomon követték a változó és szövevényes európai erőviszonyokat.

A csapatok létszáma általában *néhány ezer főre* becsülhető. Ez attól függött, hogy hová és mennyire fontos vállalkozásra indultak. (Érdekességként, közbevetőleg megjegyezhetjük, hogy jó pár száz év múlva, 1757-ben, Hadik András altábornagy ugyancsak ilyen nagyságrendű, mintegy 3400 fős serege rajtaütéssel elfoglalta és megsarcolta a porosz fővárost, Berlint.)

A kalandozók szükségszerűen magukkal vittek egy vagy két vezetéklovat. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy már a *több ezer vágtató ló* látványa és dübörgése is rémülettel töltötte el az ellenséget. Egy leírás szerint a magyarok „egész télen nyílhegyeket kalapáltak". Másutt azt írták, hogy nyílzáport zúdítottak az ellenfélre. Számoljunk kétezer fős sereggel. A nyílzáporhoz csatánként mondjuk tíz nyílat lőtt ki egy harcos és – tegyük fel – egy hadjárat során tíz csatát vívtak. Egy harcosnak tehát száz nyílra volt szüksége. A seregnek *kétszázezer* nyílra... Ehhez adjuk hozzá az ugyancsak vasból készült lószerszámokat (zablát, kengyelt), a fegyvereket stb. Az itthon maradt népesség is vadászott valamivel, meg a gazdálkodásban is használtak vas eszközöket. Ehhez egész tisztességes *háttéripar*nak kellett itt lenni – amint azt a somogy megyei (és különböző egyéb helyről ismert) őskohó leletek is jelzik. A vasipar mellett számos iparág (például a bőrfeldolgozás és több más szakterület) színvonalas művelésének bizonyítékaival is rendelkezünk. A harcosok *élelmezésének* megoldása is figyelemre méltó: szárított és porrá tört főtt húst és talán valamilyen szárított tésztafélét vittek magukkal, amiből meleg vízben pillanatok alatt tápláló levest készíthettek. Ők már ismerték az elmúlt évtizedek találmányának tartott levesport. A honfoglaló népesség széles körű ismereteiről részletesebben olvashatunk például *A magyar kézművesipar története* című könyvben. (Szerkesztette: *Szulovszky János*. Bp., 2005.).

A honfoglalást követő első komoly hadjáratban, az Arnulf császárral szövetségesként Itáliára törő 4-5 ezer fős magyar sereg 899. szeptember 24-én, *a Brenta folyónál* megsemmisítő vereséget mért Berengár király (itáliai források szerint is a magyarokénál legalább háromszor nagyobb) seregére.

A kalandozások – különböző irányokban és általában sikeresen – folytatódtak.

A bajorok, megunva őseink látogatásait, elhatározták, hogy kiűzik őket Pannóniából. A 907. július 4–5-én vívott *pozsonyi csatában* (az évkönyvek szűkszavú híradása szerint) „a bajorok egész hadseregét megsemmisítették a magyarok". Aztán csak sorolják a halottakat, a sereget vezető bajor hercegtől kezdve, 19 grófján át, az egyházi áldozatokig, akik között a salzburgi érsek és több püspök is szerepel. Ezután a kiűzés lekerült a napirendről. Sőt, a magyarok ekkor terjesztették ki a felügyeletük alatt álló terület határát az Enns folyóig. Ez az állapot csaknem *ötven évig(!)* fennmaradt.

A pozsonyi csata után kialakult hatalmi viszonyokat megerősítette az ugyancsak magyar győzelemmel zárult *első* Lech-mezei – más néven augsburgi – csata (910. június 12.), ahol kalandozó őseink a sváb-frank-bajor sereget verték meg. Majd 10 nap múlva(!), a keleti frank határvidéken, a frankok hadát is legyőzték.

Ezeket azért kellett elmondani, mert nekünk főleg a 45 évvel későbbi, *második* Lech mezei – augsburgi – csatáról (955. augusztus 10.) meséltek. Még a „Magyarország hadtörténete" című, régebbi, de fontos szakmunka e korszakkal foglalkozó rövid fejezete is jórészt ezt tárgyalja. Erről az eseményről általában elég sok zagyvaságot, túlzást összehordanak. Érdemes idéznünk *Bóna István: „A magyarok és Európa a 9–10. században"* című – sok szakmai tévhitet eloszlató – munkájából (Budapest, 2000.): „A győzelem katonai oldala távolról sem volt világrengető – még a korabeli német krónikák szerint sem –, bár okvetlenül szerepet játszott abban, hogy I. Ottó királyból 962-ben Nagy Ottó császár lett. Ottó azonban mit sem tett a magyarok ellen az augsburgi csata után. ...a németek kereken *75 évig nem indítanak* Pannónia visszavételére *támadást a magyarok ellen. Ők tudták, miért nem.*" És amikor 1030-ban II. Konrád német császár mégis kísérletet tesz erre, Szent István, ellentámadása során, Bécset is elfoglalja...

Ezért is nevetséges a kalandozások korát vereségsorozatnak elképzelni. Hiszen irreális feltételezés, hogy vereségeket halmozva – akárcsak évtizedekig – fenn lehetett maradni. Akit le tudtak gázolni, azt legázolták, leigázták. Őseinkkel nem boldogultak! Akit megvertek, az vagy *beolvadt*, amint ez például Anglia területén több hullámban nyomon követhető vagy *behódolt* – így lettek a németek hűbéresei a

csehek és a lengyelek. Itt viszont – jórészt a kalandozások eredményessége nyomán – olyan ország született, amely *több mint 600 évig meg tudta őrizni a függetlenségét.*

A *második* Lech mezei csata fontos és kijózanító esemény volt, de *csak egy* a hadjáratok sorából, amely nem döntheti el, nem szabhatja meg az egész korszak értékelését. Ezt a korszakot ugyanis az a szinte mindenütt agyonhallgatott tény minősíti, hogy *az ismert, közel 50 kalandozó hadjárat legnagyobb része sikeres volt!* A következmények, történelmünk további eseményei ezt igazolják.

Az ország belső erejét mutatja, hogy bizonyos időszakokban *minden évben* útjukra indultak a hadak – és általában gazdag zsákmánnyal tértek haza. Ez az ország gyarapodásához vezetett és (ami lényegesebb) az európai köztudatban kialakult rólunk az a nézet, hogy ez egy kemény népség, nem érdemes velük ujjat húzni. Mi is, akárcsak a többi ország, erővel biztosítottuk a helyünket. Ezért fogadtak el és fogadtak be Európába.

Ugyanakkor meghatározó fontosságú, hogy mire a kalandozások kora lejárt, a magyar *társadalomban és gazdaságban* végbementek azok a *változások*, amelyek lehetővé tették, hogy *egyenrangú félként* beilleszkedjünk az európai országok akkor is formálódó közösségébe. Erről a fejlődési folyamatról olvashatunk *Fodor István: „A magyar gazdálkodás változásai a 10. században"* című tanulmányában (In: „A fénylő középkor" Tanulmányok Kovalovszki Júlia tiszteletére. Bp.–Békéscsaba, 2006.). E témakörrel foglalkozik *Szabó István: „A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)"* című alapvető munkája is (Bp., 1966.).

Mindezek együtt adnak magyarázatot arra, hogy nem tűntünk el, nem tapostak el, hanem a kalandozások befejezése után elfogadtak partnerül. Amihez persze az is hozzájárult, hogy az ország vezetői – a kalandozások révén is – *megismerték és kiismerték* szűkebb-tágabb környezetüket, az itteni gondolkozásmódot. A zseniális Szent István pedig (néhány elődje – főleg édesapja, Géza fejedelem – sorsfordító munkáját folytatva és jövőbe tekintően betetőzve) Európa egyik legstabilabb államát hozta létre. A közbiztonságra jellemző, hogy Magyarországon keresztül megnyithatta a Rómába és Jeruzsálembe vezető szárazföldi zarándokutat (a kalózok miatt veszélyes tengeri út helyett), bekapcsolva ezzel hazánkat a kontinens gazdasági vérkeringésébe.

Ide kívánkozik: „Szent István király óta, tehát ezer éve, mindegyik (hozzá kötődő) magyar intézmény máig működik Rómában: a templom, az iskola, a zarándokház. A viharos évszázadok folyamán elkerültek ugyan eredeti helyükről, de új épületeikben folyamatosságuk vitathatatlan, küldetésük változatlan. Létezésükről, jelentőségükről a magyar közönség és a külföld alig tud." *Póczy Klára (szerk.) – Szelényi Károly: „A magyarok ezer esztendeje Rómában."* Veszprém–Bp., 2001.

Megemlítem még *Ferencz Csaba: „Szent István király koronája"* című könyvét (Budapest, 2002.), amely a koronát megmérő mérnök-csoport munkáján alapul. Ha ezt szakmai előítéleteinket félretéve végigolvassuk, elgondolkozhatunk *a mérési adatokról* és így közelebb kerülhetünk egyik közös kincsünkhöz, meg az előző ezredváltó kor szellemiségéhez.

II. Az első ezredforduló előtti Európát három nagy csapás sújtotta: az arabok, a vikingek és a magyarok. Bár, hozzátehetjük, külső csapásokra nem nagyon volt szükség: az akkor formálódó, egymást erővel alakító államalakulatok épp elég csapást jelentettek egymás számára. A területszerzés és a hatalom kiterjesztése érdekében semmitől sem riadtak vissza, minden eszközt megragadtak. Egy kis kegyetlenkedésért maguk sem mentek a szomszédba. Kalandozó őseinket is ellenfeleik megzabolázására hívták be, ezért fizettek nekik.

Az említett három külső erő néhány fő jellemzője, hasonlósága és eltérése Bóna István – eddig is többször idézett – könyve nyomán: Az arabok és a vikingek rövidebb-hosszabb ideig (vagy tartósan) megszálltak európai területeket. Mint hajózó népek, nagy mennyiségű zsákmány (emberek és tárgyak) elszállítására voltak képesek – és éltek is a lehetőségeikkel. A magyarok – bár a kontinens számos részére eljutottak – csak a Kárpát-medence előterében alakítottak ki védő zónát (gyepűt), területhódításra nem törekedtek. Foglyokat nem tudtak (vagy csak nehézkesen tudtak) magukkal vinni, ezért azonnal kiválthatták tőlük, jobban szállítható nemesfém tárgyakkal. Nagy, nyílt és általában győztes csatákat vívtak. Ezekben, de még a vesztes csatákban is, az ellenfél számos jeles személyisége vesztette életét – értük imádkozva, rájuk (akár századokig is) emlékezve, megőrződött túldimenzionált gyászos hírünk. Ebben a tekintetben az arabok és a vikingek szerencsésebbek voltak; bár lényegesen több kárt okoztak, de harci stílusukból adódóan, leginkább a névtelenek voltak az áldozataik.

Kalandozó őseinkről leírták, hogy a lakmározó, mulatozó harcosok (például Szent Gallennél is) képesek voltak (a visszaérkező előőrs jelentése alapján kiadott parancsra) *perceken belül* rendezett, ütőképes erővé alakulni. Ilyesmire manapság – világszerte – csak elit egységek alkalmasak. *Hadsereg-méret-*

ben és rendszeresen megismételt fizikai és harcászati teljesítményeik (távlovaglás, célzott íjászat, szélsőséges viszonyok közötti állóképesség, bonyolult lovas manőverek egységes, összehangolt végrehajtása) elismerésre méltóak. Az arabok és a vikingek mai utódai büszkék elődeik sikereire. Kalandozó őseink katonai teljesítményei tőlünk is tiszteletet érdemelnek. *"Botorság a bátorságot szégyellni"* – amint Bóna István írja.

Ezeket az ezer évnél régebbi eseményeket történelmietlen dolog mai szemmel – vagy *csak* mai szemmel – nézni. Bele kell helyeznünk magunkat az akkori környezetükbe. Tudnunk kell, hogy például Nagy Károly vagy bármelyik utódja, a kalandozó hadjáratok bármelyik „megrendelője", hódító vagy hatalomgyakorló harcai során épp úgy bánt az ellenfeleivel, mint az arabok, a vikingek vagy a magyarok. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az akkori európaiak – sok tekintetben – éppen annyira barbárok voltak, mint a behatolók.

... akkori? ... voltak? Csupán jelzésként, néhány mondat a folytatásról. Tekintsünk meg néhány Shakespeare-drámát, mint válogatott fejezetet az angol történelemből, de bármely nép története választható. Ha sétálunk Angliában, találkozhatunk Cromwellék nyomaival: ők dúlták fel a Canterbury székesegyházat, verték le a szobrokat számos katedrálisban.

A portugáliai királysírok hiányzó díszeit Napóleon katonái vitték haza emlékül. Maga a nagy (akkor még csak növöben lévő) Napóleon az itáliai hadjáratban ejtett hadifoglyokat eladta rabszolgának Észak-Afrikába – nyilván a „Szabadság, egyenlőség, testvériség" jegyében. Ezt valahogy ritkán szokták emlegetni.

És még ritkábban azt a történetet, ami Kisfaludy Sándorral esett meg: A Napoleon elleni győztes csaták során, az egyik francia városban, a megengedett(!) szabadrablás idején bement az egyik házba, a megrémült család kíséretében körbejárt, majd a könyvtárban levett egy könyvet a polcról, leült és olvasgatott, amíg eltelt a megadott idő, utána visszatette a könyvet, megköszönte a vendéglátást és távozott. Ezt miért nem mesélgetjük barátainknak és ellenségeinknek?

Vagy megemlíthetek két városnevet: Coventry és Drezda... Ma már testvér-városok. És említhetem a sárospataki könyvek, továbbá számos műkincsünk – például a Seuso kincs – kalandos és befejezetlen történetét.

De mondhatom a mostari hidat – és az egész balkáni helyzetet.

Aztán olvastam, hogy azt a nemzetközi egyezményt, amely háborús cselekmények esetén a műemlékek védelmét garantálja vagy inkább csak szorgalmazza, nem írta alá az USA és Anglia... És nemsokára jött a mostani iraki háború – a napjainkig tartó, mind több áldozatot követelő következmény-rendszerével.

A rabszolgaság, az emberkereskedelem számos alakban ma is létezik (kábítószerüzlet, prostitúció, az agresszív lélektani befolyásolás változatos formái stb.) – de félrenézünk és félrebeszélünk.

Ki a barbár? Lehet valaki barbár nyakkendőben és kiskosztümben is.

A világ eddigi történelmi útját és mindennapjainkat látva, kevés jogunk, erkölcsi alapunk van ahhoz, hogy elődeinkről ítéletet mondjunk. A pozsonyi csata is megmutatta, hogy akkori őseink a nemzetközi porondon *érvényesíteni tudták az ország érdekeit.* Mai közszereplőinkről aligha mondható el ugyanez. Számos eredménytelenségük közül csak egyet említek: folyóinkat szomszédaink ismétlődően szennyezik, bármiféle *kártérítés nélkül...*

Mindent összevetve: tisztelettel gondolhatunk honfoglaló őseinkre, akik hazát szereztek nekünk és megőrizték azt. A mi dolgunk, hogy *a mai világban* megvédjük, megőrizzük saját magunkat és őseink hagyatékát. Nehogy fiaink-leányaink méltatlan utódoknak minősítsenek minket!

Sipka László

Egy miniszterelnöki kinevezés története

„9 órakor díszruhába öltözött polgárok s országgyűlési tagok és ifjúság roppant száma nagy fáklyás menetet képezve üdvezlé Kossuthot, ki a Zöldfa fogadó erkélyéről köszönte meg a tiszteltetést, a polgárok részvétében, mint az osztályok közti egybeolvadás jelében különös fontosságot helyezvén. Az ifjúság s polgárság nevében szónokló Székely József s Kossuth Lajos beszédeit legközelebb közleni fogjuk, most csak annyit említve meg, hogy Kossuth gróf Batthyány Lajost, mint a leendő minisztérium fejét üdvezlé."[1]

A Pesti Hirlap március 18-i számában jelent meg ez a rövid tudósítás, amely egy még 14-én az esti órákban Pozsonyban lezajlott eseményről számolt be. A tömegdemonstráció közvetlen előzménye az volt, hogy aznap megérkezett a koronázó városba a március 13-án kitört bécsi forradalom híre, s ez újabb lökést adott az utolsó rendi országgyűlés gyakran megfenekleni látszó munkájának. A főrendek délután komolyabb vita nélkül megszavazták Kossuth március 3-án előterjesztett, s az alsótábla által 4-én elfogadott felirati javaslatát, melynek értelmében a megoldásra váró reformkérdéseket haladéktalanul az uralkodó, V. Ferdinánd elé kell terjeszteni, s ezt egy országgyűlési küldöttségnek kell másnap, március 15-én a császárvárosba vinni.[2] Pozsony lelkes polgárai, s az országgyűlés munkáját nyomon követő ifjúság ennek hatására szervezték meg a beszámolóban említett fáklyás felvonulást az ellenzéki követek többségének szállást adó Zöldfa fogadó elé, s ebben támogatásukról, egyetértésükről biztosították a diéta küldöttségének tagjait. Az esemény csúcspontja kétségtelenül az a pillanat volt, amikor Kossuth az erkélyről tartott beszédében a többség számára váratlanul kijelentette, hogy reményeik szerint addig nem jönnek vissza Bécsből, amíg az uralkodó ki nem nevezi miniszterelnökké Batthyány Lajos grófot. Az igéret némiképp meglephette a hallgatóságot, hiszen az eredeti, március 3-i javaslatban még csak a következő szerepelt: „De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek életet és valóságot, hogy végrehajtásukkal minden idegen avatkozástól független nemzeti kormány leszen megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása. Azért kollegiális kormányrendszerünknek magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük".[3] Az országgyűlés mindkét táblája által megszavazott feliratban tehát még „csak" azt olvashatták, hogy Magyarország önálló végrehajtó hatalom felállítására tart igényt, mert ennek megléte „lényeges" biztosíték a reformok sikeres végrehajtásához. Miért igért, igérhetett ennél jóval többet Kossuth a fogadó erkélyéről 14-én este? Minden bizonnyal azért, mert aznap délután az ellenzéki követek által tartott konferenciákon egyeztettek erről, s a bécsi forradalom hírének vétele után úgy vélték, a felirat általános megfogalmazásában az is benne volt, hogy nem a távoli jövőben, hanem a történelmi helyzet okozta változás folytán most, azonnal megtegyék azon lépéseket, amelyek a kormány megalakításához szükségesek. Ennek pedig előfeltétele a gróf azonnali kinevezтetése.[4]

„Uraim! Mint a magyar szabadság hirnökei üdvözöljük Magyarhon szabadságának napját... Megjöttünk Bécs falai közül, hol az abszolutizmusnak századokon keresztül tartogatott rendszere összedőlt. Testvéri szeretettel fogadtattunk azon nép által, mely a szabadság kivívásának tettére Pozsony falai közül kapta a biztató szót. A mi közelgésünknek híre Ausztria számára az alkotmány megadásának perce volt. Mi hisszük és reméljük, hogy a szomszéd birodalom népei azon alkotmányt, mely most szóban van, tetté fogják érlelni. Mi minket illet, még nem sok hetek előtt az volt kívánságunk, hogy reformjainkban, törvényeinkben, közigazgatásunkban nem Bécs, hanem Buda felé haladjunk. Most már nem

[1] Pesti Hirlap, 1848. március 18.

[2] Kossuth március 3-ai beszédét közli Kossuth Lajos Összes Munkái XI. kötet. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Barta István. Budapest 1951. (a továbbiakban KLÖM XI.) 619–628. old.

[3] KLÖM XI. 626.

[4] A március 14-ei országgyűlési tárgyalásokra és megbeszélésekre lásd *Varga János:* A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Bp. 1971. (a továbbiakban Varga) 48–56. old.; *Urbán Aladár:* Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Bp. 1986. (a továbbiakban Urbán) 14–18. old.

Buda felé haladunk, hanem törvényhozásunkban, reformjainkban s közigazgatásunkban, szóval e nemzet jövendője intézésében Budán benn vagyunk. A magyar megtartotta, s megtartja e nehéz napokban is hűségét a király iránt, s a király nevében István főherceg teljes hatalommal felruházott királyi helytartó fogja a felelős magyar minisztérium által Budáról kormányozni az országot. És íme, itt azon férfiú (gróf Batthyány Lajosnak vállára tevén kezét), kit a nemzet kívánsága következtében a király akarata is a nemzet felelős minisztériuma első alkotója s elnökévé kinevezett. (Éljen! Éljen!) Azt gondolom urak, hogy az ő személyessége, az ő élete, az ő lelke biztosítják a nemzetet: miszerint az, minek ennek következtében történni kell, magyar földön, magyar lélek által, magyar kezekkel kevés órák, kevés napok alatt végre lesz hajtva."[5]

Ezt a Kossuth által elmondott beszédet már a Budapesti Híradó március 19-ei számában olvashatták a fejleményeket árgus szemekkel nyomon követő érdeklődők. A helyszín, ahol elhangzott, ugyancsak a Zöldfa fogadó erkélye, s alig hetvenkét órával követte a március 14-én történteket, időközben mégis korszakformáló változások mentek végbe Pesten, Pozsonyban és Bécsben. A március 14-én tett ígéretből, mely szerint az országgyűlés küldöttsége addig nem jön vissza a császárvárosból, amíg az uralkodó ki nem nevezi Batthyány Lajost miniszterelnökké, immár valóság lett. Kossuth beváltotta ígéretét, s március 17-én az erkélyről a gróf már a miniszterelnöki kinevezés birtokában köszönhette meg a lelkes támogatást: „Igéretet tenni nem akarok; hanem azt várhatják tőlem, miszerint én életemnek napjait kirekesztőleg feladatom teljesítésére fordítandom; de hogy azt jó szándékommal elősegíthessem, és e tekintetben sikert nyerhessek, egyre van főképpen ezen első percben szükségem, ti. a nemzetnek irántami bizodalmára."[6] Mi is történt azonban az említett 72 órában, miként tudta Kossuth betartani ígéretét? S miért volt oly fontos az ellenzék számára a felelős és független végrehajtó hatalom megteremtése?

Magyarország helyét és helyzetét mindig is külön törvények és szokások határozták meg a Habsburg Birodalomban. A magyar rendi alkotmány, a középkorra visszanyúló törvények a nemesi előjogokat bástyázták ugyan körül kőkeményen, de lehetetlenné tették azt is, hogy a Habsburg dinasztia az örökös tartományok szintjére süllyessze az országot. Az országgyűléseken a nemesek bírtak a törvényhozás jogával – az uralkodóval közösen hozták a törvényeket –, nemzeti – feudális nemesi – érdekeiket így rendre meg tudták ott jeleníteni. A király ugyan vétójoggal rendelkezett – vagyis nem volt köteles szentesíteni a diéták által megfogalmazott törvényjavaslatokat –, mindazonáltal főleg háborús időszakokban, amikor fokozottan volt szüksége Magyarország katonai és pénzügyi segítségére, érdekében állott a harmonikus viszony fenntartása a magyar rendekkel. Kétségtelen, ha elmúlt a fenyegetettség, többnyire kísérletet tett a rendi jogok korlátozására, az ország birodalmon belüli „különállásának" felszámolására. Ezen időszakokban gyakran nem hívta össze az országgyűléseket, konzervatív, udvarhű tisztviselők (adminisztrátorok) kinevezésével gúzsba kötötte a nemesi vármegyék működését, a nyílt abszolutizmus kiépítésére törekedett, vagyis megkísérelte felszámolni a birodalom kormányzásának kettősségét. Ezen próbálkozásokat az tette lehetővé, hogy a nemességnek érdemben nem volt beleszólása országos szinten a végrehajtó hatalom gyakorlásába. A Habsburgok által a XVIII. század elején kiépített kormányzati hatalom szerveiben jelen voltak ugyan, de kinevezésüket a királynak köszönhették, érdemben tőle függtek. Két országgyűlés között tehát csak az uralkodón múlott, hogy milyen mértékben tartja be az ország törvényeit, rendeleteit semmilyen kormányzati hatalom nem ellenőrizhette. Ez természetesen növelte Magyarország birodalmon belüli kiszolgáltatottságát.[7]

Az 1780-as évek végén több nemesi programban is helyet kapott az a követelés, hogy korlátozni kell az uralkodó hatalmát. A pinkafői ágból származó Batthyány Alajos gróf pl. három kis füzetben megjelentetett írásában kifejtette, hogy két országgyűlés között megyei küldöttekből fel kell állítani egy Országos Tanácsot, amely valamiféle ellenőrző feladatot töltene be. A vármegyei köznemesség óhajait megfogalmazó Ócsai Balogh Péter szorgalmazta a Helytartótanács megszüntetését, mert szerinte ez mindig az uralkodó akaratának feltétlen kiszolgálója volt. Helyébe egy köznemesekből álló Szenátust kívánt állítani. Ez ellenőrizné az uralkodó által kiadott rendeleteket is, s ha azok sértik az ország törvényeit, a Szenátus szót emelhetne végrehajtásuk ellen.[8] A nemesi törekvések – kiegészülve a francia for-

[5] Budapesti Híradó, 1848. március 19.; A beszéd teljes szövegét lásd KLÖM XI. 662–664.

[6] Batthyány rövid beszédét lásd Budapesti Híradó, 1848. március 19.; KLÖM XI. 663.

[7] Magyarország Habsburg Birodalmon belüli helyzetének kialakulására *Kosáry Domokos:* Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867. Bp., 1990. 27–52. old.

[8] Lásd erre bővebben *Benda Kálmán:* A magyar nemesi mozgalom 1790-ben. In *Benda Kálmán:* Emberbarát vagy hazafi? Bp. 1978. 64–104. old.

radalom által keltett bizonytalansággal, talán némi félelemmel is – oda vezettek, hogy az 1791-es országgyűlés által megfogalmazott X. törvénycikket az új uralkodó, II. Lipót szentesítette. Ennek értelmében: "Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (bele értve mindenféle kormányszékeit) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva...törvényesen megkoronázott örökös királyától, s így Ő szent felségétől s örököseitől, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányzandó ország".[9] A törvény tehát Magyarország Birodalmon belüli különállását erősítette meg, nem teremtett viszont lehetőséget a magyar nemeseknek, hogy nagyobb beleszólásuk – akárcsak rálátásuk – legyen a végrehajtó hatalom gyakorlásába. A francia forradalmi, majd a napóleoni háborúk teremtette kényszerhelyzetben a Lipót halála után megkoronázott I. Ferenc jobbára betartotta ugyan a törvényi előírásokat, az 1810-es évek közepétől azonban ismételten a nyílt abszolutizmus kiépítésére tett kísérletet.

Az 1820-as évek elejétől kibontakozó reformmozgalom elsősorban a legnyomasztóbb gazdasági és társadalmi problémákra kereste a megoldásokat, de viszonylag korán megjelentek a nagyobb kormányzati önállóságot igénylő felvetések is. Széchenyi István gróf programjában pl. úgy fogalmazott, „csak a Helytartó Tanács közbevetése és befolyása által kormányoztassunk".[10] A reformellenzék nagy része ugyanakkor az 1840-es évek közepéig a vármegyékben látta azt az erőt, amely képes ellenőrzése alatt tartani a kormányzatot, illetve ezen vármegyék kezébe szeretett volna a létezőnél jóval nagyobb végrehajtó hatalmat összpontosítani. Az ellenzéken belül kialakuló centralista kör – Eötvös József báró és eszmetársai – fogalmazták meg először az országgyűlésnek felelős kormány eszméjét, amely kezdetben erős ellenérzéseket váltott ki. „Kétségtelen, hogy oly ország, melynek adminisztrációjában semmi egység nincs, s hol minden törvénynek mikénti végrehajtása 52 szabadon tanácskozó testülettől függ [vagyis a nemesi vármegyéktől – P. I.], rendre nem számolhat" – írta Eötvös az 1846-ban megjelent Reform című munkájában.[11] A nemesi vármegyék jogainak korlátozása szöges ellentétben állt az azokat irányító nemesek érdekeivel, akik joggal hivatkozhattak arra is, hogy történelmünk során e municípiumok voltak a nemesi ellenállás fő bástyái és eszközei, ezek védték az ország rendi alkotmányát minden abszolutisztikus Habsburg törekvéssel szemben. Az 1840-es évek közepén lefolytatott viták következményeként épült be az ellenzék programjába az önálló végrehajtó hatalom, az országgyűlésnek felelős kormány eszméje. 1847-ben párttá szerveződött a liberális-reformer tábor, s nyilatkozatában már leszögezte: „De hazánknak már régen aggasztó helyzetében ügyekeznünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztosítékait neveljük s erősítsük. Ily biztosítéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországban is az oly igen szükséges parlamentáris kormánynak, és a magyar kormányt leginkább megóvja idegenszerű elemek kártékony befolyásától. Ezen felelősséget, mely törvényeinkben nem ismeretlen, s azoknak szellemével oly igen összehangzik, mennél előbb életbe léptetni leend egyik legfőbb törekvésünk".[12] Megjelent tehát a parlamentnek felelős kormány eszméje, távlati célként kitűzték annak megvalósítását. A nyilatkozatban több helyen is hivatkoztak rá, hiszen „oly indítványokat, melyek az alkotmányos biztosítékok kifejtésére, és a nemzet ellenőrködése öregbítésére céloznának, a kormánytól annál kevésbé várhatunk, mivel hazánkban, mint említők, a kormány tényleg nem parlamenti, annak tagjait nem a nemzet többségének akarata, vagy óhajtása jelöli ki, nem a nemzet bizodalmától függ fennállhatása, nem ment az idegen s éppen nem nemzeti és nem is alkotmányos elemek befolyásától".[13] 1847 nyarától tehát az ellenzék határozottan hitet tett a parlamentnek felelős kormányzat megteremtése mellett. Érdekes ugyanakkor, hogy a novemberben összeülő reformországgyűlésen nem került tárgyalásra a kérdés egészen 1848. március elejéig. Ekkor érkezett meg Pozsonyba a párizsi forradalom híre, amely új keretet teremtett az ellenzék működésének. Kossuth már idézett, március 3-ai beszédében figyelmeztette követtársait: ha továbbra sem tudnak eredményeket felmutatni, ha az országgyűlés nem lesz képes rövid idő alatt lényeges kérdésekben előremenni, Magyarországon is forradalmi folyamatok indulhatnak el, s akkor bizony a tömeg szab majd irányt és mértéket az átalakulásnak. Ugyanekkor

[9] Magyar Törvénytár 1740–1835. évi törvénycikkek. Fordította *Csiky Kálmán*. Magyarázatokkal és utalásokkal kísérte *dr. Márkus Dezső*. Bp. 1901. 159. old.

[10] Stadium. Írta *gróf Széchenyi István* 1831-ben. Lipcse, 1833.

[11] Báró Eötvös József: Reform. Lipcse, 1846.

[12] Az Ellenzéki Nyilatkozat szövegét közli Deák Ferenc Beszédei. Összegyűjtötte *Kónyi Manó*. Második bővített kiadás. Bp. 1903. (a továbbiakban DFB) 163–169. old.

[13] DFB 167. old.

összegezte azon gazdasági, társadalmi kérdéseket is – többek között a köztehervíselés, „kármentesítéssel" egybekötött jobbágyfelszabadítás –, amelyek megoldása immár halaszthatatlan feladattá vált. S itt emelte ki azt is, „hogy kollegiális kormányrendszerünknek magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük".[14] Ezt erősítette meg másnap követtársával, Szentkirályi Móriccal közösen Pest megye rendeihez írt követjelentésében is: „Ideje kimondani, hogy alkotmányosságunk és az 1790:10. törvénycikk biztosította önálló állodalmi nemzetiségünk formáinak lényegét és zárkövét egy felelős magyar minisztériumban találjuk".[15] A megfogalmazás mindkét estben még a jövőbe mutat, de már konkrét. Mint már jeleztük, a bécsi forradalom híre gyorsította fel ismét az eseményeket: március 14-én már arról döntöttek, hogy az országgyűlés Bécsbe induló küldöttségének el kell érnie Batthyány Lajos grófnak, az ellenzék mindenki által elismert fejének miniszterelnöki kinevezését. (Láthattuk, ezt jelentette be Kossuth a Zöldfa fogadó erkélyéről a fáklyás felvonulással tisztelgő lelkes tömegnek.) Ezt támasztja alá Batthyánynak az Ellenzéki Kör elnökéhez aznap írt levele is. Ebben beszámolt a bécsi hírekről, az országgyűlés határozatairól, a császárvárosba induló küldöttségről, s levelét ekképp folytatta: „...az e végre kinevezett országos küldöttség azon bizonyos reményben induland holnap a Felséghez, hogy rövid órák múlva önálló felelős nemzeti minisztériummal térend vissza a törvényhozás teremeibe".[16] Eldönthetetlen kérdés volt azonban, hogy az udvar – habár szorult, fenyegetett helyzetben volt – hajlandó lesz-e a végrehajtó hatalmat Magyarországon ilyen hirtelen kiengedni a kezéből? Az országgyűlési küldöttség határozottságán, kitartásán, valamint az udvar helyzetértékelésén múlott szinte minden, s azon, hogy az időközben Bécsbe utazó István főherceg nádort sikerül-e felsorakoztatni a határozottabb hangnemben megfogalmazott kérések mögé.

Március 15-én reggel a követek elindulás előtt tartottak még egy ülést, melyen pontosították, konkretizálták a felirati javaslat egyes általánosnak tűnő megállapításait. Ezek közül lényeges volt annak megerősítése, hogy ezentúl évenként Pestre kell az országgyűlést összehívni, mert ez a „kormány felelősségével válhatlan kapcsolatban áll".[17] Délelőtt 10 órakor indult a császárvárosba a Ferenc Károly gőzös, a „magyar argonauták" hajója, s ennek fedélzetén folytatták megbeszéléseiket a küldöttség tagjai. A hosszú – közel határányi – út lehetőséget teremtett annak megvitatására is, hogy miként lehet Bécsben elérni, majd biztosítani az alkotmányos átalakulás nélkülözhetetlen feltételét, a kormány megteremtését? Többen kételyeiknek, aggodalmaiknak adtak hangot. Legsúlyosabb annak megfogalmazása volt, hogy mit sem ér Pest-Budán a felelős kormány, ha az uralkodót, V. Ferdinándot Bécsben továbbra is konzervatív tanácsosai veszik körül, akik befolyása alatt bármikor szembefordulhat a magyar kezdeményezésekkel? A helyzetre Széchenyi István gróf kínált megoldást. Széchenyi visszautalva a középkori magyar törvényekre és szokásokra javasolta, hogy kérjenek az uralkodótól egy kéziratot, amelyben Őfelsége kijelenti: „István az én alteregóm".[18] A törvények értelmében a nádor a király távollétében annak teljhatalmú helyettese volt. A Habsburg korszakban azonban fokozatosan megnyirbálták a nádor jogkörét, hiszen ő értelemszerűen a magyar rendi érdekek legfőbb védelmezőjeként léphetett fel. Széchenyi most úgy vélte, ha az uralkodó visszaállítja eredeti hatalmába, középkori tartalmába a nádori intézményt, az országgyűlésnek, illetve a kormánynak minden alkalommal a magyar törekvéseket támogató István főherceg nádorral kell egyeztetni (a király ugyanis alig tartózkodik az országban), s ezáltal megkerülhető az uralkodó konzervatív tanácsadó testülete.

A császárvárosba érkező országgyűlési küldöttség főhadiszállásán, a Károly főherceg fogadóban készítették el minden bizonnyal a Batthyány miniszterelnöki kinevezéséről és a nádori teljhatalomról szóló királyi kézirat tervezetét. Ezt este Batthyány és Széchenyi grófok vitték el István főherceghez, aki némi bizonytalankodás után elfogadta és felvállalta az új követeléseket is. Bizonyság erre, hogy másnap délelőtt a tervezetet egy levél kíséretében eljuttatta az uralkodóhoz, melyben határozottan kiállt a kéré-

[14] KLÖM XI. 626. old.

[15] Szentkirályi Móric és Kossuth Lajos nyolcadik követjelentése Pest megye rendeihez. KLÖM XI. 630–633. old.

[16] Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai. Sajtó alá rendezte *Molnár András*. Zalaegerszeg 1998. 212–213. old.

[17] A követi kar nyilatkozatát az országgyűlés céljairól, és a Bécsbe induló küldöttség számára adott pótnyilatkozatot a felirat néhány pontjának értelmezéséről lásd KLÖM XI. 658–660. old.

[18] A hajóúton történtekre lásd Urbán 18–19. old.; *Spira György:* 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a. Bp. 1964. (a továbbiakban Spira) 11–21. old.; *Széchenyi István:* Napló. Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Oltványi Ambrus. Az előszó Sőtér István munkája. A Naplót fordította Jékely Zoltán, Györffy Miklós. Budapest 1982. (a továbbiakban Széchenyi Napló) 1207. old.

sek mellett. Egyben bejelentette azt is: ha az udvar nem enged, lemond nádori méltóságáról, és sejttette, hogy annak igen komoly következményei lennének Magyarországon.[19] Batthyányék reményeit növelte a magyarok iránt Bécsben megnyilvánuló óriási szimpátia is, hiszen megérkezésükkor nagy és lelkes tömeg várta őket a kikötőben. "Zászlók, lövések fogadnak...Az egésznek rebellió színezete van. Kossuthot...többször virágokkal koronázzák, egzaltált bécsiek, lengyelek és itáliaiak ölelgetik" – jegyezte be Naplójába Széchenyi István gróf.[20] A lelkesedés érthető, hiszen a felirati javaslatban az országgyűlés arra kérte Őfelségét, adjon alkotmányt örökös tartományai számára is. A feliratot megismerő császárváros lakói joggal érezhették úgy, Magyarország határozottan kiállt alkotmányos kormányzatuk megteremtése mellett, természetes szövetségesként tekintettek tehát Kossuthra és társaira.

Március 16-án déli egy órakor fogadta V. Ferdinánd az országgyűlés küldöttségét. Előtte a Hattyú fogadó ebédlőjében találkoztak, majd rövid zártkörű megbeszélés után a Bécsbe őket elkísérő ifjúság kíséretében elindultak a Burgba. Itt előbb István főherceggel értekeztek, aki ismételten kijelentette, hogy állását köti a feliratban foglaltak teljesítéséhez, majd az uralkodó elé járultak. Itt a nádor – mint a küldöttség vezetője – pár mondat kíséretében átnyújtotta a királynak a dokumentumot.[21] A Károly főherceg fogadóba visszatérő Batthyányt a tömeg már miniszterelnökként éltette, s Kossuth is kihangsúlyozta, hogy bár az uralkodói választ későbbre várják, de ígéretet kaptak a nádori teljhatalom biztosítására és egy felelős kormány felállítására. A következő órák türelmetlen várakozással teltek.

A küldöttség távozása után Szögyény-Marich László alkancellár vezetésével azonnal munkához látott a magyar kancellária arra hivatott bizottsága, hogy véleményt készítsen a felirati javaslatról, illetve arról a kéziratterveztről, amelyet István főherceg nádor juttatott el az uralkodóhoz. Az alkancellár úgy vélte, a kialakult helyzetben Őfelségének hajlandóságát kell kifejeznie a reformok, illetve a „felelős orgánumok" felállítása iránt, a nádornak adandó teljhatalom pedig, mivel megegyezik a régi magyar törvényekkel, teljesíthető. Este 9 óra körül ezt a javaslatot terjesztette Szögyény az Állami Konferencia, a tényleges döntéshozó testület tagjai elé. (Az 1835-től uralkodó V. Ferdinánd szellemi képességei közismerten enyhén korlátozottak voltak, ezért hozták létre az Állami Konferenciát, amely határozott minden lényeges államügyben. V. Ferdinánd tevékenysége érdemben az aláírásokra korlátozódott.) Lajos és Ferenc Károly főhercegek azonban hallani sem akartak még ilyen szintű „engedményekről" sem. A végleges válasz megfogalmazása előtt Lajos főherceg bekérette a magyar nádort, aki szóban is megismételte és megerősítette: ha nem teljesítik a küldöttség kívánságait, ő lemond, mert erre szavát adta. A helyzet drámaiságát kósza híresztelések is fokozták, ilyen volt pl., hogy a királyi válaszra türelmetlenül várakozó magyar ifjak meg akarják támadni a palotát. A konok főhercegeket ekkor Esterházy Pál herceg próbálta engedékenységre bírni, s ebben a Burgban tartózkodó Széchenyi István gróf is segítségére sietett. (Széchenyi napközben már felkereste Bécsben élő testvéreit is, Lajos bátyját, aki Zsófia főhercegnő – Ferenc József édesanyjának – udvarmestere volt, sikerült meggyőzni a független magyar kormány felállításának „elmaradhatlan"-ságáról, s Lajos gróf másnap már ennek szellemében írt emlékiratot terjesztett a nagyhatalmú főhercegasszony elé.) Hosszas kapacitálás után a Konferencia a magyar követelések megadása mellett döntött, s Szögyény alkancellár hozzáláthatott ennek megszövegezéséhez. István főherceg a hajnali órákban közölte a jó hírt a magyar politikusokkal, akik a Károly fogadóval szemben lévő Kaszinóba mentek át Batthyányt ünnepelni. Hajnali fél ötkor Bécsből a nádor udvarmestere Wenckheim Béla távírón közölte Ráday Gedeonnal Pozsonyban, hogy a nádor eröteljes fellépésének köszönhetően az uralkodó hozzájárult a kívánságok teljesítéséhez, s Batthyányt minisztérium alakítására kérte fel. Mindenki ünnepelt, reggel azonban nem várt fordulat következett be.[22]

A reggeli órákban István főherceghez eljuttatott, V. Ferdinánd által aláírt kézirat nem tartalmazta a legfontosabb passzust, Batthyány gróf miniszterelnöki kinevezését. Az uralkodó kifejezte ugyan hajlandóságát egy „felelős és független magyar minisztérium" felállítására, de ennek megtörténte előtt látni kívánta a minisztérium hatásköréről rendelkező törvényjavaslatot, s csak annak esetleges elfogadása után lett volna hajlandó megfontolni a miniszterek kinevezését. A lényeges eltérés „okozója" minden

[19] Széchenyi szerepére *Pelyach István:* Széchenyi és a forradalom 1848 tavaszán. In Széchenyi Magyarországa és Európa. Szerkesztette *Pelyach István, Kőrösiné Merkl Hilda, Simon V. Péter, Buday Miklós.* Bp. 2004. 165–176. old.; A nádor levelét közli Az 1848-iki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt. Írta s okirattárral ellátta *dr. Károlyi Árpád.* Bp. 1936. 206–207. old.; A nádor szerepére *Gergely András:* Áruló vagy áldozat? Bp. 1989. (a továbbiakban Gergely) 52–56. old.

[20] Széchenyi Napló 1208. old.

[21] A fogadásra lásd *Gergely* 56. old.

[22] A délután történtekre bővebben *Gergely* 57–59. old.; *Urbán* 23–27. old.; *Spira* 24–27. old.

bizonnyal a magyar alkancellár lehetett, aki a végleges szövegváltozat megfogalmazásakor módosított a Konferencia határozatán.

Az uralkodói választ kudarcként élhette meg a nádor, aki többször is nyíltan kiállt Batthyány azonnali kinevezése mellett, s ennek sikeresítésére szavát is adta. De kudarc volt ez Kossuth számára is, hiszen Pozsonyban ő is ígéretet tett arra, hogy a császárvárosból már miniszterelnökkel térnek vissza. Ráadásul a reggeli órákban megérkeztek a pesti hajóval az első beszámolók a március 15-i fővárosi eseményekről, illetve a forrongó pozsonyi hangulatról, ahol „a végelkeseredés határozottságával készülnek feljövetelre, hogy kívánatainkat – ha másképp nem lehet – fegyverrel is kivívandók".[23] S a történések menetében itt következett be döntő fordulat. „A finálét Kossuthnál főzik ki. Én semmibe sem ártom bele magam" – írta Naplójába a kritikus órákról Széchenyi.[24] A forrásokból nem lehet egyértelműen kideríteni, ki ismerte fel az uralkodói leiratban rejlő megoldás lehetőségét: ha István főherceg nádor az uralkodó teljhatalmú helyettese, akkor jogában áll Batthyány Lajos grófot kormányalakítással megbízni. Az ötlet megfogalmazója maga Batthyány vagy Kossuth lehetett, s az önérzetében is sértett István főherceg a ránehezedő nyomás hatására ismét előre lépett: a következő rövid, tömör levélben kormányalakítással bízta meg Batthyányt.

„Kedves gróf Batthyány! Ezennel tudósítom Önt, hogy Őfelsége meg lévén győződve, miként a fennforgó körülmények sürgetőleg megkívánják, hogy azon felelős magyar minisztérium, melynek alakításában Őfelsége mai napon kelt k. k. leirata által megegyezett, haladéktalanul összeszerkessék és aktivitásba lépjen, Engemet felhatalmazni méltóztatott, hogy Önt a törvények értelmében független magyar minisztérium elnökévé kinevezvén, Ön minisztertársait belátása szerint akként és oly számban tegye legfelsőbb k. megerősítés végett javaslatba, amint azt a minisztérium feladatához, a miniszter társai törvények útján meghatározandó hatásköréhez és saját felelősségéhez képest szükségesnek ítéli. Egyébiránt a legnagyobb hajlandósággal maradok Méltóságodnak legszivesebb jóakarója, István nádor."[25]

E folyamatban egy elemet nem lehet egyértelműen tisztázni: a források nem adnak biztos választ arra, hogy István főherceg az okirat megfogalmazása előtt, avagy után kereste-e fel az Állami Konferencia tagjainak megkerülésével az uralkodót, s kért szóbeli hozzájárulást a gróf azonnali kinevezéséhez. A hangsúly azonban jelen esetben azon van, hogy a főherceg kiiktatta a birodalom fő döntéselőkészítő és döntéshozó intézményét, s személyesen kérte ki az uralkodó beleegyezését. A „jólelkű" V. Ferdinánd természetesen teljesítette a kívánságot, mint minden mást, amivel hozzá fordultak. A kormányzati kérdésekben tökéletesen járatlan uralkodó semmit sem értett a körülötte zajló eseményekből, de hiszen uralkodásának első percétől éppen ezért működött mellette a Konferencia. Ő csak aláírt, igaz néha azt is fárasztónak találta. István főherceg, aki tisztában volt az uralkodó képességeivel, tehát biztosra mehetett, s törvényesen iratta felül a reggel vett kézirat azon passzusait, amelyek a végrehajtó hatalom elodázására vonatkoztak. A „győzelem" így vált teljessé. A nádor eljárásának törvényességét senki, még saját családja sem kérdőjelezhette meg. Természetesen nem értettek vele egyet, hiszen Lajos főherceg már előző napon István szemére vetette: „Te leszesz oka annak, ha Magyarországot elvesztjük". S mivel a törvényességet nem kérdőjelezhették meg, ezért első perctől kezdve azt hangoztatták, hogy István kiügyeskedte, kikényszerítette az uralkodó beleegyezését. A későbbi külügyminiszter Esterházy Pál herceg ítélte meg legtalálóbban a nádor eljárását: szerinte István főherceg legális, de nem lojális úton szerezte meg V. Ferdinánd jóváhagyását Batthyány miniszterelnöki kinevezéséhez. Legálisan, vagyis törvényesen járt el, de nem volt lojális saját dinasztiájához, amikor a Konferenciát megkerülve kereste fel az uralkodót.[26]

Az országgyűlés küldöttsége és az őket kísérő lelkes ifjak dél körül szálltak hajóra, s indultak vissza Pozsonyba. Délután öt óra körül, amint az ifjakat fedélzetén tudó Béla gőzös a kikötőbe ért, vezetőjük, Bónis Samu elrikkantotta magát: „Éljen Batthyány Lajos első miniszter"! A híradást óriási örömrivalgás követte, s mindenki bizonyosra vehette: a pár perc múlva befutó Hermine gőzös fedélzetén érkező Batthyány Lajosban Magyarország első miniszterelnökét köszöntheti a többezres tömeg. Kossuth betartotta ígéretét, a nádor tartotta a szavát. Este a Zöldfa fogadó erkélyén rövid beszédet tartó Batthyány rövidesen elkezdhette összeállítani kormányának névsorát.

Pelyach István

---

[23] A Pestről érkező valódi és álhírekre, azok bécsi és pozsonyi „fogadtatására" *Varga* 128–137. old.

[24] Széchenyi Napló 1208. old.

[25] Közli *Urbán* 33–34. old.

[26] A kinevezés körülményeiről *Gergely* 58–60. old.

Batthyány Lajos gróf életútjának magyarországi és külföldi helyszínei

Batthyány Lajos gróf, első felelős magyar miniszterelnök életútjának hazai és külföldi helyszíneit nemigen tartja számon a történelmi emlékezet. Leginkább Batthyány kultuszának hiánya magyarázza, hogy ismertebb és népszerűbb kortársaival – így például Kossuth Lajossal, Széchenyi István gróffal és Deák Ferenccel – szemben alig jelölik emlékművek, szobrok vagy emléktáblák e helyszíneket; jobbára csak a vértanúságával kapcsolatosak ismertek. Rövid áttekintésünkkel Batthyány életének helyszíneire szeretnénk felhívni a figyelmet, és arra kívánjuk ösztönözni olvasóinkat, hogy adatainkat tovább pontosítva kutassák fel és azonosítsák őket, majd pedig valamilyen jelöléssel ellátva tegyék e helyszíneket a mártírhalált halt miniszterelnök méltó emlékhelyeivé.

Batthyány Lajos gróf életútjának legtöbb azonosított helyszíne Budapesten, annak is a pesti városrészében, zömében a Belvárosban található. Az egykori Hatvani és Szép utca sarkán, a Kossuth Lajos u. 5. szám alatti ház helyén állt Cziráky Antal gróf palotája, melyet 1840 őszétől bérelt Batthyány. A gróf családjával lakott itt, és e tágas palotában rendezte be szalonját, mely báljaival és egyéb összejöveteleivel a főváros társasági életének egyik központja volt az 1840-es években.

Batthyány Pesten mind magánemberként, mind pedig egyesületi tisztségviselőként gyakran látogatta a Rakpiac (a mai Roosevelt tér) szélén álló Kereskedelmi Csarnok (ennek helyén található ma az Átrium Hyatt Hotel) emeletén működő Nemzeti Casinót, mely rendszeresen adott helyt a gróf részvételével, illetve elnökletével tartott különböző egyesületi rendezvényeknek. Az egykor a Feldunasoron található régi Vigadóban, az 1849-ben – Pest lövetése során – lerombolt Redoutban (mely pontosan a mai Vigadó helyén állt) nyitotta meg Batthyány 1842. augusztus 25-én az első magyar Iparmű-kiállítást, 1848. július 5-étől pedig a miniszterelnök részvételével itt ülésezett a népképviseleti országgyűlés képviselőháza.

Pest vármegye egykori székházában, a pesti vármegyeházán (ma Városház utca 7.) ismerkedett meg Batthyány Kossuth Lajossal az 1841. november 13–14-ei iparegyesületi közgyűlés alkalmával. 1842. december 26-án és 1844. augusztus 25-én itt, a vármegye közgyűlésének nagytermében adta át az Iparmű-kiállítások díjait, 1845 és 1847 között pedig gyakori résztvevője volt Pest vármegye közgyűléseinek. Batthyány 1846. augusztus 11-én a Nemzeti Múzeum dísztermében nyitotta meg a harmadik magyar Iparmű-kiállítást, 1848-ban pedig a miniszterelnök részvételével itt ülésezett az országgyűlés felsőháza. Ennek közelében (a mai Rákóczi út és Múzeum körút sarkán) állt az egykori Nemzeti Színház, melynek 28. számú páholyát 1845 októberétől 1848 márciusáig bérelte a gróf.

Alig néhány lépésnyire a Cziráky-palotától, a Hatvani és az Újvilág utca (a mai Kossuth és Semmelweis utca) sarkán állt egykor a 635. számú, Ilkey-féle ház, melyet 1843-ban bérelt ki Batthyány az Iparegyesület számára. 1848-ig ez volt az Iparegyesület szállása, és itt tartották Batthyány elnökletével az egyesület közgyűléseit és választmányi üléseit.

A Váci utcán volt a Pest megyei ellenzéki vezető – Kossuth követtársa – Szentkirályi Mór lakása. (Ennek pontosabb helyét nem ismerjük.) Itt alakult meg Batthyány részvételével 1846. június 6-án az ellenzék sajtóbizottsága. Valahol a mai Múzeum körúton, az egykori Országút utcában állt a Batthyány által is látogatott Kunewalder-ház, mely 1847 első hónapjaiban az Ellenzéki Kör szállása volt. Az Ellenzéki Kör a későbbiekben a pesti Urak utcájában, a (mai Petőfi Sándor utca és Régi Posta utca sarkán egykor álló) Laffert-házban működött. 1847-1848-ban Batthyány is többször felkereste e házat. 1847. március 15-én az ellenzék itt tartotta országos konferenciáját, és ekkor választották meg az elnöklő grófot az ellenzéki párt elnökévé. Pesten a Belvárosi Plébániatemplomban keresztelték meg Batthyány fiát, Elemért 1847. április 8-án.

A Kossuth Lajos utca 3. szám alatt napjainkban is álló, emléktáblával megjelölt Horváth-háznak nevezetes szerep jutott 1848-ban. Földszintjén működött a Landerer és Heckenast nyomda – a március 15-ei forradalom egyik állomása –, ennek első emeletén rendeztette be Batthyány a miniszterelnöki hivatalt és az Országos Nemzetőrségi Haditanács irodáját 1848 áprilisában, majd alkalmanként itt tartották a minisztertanácsi üléseket is. A Batthyány-kormány üléseinek egyébként nem volt állandó helyszíne; a miniszterek többnyire valamelyik társuk szállásán ültek össze. Batthyány a minisztertanácsi ülések alkalmával fordult meg Döring József pesti házában (ma Nádor utca 7.), mely 1848-ban Kossuth szállása volt, vagy a Rakpiacon álló (ma azonban már nem létező) Ullmann-féle házban, Széchenyi Ist-

ván gróf szállásán; itt működött egyébként 1848-ban az országgyűlés képviselői klubja is. Batthyány a kormányülések alkalmával járt a Feldunasoron az István főherceg-szállóban (ma Akadémia utca 1.), ahol Deák Ferenc szállt meg 1848-ban, és Budán a királyi palotában, a minisztertanácsi üléseken olykor elnöklő István nádor lakosztályában is.

Batthyány Lajos gyakran felkereste Pesten az Egyetem utcai Károlyi-palotát, ahol sógornője, Károlyi György gróf felesége, Zichy Karolina grófnő lakott. Itt fogták el a fővárost megszálló császári katonák a grófot 1849. január 8-án éjszaka, amint azt a palota falán látható dombormű is megörökíti. A volt miniszterelnököt innen Budára vitték, és Helytartótanács Úri utcai palotájában (ma Úri utca 53., az MTA Történettudományi Intézete) tartották fogva 1849. április 23-ig. Pesten a mai Szabadság tér helyén állt annak idején a hírhedt Újépület, mely a császári királyi hadsereg laktanyája és raktára volt, 1849-ben pedig a magyar politikai foglyokat tartották benne. A kivégzése előtti hetekben, 1849. szeptember 12-étől október 6-áig itt őrizték Batthyány Lajost is. Ennek falánál végezték ki a volt miniszterelnököt 1849. október 6-án délután 6 órakor, azon a helyen, ahol a Batthyány-örökmécses áll. (A kivégzés helyét jelölő, ma a Báthory, Aulich és Hold utca sarkán található örökmécsest 1926. október 6-án avatták fel.) Batthyány holttestét a Ferenciek tere 2. szám alatti Belvárosi ferences templom kriptájában őrizték 1849. október 6-tól 1870. június 9-ig, amikor a főváros szervezésében ünnepélyesen újratemették a Kerepesi temetőben. Batthyány Lajos végső nyughelye, napjainkban is látható mauzóleuma 1874 májusában készült el.

Batthyány Pestre költözése előtt, az 1830-as években Vas megyében lakott, és itt voltak legnagyobb kiterjedésű, legtöbbet jövedelmező birtokai is. Batthyány állandó lakóhelye Ikervár mezőváros volt, kastélyát az 1840-es évek második felében építette át Pollack Ágoston és Ybl Miklós tervei alapján neoreneszánsz stílusban, ma is látható formájára. (Ikervár, Gróf Batthyány Lajos utca 2.) Széchenyi István gróf több alkalommal felkereste Batthyány ikervári kastélyát, 1840. augusztus 25-én és 1844. április 7–8-án pedig Deák Ferenc is itt látogatta meg a grófot. Batthyány az Ikervárhoz tartozó péterfai majorban építette fel nevezetes – 1840. augusztus 7-én Széchenyi által is felkeresett – cukorgyárát, mely 1839 őszén kezdte meg a termelést. (A cukorgyárat már rég lebontották, Péterfa-majorban azonban még napjainkban is látható az ikervári uradalmi jószágkormányzó egykor földszintes, azóta emeletessé átépített kastélya.)

Noha Batthyány országgyűlési fellépése előtt nem a vármegyei közéletben szerzett tapasztalatokat, 1831 és 1847 között több alkalommal is részt vett Vas vármegye közgyűlésein a szombathelyi megyeházán (Berzsenyi Dániel tér 1.). Jelen volt többek között az 1843. április 3-ai, követutasításokat tárgyaló vasi közgyűlésen is, és „elszánt lélekkel, rövid szavakban kinyilatkoztatta, hogy ő is adózni kíván", az adózást ellenző konzervatív kortesek azonban kis híján megverték.

Vas megyében két választókerületben, Sárváron és Kiscellben is miniszterelnökként választották képviselővé 1848. június 23-án, a népképviseleti országgyűlési választáson. Batthyány a sárvári mandátumot fogadta el. Lemondását követően, 1848. december 6-án ismét a lakóhelyét is magában foglaló sárvári választókerületben választották képviselővé, 1849. április 28-án pedig Sárvár mezővárosban, „egy kastélyszerű úrilakban" szállásolták el a fogolyként Budáról Laibach felé szállított grófot.

Batthyány már a reformkorban is többször felkereste Hegyfaluban Szentgyörgyi Horváth Józsefet. A vasi nemzetőrök táborához felfegyverkezve csatlakozó gróf itt esett le a lováról és ficamította ki a karját 1848. október 11-én. Batthyányt ezt követően nyolc napig, október 19-ig ápolták a hegyfalui kastélyban (Szentgyörgyi Horváth – majd Széchenyi – kastély, Kossuth u. 2.), és itt diktálta le Bezerédj Istvánhoz intézett, híressé vált hegyfalui levelét.

Jánosházán 1963 óta emléktábla jelöli az egykori fogadót, melyben a fogoly Batthyányt és társait szállásolták el 1849. április 27-én (Batthyány u. 2.). Másnap reggel itt próbálták kiszabadítani a helyi népfelkelők, Batthyány azonban lebeszélte őket vakmerő tervükről, mert tudta, hogy a császári katonák támadás esetén lelőtték volna a foglyaikat. Egy nappal később, 1849. április 29-én Kőszegen a Kovács utca 584. számú – Zichy-Ferraris Bódog, Vas megye főispáni helyettese tulajdonában lévő – házban volt a szállása Batthyánynak és fogolytársainak. (E házat 2007. április 29-én jelölték meg emléktáblával a kőszegiek – bővebben ld. a … oldalon.)

Batthyány Lajosnak 1842-től – oldalági örökösödés folytán – Fejér megyében is voltak kisebb birtokrészei a Batthyány família ősi birtokain, Szabadbattyánban és Polgárdiban. (Utóbbi településen – Batthyány u. 132. szám alatt – 2000 óta egész alakos szobor őrzi a miniszterelnök emlékét.) Batthyány helyi birtokosként szerzett rá jogot, hogy részt vegyen Fejér vármegye közgyűlésein; 1842 és 1848 között több alkalommal is megjelent és felszólalt a székesfehérvári megyeházán (Szent István tér).

Batthyány ügyvezető miniszterelnökként, a horvát bán hadaival szembeszállni szándékozó magyar sereg Fejér megyei táborába utazva szállt meg 1848. szeptember 27–28-án a nyéki fogadóban (a mai Kápolnásnyéken). Szeptember 28-án este részt vett a sukorói református templomban (Fő u. 66.) tartott haditanácson, ahol a magyar sereg parancsnokai elhatározták, hogy másnap ellenállnak a horvátoknak. Batthyány aznap éjjel még betért Velencén Szapáry Antal házába, majd másnap, szeptember 29-én reggel – a pákozdi csata előtti órákban – székesfehérvári főhadiszállásán, a (mai Városház téren álló) püspöki palotában kereste fel Jellačićot, hogy rávegye a békés megegyezésre. (Később fogolyként ugyanitt szállásolták el a grófot 1849. április 24-én.) A sikertelen tárgyalási kísérlet után, útban ikervári birtokára, Csóron, a Szőgyény-Marich kastélyban (Fő tér 10.) találkozott aznap Szőgyény Lászlóval, a korábbi alkancellárral.

Vereben, az azóta már elpusztult Végh-kastélyban, Végh Jánosnál szállt meg Batthyány az országgyűlés Windisch-Grätzhez utazó békeküldöttségével 1849. január 2-án. A császári fővezér másnap Bicskén, Batthyány Kázmér gróf kastélyában berendezett főhadiszállásán fogadta a magyar küldöttséget, ám Batthyány nélkül. (Az eseményre márványtábla emlékeztet a Kossuth u. 42. szám alatti kastélyban.) Windisch-Grätz elutasította a magyar küldöttség kérését, feltétlen engedelmességet követelt, s néhány napig Bicskén tartotta háziőrizetben a küldöttség tagjait. (Ez idő alatt január 4-én a gróf is a kastélyban ebédelt.)

Martonvásáron, a Brunszvik-kastélyban (Brunszvik u. 2.) is megfordult Batthyány. Itt szállásolták el fogolyként Budáról útra kelve 1849. április 23-án, majd pedig Pestre visszaszállítva szeptember 11-én. Az utóbbit megelőző éjszakán, 1849. szeptember 10-én a móri vendégfogadóban volt Batthyány és fogolytársai szállása.

Győrbe diákként érkezett Batthyány, 1819 novemberétől 1820 augusztusáig a Megye utcai Zichy-palotában (ma Liszt Ferenc u. 20.) Fejér Györgynél, a győri tankerület főigazgatójánál lakott, miközben a város főterén – a mai Czuczor Gergely Bencés Gimnázium helyén, a Széchenyi tér 8. szám alatt – álló bencés gimnázium tanulója volt. Batthyány 1831 szeptemberétől kezdve többször felkereste Széchenyi István gróf Sopron megyei, nagycenki kastélyát (Kiscenki u. 3.), így például 1840. augusztus 20-án ő is részt vett Nagycenken Széchenyi nevezetes névnapi köszöntésén. A miniszterelnök lemondása után, Bécsből hazafelé utazva, 1848. október 6–7-én szállt meg Sopronban a Magyar Király fogadóban (ma Várkerület 73., korábban Vörös Ökör fogadó), ahol találkozott a felségárulási perében később ellene valló tanúval, Meszlényi Lajossal.

Veszprém megyében csupán fogolyként fordult meg Batthyány. 1849. április 25-én Várpalotán a Zichy-kastélyban (Kastélydomb u. 11.), másnap április 26-án pedig a városlődi vendégfogadóban szállásolták el fogolytársaival együtt. A gróf özvegye, Zichy Antónia grófnő az emigrációból hazatérve, 1856-ban vásárolta meg Festetics Leó gróf kastélyát a Veszprém megyei Dákán (Dózsa György u. 80.), és itt élt gyermekeivel egészen a haláláig.

Zala megyébe több alkalommal is barátját és politikai harcostársát, Deák Ferencet felkeresve látogatott el Batthyány Lajos. 1840. július 27-én részt vett Zala vármegye közgyűlésén a zalaegerszegi megyeházán (Várkör 2.), ahol a megye táblabírójává nevezték ki. (A gróf másnap ugyanitt tette le a táblabírói esküt.) Kehidán, Deák Ferenc kúriájában (ma Kehidakustány, Kúria u. 6.) kétszer is megfordult Batthyány. 1843. június 3–4-én egy ellenzéki követekből álló országgyűlési küldöttséggel érkezett Deákhoz, hogy rávegye a követség elvállalására, 1847. február 8–9-én pedig – útban Lombardia felé – az Ellenzéki Nyilatkozat kiadásáról tárgyalt itt Deákkal.

Batthyány Lajos gróf életének első 19 esztendejét túlnyomórészt Bécsben töltötte. Szülei a születése évében, 1807-ben különváltak, és anyja, Skerlecz Borbála idehozta a kis Lajost nővérével, Amáliával együtt. Batthyány nyolc éves koráig, 1815-ig anyjával és nővérével élt a Punzendorf városrész 288. számú házban, majd Vinzenz Pleban bécsi nevelőintézetének növendéke lett. Az ifjú gróf négy évet töltött ebben a bentlakásos intézetben, neves arisztokraták csemetéi között, emellett 1818 őszétől a bécsi egyetem gimnáziumának magántanulója volt. Batthyány 1819 áprilisától 1821 tavaszáig Magyarországon tartózkodott, azután ismét visszatért Bécsbe. Ekkor Friedrich Klinkowström Alser városrész 96. szám alatt működő katolikus szellemű nevelőintézetének növendéke lett, és 1822 őszén újból beiratkozott a bécsi egyetem gimnáziumába. Batthyány 1824 májusáig nevelkedett Klinkowström intézetében, majd egy bölcsészdoktor, Nikolaus Möller bécsi házában élt és tanult, egészen 1826 februárjáig.

Családi ügyei vagy közéleti elfoglaltságai a későbbiekben is számos alkalommal szólították Bécsbe Batthyány Lajost. 1831. január 18-án a magyar királyi udvari kancelláriá bécsi épületében (ma a Magyar Köztársaság ausztriai nagykövetsége, Bankgasse 4-6.) foglalták írásba a gróf és anyja közötti örö-

kösödési szerződést, 1845. december 17-én pedig Pest vármegye küldöttségének tagjaként járt Batthyány a kancellárián.

A Kärtnerstrasse egyik épületében, az egykori Károly főherceg fogadóban szállt meg Batthyány és a magyar országgyűlés küldöttsége 1848. március 15–17-én, közvetlenül a gróf miniszterelnöki kinevezése előtt. Miniszterelnökként Batthyány képviselte kormányát a bécsi császári udvarral folytatott legfontosabb tárgyalásokon. Batthyány a belvárosi Hofburgban tárgyalt az udvari körökkel 1848. március 16–17-én, március 19-én, március 30-án, továbbá május 2. és 10., július 24. és 31., valamint augusztus 28. és szeptember 5. között. Batthyány az utóbbi alkalommal, 1848. augusztus 29-étől szeptember 9-ig a Seilergasse 14. szám alatti Hotel Stadt Frankfurtban szállt meg, és itt volt a szállása szeptember 30-tól október 5-ig is. (Később felségárulási perében e szálló alkalmazottjai tettek rá hamis terhelő vallomást.) Schönbrunnban, a császári palotában fogadta az uralkodó az országgyűlés küldöttségével tartó Batthyányt 1848. szeptember 9-én, és a miniszterelnök itt adta be lemondását, illetve írta alá utódja kinevezését 1848. október 2-án.

Batthyány Bécs mellett több más településen is megfordult a mai Ausztria területén. Katonáskodása idején, 1829 márciusa és 1830 áprilisa között a magyar határhoz közeli, stájerországi Fehringben állomásozott Batthyány huszárszázada. 1831-től a gróf birtoka, és egyik uradalmának központja volt az akkor Vas megyéhez tartozó Dobra mezőváros (ma Neuhaus am Klausenbach). A hagyomány szerint a Dobra melletti „Tábor" kastély volt Batthyány Lajos kedvenc nyaralóhelye. (Napjainkban vendéglő működik a Taborstrasse 3. szám alatti, „Schloss Tabor" néven ismert, szépen felújított kastélyban.) Batthyány anyja halála után, 1834-ben lett a birtokosa a Vas megyei szalónaki uradalomnak, illetve az uradalom székhelyének, Szalónak (Stadtschlaining) mezővárosnak. A gróf valószínűleg járt a szalónaki várkastélyban is (Burg Schlaining), a település egyik majorsági épületén (Meiersiedlung) látható monogramos tégla tanúsága szerint pedig 1842-ben ő építtette újjá Szalónakon az uradalmi épületeket. Batthyány ugyanebben az évben oldalági örökösödés folytán jutott hozzá a stájerországi „burgói" uradalomhoz, és annak központjához, Burgau városához. (Burgauban az egykor Batthyány tulajdonában lévő várkastély falán 1998 óta domborműves emléktábla őrzi a magyar miniszterelnök emlékét.)

Miután 1848 nyarán a bécsi forradalmi megmozdulásoktól megrettent császári udvar a távoli Innsbruckba költözött, 1848. június 6. és 12. között Batthyány Lajos miniszterelnök is ott folytatott velük tárgyalásokat, többek között az erdélyi unióról és a horvát bán menesztéséről. Az egykori osztrák-magyar határtelepülést, Parndorfot akkor kereste fel Batthyány, amikor a Jellačić hadait üldöző magyar fősereg átlépte az osztrák határt. A parndorfi római katolikus plébánián (ma Hauptstrasse 115.) volt Csány László kormánybiztos szállása, és ide érkezett Batthyány 1848. október 21-én, majd a magyar sereg ugyanazon a napon a közeli Stixneusiedl római katolikus plébániáján tartotta haditanácsát Batthyány részvételével.

Batthyányt fogsága idején, 1849 tavaszán is átszállították, illetve elszállásolták néhány ausztriai településen. 1849. április 30-án Kirchschlag vendégfogadójában, másnap, május elsején az edlitzi vendégfogadóban, harmadnap, május 2-án pedig Bécsújhelyen (Wiener Neustadt), a katonai akadémia épületében szállásolták el Batthyány Lajost és fogolytársait.

A mai Csehországban – az egykori Morvaország területén – két alkalommal töltött hosszabb-rövidebb időt Batthyány Lajos. Katonáskodásának utolsó időszakában, 1830 áprilisa és 1831. április 30. között huszárszázada a Pardubitzhoz (ma Pardubice), az ezredparancsnokság székhelyéhez közeli Bogdaneztben (ma Lazne Bohdaneč) állomásozott. Fogsága idején, 1849. augusztus 12-étől szeptember 8-ig Olmütz (ma Olomouc) várbörtönében őrizték. Itt folytatták le ellene hadbírósági eljárást, és itt ítélték halálra 1849. augusztus 30-án.

Batthyány Lajos élete több szállal kötődött Horvátországhoz is. Már megkezdte katonai szolgálatát Itáliában, amikor 1826 végén a horvát főváros, Zágráb (Zagreb) királyi jogakadémiáján tette le jogi vizsgáit. A Varasd megyei Banszki Dvor-i uradalmat, és vele a horvátországi birtokainak központjául szolgáló Bajnai kastélyt (ma Banjski Dvor) távoli rokonától, 1842-ben örökölte Batthyány.

Olaszországban, pontosabban a Batthyány Lajos korában még széttagolt Itáliában katonaként és utazóként járt a gróf. Paduában (ma Padova) szolgált a császári királyi 32., Esterházy gyalogezred kadétjaként 1826. augusztus 5-étől 1827. április 19-ig. Ekkor áthelyezték a császári királyi 9., Frimont huszárezredbe, és alhadnaggyá léptették elő. Ezután 1829 márciusáig a szintén itáliai Trevisóban állomásozott századával.

Batthyány 1833–1834-ben és 1836–1837-ben többször is ellátogatott Itáliába. Utóbbi alkalommal, 1837. augusztus 28-án Bergamóban halt meg elsőszülött lánya, Antónia, akit ebben a városban temettek

el. A gróf 1847 februárjában is visszatért Bergamóba, és március elejéig – a császári titkosrendőrség értesülései szerint – itt keresett kapcsolatokat az olasz ellenzékkel.

Pozsony, az egykori magyar koronázó város és országgyűlési székhely Batthyány Lajos gróf életének legfontosabb helyszínei közé tartozik. A pozsonyi belvárosban, a Duna bal partján álló palotasor egyik, azóta már lebontott épületében született 1807. február 10-én. Másnap, február 11-én a koronázó dómban, a Szent Márton-székesegyházban keresztelték meg, majd 1834. december 4-én itt tartotta esküvőjét is Zichy Antónia grófnővel. Batthyány 1839–1840-ben, 1843–1844-ben és 1847–1848-ban az országgyűlés résztvevőjeként tartózkodott Pozsonyban. 1839 júniusától bérelte ki a Ventúr utca 14. számú, gróf Erdődy-féle házat, a korábbi kancelláriai lakosztályt. Itt tartották a főnemesi ellenzék számos összejövetelét, és Batthyány feleségének itteni szalonja a pozsonyi társasági élet kedvelt helyszíne volt. A Batthyány részvételével ülésező felsőtábla a pozsonyi Primás-palotában tartotta üléseit, és 1848. április 11-én itt került sor a szentesített törvények ünnepélyes átadására is.

Pozsonyban a Dóm téren álló Strohmayer-házban alakul meg Batthyány részvételével az ellenzéki mágnásokat tömörítő Kiskaszinó 1839 októberének végén. A pozsonyi Pálffy-palota szintén a társasági élet egyik kedvelt helyszíne volt az országgyűlések idején. Itt tartotta báljait az ellenzék is Batthyány és felesége részvételével 1844. február 17-én. Az országgyűlés alsótáblája a Mihály utcai Országházban ülésezett. 1844. május 5-én, a Magyar Kereskedelmi Társaság alakuló ülésén itt választották elnökké Batthyány Lajost, aki több alkalommal hallgatóként volt jelen az alsótáblán. Batthyány részt vett például az 1848. március 3-ai, nevezetes kerületi ülésen is, ahol Kossuth Lajos beterjesztette az alkotmányos átalakulást követelő felirati javaslatát.

Az utolsó rendi országgyűlés idején, 1847–1848-ban a pozsonyi Zöldfa vendégfogadó (a mai Hotel Carlton épületének egy része) volt Kossuth Lajos szálláshelye és az ellenzék főhadiszállása, és Batthyány is többször megfordul itt. Kossuth 1848. március 14-én este e szálló erkélyén mutatta be Batthyány Lajost a leendő felelős minisztérium elnökeként. Pozsonyban a Viczay-féle házban szállt meg az uralkodó, V. Ferdinánd 1848 tavaszán, és 1848. április 11-én itt tették le az esküt a király előtt a Batthyány-kormány tagjai. A minisztérium Pestre költözését követően Batthyány már csupán egyetlen alkalommal tartózkodott Pozsonyban, és akkor sem önszántából: a volt miniszterelnököt fogolyként őrizték a pozsonyi várban 1849. július 26-ától augusztus 11-éig.

Batthyány Lajos egykori Vas megyei birtokán, illetve uradalmi központjában, Tótmarácon (ma Moravci) állt egy grófi kastély is. Később iskolává építették át, azután tornyot emeltek eléje és templom lett belőle, végül a templomtorony mögé teljesen új épület került, és eltűnt a régi kastély.) A XIX. században még az osztrák örökös tartományok egyike volt Krajna, melynek fővárosában, Laibachban (ma Ljubljana néven Szlovénia fővárosa), pontosabban annak fellegvárában őrizték Batthyány Lajost és a magyar politikai foglyokat 1849. május 5-étől július 23-ig. (A fogság helyszínét 2007. október 4-étől domborműves emléktábla jelöli Ljubljanában.) A krajnai Cilli városán (ma Celje) kétszer is átszállították Batthyányt és fogolytársait. Útban Laibach felé, 1849. május 4-én Cilli piacterén akarták megszöktetni a grófot (ő azonban ezt visszautasította), majd Laibachból Pozsonyba szállítva, 1849. július 24-én az itteni kaszárnyában helyezték el társaival együtt.

Molnár András

Batthyány Lajos ábrázolásai

Pulszky Ferenc (1814–1897), aki az 1840-es években a Pesti Hírlap és az augsburgi Allgemeine Zeitung cikkírója volt, majd 1848-ban Kossuth mellett pénzügyi államtitkár, „Életem és korom" című 1880 és 1882 között négy kötetben megjelent visszaemlékezésében a következőképpen írja le Batthyány Lajos külsejét (sajátságos módon éppen Josip Jellačić horvát bánnal összehasonlítva): „Batthyány is kopasz volt, de magas homloka, éles tekintete, hegyes, görbült orra s szép szőke szakálla a saskeselyűre emlékeztetett, vonásaiban látszott a szenvedély és határozottság. Senki sem pillanthatta meg anélkül, hogy eszébe ne jusson: Ez nevezetes ember!"

A Battyány portrék korai csoportja egyáltalán nem e nevezetes ember bemutatására törekedett, sokkal inkább egy magyar nemes mindennapi életének megörökítői. A hétköznapi és a „nevezetes ember" típusai váltakoznak a későbbiekben is, egyre inkább az utóbbi kerül azonban előtérbe. Előljáróban em-

lítést érdemel, hogy Batthyány Lajost gyermekként ábrázoló akvarellt is ismerünk, pontosabban annak magángyűjteményben őrzött másolatát: ezen anyjával és nővérével látható. A legkorábbi képmások közül a Magyarországon Lieder Frigyesként ismert Johann Gottlieb Friedrich Lieder (1786–1859) potsdami születésű festő műve érdemel először említést. Lieder Párizsban végezte tanulmányait, mint Jacques Louis David (1748–1825) tanítványa. Egy ideig szülőhelyén, majd Bécsben, Pozsonyban, Nagyszombatban, s végül 1820-tól halálig Pesten működött, s a korszak jelentős személyiségeiről számos portrét készített. Talán a párizsi tanulmányok, s mestere, David hatása érezhető ezen a mellképen: a széken ülő, kihajtott galléros fehér inget viselő gróf vállán a későbbi képeken is megjelenő bársonybéléses kabát, vagy inkább köpeny van átvetve, s az ábrázolt kissé színpadias fejtartással néz előre. Ez a portrétípus jól ismert és kedvelt volt az 1820-as, harmincas években, magánmegrendelések sora révén nagyon sok példáját ismerjük.

Bár jelzése szerint később készült Joseph Martignoni (1803–1873) arcképe, az életút ismeretében szinte összeegyeztethetetlennek tűnik ez a késői időpont – 1849 – az ábrázolással: az akvarell házikabátban ülve, sakkozva ábrázolja Batthyányt, a biedermeier portrék életkép jellegű változatának jellegzetes példájaként. Ugyanakkor nem elképzelhetetlen, hogy Batthyány 1849-es fogságai során esetleg olyan körülmények közé került, amelyek lehetővé tették e kép keletkezését. Az osztrák művészcsaládból származó Martignoni tájkép- és miniatűr arcképfestőként vált ismertté, s akár egy korábbi portréját is elkészítette újból Batthyány elfogatásának, börtönítéletének és kivégzésének évében. Ez a képmás a nagyon gondos és alapos korábbi ikonográfusok figyelmét elkerülte, ily módon ismeretlen maradt a művészettörténészek, történészek és a közönség számára is.

1840-ben egy kevésbé jelentős, de annál termékenyebb illusztrátor, bécsi művész, Faustin Herr örökítette meg kőrajzán Batthyány Lajost, karosszékben ülve, kissé esetlen pózban, s arcvonásait is ügyetlenül, pontatlanul felidézve. A korszak folyóiratai, kiadványai már az ellenzéki politikus személyét kívánták a közönségnek bemutatni. Ilyen szándékkal született Franz Eybl (1806–1880) jeles osztrák portré- és életképfestő litográfia arcképsorozata Wagner József pesti kiadó és műlapárus megrendelésére 1842–43-ban. Az ábrázoltak egyike Batthyány Lajos, aki itt kevésbé politikusként, közéleti emberként, inkább egy otthonában, mindennapi foglalatossága közepette bemutatott magánemberként jelenik meg a kőrajzon.

Medvey Ágoston (1814–1870) elefántcsont miniatűrjéről nem tudjuk, mikor keletkezett, de Martignoni vízfestményéhez hasonlóan a Batthyány ikonográfia eddig ismeretlen darabja. A Lembergben született festő Bécsben tanult, majd Pesten dolgozott. A Pesti Műegylet 1840. évi kiállításán miniatűr arcképeivel aratott sikert. Később Pesten grafikai műhelyt nyitott, s főként acélmetszetek készítésével vált ismertté. Oroszországba utazva elsősorban miniatűrfestői kvalitásait igyekezett hasznosítani, s Odesszában, Moszkvában, Szentpétervárott, végül Harkovban működött. Miniatűr képei közül számos magyar, osztrák, lengyel és orosz köz- és magángyűjteményekbe került. Aukciókon ma is feltűnnek képei és jó áron kelnek el, aminek oka elsősorban finom, aprólékos festésmódja, ragyogó színei és vonzó témái. Batthyány portréja bizonnyal magáncélból készült, az ábrázolt megrendelésére.

A korai képeket egy olyan festmény zárja, amely – bár a közéleti személyiség megörökítésének szándékával született, s a korszak legelismertebb festőjének műve – a későbbiekben csaknem mitikus jelentőségű kultuszképpé emelkedett. Barabás Miklós (1810–1898) politikus portréi közül talán a legismertebb és legtöbb változatban megfestett éppen az első magyar független felelős kormány miniszterelnökének, Batthyány Lajosnak az arcképe. Az 1846-ban az Iparegyesület számára készített egészalakos portrén díszmagyarban látható, s a művész jegyzéke szerint két példányban is elkészítette a képet. Amelyikre „csak a fő"-ként utal, az lehetett a mellkép, amely a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményében maradt ránk. Az egészalakos képet a szabadságharc leverése, Batthyány kivégzése után a család rejtegette, s későbbi sorsa ismeretlen. Barabás 1883-ban újrafestette, az eredetit csak kőrajz változatban láthatjuk ma már. Az újrafestett képről ítélvén az eredetit, a reprezentatív portré hagyományos típusa volt: az ábrázolt díszmagyarban, háromnegyed alakban lett megfestve, ez már a Pulszky által leírt „nevezetes ember". A mellkép változat talán még jobban sikerült, mint a háromnegyed alakos: itt Barabás figyelmét nem kellett a díszmagyar bemutatására fecsérelni, csak az arcra összpontosíthatott, így született meg Batthyány kétségkívül legjobb, leghívebb, legélettelibb képmása.

Érdekes kitérő, szokatlan és kevéssé ismert mű Barabás 1847-ben festett mellképe, amelyen ovális keretben, tógaszerű viseletben láthatjuk a grófot. Az efféle ábrázolás nem volt ritka, ám jóval korábban volt kedvelt és gyakori, a XVIII–XIX. század fordulóján, a XIX. század első évtizedében nem kevés festmény, sőt szobor portrén is alkalmazták ezt az antikizáló viseletet, amely egyszerre felelt meg a

klasszicizmus ízlésének külsőségében, tartalmában viszont inkább a romantika hőskultuszának. E Barabás festményt 1862-ben Than Mór (1828–1890) hasonló képen utánozta – talán nem véletlen, hogy ez sem vált túlságosan ismertté és kedveltté.

Barabás 1847-es reprezentatív térdképének litográfia változatát a következő évben adta ki Wagner József, a sokszorosítás Bécsben történt. Barabás festményei és kőrajz változatuk szolgált modellként a forradalom és szabadságharc idején kiadott többi grafikának is, kivéve talán egyet, amelynek ismeretlen művésze inkább Eybl litográfiáját választotta mintául, de házikabát helyett huszáregyenruhában ábrázolva hősét. Barabás kompozícióját a lipcsei „Der Leuchtthurm" című lap 1849. évfolyamának 34–36. számában tette közzé „a Habsburg vérontás áldozata" (Das Opfer Habsburger Blutgier) feliratal. Ezen kívül még egy tucatnyi hasonló lapot ismerünk, osztrák és német nyomdák kiadásában, egytől-egyig Barabás kőrajzának változatai, de készült a litográfiáról fénykép-reprodukció is.

Még egy 1848-ban keletkezett grafika portrét kell megemlítenünk: Stadler Antal (1823–1872) kolozsvári születésű festő és kőrajzoló lapját, amely Medvey Ágoston miniatűrjével csaknem megegyezik, s feltételezhetjük, hogy az utóbbi szolgált mintául elkészítésekor. Nemrégiben magántulajdonban tűnt fel Medvey akvarelljéhez nagyon hasonló, annál ugyan kissé jellegtelenebb, ismeretlen művésztől származó miniatűr képmás. Ez egyúttal arra figyelmeztet, hogy hagyatékokban, akár közgyűjtemények tematikus egységeiben még rejtőzködhetnek további portrék.

Az 1870-ben megrendezett újratemetést követően ismét megjelent jónéhány portré, elsősorban Rohn Alajosnak és Grund Vilmosnak, a korszak két ismert és kedvelt nyomda- és kiadótulajdonosának kezdeményezésére, de ezek semmi újat nem hoztak, egyszerűen jól, vagy kevésbé ügyesen, de lemásolták Barabás kompozícióját. Ennek az időszaknak a festményei már kultuszképnek tekinthetők, s Than Mór 1862-ben, illetve 1863-ban festett mellképei után 1868-ban a szombathelyi megyeháza számára egészalakos reprezentatív képmást készített, a típus minden jellegzetességét alkalmazva – a festmény a megye nagy szülöttéről emlékezik meg, elsősorban történelmi szerepét, s nem vértanúságát hangsúlyozva. Nem véletlen, hogy a hatvanas évek e nagyméretű képmásainak legtöbbje Barabás Miklóstól származik: Than is őt vette mintául e képén. Nem tudjuk pontosan mikor és ki festette azt a mellképet, amely a Kreith Béla gróf (1851–1916) újságíró, ereklyegyűjtő által létrehozott 1848–1849-es ereklyemúzeum portrégaláriájához készült, s később annak átadásakor került a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Érdekes, hogy míg számos politikus, közéleti személyiség karikatúrák sorát ihlette, Batthyányval kapcsolatban mindössze egy ilyet ismerünk: a Charivari 1848. szeptember 2-i számában közreadott litográfiát, amelyen a miniszterek ostoba baromfiscapatként nem veszik észre a fölöttük keringő, lecsapni készülő kétfejű Habsburg sast. A miniszterelnök kakas alakjában tereli őket a Szerelmey Miklós által készített kőrajzon.

Batthyány Lajos portréi mellett mint kormányfő és politikus számos csoportképen is szerepelt. A legkorábbi Weber Henrik (1818–1866) és Tyroler József (1822–1860-as évek) Nádori emléklapja József és István nádor egészalakos képmásaival, akiket az uralkodó család tagjainak portréi mellett politikusképmások öveznek, közöttük Batthyány mellképével a bal felső sarokban. Ugyancsak István nádor és Batthyány a főszereplői annak a nagyméretű kőrajznak, amely az 1848. március 15-én az uralkodó elé járuló küldöttség tagjait ábrázolja. A Matthäus Kern (1801–1852) által készített 64 arckép közül Batthyány-é Eybl litográfiáját másolja. A kormány megalakulását követően érthető módon számos csoportképe született a miniszteréknek; ezek közül a legsikeresebb és minden bizonnyal a legismertebb Barabás Miklósé. A Weber-Tyroler páros kormánycsoportképe színezett acélmetszetének keretképein a forradalom jeleneteit láthatjuk. E kettő mellett Szamossy Elek (1826–1888), Engerth Tódor, Walzel Ágost Frigyes kőrajzai a legismertebbek, s az osztrák kiadású lapok általában ezek valamelyikét másolták. Különleges az a befejezetlen litográfia, amely a minisztereket nem mellképek együttesén, hanem beszélgető, tárgyaló csoportként ábrázolja egy asztal körül ülve, illetve állva, az arcmásoknál korábbi mintákat felhasználva. Batthyány olykor Kossuthtal párban is megjelent – így az április törvények kiadványának borítóin például, vagy Tyroler Józsefnek a „Der Ungar" című lap 1848. április 11-i számához készített acélmetszet mellékletén. A kiegyezés, illetve a millenniumi ünnepségek újabb alkalmakat szolgáltattak a kormánycsoportképek kiadásához: 1867-ben Pfeifer Ferdinánd adta ki gyászfátyollal övezett képüket, 1896-ban pedig Barabás Miklós unokája, Maszák Leona rajzolta köré a nagy elől kompozícióját.

Megjelent Batthyány Európa szabadsághőseinek körében is egy lipcsei kiadású litográfián, valamint Boldényi 1851-ben Párizsban megjelentetett, Magyarország történetét tárgyaló kötetének francia művészek által készített fametszet illusztrációján. A hatvanas-hetvenes években német és angol lapok mel-

Batthyány Lajos ábrázolásai

Batthyány Lajos mellképe,
1839

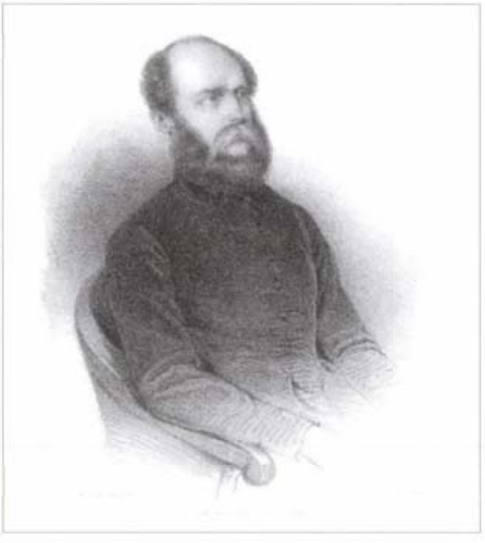

Batthyány Lajos ülő térdképe,
1840

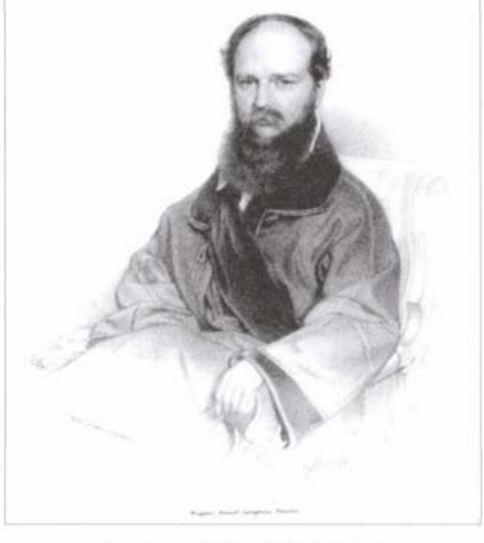

Batthyány Lajos ülő térdképe,
1842

Batthyány Lajos derékképe,
1848

Forrás: A Batthyányak nemzetsége, gróf Batthyány Lajos Vas megyei emléklezete c. kiállítás-vezető. Szerk.: *Móricz Péter.* Körmend 2007. 28–29. old.

lett a Vasárnapi Ujságot is illusztrálta a kormány csoportképe, Rusz Károly fametszete. Talán a legérdekesebb Barabás Miklós "Történelmünk korszakalkotói" című nagyméretű lapja, amely egy évvel az újratemetést követően, 1871-ben jelent meg: ezen a miniszterelnök Széchenyi és Kossuth között kapott helyet.

Batthyány viszonylag rövid életének eseményei közül azokat ábrázolták, amelyek politikusi pályáján a legfontosabbak voltak. Nézzük meg azt a néhány, még életében készült eseményábrázolást, amelynek ő is szereplője volt. Az első ezek sorában Kossuth Lajos Pest megye követévé választásának kortesmenete: itt is találhatunk olyat, amelyet eddig még soha nem tettek közzé, és kiállításon is most szerepelt először. A pesti Kristóf tér jól azonosítható épületei között vonuló, Kossuthot és Szentkirályit éltető lovasok élén Batthyány Lajos halad egy finoman megfestett, részletező akvarellen, s ott van a menetben Franz Weiss 1847-es litográfiáján, a Nemzeti Múzeum előtt elhaladó kortescsoportban is. Batthyány nem kevés erőfeszítést tett, jelentős anyagi áldozatot is hozva, hogy Kossuth Lajost Pest megye követévé választassa meg. Ez a kompozíció később két alkalommal is megjelent német lapokban.

Borsos József (1821–1883) és August von Pettenkofen (1822–1889) egyedülálló jelentőségű kőrajzán az országgyűlés felsőházának Vigadóbéli megnyitásán az emelvényen, István nádor jobbján áll Batthyány. A két művész kiváló kompozíciója a forradalom és szabadságharc eseményeinek legmonumentálisabb emléke. Ez a lap is azok közé tartozott, amelyet számos országban, különböző nyelvű feliratokkal ellátva a későbbiekben sokszor másolták.

De láthatjuk az Armee-Bulletin nevű osztrák kiadványnak a hadieseményeket a hadijelentések szövegével magyarázott illusztrációján, amely a bicskei – éppen Batthyány – kastélyt állomáshelyül választó Windisch-Grätz főhadiszállásán megjelenő magyar küldöttséget mutatja be – a valóságtól eltérően Batthyány jelenlétével, vezetésével.

Ez volt az utolsó esemény, amelyről tájékoztatva szerepelhetett Batthyány – ezt követően már csak kivégzéséről tudósíthattak az ábrázolások. Nem is sok és egy kivételével valószínűleg nem is egyidejűleg, hiszen ez lehetetlen lett volna az akkori helyzetben.

Az a bizonyos egyetlen egyidejűnek tartott ábrázolás a Batthyány ikonográfiáját elsőként teljességre törően feldolgozó Cennerné Wilhelmb Gizella szerint valójában két évvel kivégzése után, a Londonban működő Szerelmey Miklós nyomdájából került ki, több, a szabadságharcra emlékező lappal együtt, fiktív szerzőkkel és megjelenési hellyel. Ez az esemény leírásait pontosan idéző ábrázolás vált később a kivégzés egyetlen közismert képi forrásává. A Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka őriz egy a kivégzést ábrázoló tusrajzot, amelyről azonban datálás, illetve adatok híján nem állapítható meg keletkezési ideje, talán inkább a gyors kivitelezéshez alkalmazott technika utalhat az esetleges egykorúságra. Annak ellenére így volt ez, hogy a korszak egy másik ismert művésze, Jankó János (1833–1896) olajnyomatot készített a kivégzéshez elővezetett Batthyányról, amely a kissé túlzó drámaiság minden kellékét felvonultatta, mégsem vált az előbbi kompozícióhoz hasonlóan ismertté, népszerűvé.

Batthyány viszonylag fiatalon halt meg, így több magáncélú, illetve reprezentatív képmás nem készült, vagy legalábbis nem maradt fenn róla, halála azonban számos olyan ábrázolást eredményezett, amely a vértanú, mártír képét őrizte meg, erősítette.

De ez már a kultuszképek típusához vezet bennünket, amelyek legnagyobb mennyiségben az 1870-es újratemetés után keletkeztek. A Vasárnapi Ujság fametszet illusztrációi a korábbi kompozíciókat idézték, a Batthyány emléklap is ezekből idéz keretképein. A fametszetek részben portrék, részben Batthyány kivégzését, valamint holttestének kalandos elszállítását és elrejtését mutatják be, majd az újratemetés eseményeit. A Herqui Károly pesti litográfus által komponált emléklap Alexy Károly egészalakos szobrát idézi – fölötte Hungária allegorikus alakját a Szabadság és História figurái övezik. A baloldali jelenetek az áprilisi törvények átadásával kezdődnek, ezeket követi a halálos ítélet felolvasása, majd az ítélet végrehajtása. A szobor jobb oldalán az országgyűlés pesti megnyitása, a börtönben az öngyilkossági kísérlet után ábrázolt Batthyány és a tetem titkos elhelyezése a ferencesek kriptájában látható. Középen az ikervári kastély képe a családi címerrel. Az 1873-ban kiadott kőrajz széles körben elterjedt és közkedvelt volt.

Az igazi, nagyhírű kultuszkép sajátságos módon egy falkép volt, a korszak legjelentősebb középületének, a Magyar Nemzeti Múzeumnak belső díszítéseként 1875-ben Than Mór által készített falfestmény sorozat utolsó jelenete. A téma meglehetősen kényes volt ekkor, nem véletlenül változott többször is a művész terveiben megformálása. A még élő kortársakat bemutató kép számos utalást tartalmaz: egyszerre emlékezés és tiszteletadás 1848-49 eseményeinek, ugyanakkor egyfajta kísérlet a néhány évvel korábban történtek – a kiegyezés – értelmezésére is. Keleti Gusztáv interpretációja szerint

„a képlánczolat utolsó és zárszeme lehetne a negyvennyolczadik év politikai és művelődési nagyszerű fordulatának eszményesítése ama kor vezérférfiainak: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferencz s több más kitűnő honfiak alakjaival." Az eredeti programban azonban még nem szerepelt a kevésbé a forradalmat és szabadságharcot, sokkal inkább a kiegyezést „eszményesítő" Deák Ferenc alakja; a szépiarajz tanulmányon három csoportban jelennek meg a szereplők. Középen a falképéhez hasonló módon Széchenyi István ül, attribútumai számosabbak, mint a freskón. Balra Batthyány, mögötte a szabadságharc tábornokai, Damjanich, Kiss Ernő, Nagy Sándor; jobbra a háttal álló Kossuth, a toborzó beszédek hallgatóságának alakjaival, bár a kezében tartott irattekercs és öltözéke az ötvenes évek emigrációs fotóinak Kossuthját idézik. A falkép tere kitágul, mélységet kap; a balusztrád mögött gyülekező nép ismét a toborzó-jelenetek ikonográfiája szerint jelenik meg. A hozzájuk beszédet intéző Kossuth alakja hasonlóképpen hátulnézetben, mellette Petőfi oldalnézetből, inkább csak fél alakban látható. Az előtér három csoportjából azonban kettő lett: bár Széchenyi kétségtelenül középen helyezkedik el, a szorosan mellette álló karosszékben Deák ül, jelentősége semmivel sem kisebb, mint Széchenyié. Mögöttük Batthyány Lajos áll, kezében a vértanúságára utaló pálmaággal, a tábornokok közül csak Damjanich látható, mellette Perényi Zsigmond és Eötvös József, aki ugyan tagja volt az 1848-as első magyar kabinetnek, de a falképek tervét elfogadó kultuszminiszter is egyben. Lényeges pontokon változott tehát a vázlat és a kivitelezés között eltelt csaknem egy évtizedben a jelenet.

Nem véletlen, hogy a közönség és a kritika körében egyaránt ez az utolsó kép keltett legtöbb indulatot: Keleti is kénytelen volt megvédelmezni írásában. „Az utolsó képre vonatkozólag, mely a negyvennyolczas eszmék diadalát jelképezi, többfelől az a vélemény nyilvánult, hogy nem odavaló. E nézetet azzal indokolják, hogy a negyvennyolczas eszmék diadala nem tekinthető a régibb kor zárkövéül, hanem hogy az a kiindulási pontja egy újabb érának, mely mostani mozgalmainknak és törekvéseinknek jellemet ad és irányt jelöl." A közönség elvárásai szerint a múzeumalapítás kora lett volna a ciklus méltó és illő lezárása. De a „negyvennyolczas eszmék bajnokait, vértanúinak nemes alakját" hiba volt-e megörökíteni, tette föl a kérdést a kritikus. S rögtön meg is felelte azzal, hogy amíg ezen alakokról és cselekedeteikről illőbb nemzeti középület, akár egy parlamenti palota falain nincsen mód megemlékezni, addig itt a helyük. Így került tehát egyik legjelentősebb középületünk falára a mártírként ábrázolt első magyar miniszterelnök képmása.

Szendrey János (1857–1927) és Udvarlaky Béla (1849–1927) litográfiája a szabadságharc emléklapja, s Szerelmey Miklósnak a március 15-i eseményeket ünneplő „Magyar hazánk dicső napja" című kőrajzát, valamint a Nemzeti Múzeumbéli falképet komponálta egybe, mindkettőt némileg megváltoztatva, de éppen a felhasznált lapok népszerűsége révén nagy sikerrel ötvözve őket.

A festmények és grafikák mellett néhány szobor is keletkezett: Alexy Károly (1823–1880) 1855-ös ezüstözött réz Batthyány mellszobra az 1849-ben készített gipsz szobor változata, amely azonban nem maradt ránk. Később Londonban készítette el ezt a változatot. 1866-ban fejezte be azt a kisméretű álló bronzszobrot, amely Barabás festményét vette mintául, de részletmotívumokkal gazdagítva mozgalmassá tette – ez szokatlan momentum volt a korszak szobrászatában. 1867-ben a párizsi világkiállításon is bemutatták, s elismerő fogadtatásban részesült. Ismeretlen művésztől származik az az álló egészalakos faszobor, amely inkább emlékműtervnek tűnik: az álló alak posztamense virágfüzérekkel díszített és a kivégzés jelenetének domborműve látható oldalán. Különleges emlék Barabás Miklós gipsz mellszobra, amelyet egyes feltételezések szerint Alexy kérésére készített 1861-ben, bár a portré jellegzetességeit tekintve a korábbi keletkezési időpont sem kizárt.

Áttekintésünk jelzi, hogy egy rövid, tragikus életű nemzeti hős ábrázolásai – egykorúak és kultuszképek – milyen sokfélék voltak, s mennyire tükrözték a korszak művészeti irányzatait, portréfelfogásának változásait. Hosszú volt az út a miniatűrtől a monumentális falképig, de ez is érzékelteti annak a kornak a sokszínűségét, amelyben ezek az ábrázolások születtek.

Basics Beatrix

Irodalom: *Cennerné Wilhelmb Gizella:* Batthyány Lajos ikonográfiája. Folia Historica 10 (1981) 21–44. old.; *Rózsa György:* Batthyány Lajos ábrázolásai és a XIX. századi magyar politikus-ikonográfiák. In: Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete. Szerk.: *Körmöczi Katalin.* Bp., 1998. 207–209. old.

Batthyány Lajos és a divat

„Lovagolok, s sétálok Batth[yány] Lajossal. Az „igen" és nem felől tisztában vagyunk, a miképpen felől: Koncentráció, magyar és alkotmányos érzületet kiterjeszteni – divatba hozni"[1]

Széchenyi István Naplójából, 1839. augusztus 29.

A magyar érzület kiterjesztése, divatba hozása a viseletre is hatott, többféle formában is. A legerősebben a magyar nemzeti öltözék népszerűsítésével, másodsorban a nemzeti színek viseletével, és nem utolsósorban a Kossuth által létrehozott Védegylet törekvéseinek támogatásával, a Magyarországon készült anyagok és ruhák vásárlásával. De mi köze mindehhez az ellenzéki főurak vezérének, az Ellenzéki Párt elnökének, az első magyar felelős kormány miniszterelnökének, a magyar forradalom és szabadságharc mártírjának? Annak a komoly, hosszú szakállú úrnak, aki az egykorú ábrázolásokról ránk tekint? Sokkal több, mint gondolnánk. Ő maga és felesége Zichy Antónia ugyanis a reformkori magyar társasági élet hangadói voltak.

Széchenyi 1827-ben gondterhelten jegyezte fel: *„Nincsen jó magyar társaság: Magyarország hanyatlásának és gyengeségének ismertető jele."*[2] Ám néhány év alatt megváltozott a helyzet Pest-Budán is. *„Ami azt illeti, nincs még egy város, ahol annyi bált tartanának, mint Pesten, ha valakinek ilyesmihez van kedve, akár minden este táncolhat, a farsang első napjától az utolsóig"* [...] *„ha nem hallanám, milyen nyelven beszélnek, nemigen tudnám megmondani, voltaképp melyik nagy fővárosban is bálozom éppen."* Ezeket a sorokat 1839-ben egy lelkes angol utazó, John Paget vetette papírra. S valóban, a Honművész 1839-ben január 1. és február 15. között, a farsangi idény majd minden napján fényes és jól sikerült pesti „nyilvános" és „magány" bálról számolt be. A legelegánsabbak a nemzeti casinó négy bálja, illetve januárt 23-án a pesti joghallgatók táncmulatsága, *„mellyre a részvényesek szíves meghívására a'legérdekesebb, minden osztálybeliből álló fényes társaság gyűlt össze. Együtt vala itt a'főrendüek, hivatalbeliek, 's mindkét nemű pesti fiatalság színe; a'legdrágább vegyületű drága öltözetben."*[3]

Tíz, tizenöt év alatt Pest-Buda társasági központ lett, nem utolsósorban Széchenyi, s a köré csoportosuló ifjú mágnások erőfeszítésének eredményeképpen. Széchenyi ezért is alapította meg a Kaszinót, és honosította meg a lóversenyt. Ezek ugyanis megfelelő találkozóhelyei lettek az előkelő társaságnak. Az arisztokrácia hazafias tagjai hazajöttek a szezonra – velük a középnemesség, annál is inkább, mert az országgyűléseket Pozsony helyett már Pesten tartották.

„A legmagasabb körök társadalmi árjával való úszás már maga is egy bizonyos hazafias kötelesség teljesítésének felelt meg, amennyiben e magasabb s befolyásos társadalmi körök megalkotása és fenntartása nélkül politikai viszonyaink fokozatos s erőteljes kifejlése s tevékenysége még csak nem is képzelhető. Ez volt Széchenyi Istvánnak általánosan elfogadott s felkarolt eszméje" – írta visszaemlékezéseiben Podmaniczky Frigyes[4], aki maga is fontos szereplője volt a XIX. századi pesti társaságnak. Podmaniczky visszaemlékezésében komoly teret szentelt a nagyvilági életnek, a „high life"-nak: *„A divatos pesti világ akkortájt az addigitől teljesen eltérő új alakulást nyert, amennyiben az un. societás két különvált táborba oszlott meg. A valódi highlife a fiatal asszonyok társaságában jegecesedett úgyszólván meg; mindaz, ami e kis cotteriához nem tartozott, képezte az idős dámák körét, a valódi nagyvilágot. A highlife különvált szektája élénk, mulatságos, entreprenante (vállalkozó szellemű, merész[5]) volt minden irányban: a gross bonnet-k* (nagy fökötők, itt átvitt értelemben az előkelő hölgyek[6]) *nagyvilága kimért, hivatalos színezetű s nagyon körültekintő jellegénél fogva, gyakori esetekben az unalmasságnak mutatta jeleit. E helyen csakis az ellenzéki tábor (high life) jellemzésébe bocsátkozom, miután a másik tábor, mint annyi más nagyvilági társaság, külön körülírásra alig szorul. Ellenzékinek azért neveztem el a fiatal asszonyok társaságát, mert anélkül, hogy bevallották volna egymásnak annak tagja, az első és eredeti célja e szorosabb ligának az volt: fesztelenül élhetni. Fesztelenül s kellemesen, pedig csak oly*

[1] *Széchenyi István:* Napló. Gondolat. Bp. 1982. 891. old.

[2] *Széchenyi István:* Napló. Bp. Gondolat 1982. 511. old.

[3] Honművész.1839. 63. old.

[4] *Podmaniczky Frigyes:* Egy régi gavallér emlékei. Helikon. Bp.1984., 196. old.

[5] a szerző fordítása

[6] a szerző megjegyzése

Batthyány Lajos és Kossuth Lajos

társaságban élhetünk, amely egyszőrű s – véleményű tagokból áll. A fiatalasszonyok társaságának tagjai a következők valának: Gróf Batthyány Lajosné, gróf Károlyi Györgyné, gróf Zichy Edmundné, gróf Zichy Manóné, gróf Szapáry Antalné, gróf Csekonics Jánosné, báró Orczy Pistáné, gróf Erdődy Jánosné, született Raczynska, s ha esetesen Pesten időzött, gróf Degenfelden- Schomburg Imréné. A férfiak közül a habituek (állandó tagok)közé tartoztak: Gróf Batthyány Lajos, gróf Batthyány Kázmér, báró Orczy Lajos, gróf Teleki László, gróf Zichy Pál, gróf Eszterházy István, báró Mesnil Viktor, gróf Andrássy Gyula, gróf Bethlen József, báró Podmaniczky Frigyes, s néha felkerestek bennünket Károlyi György, gróf Erdődy János, báró Wenckheim Béla. E kis számú társaság azon összetartozandóságánál fogva, melyet tannak tagjai egymás iránt éreztek, s azon erélynél fogva, melyet minden alkalommal kifejteni tudtak és akartak, akkoriban Pesten a nagy szót vitte úgyszólván korlátlanul."[7]

A pesti élet vitathatlan középpontja a két szép nővér, Batthyány Lajosné Zichy Antónia és Károly Györgyné Zichy Karolina voltak. A Honderű, az Életképek és a Pesti Divatlap rendszeresen beszámoltak azokról a társasági eseményekről, amelyek középpontjában a két ünnepelt szépség állt. Szerepük különösen a Védegylet eszméinek felkarolása miatt volt fontos, hiszen amit ők viseltek, az volt Pesten a divat! A Pesti Divatlap 1844. télelő 8-i számában jelezte, hogy a védegyleti bál elnöke gr. Batthyányi Kázmér lesz, háziasszonyai pedig – Batthyányi Antónia és Károlyi Karolina grófnék. Az is elhatároztatott, hogy a bálon a „vendégek, a'mennyire lehet belföldi kelmékben és nemzeti szabású öltönyben kéretnek megjelenni."[8]. csakhogy komoly problémát jelentett, hogy a Pesten kapható magyar gyártású anyagok, a Valero gyárban gyártott selymek, és Koch Antal kárpitbársonyai nem voltak alkalmasak báli öltözék számára, amit ebben az időben könnyű, áttetsző pamutszövetekből készítettek. Más magyar termék, pedig nem volt, kivéve az olcsó, paraszti rétegek számára gyártott kékfestő kartont. Az 1844-es év báli ruháinak anyaga, végül a karton lett, természetesen a Zichy nővérek példamutatása nyomán. *„Fel-*

[7] *Podmaniczky Frigyes:* uo. 197-198. old.

[8] Pesti Divatlap, 1844. 23. 155. old.

tűnt végre az óhajtva várt télhó 15-e, mellyre a várt táncvigalom vala kitűzve (a védegyleti bál). *Mondhatjuk szinte tudvágyó kíváncsisággal léptünk a tündérfényű táncterekbe, hol kilencz óra után már hemzsegett a többnyire magyaros öltözetű sokaság. A hölgyek legnagyobb része nemzeti szabású bársony vagy selyem mellényben díszelgett ...A lelkes gróf Batthyány Lajosné is belföldi kelmében jelent meg ... itt ott a legkitűnőbb hölgyek is egyszerű kartonöltönyökben mutatkoztak*[9] – számolt be a Pesti Divatlap az évad legjelentősebb eseményéről.

S hogy ez nem volt kis tett, az is bizonyítja, hogy Petőfi Sándor versben magasztalta a két szép nővért:

- Láttátok-e a két tündérvirágot,
Borús hazánknak két sarkcsillagát?
Evezhetsz bátran, nemzetem hajója,
Nem veszthet az célt, aki ilyet lát.[10]

A két szép grófné a nemzeti szabású öltönyt is pártolta, mint ahogy Batthyány Lajos gróf is, amit a fennmaradt ábrázolások bizonyítanak. A nemzeti viselet 1829-től éledt újjá, amikor Kostyál Ádám (egy Párizsból hazatért német szabó!) divatossá formált magyar viseletet közölt a Tudományos Gyűjtemény című lapban. Az európai romantikus hazaszeretet igényelte a nemzeti viseletet, több országban alkottak ilyet, melyek azonban, mint pl. az ónémet-altdeutsch divat, nem arattak széles körben sikert. Magyarországon ez a viselet az atillával, mentével, az ősök ruházatának feleleventését jelentette megújult, „trendi" formában, s a reformkori hazaszeretet látványos kifejezésévé vált.

Széchényi és harcostársa, Batthyány Lajos élen jártak a magyar ruha terjesztésében, Batthyány még a bajuszát is magyarosan pödörte, arról nem is beszélve, hogy a körszakáll a simára borotvált udvari viselettel szemben maga is forradalmi érzületet fejezett ki. Batthyány Lajos Barabás Miklós ismert képén magyar díszruhát visel: fekete bársony korallgombos dolmányt, fehér lehajtott gallérú inget, nyusztprém galléros mentét és korallal díszített arany (?) vagy aranyozott mentekötőt. A fekete bársony dolmány a nagy piros gombokkal és a lehajtott galléros fehér ing nagyon hasonlít Liszt Ferenc magyar viseletéhez, amelyben „hírhedett" hazánkfiát Barabás Miklós megörökítette. Batthyányt sötét színű magyaros ruhában[11] helyezték örök nyugalomba is, de tudjuk, hogy nem abban végezték ki, mert fehér piké, golyó lyuggatta mellényét[12] özvegye a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, egy nagyon érdekes másik mellénnyel együtt. Ez utóbbi piros-fehér-zöld fatörzs mintával préselt selyembársony[13], a nemzeti színek divatának bizonyítéka.

A nemzeti színek hazafias célú, politikai üzenetű viselete a nagy francia forradalomhoz kapcsolható. Eredetileg a főurak hűbéresei öltöztek uruk címerének színeibe, s ez a szokás lényegűlt át a forradalom napjai alatt megszületett nemzeti színek viseletébe. Az egykorú divatlapokban és festményeken a vörös kabát-, fehér mellény-, kék nadrág, vagy szoknya együttestől a háromszínű szalagig, illetve kokárdáig a trikolór mindenféle variánsa megtalálható.

1830-tól kezdve jelentek meg a magyar divatlapokban a piros-fehér-zöld színű modellek. A leggyakoribb megoldás a női ruháknál a fehér alapon piros és zöld virágmintás, ritkábban pettyes. A piros rózsabimbó zöld levelekkel nagyon kedvelt mustra, így a hölgy egyszerre lehet divatos és jó honleány. A magyar színek viseletét ugyanakkor a divatlapok rejtjelezték: a képek magyarázatánál legfeljebb a színeket írták le, esetleg azt, hogy háromszínű. A divatlap Batthyány mellényét is valószínűleg csíkosnak nevezte volna. Maga a mellény azért érdekes, mert az egykori nemzeti divatképek között nem találunk a férfiaknak ajánlott „háromszínű" darabot, de számunkra annak bizonyítéka, hogy a férfiak között is terjedt, s nem utolsósorban szép emléke Batthyány Lajos divatirányító voltának. Nem véletlenül ajándékozta az özvegy a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

Batthyány Lajos gróf, az első magyar felelős kormány Ferdinánd császár által kinevezett miniszterelnökének kivégzése után a pesti bálok első asszonya megkapta a holttestet, átöltöztette és eltemette. Batthyány Lajosné Zichy Antóniát többet nem érdekelte a társaság. Sohase volt hajlandó a császárnak megbocsátani, s gyermekeinek is megtiltotta, hogy az udvarban bármilyen szolgálatot vállaljanak.

F. Dózsa Katalin

---

[9] Pesti Divatlap, 1845. 6. 98. old. Fővárosi Postasip

[10] *Petőfi Sándor:* Batthyány és Károly grófnék. 1844 november

[11] *F. Dózsa Katalin:* Nemzeti divatú ruhában. Magyar Nemzet 1987. március 3. 7. old.

[12] Magyar Nemzeti Múzeum. Lelt. szám: 1961.1969.

[13] Magyar Nemzeti Múzeum. Lelt. szám: 1961.1968.

Batthyány Lajos gróf és a Kilencek újratemetése 1870-ben

Egy forradalmat vérbe fojtó megtorlást követő felszabadult korszak legelső dolga, a mártírok újratemetése. A forradalmi folyamat csak ezzel zárulhat le. Meg kell adni a hősöknek járó végtisztességet. A kényszerű diktatúrák alatt elfojtott érzelmek: a gyász és keserűség átélése nélkül, nincs továbblépés. Ezért is volt kiemelkedő jelentősége e két nagyszabású és nemzeti érzelmektől fűtött újratemetésnek 1870-ben. Batthyány Lajos grófnak 1870. június 9-én, az ún. Kilenceknek, s ezzel szimbolikusan a szabadságharcot követő megtorlás összes áldozatának pedig, ugyanez év halottak napján, a közös sír fölé emelt obeliszk ünnepélyes átadásával szolgáltatott a nemzet igazságot. Az uralkodó érzékenységére való tekintettel a magyar politikusok és hivatalnokok csak magánemberként képviseltethették magukat ezeken az eseményeken. Ez az érzelmi ellentmondás végigkísérte a dualizmus történetét, s az 1848/49-es hősökre való emlékezés ugyanazon a közjogi alapon tört ketté, mint az országos nagypolitikában a kiegyezés rendszeréhez fűződő viszony.

Az első felelős magyar kormány miniszterelnöke, Batthyány Lajos gróf, dacára annak, hogy 1848. október 2-i lemondása után minden erejével és meggyőződésével Magyarország és Ausztria közötti megegyezés lehetőségét kereste, az újkori magyar történelem első premeditált, azaz előre eldöntött politikai perének áldozatává vált. Az országgyűlés által Windisch-Grätz herceghez indított békedelegáció kezdeményezőjeként és egyik tagjaként, a küldetésből éppen visszatért grófot sógornője, Károlyi Györgyné gróf Zichy Antónia házában, a Károlyi palotában 1849. január 8-án tartóztatták le.

„Szegény! Fogsága alatt egyszer azt mondta nekem – írja visszaemlékezéseiben Gr. Batthyány Lajosné férjéről – hogy ő nem tartotta kívánatosnak Magyarország elszakadását Ausztriától, mert nem hitte, hogy a többi állam elismeri mint független országot, hogy az első perctől fogva, az orosz intervenciótól tartott, és azért is a kiegyenlítés mellett volt. De hogy nem hitte, miszerint a nemzet annyi erőt fog kifejteni, és annyira lelkesedni, hogy ebben a tekintetben Kossuth jól ismerte és jól ítélte a nemzetet, jobban mint ő; – azt tette hozzá – ha mind azt tudtam volna, mit most tudok, a sok csalást, hazugságot, kétszínűséget, talán én is másképpen léptem volna fel."[1]

A halálos ítélet kihirdetése után, 1849. október 5-én éjjel a siralomházban a megalázó akasztás elkerülése végett a gróf takarója alatt, két őr jelenlétében – kik az egészből semmit nem vettek észre – öngyilkosságot kísérelt meg. Micsoda lélekjelenlét kellett ahhoz, hogy egy jajszó nélkül – a felesége által becsempészett kis levélbontó késsel – először saját szívébe szúrjon, majd felvágja karján és nyakán az ütőeret. Reggel a grófot ágyában, vérbe fagyva találták. Ám a zsarnok hatalom az eredeti ítéletet mindenáron keresztül akarta vinni. Anton Bee, osztrák törzskari főorvos a félig holt Batthyány sebeit bekötözte, de mivel a gróf a kötszereket letépte, végül kezeit is össze kellett kötözni. Különféle izgatószerekkel estére olyan állapotba hozták, hogy saját lábán ment ki a vesztőhelyre, ahol megkönnyebbülten látta, hogy nincs akasztófa. Lichtenstein altábornagy közbenjárására az ítéletet golyó általi halálra változtatták.[2]

A miniszterelnök halálos ítélete nem csak Magyarországot, de a korabeli Európa közvéleményét is megrázta. Elképzelhető az a rémület, mely az Újépület foglyain lett úrrá akkor, mikor szembesültek a ténnyel: ha az uralkodóházat soha meg nem tagadó Batthyányt halálba küldték, akkor milyen sors vár

[1] *Urbán Aladár:* Batthyány Lajosné visszaemlékezései. In: Századok, 115. évf. 1981. 3. sz. 616. old.

[2] „Sohasem merült fel bennem, hogy Batthyány Lajos ítéletének vagy annak végrehajtásának enyhítésében a legcsekélyebb részt is vállaljak, s nem hiszem, hogy az utóbbiban vétkes volnék, amikor nem vetettem el azt a javaslatot, melyet Batthyány öngyilkossági kísérlete alkalmából egy orvosokból és hadbírókból összehivott bizottság tett f. hó 6-án délelőtt. A javaslat kimondta, hogy ugyanaznap este lőpor és golyó által kell végrehajtani az ítéletet. Mérlegelve, hogy az elítélt a nyakán ejtette a sebet, s ott volt bekötözve, ahol a hóhérnak a csomót meg kell kötnie, az elítélt vérzése nyilván szemmel láthatóan újból megindul és beszennyezett volna maga körül mindent, illetve valódi vagy színlelt gyengesége miatt a testet támogatni kellett volna, mindenképp, félő volt, hogy bár engedélyezték az ítélet nyilvános végrehajtását, annak kivitelezési módja megindította volna a közönséget, amit mindenképp meg akartam akadályozni. Azon kívül, hogy igyekeztem még ezen végzetes október 6-i napon végrehajtani a halálos ítéletet Batthyány Lajos grófon, ez késztetett arra, hogy a végrehajtás módjában olyan változtatásokat eszközöljek, melyeket megfelelőnek tartottam az adott körülmények között." Idézve Kempen altábornagy Haynauhoz intézett igazoló jelentéséből. Kelt 1849. okt. 11. In: *Urbán Aladár:* Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre. Budapest, 1991. 137. old.

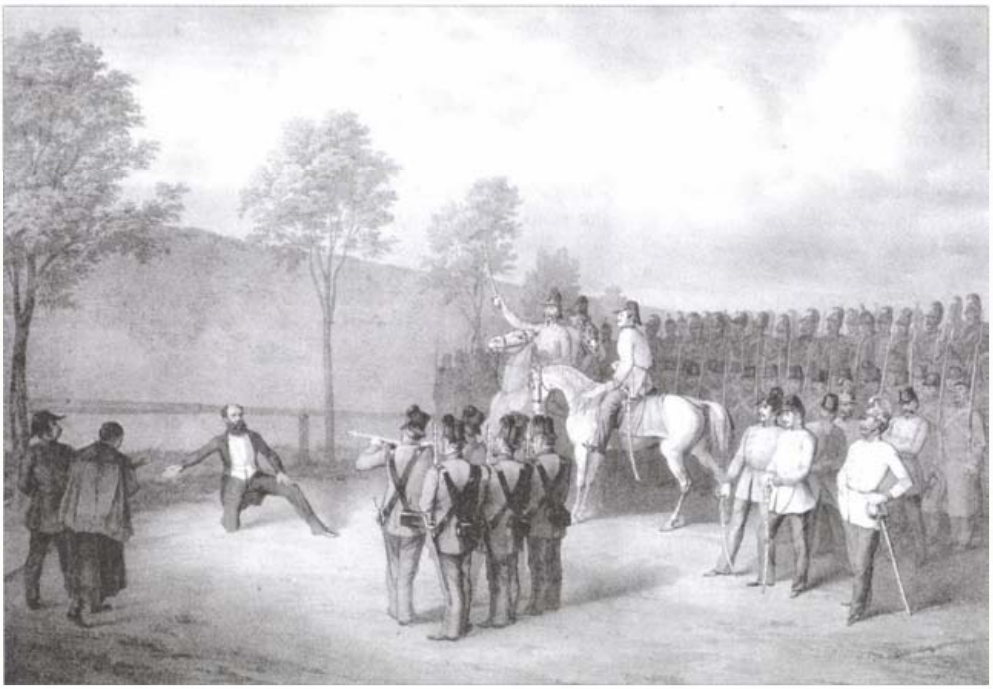

Gróf Batthyány Lajos kivégeztetése (Kovács Lajos rajza után, Vasárnapi Újság 1870. június 5.)

rájuk! Az igazságtalan ítélet már halála pillanatában életre hívta a volt miniszterelnök kultuszát. Érdekes és egyáltalán nem közismert adalékot tudhatunk meg a kultusz természetéről König Mór visszaemlékezéseit olvasva, ki ezen a szomorú napon szintén az Újépület foglya volt. „Október 7-én vagy 8-án történt, hogy azon szobába, hol én voltam, késő este, bevezette a porkoláb Tóth Lőrincet, ismert jogtudósunkat. Meghozták számára a szokásos katonaágyat s szalmazsákot. Lefekvés előtt igazítni kezdte fekhelyét, s amint a szalmazsákot felemelte, alatta a deszkán egy nagy sötétvörös foltot pillantott meg. Megrémülve felkiáltott, mi ágyainkról felugrálván összefutottunk, meggyőződtünk, hogy az említett folt aludt vértől származott, s csakhamar megegyeztünk abban, hogy ezen az ágyon töltötte Batthyány utolsó éjjelét, s hogy a szalmazsákot, melyre a nyakán ejtett sebből vére bőven kifolyt, félretették, de a fanyoszolyával nem gondoltak, hanem, tán más ágy hiányában hamarjában ide hozták. A reggel bejövő porkoláb zavarba jött, véleményünket megerősítette, de akkora már nyoma sem látszott a kifolyt vérnek, mert még éjjel tollkéseinkkel lefejtettük, s tárcáinkba rejtettük a véres forgácsokat. Soká megőriztem e gyászos emléket, de egy szigorú fogsági motozás alkalmával elvették tőlem – s felvilágosítást adni vonakodván – többé vissza sem adták! Pedig kiszabadulásom után nejének vagy gyermekeinek szándékoztam átadni e drága ereklyét!"[3]

A grófné férje holttestének átvételével dr. Hausmannt, a család háziorvosát bízta meg. A katonai hatóságok azonban megtagadták, hogy a holttestet a családi sírboltba szállítsák. A kivégzés után a temetet – a katonai szabályok szerint három órán keresztül – a vesztőhelyen hagyták, majd a Rókus kórház halottasházába vitték, ahol az a sors várt rá, hogy a kórház legszegényebbjeivel együtt egy közös sírgödörbe dobják. A diktatúra tudatosan akarta megfosztani a nemzetet még az emlékezés lehetőségétől is. Szerencsére akadtak bátor vállalkozók, akik felismerve a pillanat jelentőségét, gyors cselekvésre szánták el magukat. Szántóffy Antal, józsefvárosi plébános már előző nap „belekeveredett" az eseményekbe. Batthyány grófné őt kérte meg, hogy adjon vigasztalást férjének a halál órájában. A plébános azonban késve érkezett, mivel Plante abbé, Batthyány rabtársának, Károlyi István gróf gyermekeinek nevelője már megelőzte, így csak egy pillanatra találkozott a volt miniszterelnökkel. Ám a tragikus eseményben való

[3] *König Mór:* Streith Miklós emlékezete. In: *Boross Mihály:* Gyászlapok a magyar szabadságharc történetéből. Székesfehérvár, 1880. 95–96. old. (a továbbiakban: König)

személyes érintettség nyilván megerősítette őt abban az elhatározásában, hogy megmentse a gróf holttestét a jeltelen megsemmisüléstől. Ehhez azonban nagy bátorságra és az osztrák hatóságok kijátszására volt szükség. A holtestet az éj leple alatt szabályosan ellopták. A kivégzés másnapján – a szigorú parancs ellenére – a Rókus kórház igazgatójánál Szántóffynak sikerült kieszközölnie, hogy dr. Hausmannal a Józsefvárosi temetőbe szállítsák a nevezetes halottat. Ám ez csak csel volt. A temetőben a plébános megjátszotta, hogy az ásott sírgödör mérete nem megfelelő, s tekintettel a késő éjszakai órára, megparancsolta a kórházi kocsisnak, hogy kövesse. A vámháznál felállított ellenőrző ponton visszafelé már gond nélkül áthaladhattak. Gyorsan a mai Ferenciek terén lévő ferencesek kriptájába hajtottak, ahol Dank Agáp házfőnök, akit a plébános már előzőleg értesített, felkészülten várt rájuk. Miután a halottas kocsi elrobogott, gr. Batthyány Lajos miniszterelnök tetemét, néhány szerzetes jelenlétében, szerény, csendes egyházi szertartás mellett eltemették. A sírhelyet csupán egy befelé fordított G. B. L. kezdőbetűket feltüntető márványtábla zárta le. Ezt nyitották fel 1870 márciusában az ünnepélyes újratemetés előkészületeinek kapcsán.

A szabadságharcot követő megtorlás és abszolutizmus éveiben csupán a szűk család és néhány beavatott ismerte a ferencesek kriptájának titkát. A svájci emigrációból 1856-ban hazatért özvegy rendszeresen felkereste a jeltelen sírhelyet, és tudomásunk van arról is, hogy ugyanitt Damjanich János özvegye – aki Batthyányné közeli jó ismerőse volt – minden év október 6-án misét mondatott a szabadságharc vértanúinak emlékére, természetesen a szándék nyilvánosságra hozatala nélkül.[4] Bizonyára az sem volt véletlen, hogy 1860. augusztus 15-én éppen a ferencesek templomában vezette oltár elé Keglevich Béla gróf a miniszterelnök leányát, Batthyány Ilonát.

1870 január elején a kormány hivatalos lapja, a Pesti Napló szerkesztősége vetette fel, hogy Batthyány Lajos grófnak rendezzenek ünnepélyes temetést, mely tőle halálakor megtagadtatott. Ez a gesztus jelzi, hogy az uralkodóval immár kiegyezést kötött magyar kormány igyekezett beilleszteni az 1848/49-es forradalom és szabadságharc vértanúinak és hőseinek emlékét az új rendszerbe. Ám ez nem volt könnyű feladat, hiszen ezzel sértették Ferenc József érzékenységét, akinek – ugyan immár megkoronázott magyar királyként – felelőssége nem volt vitatható a véres megtorlásokban. Ennek az ellentmondásnak az áthidalására született az a megoldás, hogy a hivatalos temetés megrendezését nem a kormány, hanem Pest város képviselőtestülete vállalta magára – mint később 1894-ben Kossuth temetését – s egy új közegészségügyi szabályra hivatkozva – elrendelte Batthyány Lajos gróf holttestének exhumálását és újratemetését a pesti Kerepesi úti köztemetőben. A temetés megszervezésére felállított bizottság Királyi Pál elnökletével, a miniszterelnök fiának, gróf Batthyány Elemérnek jelenlétében felnyitotta a sírt, hogy megállapítsa a holttest azonosságát. „A sírbolt szabad terére kihozatván, a koporsó teljesen széthullott; a tetem is már nagyon enyészetnek indult. Az elhunytnak szép nagy szakálla azonban teljes épségben fennmaradt, s annak színe is bizonyossá tevé az ugyanazonosságot. A koponya már szétmállott, de még mindig meglátszik azon golyó helye, mely a nemes éltet kioltá. A hulla fekete ruhába volt öltöztetve, s az öltözetdarabok közül a posztó mellény maradt meg legjobb épségben. Azonban a fekete bársony magyar kabát, melyben a vértanú elhunyt, szintén megismerhető." – írja a korabeli jegyzőkönyv.[5]

Az 1870. június 9-i gyászünnepélyt hosszas előkészületek előzték meg. Dacára a kényszerűen visszafogott hivatalos állami megnyilvánulásoknak, a temetést az ország valódi nemzeti ünnepként élte meg, s ezzel a nemzet önmagának szolgáltatott igazságot, ahogy ezt a Vasárnapi Újság már akkor megállapította. A temetést megelőző napon, június 8-án reggel 9 órától este 9-ig Batthyány Lajos gróf díszkoporsóját a pesti ferencesek templomában ravatalozták fel. Június 9-én, a temetés napján az egész város gyászba öltözött. A középületeken fekete zászló lengett, az üzletek zárva tartottak. Délután 1 órakor a templom kapui bezárultak az emlékezők előtt és az ünnepélyes temetési szertartás kezdetéig a ravatal magányos csendjében az özvegy átadhatta magát személyes emlékeinek és fájdalmának. A délután háromkor kezdődő gyászszertartást Szabó József esztergomi kanonok vezette, a ferencesek nevében pedig Piry Czirjék házfőnök emlékezett. Délután négykor százezres tömeg kísérte Batthyány Lajos földi maradványait a Kerepesi temetőbe. A Vasárnapi Újság tudósítója a menetben látni vélte: Andrássy Gyula miniszterelnököt, Eötvös, Horváth, Gorove, Kerkapoly és Szlávy minisztereket; Deák Ferencet, aki egyszerű fekete magyar díszöltözetet viselt, és a képviselőház számos tagját pártállásra való tekintet nélkül. A temetőben a Kerepesi út melletti sírkert délkeleti részén egy négyes fasor szélén, középma-

[4] Pesti Napló, 18. évf. 1867. okt. 8. 232. sz. 3. old.

[5] Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. ápr. 3. 14. sz. 171. old.

gasságú domb tetején, egyszerű márvány üregben helyezték örök nyugalomra az első magyar miniszterelnök földi maradványait. A díszes síremlék csak később készült el Schickedanz Albert tervei alapján.

Volt még az ünnepségnek egy sajátságos jelenete is. Az Újépület oldalában, a miniszterelnök kivégzésének színhelyén, azon a helyen, hol Batthyány térdelt, a fasor egyik fájára egy babérkoszorút, a másikra egy gyászfátyollal bevont nefelejcsfüzért illesztett egy ismeretlen kéz. A babér felett egy kis olajmécs lobogott. Ez az egyszerű, de jelentős dísz a katonai laktanya oldalában, még sokáig látható volt. Senki nem akart, vagy nem mert hozzányúlni. Elgondolkodtatóan hosszú idő telt el azonban, míg a kivégzés emlékhelyén 1926-ban végre felállították a Batthyány örökmécsest.

Batthyány Lajos miniszterelnök újratemetése jól tükrözi a dualizmus érzelmi ellentmondásosságát. A hivatalos politika szereplői csupán magánemberként vehettek részt egykori politikustársuk búcsúztatásán. Az ünnepélyes temetés egyházi keretek között zajlott, a politikai élet szereplői nem kívántak megnyilvánulni. Ám Batthyány politikai szerepét nem lehetett megkerülni. Piry Czirjék ferences házfőnök beszédével igyekezett beilleszteni a volt miniszterelnök alakját a dualizmus rendszerébe. Személyében a kiegyezéssel megvalósult alkotmányosság nemzeti vértanúját látta: „Az immár üres sírbolt az utódokat a király, a haza és az alkotmány szeretetére kell hogy emlékeztesse, mert bizonyos, miszerint ő híve volt a fejedelemnek, lángolva szerette hazáját, melynek alkotmányáért kész volt elleneitől a halált elfogadni és meghalt. Ez a halál azonban nem bosszúért kiált, hanem a béke és a szabad alkotmány áldásaiért. Áldozat volt, s ez az áldozat meghozá, s hiszem, hogy még teljesebben meghozandja a békés kifejlés gyümölcseit."[6] Bár hivatalosan a főváros volt a temetés gazdája, június 9-én nemcsak a városháza tornyán, az egyetemen, a Nemzeti Színházon és a Nemzeti Múzeumon, hanem a királyi kúrián és az országházon is lengett a fekete gyászlobogó.[7] Jókai, az 1848. március 15-i forradalom egyik főszereplője, az ellenzéki Hon hasábjain kért bocsánatot a maga és az akkori radikális márciusi ifjak nevében a mártír miniszterelnöktől. „Itt találkozunk most a ravatal mögött azon idők heves fejű szóvivői, kik Batthyány politikáját rostáltuk akkor, a radikál lapok emlékezetes írói: „Te" is, „Ő" is, és – hadd üssem meg mellemet – „én" is. És kalaplevéve megyünk a koporsó után ugyanazon az utcán végig, amelyen huszonegy év előtt utcai tüntetést láttunk Batthyány politikája ellen. És Isten látja lelkünket, hogy szívünkből jön a mostani nyilatkozat, mint szívünkből jött az akkori. És hálát adhatunk érette Istennek, hogy így van; hogy oda jutottunk, miszerint mindenki átlássa hazánkban, hogy országunkat csak egy becsületes béke, s szabadelvű, bátor és erélyes előrehaladás politikája tarthatja fenn."[8]

A nemzeti kegyelet másik kiemelkedő megnyilvánulása volt ugyanebben az évben halottak napján, az un. „Kilencek" közös sírja fölé emelt emlékmű ünnepélyes átadása. Kikről is van szó tulajdonképpen? Csupán kilenc vértanúról a szabadságharcot követő rémuralom és az 1850-es évek eleji titkos szervezkedések mintegy 151 áldozata közül. Az említett kilenc kivégzett mártír jeltelenül feküdt a Józsefvárosi temető elhagyatott szegletében, és onnan mentette meg őket Damjanich Jánosné, az aradi vértanú özvegye a végső elfeledéstől, mindjárt a kiegyezés évében. 1867-ben a kilenc áldozatot egy közös sírba helyeztette át a Kerepesi temetőbe. Még ugyanebben az évben kezdeményezte egy síremlék felállítását is, ez azonban az éppen kiépülő új alkotmányos rend keretei között csak nagy nehézségek árán valósult meg. Végül a síremlék Batthyány újratemetésének évében, 1870 halottak napján került átadásra.

E halottak napi megemlékezésen, bár országos politikai jelentőségét tekintve tán kisebb horderejű volt, mint négy hónappal korábban Batthyány miniszterelnök újratemetése, mégis óriási méretű, 1848-as szellemű, nemzeti érzelmű, ellenzéki demonstráció bontakozott ki. Az emlékbeszédekben elsősorban a kiegyezés rendszerének kritikája fogalmazódott meg.

A síremlék avatására a menet a Ferenciek terén gyülekezett. A különféle egyletek csoportjai 18 egyleti zászló alatt gyülekeztek. A hon tudósítása szerint a résztvevők: elsősorban a munkásegyletek képviselői, a pesti Nemzeti Dalkör, a Pesti Népkör, az egyetemi ifjúság tagjai, valamint 48-as honvédek, és megszámlálhatatlan, pusztán együttérzését kifejező polgár mintegy 40 ezer fős tömeget alkotott. A sírkertben Vidats János mondott beszédet, név szerint felelevenítve az itt nyugvó kilenc kivégzett alakját. Szavaival azonban nem rejtette véka alá közjogi ellenzékiségét sem: „De az emlék végre áll, dacára minden ellenkező törekvésnek, nem jeltelen többé vértanúink sírja. Emelé e kőemléket a kegyelet fillé-

[6] Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. jún. 12. 24. sz. 300. old.

[7] Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. jún. 12. 24. sz. 291. old.

[8] A hon, 8. évf. 1870. jún. 9. 130. sz. 1. old.

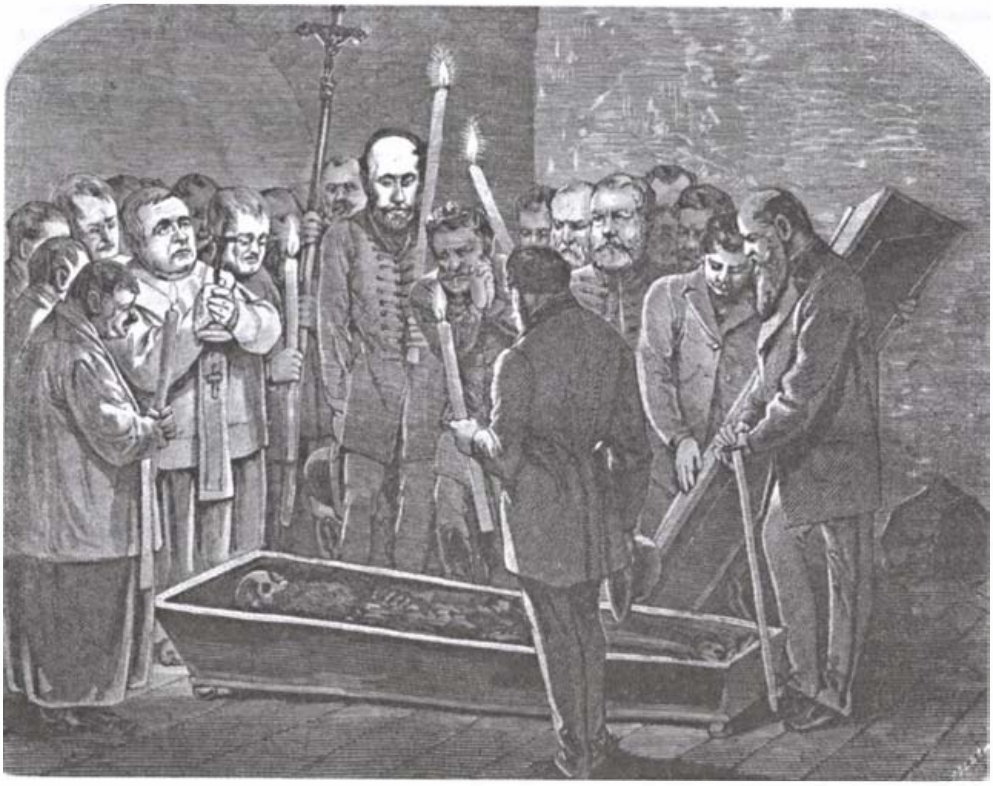

Batthyány Lajos exhumálása (Vasárnapi Újság 1870. június 5.)

reiből a honleányi kegyelet. Emelé az elnyomott nemzet nevében, az ország sáfárai helyett."[9] Beszédének egy másik részlete igen szemléletesen jeleníti meg a kiegyezéssel létrejött, ám ellentmondásokkal terhes új alkotmányos államberendezkedéshez fűződő érzelmi kettősséget. Ennek az ellentmondásnak a gyökere pedig visszanyúlik a szabadságharchoz, és egy személyben, Ferenc Józsefben testesül meg. A szónok tanulságos hasonlata szerint az 1849-es hősöknek azért kellett meghalniuk, mert „ők a magyar királyt védték az osztrák császár ellen, ki daczára annak, hogy egy személy volt a magyar királlyal, mégis pártot ütött a magyar király ellen."[10] A megemlékezés keretében ezután Lendvay Márton, a Nemzeti Színház tagja Jókai ez alkalomra írt költeményét szavalta el. Ezt követően Simonyi Antal fényképész beszélt arról, hogy a nyugaton immár diadalmaskodó demokrácia vívmányai – reményei szerint – egykor Magyarországra is elérkeznek. Ezzel a kijelentésével nyíltan a dualizmus kormányának tevékenységét bírálta. Az ünnepség ellenzéki jellegére utal, hogy a résztvevők hangos bekiabálásokkal Kossuthot éltették, végül a Szózat eléneklésével zárták a megemlékezést.

Batthyány újratemetése és a halottak napi megemlékezés eseményeit és sajtóvisszhangját vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy bár a dualizmus kormánya hivatalosan a volt miniszterelnök temetését sem vállalhatta, mégis a politikai elit, pártállásra való tekintet nélküli, „néma" részvétele a temetésen országos méretű politikai megemlékezéssé emelte azt. Ezzel szemben a „Kilencek" síremlékének felavatása – bár óriási tömeget vonzott – a közjogi ellenzék „elszigetelt" demonstrációjának számított az adott politikai körülmények között.

[9] A síremlék felirata a kivégzettek felsorolása alatt a következő: „Hazánk önállósága és függetlensége – 1849-ben a kényuralom által kivégeztetett, s e sírban együtt hamvadó – kilencz vértanujának emlékül, elnyomott nemzetünk helyett, a honleányi kegyelet." In: Vasárnapi Újság, 16. évf. nov. 6. 45. sz. 579. old. A kormánypárti Pesti Napló szerint „csakis szélsőbaloldali emberektől telhetett ki, hogy mindnyájunk halottainak a pártkülönbséget nem ismerő közkegyelet útján emelt sírkövére ezen ügyefogyott párttöredék esetlen politikai jelszavait firkálják fel" Pesti Napló, 21. évf. 1870. okt. 7. 243. sz. 2. old.

[10] Pesti Napló, 21. évf. 1870. nov. 2. 264. sz. 1–2. old.

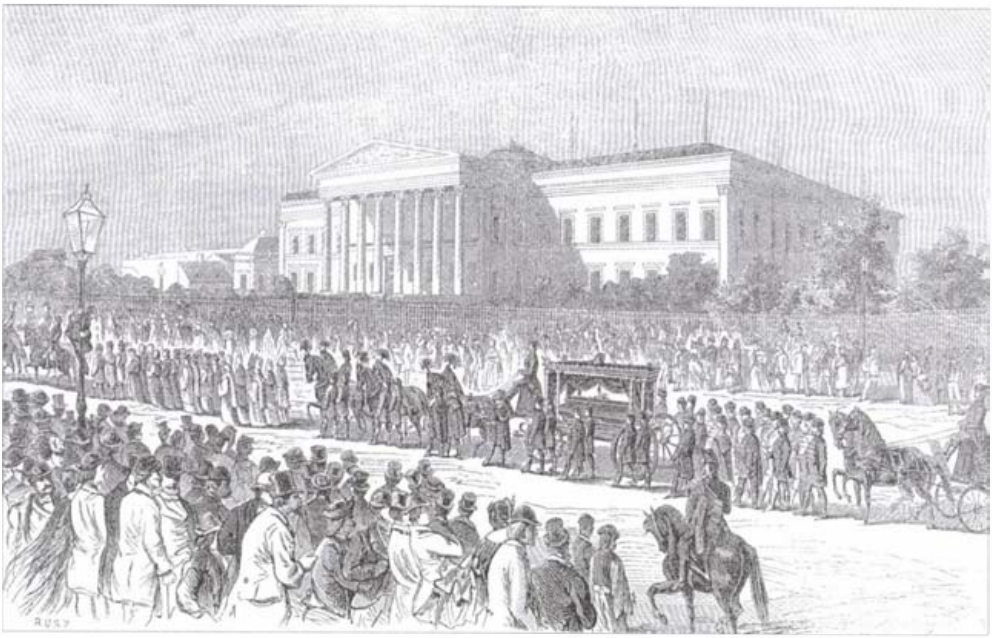

Batthyány-gyászünnepély: A temetési menet a Nemzeti Múzeumnál (Vasárnapi Újság 1870. június 5.)

De ki is volt tulajdonképpen ez a kilenc, a köztudatban mára már szintúgy méltatlanul feledésre ítélt áldozat? Egészen különböző okok vezették őket a vesztőhelyre, a közös bennük csupán az, hogy mindnyájan a rémuralom parancsára váltak a szabadságharc megtorlásának áldozataivá.

Közülük elsőként *Streith Miklós*, vértesboglári katolikus plébánost lőtték agyon az Újépület melletti téren, még az október 6-i kivégzések előtt, szeptember 5-én. Bűne csupán az volt, hogy annyi más társával együtt a szószékről kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot – az országos rendelet kihirdetését egyébként a püspök utasításba adta – s a vád szerint híveit a népfelkelésben való részvételre buzdította. A szabadságharc mellett valójában inkább káplánja, König Mór, a későbbi székesfehérvári kanonok agitált, akit egy személyes sértettségből eredően a feltüzelt helybeliek jelentettek fel az osztrák hatóságoknál. Streith Miklós csupán törvényes igazságszolgáltatást kért káplánja számára, mire őt is letartóztatták 1849. augusztus 17-én. A foglyokat először Székesfehérvárra, majd a pesti Újépületbe szállították, ahol szeptember 4-én hirdettek ítéletet. Az ártatlan plébános halálos ítélete óriási megdöbbenést keltett a foglyok között. A szintén az Újépületben raboskodó Batthyány Lajos miniszterelnök izgatottan kérte König Mórt, hogy számoljon be perük és ítéletük körülményeiről. Kettős halálos ítélet született, ám a fiatal káplán ítéletét kegyelem útján 15 évi vasban letöltendő fogságra változtatták. Végül 1854-ben szabadult a königgrätzi várbörtönből. Az 1870-es években a halottak napi sajtótudósításokban többször felmerült, hogy a közvélemény Streith Miklósról a nevén kívül semmit nem tud, még azt sem, hogy milyen indokból végezték ki. Az ismeretlenségről végül König Mór rántotta le a leplet, mikor 1880-ban megírta egykori plébánosa vértanúságának történetét, emléket állítva a ritka jellemű férfiú bátor helytállásának. Az ítélet, bár a plébánost is váratlanul érte, lelkileg mégsem törte össze. Bátran nézett szembe a halállal. „Uraim, kezökben vagyok, megölhetnek, de ha már meg kell halnom, engedjék, hogy mint becsületes ember halhassak meg!"[11] Három nap haladékot kért azért, hogy temploma vagyonáról és tartozásairól rendelkezhessen. „S ezen iszonyú percben oly rendkívüli lelkierőt fejtett ki ezen ritka jellemű férfiú, hogy bámulatra ragadtatta bíráit, s az agg elnök szemében könnyeket láttam csillámlani"[12] – emlékezett vissza káplánja, akinek megfigyelése talán nem volt alaptalan, hiszen a plébános kivételes engedményként 6 óra haladékot kapott, s az is érthetetlen, hogyan engedélyezték egyik rokonának, hogy a holttestet elszállítsa. A kivégzés előtt két órával a káplán még meglátogathatta plé-

[11] *König*, 80. old.

[12] *König*, 79–80. old.

bánosát. „A mély vallásosságú pap a szentségek felvétele után még erősebb lett, s a tiszta lélek leírhatatlan kifejezésével, – most is velem foglalkozva, – mondá: „Ne aggódjék kemény ítélete felett. 15 év vagy 1 év az mindegy, ön szabad leszen, s még jobb napokat fog látni! – Én nyugodtan halok meg! – Emlékezhetik ön hányszor vitt engemet chronicus bajom a sír szélére, azt gondolom, a roham most igen erős, s bele veszek! Elleneimnek szívből megbocsátok, hisz ők nem tudták, mit csináltak!" Midőn látta, hogy a porkoláb távozásomat sürgeti, átvette tőlem a kis feszületet, s az általam összehajtott fehér kendőt, s még egyszer megszólalt: „A feszületet visszahozza a porkoláb, s megmondom majd a katonáknak lőjenek szívembe, s a kendőt is visszakapja ön."[13] – Ezután keblére szorított, megcsókolt, s végszava volt: „Imádkozzék érettem!"[14]

A „Kilencek" közül a második áldozat, a lengyel származású *Abancourt Károly* Dembinszky hadsegédeként szolgált. 38 évesen 1849. október 20-án Pesten, az Újépület mellett bitófán végezték ki Giron Péterrel és Woronieczki Mieczyslaw lengyel herceggel, a szabadságharc lengyel ezredesével együtt, akinek sírja fölé 1877-ben emelt emlékművet a magyar ifjúság szintén a Kerepesi temetőben.

A harmadik, *Giron Péter* Aachenből származó bécsi illatszergyáros volt, akit az 1848. október 6-i bécsi forradalom egyik vezéreként és a magyar szabadságharc német légiójának parancsnokaként végeztek ki 51 éves korában. Felesége és gyermekei ott álltak a sír mellett1870 halottak napján.[15]

A „Kilencek" között kétségtelenül legismertebb *Szacsvay Imre* neve, kit 31 évesen 1849. október 24-én szintén az Újépület melletti téren akasztottak fel Perényi Zsigmond báróval, a főrendiház volt elnökével és Csernus Manó, pénzügyminisztériumi hivatalnokkal együtt. A nevezetes bihari család szülötte a reform országgyűlések híres ellenzéki politikusának, Beöthy Ödönnek az oldalán, annak hivatalos írnokaként már részt vett az 1839/40. évi országgyűlésen. Ezt követően 1840-től szülővárosában, Nagyváradon ügyvédi irodát nyitott, és a reformellenzék tagjaként aktívan bekapcsolódott a vármegyei politizálásba, a Védegylet váradi fiókját vezette. 1848-ban két nappal a pesti forradalom előtt „Le Apponyival, le Metternichhel, vesszen az abszolutisztikus kormány!" feliratú röplapokkal árasztotta el Nagyvárad utcáit. Az 1848. júniusi képviselőválasztásokon elsöprő többséggel ő lett a város első népképviseleti országgyűlési követe. Az országgyűléssel Debrecenbe ment, ahol 1849 januárjában Gorove István, a dualizmus későbbi minisztere, és Hunfalvy Pál mellett az országgyűlés jegyzőjévé választották. Mindvégig Kossuth bizalmi emberének számított, alapító tagja volt az ország függetlenségét követelő Radikális Pártnak. Tudatosan alakította sorsát. Tagja volt a Függetlenségi Nyilatkozat szerkesztő bizottságának, a ház elnökétől pedig saját maga kérte, hogy jegyzőként ellenjegyezhesse, és az ünnepi ülésen felolvashassa a Habsburg ház trónfosztását kimondó nyilatkozatot. A tudatos vállalás mártíromságában is fellelhető. „E népért éltem és e hazában akarok meghalni."- válaszolta, mikor Kossuth magával hívta az emigrációba. „Csak egy tollvonás volt a bűne" hirdeti az 1907. március 15-én felállított szobra Nagyváradon, mely a magyarság március 15-i megemlékezéseinek ma is legfőbb színtere. Az országgyűlés jegyzői kara, felváltva Nagyváradon illetve Budapesten, évente emlékezik meg róla halála évfordulóján. Az elveiért és hazájáért bátran halni kész, becsületes fiatal jurátus példájára a XXI. század embere is méltán tekinthet. Bírái előtt tiszta lelkiismerettel állt meg, az árulás vádját pedig határozottan visszautasította. „Nem bűn az, ha valaki szereti népét, és hazájáért munkál."[16] Búcsúlevelét testvéröccséhez címezte: „Meghalok, ha kell, lelkem nyugodt, vétek sohasem terhelé, minden bűnöm az, hogy képviselői kötelességemet elébe tettem saját személyemnek. Édesapám kezeit és titeket kedves testvéreim ezerszer csókollak, az utolsó óra csendes és mély fontolgatásai közben kérlek, hogy emlékezzetek rám, de ne sirassatok! Még egyszer és örökre Isten veletek és áldás mindnyájatokra! ... Holnap már édesanyámnál leszek, ő nála, ki engem az életben a legjobban szeretett."[17]

Az ötödik áldozatot, *Csernyus Emánuelt*, a 41 éves pénzügyminisztériumi tanácsost szintén 1849. október 24-én végezték ki. Bűne mindössze annyi volt, hogy követte a kormányt Debrecenbe, ahol Duschek pénzügyminisztersége alatt is folytatta munkáját. Egyszerű hivatalnok volt, „ki bizony vizet

[13] A kendőt a káplán nem kaphatta vissza, hiszen a szerencsétlenül járt plébános az első sortűz után még életben maradt, így végül közvetlen közelről kellett fejbe lőni. Az iszonyatos jelenetet König Mór az ablakból nézte végig.

[14] *König*, 83–84. old.

[15] Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. nov. 6. 45. sz. 581. old.

[16] *Varga János:* Szacsvay Imre. In: Élet és Tudomány, 1959. 1. sz. 6. old.

[17] *Vahot Imre:* Szacsvay Imre. In: Halász István: Az 1848- és 1849-diki magyar szabadságharc kitűnőbb vértanúinak emlékkönyve. Pest, 1873.

nem zavart, kötelességét a bureuban csöndesen és pontosan teljesítette, összeadott és kivont, de forradalmi eszméktől éppen nem duzzadozott."[18] Ezért is keltett halálhíre óriási megdöbbenést. A kortársak közül sokan úgy vélték, csupán tévedésből, névelírás következtében végezték ki. Ám valójában azért kellett meghalnia, hogy példa legyen: így jár az a hivatalnok, aki a császár iránti hűség útjáról lelép. Ezenkívül a vádirat kémkedéssel is gyanúsította.

A hatodik, *Kolosy György*, akit 24 évesen 1850. január 23-án végeztek ki szintén a pesti Újépület melletti téren. Kolosy egyetemi hallgatóként 1848. szeptember 28-án részt vett a fővárosba érkező császári biztos, Lamberg gróf meggyilkolásában. A szabadságharc alatt hadnagyként szolgált Bem seregében, Erdélyben, majd 1849. január 1-től Komáromban volt főhadnagy, júniusban pedig már századosként szolgált a felső-tiszai honvéd seregben. A fegyverletétel után először bujkált, majd a megszálló osztrák hatóságoknál önként jelentkezett. Emlékét és nevét a fővárosban tér örökíti meg.

Az utolsó három áldozatot, *Jubál Károlyt*, *Noszlopy Gáspárt* és *Sárközy Sándort* 1853. március 3-án egy időben akasztották fel a Mack-féle mozgalomban való részvételért. Emléküket a Ludovika udvarának burkolatában elhelyezett, a bitófák helyét jelképező keresztbetét örökíti meg. Közülük tán *Noszlopy Gáspár* a legismertebb, akinek alakja már a szabadságharc alatt legendássá vált. 1849 márciusában Noszlopy megbízást kapott Kossuthtól, hogy Perczel majdani hadműveleteinek támogatására népfelkelést szervezzen Somogy megyében. Fivérével, Noszlopy Antallal 15 ezer felkelőt mozgósított és május 1-jén, Kossuth kormánybiztosaként, katonáival bevonult Kaposvárra, és ezzel a megyét három hónapra felszabadította az osztrák csapatok alól. 1849. július végén azonban csapataival visszavonulni kényszerült Komárom felé. A fegyverletétel után 1850 áprilisáig bujdosott, majd elfogták. Az ítélethozatal előtt azonban sikerült megszöknie, így távollétében ítélték halálra. Nem sokkal ezután felvette a kapcsolatot azzal a társasággal, amely Mack József, volt honvédezredes vezetése alatt országos méretű titkos felkelést készített elő. Önálló kezdeményezésének tekinthetjük, hogy 1852 nyarán a Kecskemétre utazó császár elfogását tervezte, ám tervét idő előtt leleplezték. Ő maga elmenekült a Dunántúlra, ahol a Bakonyban bujkált és szabadcsapatokat szervezett. Csak 1852. november 16-án tudták elfogni. Fogságából másodszor is megszökött, de hamarosan újra elfogták és most már nem tudott megmenekülni az ítélet végrehajtása elől. Noszlopy bátran halt meg: „Engem felakaszthatnak, de a szabadságot nem! Annak fája a mi vérünkből fog felnőni!"[19] Még az ítélet felolvasása után is szónoklatot intézett a kivégzés helyén összesereglett néphez, ám szavait végül elnyomta a katonaság dobpergése. *Sárközy Sándor* tevékenységéről, akit az ítéletben Noszlopy társaként tüntettek fel, nem sokat tudunk.

Jubál Károly élete talán közismertebb. Pályája tudományos vonalon indult. A bécsi politechnikum elvégzése után annak tanársegéde lett. 1846-ban tért vissza Pestre, ahol a József Ipartanoda rajzi tanszékének tanárává nevezték ki. A szabadságharc alatt belépett a honvéd seregbe is, de elsősorban Kossuth gyermekeinek nevelője volt. A bukás után a Kossuth családhoz csatlakozott és Kossuth nővérének gyermekeit tanította. Így érthető, hogy ő is részesévé vált a Mack-féle titkos összeesküvésnek, melynek felgöngyölítése során Kossuth nővéreivel együtt 1851. december 1-én tartóztatták le és a pesti Újépületbe szállították. A Kossuth család nőtagjait száműzték, őt viszont halálra ítélték.

E kilenc kivégzett, a szabadságharcot vérbe fojtó abszolutizmus kilenc áldozata, nagyrészt nem is ismerhette egymást. A közös bennük az a nemzeti ügy, melyért készek voltak meghalni. Sorsuk a halál után fonódott össze a Damjanichné által emelt közös sírban, mely alkalmat és lehetőséget adott az utókornak az emlékezésre, a 48-as hősök megsiratására. Az 1870-es években a vértanúk síremléke, ahogy a kiegyezés után nevezték, az ifjúság zarándokhelyévé vált. Kevéssé ismert és feldolgozott az a tény, hogy a Kerepesi temetőben a kilencek sírjánál az egyetemi ifjúság minden év halottak napján, a március 15-i ünnepségekhez hasonló, rendszeres – aktuális politikai kérdésekkel áthatott – megemlékezéseket tartott. Így vált a megtorlás áldozatai közül véletlenszerűen kiemelt kilenc vértanú alakja a későbbi dualizmus-kori nemzedék összetartozásának, nemzeti tudatának formálójává.

M. Lovas Krisztina

[18] Vasárnapi Újság, 16. évf. 1870. nov. 6. 45. sz. 579. old.

[19] *Vörös Károly*: Noszlopy Antal visszaemlékezései. In: Századok, 1953. 87. évf. 2–3. sz. 341. old.

Utazás ismeretlen állomás felé

Gróf Batthyány Lajos Fejér megyei állomásai

2007. szeptember 7-én nyílt meg Székesfehérvárott a Fekete Sas Patikamúzeumban kiállításunk gróf Batthyány Lajos születésének 200. évfordulója tiszteletére „A magyar Egmont" címmel. A kiállítás Batthyány Lajos első felelős magyar miniszterelnök utolsó éveinek Fejér megyei állomásait mutatta be a szemtanúk elbeszélése segítségével és a Balassi Bálint Kulturális Intézet támogatásával. Ezek a helyszínek ma is látogathatók, ma is megállhat egy percre bárki a sukorói református templom, az 1848. szeptember 28-ai haditanács helyszíne, vagy a martonvásári Brunszvik-kastély, a főhadiszállás épülete előtt.

A pákozdi csata reggelén gróf Batthyány Lajos tárgyalt Jellasics horvát bánnal a székesfehérvári püspöki palotában, majd Ikervárra, birtokára indult. Miközben Pákozdon már dörögtek a fegyverek, Csóron még beszélt Szögyény-Marich Lászlóval. Erről Fejér megye későbbi főispánja szólt emlékirataiban.

1849. január 3-án a Deák Ferenc vezette küldöttséggel Bicskén járt, Batthyány Kázmér kastélyában (akkor Windisch-Grätz főhadiszállása itt volt). A követség történetéről Deák Ferenc emlékezett, s ezt Csengery Antal rögzítette (közölte az 1878-as Budapesti Szemlében). Innen Pestre utazott, sógora, Károlyi György házában fogták el, 1849. január 8-án. Az elfogatás tanúi a háziak, gróf Károlyi Györgyné, Zichy Karolina és fia, gróf Károlyi Gábor (visszaemlékezését Eötvös Károly közölte).

Több más letartóztatottal együtt érkezett újból a miniszterelnök megyénk területére: egy éjszakát (1849. április 24.) Martonvásáron, s a következőt Székesfehérváron a püspöki palotában töltötte útban Laibach felé. Martonvásár még egyszer nyújt szállást Batthyány Lajos számára: Pestre visszaérkezőben a fogolytranszport tagjaként az utolsó börtönön kívüli éjszakát itt töltötte 1849. szeptember 11-én. A végzetes útról Barsi (Naumann) József, bicskei plébános számolt be Utazás ismeretlen állomás felé című emlékiratában.

Az emlékezéseket egymás mellé téve apró történelmi körülmények megvilágosodnak, utólagos magyarázatok, a közvélekedésben is meggyökeresedett vélemények megdőlhetnek. A kort a kiállítás természetesen egyéb dokumentumokkal, korabeli és mai képekkel szemléletesebbé tette. Itt most ezekből az eszközökből csak magukat az emlékezéseket és Gelencsér Ferenc fotóművész néhány mai felvételét használhatom. Azt hiszem azonban, hogy ez a képzeletbeli utazás – amelyet azonban a kiállítás előkészítéseként, majd egy emléktúra keretében kedves érdeklődő múzeumbarát körrel a valóságban is végig jártunk 2007. október 7-én – a Batthyány-emlékévet személyes ügyünkké is avatta. Úgy véltük ezután, hogy ez lehet a gróf Batthyány Lajos mártír-miniszterelnök 200. születésnapjára, és mártír-halálára való emlékezés igazi eredménye.

Az 1848. szeptember 28-ai, meghatározó történelmi eseményekkel zsúfolt nap nagyon sok szempontból érdekes és személye miatt is jelentős tanúja volt Wesselényi Ferenc. A liberalizmus gondolkodója, a híres bálványozott és támadott ellenzéki vezér egyik utolsó Magyarországon írott levelét őrzi a székesfehérvári Szent István Király Múzeum gyűjteménye. E levél 1848. szeptember 28-án este íródott Batthyány Lajosnéhoz. A miniszterelnök feleségét Wesselényi tudósította a Pesten történtekről, a nap legnagyobb és mondhatjuk, hogy a szabadságharc, valamint Wesselényi élete szempontjából sorsdöntő eseményéről, Lamberg altábornagy meggyilkolásáról. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a fegyveres harc elkerülhetetlen mindkét harcoló fél szempontjából, s ez a tény volt az, ami Wesselényit végképp megfélemlítette. Másnap, a pákozdi csata napján kedvelt gyógyhelyére, Gräfenbergbe utazott, s onnan 1850-ben már csak meghalni tért haza. Wesselényi levele ezen történelmi körülmények között egyéni állásfoglalását, a Lamberg gyilkosság elítélését és a Batthyány Lajos törekvései sikeréért való aggodalmat híven tükrözi, s még sok művelődéstörténeti adalékkal is szolgál.

A reformmozgalom legendás vezére és stratégája 1848 őszére már kiszorult a politikai életből: kiszorult és kiszorították. 1843-ban, utolsó nagy politikai műve megírásakor magát „polgári halott"-ként jellemezte: *„Polgári halott szólal meg ezennel lelki s testi csapások és akadályok által tevési köréből kivetve."*[1] A diagnózis több szempontból is pontos. Először is orvosi értelemben: Wesselényi egészsége ekkorra megromlott. Az ellene konstruált felségsértési per folyamán és 1839. évi elítéléskor már állan-

[1] *Báró Wesselényi Miklós:* Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Bp. 1992. 15. old.

dő orvosi segítségre szorult. Fogságát is megszakították két hónap után, hogy Gräfenbergbe utazhasson gyógykezelésre. Ezen engedelem kivívásában barátainak, Deák Ferencnek és Széchenyi Istvánnak nagy szerepe volt[2]. Mint három évre elítélt, természetesen szigorú rendőri felügyelettel hagyta el 1839. április 11-én a budai laktanyát, börtönét. Ekkor már bal szemére nem látott, majd 1844-ben teljesen megvakult[3].

Gräfenberg, ez a Wesselényi korában oly divatos morva-sziléziai fürdőhely a korszakban, Vinzenz Priessnitz[4] (1799–1851) orvos neve pedig mindannyiunk előtt ismert a köznévvé vált „priznic"-szóból. A báró 1843-ig itt tartózkodott, s ide húzódott vissza 1848 szeptemberében is. Kedvelt gyógyhelyén maga kezdeményezte a kaszinó, a vízvezeték, az uszoda és a Priessnitz-emlékmű építését[5], amelynek négysoros feliratát a hálás magyar betegek nevében Wesselényi kérésére Vörösmarty Mihály fogalmazta[6].

1847-ben politikai értelemben is *„divatból kiment cikk"*-ként jellemezte önmagát[7]. A reformkori hőst őszintén tisztelték benne, de 1848-ban már nem találták a helyét a politikában. Madarász László szerint: *„Wesselényi kivívta a győzelmet, midőn az abszolutizmus megtörött."*[8]

1848 nyarán még fontos szerepet vállalt az unió, a Partium visszacsatolása, illetve az erdélyi jobbágyfelszabadítás ügyében[9], de a szeptemberi események már megfélemlítették. Wesselényi nem csupán politikai, hanem emberi szempontból is magányossá vált: Kossuth a vak embert augusztusban megvárakoztatta és fagyosan bánt vele, Széchenyi elborult elmével szeptember 5-én Döblingbe távozott. Eötvös József is e napokban hagyta el hazáját[10]. E levél megírásának napján, vagy az előtte volt éjszakán mondta el Wesselényi utolsó beszédét[11], amit igen zokon vettek tőle abban a helyzetben, amikor az ország Jellasics betörése és a fővároshoz való közelítése miatt a fegyverkezés lázában égett. Elmondta ugyanis, hogy hiába a nagy hazafias lelkesedés, az ország kétségbeejtő helyzetben van. Csak a törvényesség útján való megmaradás oldhatja meg a helyzetet, a fegyveres harc semmiképpen sem. Wesselényi a székesfehérvári múzeumi gyűjteményben található levelet 1848. szeptember 28-án, csütörtökön este írta Pesten, s másnap, a pákozdi csata napján vitte el a posta Szombathelyen át Ikervárra. Valószínűleg a levél megírása előtt kereste fel Kossuthot, s közölte vele elutazását[12]. A kézbesítés napján a vak főúr is elutazott Gräfenbergbe, ahonnan már csak meghalni tért vissza 1850-ben.

Batthyány grófné szeptember 25-étől már Ikervárott tartózkodott, s a felgyorsult események közepette híreket várt a pesti helyzetről és férje felől is. Szerencsére ekkor még levélben tudósították egymást az emberek: ez volt a legfrissebb és a legszemélyesebb módja is a tudósításnak, hiszen a leíráskor az író a saját véleményét is kifejthette. A tollforgató emberek éltek is ezzel a lehetőséggel: visszaemlékezések szerint naponta több órát töltöttek levélírással azért, hogy családtagjaikat és ismerőseiket a legfrissebb eseményekről értesítsék. Wesselényi maga is híres volt kiterjedt levelezéséről[13]. Nem véletlenül írta Deák Ferenc Vachott Sándornénak 1862-ben: *„Boldogult báró Wesselényi Miklós nagyon szeretett levelezni."*[14]

---

[2] *Takács Péter:* Egy barátság születése (Wesselényi és Deák). In: Előadások és tanulmányok Wesselényi Miklósról. Erdélytörténeti Könyvek I. Szerk.: *Takács Péter.* Debrecen 1997. 105–113. 112–113. old; *Fónagy Zoltán:* Bevezetés. In: Magyar Szabadelvűek, Wesselényi Miklós. Budapest, 1998. 16. old.

[3] *Trócsányi Zsolt:* Wesselényi Miklós és világa. Bp. 1970. 225. old.

[4] *Veress Dániel:* Wesselényi Miklós. Bp. 1983. 265. old.; Hangay Zsolt: 19 történelmi arckép a 19. század magyar történelméből. Bp. 1991. 40. old.

[5] *Trócsányi Zsolt* i. m. 207. old.

[6] *Veress Dániel:* Wesselényi Miklós. Bp. 1983. 152. old.

[7] *Trócsányi Zsolt* 1970. 231. old; *Veress Dániel* 1983. 171. old.

[8] Idézi *Trócsányi Zsolt* 1970. 239. old.

[9] *Fónagy Zoltán* 1998. 18. old.; *Egyed Ákos:* Wesselényi Miklós feladatvállalása 1848 tavaszán. In: Előadások és tanulmányok Wesselényi Miklósról. Erdélytörténeti Könyvek I. Szerk.: *Takács Péter.* Debrecen 1997. 75–85. old.

[10] *Spira György:* A pestiek Petőfi és Haynau között. Bp. 1998. 359. old.

[11] *Trócsányi Zsolt:* 1970. 250. old.; *Fónagy Zoltán* 1998. 19. old.; *Veress* 1983. 180. old.

[12] Wesselényi egy későbbi Kossuth Lajoshoz írt, 1848. október 16-ai levelében utal erre a találkozásra. Közli: *Fónagy Zoltán* 1998. 179–180. old.

[13] *Fónagy Zoltán* 1998. 21. old.

[14] *Takács Péter* 1997. 105–113., 105. old.; A levelezés divatjáról ld.. Splény Béla ... emlékiratai. I.–II. Bp. 1984. II. 88. old.

Wesselényi a levélben igen lesújtó véleményt alkot a szeptember 28-án történt *„gyalázatos tettről"*, Lamberg meggyilkolásáról. Gróf Lamberg Ferenc, altábornagyot, pozsonyi hadosztályparancsnokot, móri birtokost királyi biztosként küldte a császár szeptember 25-ei megbízólevele Magyarországra az *„összes Magyarországon található csapatok parancsnoká"*-vá kinevezve. A kinevezéssel kapcsolatban Lamberg is felvetette szeptember 27-én, hogy intézkedéseinek a már Fehérvárt is elfoglaló Jellasics bán nem fog engedelmeskedni[15]. Erről annyit tudhatunk, hogy valóban nem örültek Jellasics táborában Lamberg kinevezésének és az ellenségeskedés megszüntetésének. Ezt a manifesztumot Jellasics bánnak Bubna őrnagy következtében hozta. A dátum kérdésében ellentmondanak a források: Dahlen szerint ez szeptember 28-án[16] történt, Hompech szerint 27-én[17]. Abban azonban mindkét forrás megegyezik, hogy Lamberget a táborba várták, s ők is azt tartották: nem lesz ellenségeskedés.

Lamberg altábornagy a megbízatást elvállalta és Budára indult. Találkoznia kellett ugyanis a miniszterelnökkel, hiszen olyan kéziratokat hozott, amelyeket az ügyvezető miniszterelnökkel kellett ellenjegyeztetni. Tegyük itt hozzá: olyan iratokat, amelyek aláírására törvénytelenül akarta a bécsi udvar rákényszeríteni (pl. Majtényi helytartói kinevezését, holott a helytartói hivatalt eltörölték)[18], s amelyeket csak a Lamberg halála utáni éjszakán kapott meg a miniszterelnök. Érdekes az is, hogy bár a főparancsnok kinevezését is az ellenjegyzéshez kellett volna kötni, nem mellékeltek az erről szóló levélhez olyan okmányt, amit alá kellett volna Batthyánynak írni.[19]

A miniszterelnök szeptember 27-én értesült Lamberg kinevezéséről, s azt a király elvárásai szerint „jó szándékú rendelet"-ként értelmezte, tehát örömmel fogadta a kibékítés kísérletét. Egy másik levélben arról tudósította István nádor a miniszterelnököt, hogy Lamberg a táborba megy, ezért Batthyány még aznap délután a sereghez indult[20]. Jól ismerte Lamberget[21], s kinevezését az egyetlen lehetőségnek tekintette arra, hogy Jellasicsot megállíthassák[22].

A Pesten maradt radikálisok viszont Lamberg kinevezését a „kamarilla" ármányának tekintették. Ugyancsak 27-én Madarász László személyesen ment vonaton Kossuthért, aki alföldi toborzókörútján lelkesítette a hon védelmére a szolnokiakat[23]. A Pestre érkezésük után, éjjel tartott országgyűlés Lamberg kinevezését törvénytelennek nyilvánította, és mindenkit eltiltott attól, hogy neki, mint főparancsnoknak engedelmeskedjék. A határozat már másnap falragaszokon és a lapok hasábjain megjelent[24]. A határozatot országgyűlési küldöttek vitték a hadsereg táborában tartózkodó Batthyánynak[25]. Éppen e határozat megismertetése céljából hívta össze a parancsnoknak, Móga János tábornok a 28-i tiszti gyűlést a sukorói református templomba[26]. A gyűlés időpontjában azonban Lamberggel a pesti hajóhídon már végzett a népharag[27].

Lamberg dicstelen halála a képviselőház legradikálisabb tagjaitól a Honvédelmi Bizottmány tagjaiig és Batthyány Lajosig mindenkit mélyen megrázott[28]. Mindannyian érezték, hogy kicsúszni készül ke-

---

[15] *Urbán Aladár:* Népítélet Lamberg felett. Beszámolók, emlékezések, tanúvallomások. Századok, 1996./5. 1063-1115. old.

[16] Orlaburg báró naplója Jellasics székesfehérvári tartózkodásáról. Közli: *Csurgai Horváth József - Hudi József - Kovács Eleonóra* (szerk.): Források Székesfehérvár történetéből I. Székesfehérvár 1998. 232. old.

[17] Hompech naplójának részlete. Éljen a bán címmel. Közli: *Csurgai Horváth - Hudi - Kovács* 1998. 233-235. old.

[18] *Urbán Aladár:* Gróf Batthyány Lajos Magyarország első alkotmányos kormányfője. Holnap Kiadó. Bp. 2007. 186. old.

[19] *Varga János:* Batthyány és a szeptemberi válság. Batthyány Lajos emlékezete. Szombathely 2000. 61-98., 88. old.

[20] *Kovács Lajos:* A szeptemberi napok 1848-ban. In.: *Hermann Róbert* (szerk.): Szószék és csatatér. Politikusi naplók és visszaemlékezések 1848-1849. Balassi Kiadó. Bp. 2000. 315-392., 377. old.

[21] *Kovács Lajos* 2000. 315-392., 376. old.

[22] *Urbán Aladár* 1996 1068. old.; *Hermann Róbert* (szerk.) 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc története. Bp. 1996. 166-167. old.; *Hermann Róbert:* Pákozdi kérdőjelek. Árgus. 1998/5. 44-53., 45. old.

[23] *Urbán Aladár:* Pákozd, 1848. Bp. 1984. 155. old

[24] *Urbán Aladár* 1996. 1069. old.

[25] *Urbán Aladár* 2007. 186. old.

[26] *Urbán Aladár* 1984. 158. old

[27] Splény Béla II. 1984. 52-55.; *Degré Alajos:* Visszaemlékezéseim. Sajtó alá rendezte *Ugrin Aranka*. Bp. 1983. 226. old.; *Urbán Aladár* 1996. 1063-1115. old.

[28] *Kovács Lajos* 2000. 315-392., 382. old.

zükből az események irányítása. Lamberg Ferenc meggyilkolása miatt a képviselőház azonnal, egy császári manifesztum pedig október 3-án indított vizsgálatot, s ugyanezen a napon Lamberg utódjául a királyi biztosi tisztségben Jellasicsot nevezték ki[29]. 1850 elején Lamberg gyilkosaként végezték ki Kolosy Györgyöt[30]. Lamberg sírja a móri kapucinus templomban található.

A Lamberg-gyilkosság tehát közvetetten Batthyány október 2-ai lemondásának egyik eredője lett[31], s íme, Wesselényi menekülésszerű távozásának is kiváltó oka.

Wesselényi Miklós levele Batthyány Lajosnénak[32]

Méltoságos Gróf Batthiányi Lajosnő eő nagyságának
Szombathelyen át Ikerváron

Pest sept 28. 1848 este

Tisztelt Grófnő!

Nagyságodnak engem megtiszteltető és szerencséltető azon engedelmével, hogy az itteni eseményekről tudosításokat írjak, nem igen élhetek. Mi ugyanis holnap reggel megyünk a gőzhajón Pozsonyba, s onnan a vasuton Priesnitzhez.

Bizonyosan megírták Nagyságodnak a mai borzasztó eseményt, melly a városon sőt nemzetünkön is szennyfoltkint fog századokon keresztül létezni. A gyalázatos tett leirásának ujbóli olvasásával Nagyságodat gyötreni nem akarom. A szegény Lamberg meggyilkolásánál czudarabb, gyávább, bűnösebb tettet soha is nép nem követett el. Hogy alkotmányos szabadlétünk drámájának hol satyrává, hol Localposse-vá fajuló folytában illy hamar illy tragoedia forduljon elé, nem gondoltam. Mérhetetlenek lehetnek ezen gyalázatos catastrophának e honrai rossz következései. Bár Isten azoknak legalább egy részét távoztatná.

Lajos még estve 9-kor nem volt itt. Minden becsületes ember, a város legnagyobb része s a baloldaliak is (legalább amint mondják) nagyon fájlalják, hogy Lajosnak a táborba kellett mennie s nagyon várják visszatértét.

Nőm nagyságodat igen szivesen tiszteli. Legyen az ég oltalma Önön s kedvesein, lelkéből óhajtja

hív tisztelője

Wesselényi Miklós

(Szent István Király Múzeum, Helytörténeti Gyüjtemény, 74. 168. 1. ltsz.)

Wesselényi nem tudhatta, s talán nem is tudta meg soha, hogy Batthyány Lajos éppen eme levél írása idején, zsebében a mélyen eltitkolt hírrel, amit Jellasics küldöttétől, a foglyul ejtett Fligelytől vettek el, s amely szerint Jellasics másnap támadni fog, személyes fellépésével segítette döntéshez a sukorói haditanáccsá átalakult tiszti gyülés pártviszályoktól és személyes sértettségektől megosztott résztvevőit[33]. A döntés eredménye a pákozdi csata lett[34].

Vendrei (Aschermann) Ferenc a sukorói haditanács estéjéről és a pákozdi csata reggeléről Nagy-Becskerektől Pákozdig című emlékiratában számolt be. Kiss Ernő tábornok kíséretében a szerb felkelők elleni csatatérről érkezett. Századosi rangban a Kiss Ernő vezette bánsági hadtest karsegédeként[35] vett részt a haditanács munkájában. (Komárom várparancsnokaként fejezte be a szabadságharc alatti katonai pályafutását.) Az emlékirat részlete szól Batthyány Lajos fellépésének jelentőségéről, és a

---

[29] *Hermann Róbert* 1996. 167. old.

[30] Urbán Aladár 1996. 1064.; *Varga János* (szerk.): Frideczky Lajos memoárja. Salgótartján 1988. 73. old.

[31] *Kéry Gyula:* A magyar szabadságharc története napi krónikákban (1848). Bp 1890. 533. old.; *Urbán Aladár:* A nagy év sodrában. Bp. 1981. 563. old; Spira György 1998. 56. old.

[32] *Demeter Zsófia:* „Hontalan a' hon' fia." Wesselényi Miklós egyik utolsó magyarországi levele 1848. szeptember 29-án. Bástya. 2004/1. Székesfehérvár 107–113. old.

[33] *Hermann* 1996. 168. old.

[34] *Hermann* 1998/5. 44–53. old; *Hermann Róbert:* A Drávától Schwechatig. Századok 1998/2. 327–369., 342–346.old; *Demeter Zsófia:* A pákozdi győzelem. Dunántúli védelmi hadművelet: 1848. szeptember 29–október 7. Székesfehérvár, 1998.

[35] *Bona Gábor:* Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Harmadik kiadás. Heraldika Kiadó. 2000. 210. old.

Fligelytől elvett levélről is. August von Fligely a horvát vezérkar őrnagyaként vitte Jellasics bán levelét Lamberg Ferenchez. A magyar oldalon ejtették foglyul a csata előtti napon. Őt Jellasics Lamberg altábornagyhoz, királyi biztoshoz, az összes hadak élére kinevezett főparancsnokhoz küldte azzal az üzenettel, hogy nem tud tovább várni, az erre vonatkozó parancsot (hogy harcba Lamberg megérkezéséig ne bocsátkozzanak) nem tudja teljesíteni, – mert a vidéket a magyar és a horvát hadsereg teljesen kiélte – tehát megindul a főváros felé. Tudjuk, a címzett, Lamberg Ferenc ekkor már halott volt. A Fligelyvel küldött levél Batthyány Lajos zsebében volt már a sukorói haditanácson, Lamberg halálhírét viszont ő is csak a tanácskozás és a döntés után tudta meg. Megjegyzendő ezzel kapcsolatosan azonban, hogy Batthyány tehát a Fligely-féle levélből pontosan tudta, hogy Jellasics támadni fog: a haditanácson való fellépése tehát egyértelműen a harc fölvételét jelentette. Vendrei Ferenc visszaemlékezésének részlete a sukorói haditanács megállapodásának leírásával kezdődik.

„Az így létrejött egyetértés: a nemzet ügyének megvédésére egy szívvel lélekkel elvállalt kötelezettség által a hadsereg minden elemei egy erős kötelékbe forrasztatván össze, a gyülekezet emelt hangulatban, az erkölcsi erősbülés buzdító érzetében oszlott szét.

Hogy ez egyesülés a komoly megpróbáltatás küszöbén áll, hogy már a legközelebbi napon véres fölavatását fogja nyerni, azt a nagy többség aligha csak sejtette is, de az a gróf Batthyány Lajos kezeinél lévő levélben eleve meg volt írva.

A megegyezés létesítése azonban kizárólag gróf Batthyány Lajos érdeme; mert ha szinte eszközül egy nagy fontosságú adatot a véletlen szolgáltatott is kezeibe, azt éles előrelátással, számító tapintattal és mindenekfölött egyéniségének kimagasló tekintélyével ő emelte érvényre.

Nem tekintve ugyanis azt a nagy kérdést, hogy a bán levelét az akkor ottan szereplők közül akárki más úgy használta volna-e föl? Annak a révén ugyanazt az eljárást követte volna-e, mint gróf Batthyány Lajos – a mi nagyon is kétségbe vonható – az leghatározottabban áll, hogy a miniszterelnök tündöklő honfi-erényei és szellemi fensőbbsége mellett, csakis a személyét környező köztisztelet és magas állásának hatalmas tekintélye gyakorolhatták ama végzetes és válságos perczekben a fölháborodott kedélyekre azt a határozott befolyást, mely a helyzetet mintegy varázsütéssel átalakította s az ügy iránt meglazult bizalomnak szilárd alapot szolgáltatott.

És ide elérkezve, mondjuk ki ünnepélyesen, hozzuk meg gróf Batthyány Lajos nagy szellemének azt a hódolatos elismerést, hogy e napon egyenesen ő mentette meg a haza ügyét a legkíméletlenebb fölforgatástól, ő mentette meg a fővárost az erőszakos földúlatástól.

...Elégülten tértünk vissza Velenczére, s bizalmas kis körben siker reményével fontolgattuk a jövő nagy esélyeit.

Éjfél tájt futár érkezett Pestről a miniszeterelnökhöz; gróf Lamberg meggyilkolásáról hozta meg a tudósítást.

E váratlan hír mély aggodalomba ejtette Batthyányt. Mint megelőzőleg a Fligeli útján kezébe került levélre, úgy ez esetre nézve is hallgatást parancsolva, korán reggel elutazott Székesfehérvár felé. Hogy egyenesen a bán főhadiszállására ment és hogy elutazásáról Mógát is értesítette, az csak később derült ki.

Reggeli 7–8 óra tájt lehetett, midőn főnökömmel, Kiss Ernővel, kilovagolva a magyar hadsereg vonalába érkeztünk. A kisebb-nagyobb halmoktól átszeldelt völgyeleges terepen az országút képezte középpontját az attól jobbra-balra kiszárnyaló hadi fölállításnak. Ott találtuk Mógát is segéd- és vezérkari környezetével, a ki éppen ekkor küldé át Nemiró – gondolom – Sándor huszárezredbeli főhadnagy, dandár-segéd tisztet hírnökül (Parlamentair) a bánhoz, azon megkereséssel, hogy miután a magyar miniszeterelnök hajnalban Velenczéről hozzá utazott, de mind eddig vissza nem érkezett, hoválléte vagy holmaradása iránt adna tudósítást; mire Nemiró a bánnak azt az írásbeli választ hozta meg, hogy gróf Batthyány Lajos saját kívánatára kiállított nyílt menvéd (offene Ordre) mellett Bécsbe utazott."[36]

Batthyány miniszterelnök a pákozdi csata hajnalán tehát Jellasicshoz indult Székesfehérvárra. Josip Jellasics, 1848. március 23–ától horvát bán, április 7–étől altábornagy, zágrábi főhadparancsnok serege szeptember 11–én lépte át a Drávát. Az osztrák–horvát sereg szinte akadálytalanul vonult rabolva és fosztogatva Nagykanizsán át két oszlopban Székesfehérvár felé (Lepsényen át Jellasics és Kempen, Enyingen át Hartlieb oszlopa haladt, Mezőkomáromnál keltek át a Sión). A sereg Székesfehérvárnál egyesült, és itt szándékozott bevárni tartalékát, a délről közelítő Roth és Phillippovich vezette hadtestet.

[36] *Vendrei Ferenc:* Nagybecskerektől Pározdig. Budapesti Szemle. 1888. 55. k. 321–402. old., 56. k. 64–87. old.

A fővezér vonulásának ebből a dicső szakaszából írta Latournak: „Seregeim a legcsekélyebb ellentállás nélkül diadallal vonulnak előre. Néhány nap múlva Pesten leszek. S innen, a lázadás fészkéből majd mi diktáljuk a megadás feltételeit."

A sorezredek átcsoportosításával és a székesfehérvári nemzetőrök augusztus 30-ai kivonulásával[37] Székesfehérvár szinte teljesen védtelen maradt. A „zöldhajtókás Erneszt-bakák" már a drávai táborban voltak, míg a törzsével Móron elhelyezett Kress könnyűlovas ezred egységei Jellasicshoz csatlakoztak. (Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy ez utóbbiak Jellasics betöréséig ellátták helybeli feladataikat; őket használta pl. Pulszky Ferenc 1848 áprilisában a zsidóellenes székesfehérvári intézkedések visszavonatására[38].)

A magyar sereget Veszprémben összpontosították, ám ez a táborhely szeptember 15., István nádor főparancsnokká való felkérése után – amint nyilvánvalóvá vált, hogy Jellasics főerői a Balaton déli partján közelednek – Székesfehérvárra került át. Az újonnan táborba szálló hadseregrészek már a Maroshegy környékén kialakított táborhelyen gyülekeztek. Székesfehérvár városa ugyanezen a napon a haza és a város megvédésére szólította fel lakóit és népfölkelést hirdetett[39].

Batthyány miniszterelnök szeptember 17-én rendelkezett Székesfehérvár védműveiről[40]. A Nádor-csatornát gátakkal zárták el, a Sárréten átvezető utakat járhatatlanná tették, a város körül sáncokat és torlaszokat kezdtek a lakosság közmunkájának erejével építeni[41].

István nádor mindenesetre eléggé lehangoltan értesítette a miniszterelnököt: Fehérváron „más fegyveres erőt nem találtam, mint az 1180 főből álló tolnai önkéntes zászlóaljat." Szeptember 20. után ide érkezett a visszavonuló Teleki Ádám vezette drávai hadsereg is. Itt vette át a hadsereg parancsnokságát Móga János altábornagy, bár ezen feladat elvállalására hamarosan Kiss Ernő is megérkezett Kossuth levélbeli felkérésére. Kiss Ernő végül is jelen volt a csatatéren, de parancsnoki feladatot nem látott el, viszont kíséretében érkezett az a Kohlmann József százados, aki az elkövetkezendő napokban a pákozdi csata haditervét kidolgozta. (Ugyancsak Kiss Ernő segédtisztjeként érkezett Vendrei-Aschermann Ferenc is.) A székesfehérvári főhadiszálláson igen lázas munka kezdődött. Szeptember 24-éig a védelmi terv a Sárrét és Székesfehérvár megerősítésére épült. Ennek eleme volt a Sárrét elárasztása és a sáncépítés Úrhidánál, Tácnál és Csíkvárnál. Ezt a tervet talán Kohlmann javaslatára adták fel, mert túlságosan hosszú vonalat kellett volna a túlerővel közeledő ellenséggel szemben védeni. A terv megváltoztatásakor pedig Répássy Mihály őrnagy Württemberg-huszárjai a Mezőkomáromnál átkelő Hardegg-vértesekkel már kisebb csatába bocsátkoztak (szeptember 23.). Most Ivánka Imre önkénteseit Enyingről, a fehérvári nemzetőröket pedig Lepsényből kellett bevonni. Az új haditervnek megfelelően szeptember 26-án a magyar sereg elhagyta a várost, utóvédje (parancsnoka Gáspár András volt) még látta egy magaslatról Kempen oszlopának bevonulását[42].

Jellasicsnak a főváros elfoglalását célzó hadművelet kiindulópontjául volt szüksége Székesfehérvár megszállására. Fehérvárt az elárasztott Sárréten át Sárszentmihály felől Kempen hadosztálya közelítette meg, majd a fősereg vonult be. Az elővéd megérkezését nagy riadalom fogadta, s rögtön árulásról kezdtek suttogni. A bán seregének közeledtére, a nemzetiségi bizalmatlanság légkörében a nyár folyamán gyanússá vált a fehérvári szerb közösség, akiket, illetve papjukat, Teodor Odzsicsot illírizmussal vádolták[43]. Ez a gyanú éppúgy nem igazolódott azonban, mint a szeptemberi másik: hogy tudniillik a bán embereivel sokat mutatkozó, a bánhoz bejáratos Zichy Ödön gróf lett volna az áruló. Az ügy kivizsgálásával 1848 októberében megbízott Kállay Ödön kormánybiztos (aki többek között Szögyény-

[37] *Magony Imre:* Székesfehérvár nemzetőrei. 1848. Székesfehérvár 1998. 32–34. old.

[38] *Vidos Géza:* Székesfehérvár nemzetőrei az 1848–49. évi szabadságharcban. Magyar Katonai Szemle I. 1943. 165–174., 166–168. old.

[39] *Csurgai Horváth – Hudi – Kovács* 1998. 220–221. old.

[40] *Urbán Aladár:* „Honunkat dúló ellenségeinknek minden lépéseit nehezítsük". Válogatás Batthyány Lajos miniszterelnöki irataiból 1848. szeptember 13-szeptember 26. Századok. 1982/6, 1262–1296., 1275. old.

[41] *Erdős Ferenc:* Forradalom és szabadságharc Fejér megyében (1848–1849). Fejér Megyei Levéltár Közleményei 23. Székesfehérvár 1998. 145. old.

[42] *Demeter Zsófia:* A pákozdi győzelem. Dunántúli védelmi hadművelet: 1848. szeptember 29.–október 7. A Szent István Király Múzeum Közleményei B sorozat 48. szám. Székesfehérvár 1998. 37. old.

[43] *Demeter Zsófia:* A székesfehérvári szerbek állásfoglalása 1848-ban. „Akit szolgáltatok egy árva hon volt..." Közlemények Székesfehérvár történetéből I. Szerk.: *Csurgai Horváth József–Demeter Zsófia.* Székesfehérvár 2000. 15–36. old.

Marics Lászlót is kihallgatta[44]) kiderítette ugyanis, hogy Zichy grófnak nem volt közvetlen köze az áruláshoz. A sárszentmihályi Zichy-uradalom elcsapott szerb tanítója vezette a járható gázlókon Fehérvárra Jellasics elővédjét, Kempen hadtestét[45]. A vizsgálat szerint a Gruics Lázár nevű tanító éppen a grófon akart tettével bosszút állni elbocsátása miatt, s íme Zichy Ödön bitófán végezte, míg a tanító 35 ft. zsoldot élvezett[46] Jellasics hadseregében. A bán serege tehát szeptember 26-án Székesfehérvárt megszállva a vásártéren és a budai út két oldalán vert tábort. A tábori kórházat mintegy 360 beteggel a ciszterci rendházba telepítették. Másnap a bán magyar tábornoki egyenruhában a császári himnusz hangjaira vonult végig a városon.

Jellasics főhadiszállását a fehérvári Püspöki palotában rendezték be. Itt kereste fel Batthyány miniszterelnök. Ezt mind a kortársak, mind az utókor kétségbeesett lépésnek minősíti. Jellemző azonban Batthyány magatartására: hiszen mindig megpróbált még valamit tenni. Eredménytelen tárgyalásuk után, nagyon rossz idegállapotban kelt ismét útra Székesfehérvárról Csór felé.

Utazásának itteni tanúja a csóri birtokos, Szőgyény-Marich László (1806–1893). Az 1844. évi országgyűlés előkészítőjeként még az ország polgári átalakítása érdekében tevékenykedett az udvarnál. (Ezért Székesfehérvár városa díszpolgári oklevéllel tüntette ki.)[47]. 1844–1846 között a Helytartótanács alelnöki tisztét töltötte be, az államhatalom részéről szereplője volt, a Kossuth, Wesselényi és az országgyűlési ifjak elleni pereknek. 1846-tól alkancellárként Bécsben tartózkodott, a Birodalmi Tanács tagja volt, az ókonzervatívok vezetőjének tekintették[48]. Erre utal emlékiratában, amikor Batthyány Lajossal kapcsolatban politikai ellenfeleként jellemzi önmagát.

Az események fordulatai, a reformmozgalom sikerei, illetve a bécsi forrongás miatt vonult vissza Csórra, birtokára (miután a királyi udvar is elhagyta Bécset május 17-én[49]), amint maga emlékirataiban mondja: a „magánélet csendes nyugalmába"[50]. Konzervatív pártállását, udvarhűségét és az eseményektől való távolmaradását 1851-ben újfent Birodalom Tanácsbeli tagsággal, illetve annak alelnöki címével honorálták[51], részt vett az októberi diploma megfogalmazásában. Fejér megye főispánja tisztségét 1865–67 között töltötte be[52].

Szőgyény-Marich László csóri tartózkodása idején tanúja volt Székesfehérvár erődítésének, illetve annak, amikor a várost a magyar sereg feladta. Beszámol egy találkozásról többek között Kiss Ernővel, Károlyi Györggyel (Batthyány Lajos sógora) és Zichy Ödönnel (Batthyány Lajos feleségének nagybátyja, volt Fejér megyei adminisztrátor), akik akkor mint a magyar sereg főhadiszállásán tartózkodtak a fehérvári püspöki palotában[53]. Feltehetően ekkor látta utoljára gyermekkori barátját és tanulótársát, Zichy Ödönt, akit 1848. szeptember 30-án Görgei Artúr őrnagy statáriális bírósága az ellenséggel való „czimboráskodás" vádjával kötél általi halálra ítélt és kivégeztetett. Az emlékiratokból idézett rész szeptember 29-ére utal, amikor Jellasics volt ideiglenesen a fehérvári püspöki palota lakója.

„Hirlapokat már több nap óta nem kaptunk; pesti barátaim eddigi szorgalmas tudósításai is elmaradtak. A közlekedés is annyira meg volt akadva, hogy még azt sem tudtuk, vajjon a közeli Fejérváron bevonult-e Jellasich vagy sem?

Ily helyzetben, körülbelül d.e. 10 órakor, kertünk kapuja előtt állván, egy négylovas hintót, huszárral a bakon, látok Fejérvár felől jönni. Azonnal feltettem magamban, hogy azt megállítva, akárki ül benne, a Fejérváron történtekről megkérdezem. Intettem a kocsisnak, hogy álljon meg, mi megtörténvén, nagy meglepetésemre észreveszem, hogy Batthyány Lajos ült a kocsiban. Kissé megzavarodtam, mert Batthyánnyal nem voltam oly bizalmas viszonyban, hogy rendes körülmények között útjában megállítanom illő lett volna s mint politikai ellenek pedig rokonszenvet egymás iránt nem éreztünk. Eljárásomat a

---

[44] *Szőgyény-Marich László* országbíró emlékiratai. I. Bp. 1903. 95–96. old

[45] *Erdős*, 1998. 151., 158. old.

[46] *Erdős Ferenc:* A polgári forradalom és szabadságharc története Fejér megyében. 1848–1849. FMTÉ./ 12. 1978. 7–152., 75.; 78. old.

[47] *Farkas Gábor:* Fejér vármegye történeti archontológiája. Alba Regia. 2000. 137–157., 145. old.

[48] *Tóth Gyula* (szerk.): Küzdelem, bukás, megtorlás. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1978. 2. k. 37. old.

[49] *Urbán* 2007. 125. old.

[50] *Szőgyény-Marich* 1903. 89. old.

[51] *Kelemen Krisztián:* Szőgyény-Marich László. In. Erdős Ferenc (szerk.).: Vármegyeháza a bástya helyén. Székesfehérvár 2002. 55–64. 58. old.

[52] *Farkas* 2000. 137–157., 145. old.

[53] *Szőgyény-Marich* 1903. 92. old.

helyzet rendkívüliségével mentegetvén, kértem Batthyányt, hogy a történtekről engem néhány szóval felvilágosítani szíveskedjék.

Batthyány a legnagyobb szívességgel közlött mindent s zsebeiből elővevén iratait, azok tartalmát nekem fölolvasta. Batthyány nyilatkozatait, melyeket mint történelmi nevezetességűeket azonnal, miután tőle elváltam, papírra tettem, ezek voltak: „Jövök Fejérvárról, hol Jellasichot megkértem, hogy ha seregével a fővárosba bevonul, annak ártatlan lakosságát kímélje, mert meg vagyok győződve, hogy katonáink az első lövésre szét fognak futni s futamodásukban senki fel nem tartóztathatja őket." „Most Bécsbe megyek, megkérni a felséget, hogy az ártatlanokat a bűnösökért szenvedni ne engedje." – „Denn Sie werden sich noch an den letzten Pressburger Landtag erinnern", folytatá németül, „der auch schon vielen Auswurf unter seinen Mitgliedern zählte, und dennoch kann ich Sie versichern, dass er aus lauter römischen Senatoren bestand, im Vergleiche mit jenen Leuten, welche jetzt beim Pester Landtage beisammen sind und wenn davon nicht einem Dutzend der Kopf zu den Füssen geworfen wird, kann in diesem Lande Ruhe und Ordnung nicht werden."[54]

Ezután elbeszélte Batthyány, hogy az előttevaló nap Sukorón hadi tanácsot tartott s azon Moga tábornok és több törzstiszt oda nyilatkoztak, hogy ők seregükkel a bánt megtámadni nem fogják, de ha megtámadtatnának, azon lesznek, hogy visszaverjék. Ezt Perczel ellenezte, mire Moga a földre dobta kardját, kijelentvén, hogy egy lépést sem tesz előre, míg a felség parancsát a bánnal nem tudatják. Ezen megállapodással Batthyány nagyon meg volt elégedve s épen vacsorához akart Sukorón ülni, midőn egy futár meghozta neki gr. Lamberg meggyilkoltatása hírét, mit nekem Batthyány elszomorodva beszélt el, hozzátévén, hogy ő reá – Batthyányra – hasonló sors vár, mert a nép az ő hazafiasságában sem bízik már. Azután felolvasta nekem ama legfelsőbb kéziratot, melyben felszólíttatik, hogy addig, míg Vay Miklós új minisztériumot alkotand, gondoskodjék a közügyek viteléről, és a rend fenntartásáról, mit azonban Lamberg gyászos esete után, már lehetetlennek tartott. Ezek úgy lévén, teljesen vissza fog vonulni és még képviselői mandátumát is le akarja tenni s felolvasta a képviselőház elnökéhez intézett lemondó levelét.

Ezzel búcsúztunk s ő folytatta útját.

Találkozásom Batthyányval mély és kitörölhetetlen hatással volt rám; oly határozottsággal és nyíltan szólt, olyannyira látszott rajta, hogy jól esik neki érzelmeit leplezetlenül kitárhatni, hogy kételkedni nem lehet nyilatkozatai őszinteségén, melyek szintúgy tiszta honszeretetét, mint a koronás királyhoz való hűségét fényesen bizonyítják."[55]

Batthyány Lajos Ikerváron át Bécsbe érkezett. Tapasztalta, hogy immár semmit sem tehet ügyvezető miniszterelnökként, benyújtotta lemondását, ellenjegyezte utóda, Vay Miklós kinevezését. Október 3-án a király felmentette a miniszterelnöki tisztségből, az országgyűlést feloszlatta, Magyarország teljhatalmú kormánybiztosává Jellasicsot nevezte ki[56]. Batthyánynak tehát szembesülnie kellett azzal, hogy célját, a törvényes út megőrzését nem érheti el. Visszatérésére Pestre, illetve az országos politikába 1848. november végén került sor, de csak azután, hogy a sárvári kerületben újraválasztották képviselővé[57]. Felesége visszaemlékezése szerint visszatérését a végromlás előérzete motiválta[58]. Helyzetét Pesten nem mondhatjuk irigylésre méltónak: *„Itt árulónak tartanak, s Bécsben azt gondolják, hogy én öltem meg Latour grófot"* – írta feleségének[59]. Ilyen körülmények között csak a békepolitikában láthatott valamilyen lehetőséget, s eszerint is cselekedett. Kovács Lajos visszaemlékezésében külön is utal erre: *„Ő úgy állott a világ előtt, mint a békés megférhetés legbuzgóbb embere a magyar kormányban."*[60]

Mandátumának igazolása után december 31-én választották be azon országgyűlési küldöttségbe, amely Windisch-Grätz herceghez járult békekövetségként. Fontos figyelnünk a dátumokra: 1849. janu-

---

[54] Hisz Ön emlékezni fog a legutóbbi pozsonyi országgyűlésre, amelynek tagjai közt már sok kivetni való volt, s mégis biztosíthatom Önt, hogy ezek valóságos római szenátorok voltak a mostani pesti országgyűlésen együtt levőkhöz képest. Ha ezek közül egy tucatnak a fejét nem veszik, addig ebben az országban nem lesz csönd és rend.

[55] *Szőgyény-Marich* 1903. 93-95. old.

[56] *Urbán* 2007. 188. old.

[57] *Urbán* 2007. 191. old.

[58] *Urbán Aladár* közleménye: Batthyány Lajosné visszaemlékezései férje fogságára és halálára. Századok. 1981. 3. 587-617., 592. old.

[59] *Urbán* 2007. 192. old.

[60] *Kovács* 2000. 315-392., 354. old.

ár 1-jén indult el az öttagú küldöttség Deák Ferenc vezetésével, és január 3-án a frontvonalak közötti katonai kísérettel érkeztek meg a herceg főhadiszállásául szolgáló bicskei kastélyba.

Bicske gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) birtoka. Batthyány Kázmér, a főrendi ellenzék egyik vezetője, 1848-ban baranyai főispán majd országos kormánybiztos, az eszéki vár komiszárja, a híres Batthyány család nem kevésbé jeles képviselője, maga is kétszáz évvel ezelőtt született. A trónfosztást követően megalakult Szemere-kormány külügyekkel megbízott minisztere volt. (Mai fogalmaink szerint nem nevezhetjük külügyminiszternek, hiszen Magyarország nem volt önálló, diplomáciai partnernek tehát nem ismerték el más államok.) Távollétében fő és jószágvesztésre ítéltetett. A Kossuth-emigrációval Törökországba távozott, majd Párizsban halt meg.

Batthyány Kázmér 1839-től bicskei birtokán élt, így a kastély, melynek építkezéseit ő fejezte be, a reformkori politikai élet és művelődés fontos színtere volt[61]. A Bicskére érkező békeküldöttség történetét a vezető, Deák Ferenc mesélte el, amit Csergery Antal vetett papírra, és közölte először a Budapesti Szemle hasábjain 1878-ben.

„Emlékeztek...mindnyájan 1848 végén arra az éjjeli ülésre, amely elhatározta, hogy én, Batthyány Lajos, Lonovics érsek, Mailáth Antal gróf és Majláth György, az országbíró, Windisch-Grätz táborába menjünk, megkísérleni a kiegyezést...

A hivatalos fogadás befejeztével, a küldöttség egyes tagjairól tudakozódott a herceg Mailáth Antaltól. Engem is bemutatván az országbíró, kérdezé tőlem a herceg: „ugye rég leköszönt a miniszterségről?" – „Mikor a többi társaim, felelém, mikor Batthyány is." – „De – vágta közbe Windisch-Grätz – Batthyány még azután is miniszterelnök maradt, és rendezte a fegyveres támadást." – „azaz – jegyzém meg helyreigazítólag. – Batthyányt őfelsége bízta meg új minisztérium alakításával, ami nem sikerülvén, ő is lemondott!"...

Bennünket is elvezettek a nekünk rendelt szállásra. Egyetlen szoba mindnyájunknak két ággyal...Lonovics érsek a bicskei kat paphoz, Barsihoz küldötte titkárát, szállást kérni. A titkár azonban csakhamar elrémülve jött vissza, jelentvén, hogy a tisztelendő urat, akihez küldve volt, tegnap verték vasba s vitték el fegyveres katonák. Lonovics elhalványult....

Az ebéd igen jó volt. Egyik étel fogoly lévén, tréfásan mondám Lonovicsnak: „malum omen"[62]*. Lonovics elkomorult...*

Harmadnapra korán fölébredvén, csodálkozásomra Batthyányit is ébren találtam, aki rendesen nagyon későn szokott kelni.

– „Már rég nem tudok aludni!" mondá Batthyány. –" gondolod-e – folytatá némi szünet után – hogy életem veszélyben forog······hat?"

„E kérdésre – viszonzám – csak úgy felelhetek, ha őszintén megmondod négyszemközt, tettél-e olyasmit, amiről nekem nincs tudomásom; különösen volt-e részed az olasz mozgalomban és a bécsi forradalom előmozdításában?"

Batthyány becsületszavával erősítette, hogy mindezekben nem volt része.

– „Így nem gondolnám, – felelém neki – hogy életed veszélyben forog·····hatna. Azonban – tevém hozzá – jobban meggondolva a dolgot, ilyen lázas időkben senki sem tudhatja, mi történhetik. Ha Windisch-Grätz bánásmódja után ítélve, tartasz valamitől legegyszerűbb dolog, most innen elmenni. Künn jártomban, séta közben meggyőződtem azirányt, hogy sehogy sem tartanak szemüggyel. Bizton menekülhetsz. Ha nem hoztál elég pénzt magaddal, vedd, ami nálam van."

– „Ah, – kiálta föl erre Batthyány egész határozottsággal, – egypár hitvány év miatt csak nem leszek szökevény!"[63].

Az Ikerváron tartózkodó Batthyány Lajosné visszemlékezése fontos dologra világít rá. Már 1849. január másodikán megtörtént Ikervárott Batthyány Lajos vagyonának zárolása. Firedrich Paul százados január 3-án jelentette felettesének a parancs végrehajtását[64].

---

[61] *Peterdi Ede:* A bicskei Batthyány-kastély. Harmadik kiadás. Bicske. 1999.; *Virág Zsolt:* Magyar kastélylexikon 3. Fejér megye. Castellum Novum. Bp. 2002. 26–30. old.

[62] rossz jel

[63] *Hermann Róbert* (szerk.): Szószék és csatatér. Politikusi naplók és visszaemlékezések, 1848–1849. Balassi Kiadó. Bp. 2000. 410–416. old.

[64] *Hermann Róbert:* Újabb adatok a Batthyány Lajos elleni felségárulási perhez. Batthyány Lajos emlékezete. Szombathely. 2000. 99–121., 101. old.

„1849 január 2-ikán korán reggel berohant sápadtan a szobámba a szobalányom hálószobámba [sic] azon hirrel, hogy az ellenség itt van a kastély előtt...arra készültem, hogy a házat motozni fogják és talán valami vádat ellenem keresni, az igazi okot nem sejdítettem...A tiszt...egy irományt vett elő, elémbe tette, következőket olvastam: Auf hohen Befehl hat sic ham 2. Jänner früh eine Compagnie (a mennyiségről már nem emlékszem) nach Ikervár nächst Sárvár zu verfügen des rebellen Grafen Louis Battyány zu verhalten, sämmtliche Cassen, Geschmeide, Papiere in Beschlag zu nehmen."[65] *Kitől jött ez a „hoher Befehl"*[66]*, nem tudom, nem láttam az aláírást...*

Az egész idő alatt, hogy a kapitánnyal szóltam, csak egy gondolatom volt, t.i. valami módot találni. Lajosnak megüzenni mindazt, mi itt történt, hogy ő a szerint tarthassa magát, egy percz késedelemnek szomorú következése lehetett...Attól tartottam, hogy addig Pesten elfogják, mielőtt intést küldhetek neki, és így is történt."

A részletek gróf Batthyány Lajosné, Zichy Antónia (1816–1888) emlékezéseiből[67] valók. Az emlékiratok eredetije elveszett, de azok másolatai, melyeket Friedreich Endre kegyesrendi tanár kiadásra készített elő, megőrződtek. Batthyányné feljegyzése és az újabb adatok tehát érthetőbbé teszik azt a jelenetet, ami Bicskén lezajlott, hogy ti. Windisch-Grätz tábornagy miért nem engedte Batthyányt a tárgyaló delegációval együtt a színe elé. 1848 decemberében az osztrák minisztertanács ülésén megszületett ugyanis az a jegyzék, amelyben a letartóztatandók listáján Batthyány Lajos és Kázmér is szerepelt, valamint az, hogy vagyonukat zár alá kell venni[68]. Az utasítás szerint járt el a január 2-án Ikervárott megjelenő egység, és így kellett eljárni a tábornagynak is. A január 3-án Bicskén megjelent parlamenterek közül Batthyányt le kellett volna tartóztatni, a követeket védő hadijog azonban ezt nem tette lehetővé. A tábornagy számára tehát csak egy megoldás adódott: ha nem is látja Batthyányit. Ez persze nem jelenti azt, hogy szem elől tévesztette volna! Hiszen amint a követség véget ért, tehát a követek biztonságát garantáló hadi jog előírásai már nem vonatkoztak rá, azonnal letartóztatták (Reinchard őrnagy) a volt miniszterelnököt a pesti Károlyi palotában, 1849. január 8-án éjjel[69].

Deák Ferenc elbeszélésében már felfigyelhettünk egy vészjósló hírre: a bicskei katolikus papot a minap vasra verve vitték el. Barsi (Naumann) József visszaemlékezéséből – hiszen ő volt a bicskei pap – az is kiderül, hogy hová.

„Midőn 1849. január 5-én délután 5 óra tájban herceg Windisch-Grätz tábornagy előőrsei Győr felől jöve, és ellenállást sehol sem tapasztalva, nem minden félelem nélkül bevonultak a budai várba...mindössze két foglyot hoztak magukkal: egy győri gabonakereskedőt és a bicskei katolikus plébánost. A győrit kémnek tartották, a bicskeit különösen veszedelmes rebellisnek. ..."[70]

Barsit Batthyány Kázmér hívta Bicskére 1846-ban. A bicskei kastély közéleti légkörében ismerkedett meg Kázmér gróf vendégeivel s lett a reformok híve. Hírlapi cikkeiben főúri ismerősei radikalizmusán messze túltett, s ez lett a vesztе: lényegében ezért ítélték húszévi várfogságra, melyből 1856-ban amnesztiával szabadult[71]. „A bicskei volt pap", ahogy önmagát *Utazás ismeretlen állomás felé* címmel megjelentetett emlékezéseiben emlegette, végig kísérte a volt miniszterelnököt a státusfoglyok útján Budától, Laibachon, majd Olmützön át a pesti Újépületig, kivégzése helyszínéig. Útjuk martonvásári, majd fehérvári megállójának részlete érdekességeket tartalmaz.

„Mikor az együtt menendők teljes számban együtt voltak, felhangzott a vezényszó: „Aufsitzen!", s előálltak egymás után a szekerek, s a porkolábok, a helybeli és az, aki minket elkísérendő volt, sorba felültettek bennünket a zsúpszalma ülésekre, párosan egy-egy szekérre, s két katonát ültetve velünk szemközt, a harmadikat az ökörhajtó mellé. A lovas kocsik közül az egyiken gróf Károlyi István és gróf Zselénszky László kapott helyet, a másikon gróf Batthyány Lajos, a volt első független felelős magyar miniszterelnök a minket kísérő kapitánnyal, a harmadikon a kísérő hadnagy a porkolábbal és ennek szerszámaival, egy jókora kosár láncos bilinccsel!...

---

[65] Felsőbb parancsra január 2-án egy századot rendeltek Ikervárra, Sárvár közelében, a rebellis gróf Batthyány Lajos letartóztatására, az egész pénztár, az ékszerek, iratok zárolására.

[66] Felsőbb parancsra

[67] *Urbán* 1981. 587–617. old.

[68] *Hermann* 2000. 99–121. 103. old.; *Urbán* 2007. 198. old

[69] *Hermann* 2000. 99–121., 104. old.; *Eötvös Károly*: Gróf Károlyi Gábor főjegyzései. Eötvös Károly Munkái VII. Révai. Bp. 1902.

[70] *Barsi József*: Utazás ismeretlen állomás felé 1849–1856. Európa Könyvkiadó. Bp. 1988. 10. old.

[71] *Tóth* 1978. 2. k. 219. old

Leszálló estig nem jutottunk tovább, mint Martonvásárra, ahol bennünket a gróf Brunszvik-féle kastélyban szállásoltak el ... amint a palota termeibe érve legelőször is az ablakhoz léptünk tájékozódás végett, minden ablak előtt már ott állt a strázsa, hogy el ne felejthessük egy pillanatig sem, mily drága kincse vagyunk a minket gondosan őriztető hatalomnak!...

/Másnap/ Négy és öt óra körül lehetett az idő, amikor Székesfehérvár tornyai tűntek szemeinkbe. Soká tartott, amíg a „Ha lesz" kertek melletti úton, majd a szőlők alatt beértünk királyaink egykori városába. Amint a püspöki palota oldalkapujánál megállánk, ugyanazok az urak, akiket délben láttunk kocsijaikkal kijövet, feltartóztatták bevonulásunkat...

A püspöki palotának egy kis térre nyiló emeleti termében hosszú terített asztalokon kívül más bútor nem volt.... Valami irodából került oda egypár asztal, s azt leterítették abroszfélével, rajta semmi. Ez volt a számunkra terített asztal.... Itt szabad volt a vásár, s kellemes meglepetésünkre feleselés hangjai kezdtek behatolni a nyitott szárnyas ajtón, amelyek közé rokonszenves női hangok is vegyülének. Az asztalok nem hiába álltak ott. Jövetelünk hírére a lelkes fehérvári honleányok vetekedve küldtek és hoztak számunkra kitűnő, jóízű hidegsült- és süteményneműeket a hozzá való borokkal. A baj csak az volt, hogy az őrök nem akartak senkit és semmit beereszteni. Innen a feleselés. Az asszonyok – a magyar asszonyokat értem – bátrabbak a fegyverrel szemben, mint sok férfi. Ösztönszerűleg érzik, hogy a nőnemet még a legvadabb zsoldos is kíméli, míg dühbe nem jő.

Eljött a porkoláb, majd a hadnagy, s még a kapitány is. Az asszonyok legjobban szerettek volna maguk is bemenni kosárhordó cselédeikkel. Amikor ez kereken megtagadtatott, legalább a tárt ajtók előtt szorongtak, s a cselédeket akarták betuszkolni. Ezt sem engedték meg, s már az is barátság volt, hogy az ételes italos kosarakat juttathatták ordonáncok közbenjárása mellett hozzánk, s hogy a tágas előteremben várhattak, míg az előbb megvizsgált, azután kiürített és másodszor is vizsgált kosarakat visszakapták. Hangos köszönetünk kifejezése az ajtón át volt minden, amivel a székesfehérvári hölgyek szívességét meghálálhattuk...

Szent Márton napja

Székesfehérvárról ismét csak a pomáziak szállítottak tovább. De itt nem tudtuk előre, mely irányt választanak, a palotait-e, vagy a móritt? Ha Komárom tartja magát, szó sincs a móri irányról. Úgy is volt.... Volt közöttünk, aki tudta, mit szokott mondani a katolikus pap, amikor híveinek a földi örömök mulandóságára emlékeztetőül, homlokaikra hamut dörzsöl. „Ne menj Mórra, menj inkább Csórra." S midőn a móri útról a csórira való átkanyarodást észrevette, szélnek eresztette a travesztírozott memento morit, s a szó azután szájról szájra szállván, a kínos helyzet dacára közderültségre hangolta a búslakodókat....

...úgy volt, hogy amint Székesfehérvár elég szűk utcáin ökrös tempóban végighúzódánk, majd egy ablakból, majd az ajtóból, majd egy bolt nyílásából be-behullott öleinkbe a paprikás szalonna, szalámi, sajt, kétszersült, csokoládé, rum, szilvaszesz, bortartalmú palackok, szivar, sütemény, hideg sült s egyéb csomagok. Nem jutott ugyan minden szekérnek, de ahelyett jutott némelyikbe két-három adomány is, mert ez a mannahullatás nem a rendezés műve volt, hanem a rögtönzésé, a jószívű fehérváriak ösztönszerű érzésének próbálgatása, hátha nem szidnak emiatt össze, ami csakugyan nem is történt. Szegény őreink bámulták a dolgot, s fészkelődtek, de nem akadályozták meg, mit azután azzal viszonoztunk, hogy egy-egy falattal, egy-egy korty itallal, úgy lopva, őket is megkínáltuk. A szívesség sohasem vész kárba."[72]

Barsi szinte a börtön falain át volt tanúja annak a kínlódásnak és annak a döbbenetnek, amit a per és az ítélet keltett. Batthyány pőre folyamán a felségárulás vádját keserves erőfeszítéssel varrták a nyakába. A per indítéka nem az igazság keresése volt, bűnbakot kerestek a nemtelen bosszú számára. Igazi koncepciós per volt tehát, a miniszterelnök kivégzése pedig politikai gyilkosság.

Batthyány Lajos, az egyik legrégibb történelmi család sarja, feladatának tudatos vállalója igazi tragikus hős tehát. Azért lakolt, mert a lehetetlent kísérelte meg: a kibéníthetetlen ellentétek korában egyezséget kívánt létrehozni. Nem véletlenül suttogták pere és kivégzése után már kortársai Batthyányira vonatkoztatva az állandó jelzőt: „a magyar Egmont"[73]. A törvényes forradalomért küzdött, s ezért a tragikus helyzetért az életével és teljes vagyonával fizetett.

---

[72] *Barsi* 1988. 26; 29–32. old.

[73] *Szemere Bertalan:* Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Gróf Batthyány Lajos, Görgei Artúr, Kossuth Lajos. Okmánytár. Sajtó alá rendezte *Hermann Róbert* és *Palyach István*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1990. 132. old.

Az ellentmondást maga is pontosan érezte. Feleségéhez 1849. október 5-én írott búcsúlevelében mindezt így fejezte ki: „Azért kell meghalnom, mert a törvény és a királyi eskü volt zsinórmértékem; sem jobbra, sem balra nem hagytam magamat elragadtatni."[74] A búcsúlevélben egyúttal jelmondatát Viam meam persequor[75] is mintegy múlt időbe, befejezetté tette: Viam meam persecutus sum[76]. Leszámolt tehát a helyzet teljes tragikumával, de még akkor is megtette, amit megtehetett. A siralomházban töltött szörnyű éjszakán sikertelenül kísérelt meg öngyilkosságot azért, hogy ne a latrok büntetését, az akasztófát kelljen elszenvednie. Ezt az egyetlen kegyelmet valóban elérte: három lövés végzett a 42 esztendős férfiúval a hírhedett Újépület hátsó udvarán, a fapiacon, ott, ahol 1926 óta az örökmécses ég.

GBL jelzéssel ellátott sírjából, a ferencesek kriptájából 1870-ben pompás temetéssel helyezték át hamvait. Ma a Kerepesi temetőben, a Batthyány Mauzóleumban látogathatjuk meg[77]. Feleségét is ide temették 1888-ban a már emlegetett búcsúlevéllel együtt, melyet sohasem adott ki a kezéből, de szívesen lemásolta bárkinek.

Tudta, amit Szemere Bertalan is tudott: Batthyány sírja „nem mindennapi halomka, az politikai jelentőségű". A kijelentés súlyát Szemere így indokolta: „Gróf Batthyány Lajos a szétdúlt szabad haza romjai alatt egyedül nyugszik, az alkotmányos Magyarországnak ő hőse volt, a letiportnak mártírja lett."[78]

Demeter Zsófia

Egy nem létező kultusz kellékei

Az Újépülethez és a kivégzéshez kapcsolódó „Batthyány-ereklyék"

Kevés történelmi esemény adott annyi kultikus alakot a nemzeti emlékezetnek, mint az 1848–49-es forradalom és szabadságharc. A szabadságharcnak köszönheti a nemzeti mitológia többek között a „próféta" Kossuth Lajost, a „legnagyobb magyar" Széchenyi Istvánt, az „áruló" Görgei Artúrt és az egy személyben megtestesülő ellenséget, a magyarok szabadságvágyát kegyetlenül letörő Haynaut (talán nem véletlen, hogy keresztnév nélkül került a nemzettudatba) is. A korszak egyik meghatározó személyisége azonban a mai napig nem kapta meg a nemzeti hősök panteonjában azt a helyet, amit tettei alapján megérdemelt volna. Ő pedig nem más, mint az első felelős magyar miniszterelnök, a szabadságharcot követő megtorlás egyik mártírja, gróf Batthyány Lajos.

Ahhoz, hogy egy történelmi figurát kultusz övezzen, több tényező egybeesésére, olykor szerencsés véletlenekre van szükség. Petőfi esetében a költő személyisége mellett korabeli népszerűsége és korai, rejtélyes halála járult hozzá mitosszá válásához; Kossuthot viszont éppen hosszú élete és hazájától való kényszerű távolléte tette legendássá. Egy történelmi személy kultikus alakká válását gyakran annak vértanúsága teremti meg. Batthyány Lajos esetében fennállt a kultusz kialakulásának lehetősége, hiszen az aradi tizenhárommal egy időben, 1849. október 6-án – szimbolikus időpontban, a bécsi forradalom kitörésének első évfordulóján – az Újépület[1] előtti Holzplatz-on golyó által oltották ki az életét. Más tényezők szintén vezethettek volna a Batthyány-kultusz kialakulásához: a Franciaországba, majd Svájcba

[74] *Urbán Aladár:* A magyar Egmont. Századok. 1981. 3. 453. old.; *Urbán* 2007. 222. old.

[75] Utamat teljesítem

[76] Utamat beteljesítettem

[77] *Katona Tamás:* Batthyány Lajos végső napjai és végső útjai. Létünk 2007. 1. 9–21. old.

[78] *Szemere Bertalan:* Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Gróf Batthyány Lajos, Görgei Artúr, Kossuth Lajos. Okmánytár. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Palyach István. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1990. 134.

[1] Az Újépületet (németül Neugebäude) II. József emeltette Pesten, a mai Szabadság tér helyén. A Marcellus Cannevale bécsi építész tervei alapján, Hild János vezetésével épült hatalmas komplexumot elsősorban katonai célokra használták, de az udvarán tartottak például állatviadalokat és különböző sporteseményeket is.

emigráló, 1861-ben hazatelepülő özvegy jelenléte fenntartotta a tragikus sorsú miniszterelnök emlékét, a gróf kivégzés előtti éjszakán elkövetett öngyilkossági kísérlete, valamint a holttest titokban történő eltemetése mind olyan mozzanatok, amelyek színesíthették volna Batthyány legendáriumát.

Mindezek ellenére a miniszterelnöknek nem alakult ki igazi kultusza. Kivégzésének köszönhetően alakja mártírszerepbe szorult, miközben politikusi tevékenysége, a polgári társadalom megteremtése érdekében tett lépései háttérbe kerültek. A későbbi politikai rendszerek sem tekintették Batthyányt hivatkozási pontnak. A kiegyezés utáni kormányzatok számára kínos kérdéseket feszegetett volna, ha olyasvalakit választanak követendő mintának, akinek kivégzésekor ugyanaz a Ferenc József uralkodott, aki a dualista monarchiát is irányította. A Horthy-korszak Széchenyit emelte hivatalos kultuszfigurává, a kommunista hatalom számára pedig szóba sem jöhetett egy arisztokrata származású példakép.[2]

Batthyány emlékezetét néhány róla elnevezett köztér és intézmény őrzi ugyan, a magyar fővárosban azonban még ma sincsen szobra. A Szabadság téren álló Batthyány-örökmécses pedig inkább a szimbolikus politizálás színhelyévé vált, mint tényleges kultuszhellyé.

A nemzeti panteon tagjaivá vált alakok kultuszát, a szentekéhez hasonlóan, a kultikus személyhez kötődő tárgyak, az ereklyék tartják fenn. E tárgyak között el kell különíteni a dokumentálás céljából gyűjtött relikviákat, valamint a tényleges kultusztárgyakat, amelyek a tisztelt személy halála után kegyeleti célból készültek.[3] Batthyány Lajos esetében mindkét tárgytípussal találkozhatunk, bár utóbbiak jóval kisebb számúak, mint mondjuk Kossuth vagy Petőfi esetében. A kultusztárgyak leginkább az 1870-es újratemetéshez kapcsolódnak. Ide sorolható Batthyány koporsójának két aranyozott kulcsa, melyek közül egyet az özvegy kapott emlékbe, a másikat pedig Pest város levéltárában helyezték el. Ennél „hétköznapibb" emléktárgyak is készültek az újratemetéskor. A Hatvani utcai Rotter-féle ékszerkereskedés Batthyány-arcképes ezüst emlékérmeket veretett az alkalomra, Marikovszky Lajos pesti ötvösmester pedig ezüst mellképet készített a kivégzett miniszterelnökről. Az „S. Kron és fia" kereskedés „különféle gyászkellékeket" vett fel szortimentjébe, Samuel Rosenzweig kalapszalonjában pedig külön kirakatot rendeztek be az alkalomra. A kirakat középpontjában Kugler Pál szobrászművész Batthyányt ábrázoló mellszobra ékeskedett, körülötte pedig a kereskedésben beszerezhető gyászkalapok és gyászszalagok voltak láthatók.[4] Az újratemetés így egyfajta „búcsúra emlékeztetett, mindenki találhatott magának megfelelő emléket a halottról".[5] Az első magyar miniszterelnök azonban még e megkésett apoteózis ellenére sem foglalhatta el méltó helyét a nemzet nagyjai között.

Ennek ellenére több olyan tárgy is létezik, amelyeket „Batthyány-ereklyeként" kezelnek. Többségük az özvegy ajándékaként került a különböző közgyűjteményekbe.[6] A Batthyány-ereklyék nagy részét – köztük a miniszterelnök karosszékét, íróasztalát vagy házi sapkáját – ma a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi. A szentek relikviáihoz hasonlóan a legendás történelmi alakokhoz kötődő tárgyak közül soknak bizonytalan az eredete, ezért ezek nem tekinthetők valódi relikviáknak, „de mint kultusztárgyak tökéletesen betöltik szerepüket: ébren tartják az érdeklődést, emléket állítanak, értéket közvetítenek."[7] Az autentikusság tehát nem elsődleges szempont, sokkal fontosabb az a személy, akinek kultuszát e kellékek erősítik. Batthyány Lajos nem létező kultuszának is több ilyen kelléke maradt fenn. Legnagyobb részük az Újépületben töltött rabsághoz, valamint a kivégzéshez kötődik. Közülük talán a legismertebb a grófnak a kivégzéskor viselt mellénye, valamint az a tollkés, amellyel a kivégzés előtti éjszakán öngyilkosságot kísérelt meg. Akad azonban néhány olyan tárgy is, amelyek kevéssé ismertek: egy börtönlámpa, egy kézilámpa, valamint Batthyány siralomházi priccsének két darabja. A felsorolt három tárgy a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményeiben található, néhányuk azonban egy egészen szokatlan helyen, egy kispesti lakóházban lelhető fel.

Az 1894-ben meghozott XX. törvénycikk értelmében a pénzügyminiszter elrendelte az Újépület lebontását és telkének szabályozását. A Lipótváros terjeszkedését akadályozó hatalmas épület bontása

---

[2] Ennek okait Gerő András elemzi két tanulmányában. *Gerő András:* A hiányzó Batthyány-kultusz. In: Batthyány Lajos emlékezete. Vas Megyei Levéltár, Szombathely 2000. 123–132. old.; *Gerő András:* A nemzet mártírja, a „magyar Egmont": Batthyány Lajos gróf. In: Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből. PolgArt, Bp. 2004. 147–159. old.

[3] *G. Merva Mária:* Negyvennyolc kultusza. Magyar Iparművészet 1998/1. 4–15. old.

[4] Pester Lloyd 1870. június 1–9.

[5] *Stefán Ildikó:* Gróf Batthyány Lajos halála és temetései. Sic itur ad Astra 1993/2–4. 6–17. old.

[6] *Aczél Eszter:* Gróf Batthyány Lajos emléktárgyai. In: *Körmöczi Katalin* (szerk.): Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök emlékezete. MNM, Budapest 1998. 186–191. old.

[7] *G. Merva Mária:* i. m. 4. old.

azonban csak 1897-ben indulhatott meg. Erről a 48-as ereklyéket gyűjtő aradi múzeum is értesült, a múzeum bizottsági elnöke, Varjassy Árpád pedig 1897. november 7-én az alábbi kéréssel fordult a bontást irányító Fővárosi Közmunkák Tanácsához: „A muzeum bizottsága értesült arról, hogy Budapesten az Új-épületnek nevezett kaszárnya és igy ama börtön-helyiség is, a melyben gróf Batthyány Lajos elzárva volt, legközelebb leromboltatik. Ezen alkalomból a legmélyebb tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, miszerint a szóban lévő börtön-helyiségnek valamelyik alkotórészét, mint például az ajtót, ablakot, vasrácsot, vagy valamely, a 49-es időből származó butordarabot muzeumunk részére átengedni kegyeskedjék."[8] Az FKT a megkeresésre több mint fél évvel később, 1898. május 20-án tömören annyit válaszolt, hogy „az Ujépület-laktanya bontásánál, mely most már befejezéséhez közeledik, a 49-es időből származó emléktárgyat nem sikerült találnunk."[9] Hogy a bontást levezénylő hatóság komolyan vette-e a kérést és egyáltalán utánajárt-e ilyen tárgyak létezésének, ma már nehéz ellenőrizni. Annyi mindenesetre biztos, hogy az FKT figyelmét elkerülte néhány újépületi „ereklye".

A Neugebäude börtönének néhány épületeleme ugyanis megtalálható a kispesti Kossuth Lajos utca egyik ma is álló házában. A házat a Fővárosi Államrendőrség nyugalmazott detektívfőnöke, a korszak kispesti szellemi életének egyik meghatározó figurája, Ady Endre és Móricz Zsigmond támogatója, Szombatfalvy Albert építtette.[10] Szombatfalvy a házat 48-as emlékhellyé akarta tenni, ezért az Újépület bontásából megszerezte a börtön néhány épületelemét: 80 darab nagyméretű márványlapot, az ajtók keretét alkotó termésköveket, sőt, néhány faajtóhoz és kilincshez is hozzájutott.[11] A ház falára márványtábla került, amelyen a képen látható költemény – ami a földszintes kispesti házról is megemlékező Mátyás Ferenc író szerint Szombatfalvy saját szerzeménye[12] – olvasható. E furcsa kispesti „kultuszhely" a mai napig él az ott lakók emlékezetében, legalábbis ezt bizonyítja, hogy Batthyány kivégzésének évfordulóján minden évben koszorúkat helyeznek el a márványtáblánál.

Börtönlámpa az Újépület fogházából.
BTM Kiscelli Múzeum,
Műszaki Gyűjtemény

Egy másik, az egykori miniszterelnök börtönéhez kapcsolódó „ereklyét" a Budapesti Történeti Múzeumban Batthyány börtönlámpájaként tartanak számon. A lámpa története egészen a bontásig visszamenőleg rekonstruálható. Az Újépület helyőrségi fogháza az épülettömb lerombolásának megkezdése, 1897. november 15-e előtt a külön zárt udvarral rendelkező északkeleti saroképületből, a hírhedt „V. számú pavillonból" a Várban található József laktanyába – ahol maga Batthyány is megfordult korábban fogolyként – költözött. A lámpát azonban a kiürített épületben felejthették, az ugyanis a fogházépülettel átellenes oldali saroktömbben, az „I. számú pavillonban" működő fővárosi tűzőrséghez, innen pedig a tűzoltóság Kun utcai laktanyájába került. Itt, a laktanya padlásán rejtőzött egészen 1914-ig, amikor is egy leltározás során találtak rá. A leltározást felügyelő Központi Számvevőség azonnal jelentette a leletet a fővárosi tanács múzeumi ügyekért is felelős XIV. ügyosztályának, azzal, hogy a lámpát a tűzoltóság múzeumában helyezik el.[13] Az ügyosztály szerint azonban „a tűzoltóság raktárában talált lámpa gr. Batthyány Lajos történeti szerepénél fogva a Fővárosi Múzeum-

[8] Varjassy Árpád levele a Fővárosi Közmunkák Tanácsának, 1897. november 7. Budapest Főváros Levéltára II. 1g FKT Tervtári iratok, Újépület bontása.

[9] Az FKT válasza Varjassy Árpádnak, 1897. május 20. BFL II. 1g FKT Tervtári iratok, Újépület bontása.

[10] Lásd *Áfra János:* Nagybecsű Batthyány-emlék egy kispesti házban. Műemlékvédelem 1964/2. 128–129. old.; *Téglás Tivadar:* Ady és Szombatfalvy. Kispesti Krónika 2005/4. 23–31. old.; *Buza Péter:* Zárkatitkok, székely kapuk, nemzetszeretet. Kispesti Krónika 2006/1. 1–10. old.

[11] Erre vonatkozóan nem maradt fenn irat az FKT iratai között, így valószínű, hogy a bontást végző építési vállalkozók egyikétől szerezte be Szombatfalvy az ominózus építőanyagokat.

[12] *Mátyás Ferenc:* Városszéli szülőföld. Lírai riport a perifériáról. Magvető. Bp. 1981. 105–106. old.

[13] A központi számvevőség jelentése gr. Batthyány Lajos újépületi cella lámpájának megtalálása tárgyában, 1914. január 24. BTM Régészeti Adattár, Kiscelli Múzeum iratai.

ban őrzött relikviák sorába való", ezért utasítják a múzeumot, hogy „a kérdéses lámpát vegye át a tűzoltóságtól s a múzeumban helyezze el közszemlére."

Nem ez az egyetlen olyan lámpa, amely Batthyány újépületi rabságához és kivégzéséhez kapcsolható. A BTM őriz egy kézilámpást is, amelyet egy a főváros alkalmazásában álló fogalmazó, Szemenyei Kornél ajándékozott még 1909-ben a múzeumnak. A könyv alakra összecsukható lámpásról mindössze annyit tudunk, hogy „állítólag" Batthyány kivégzésekor volt használatban – ami nem is teljesen valószerűtlen, hiszen a grófot este 6 órakor végezték ki.

Végül jól illeszkedik ebbe a sorba az az ereklyekultusz megteremtésének igényére utaló tárgy, amelyet egy Kossuth-kiáltvánnyal egyetemben Adler Sándor Nemzeti Antiquariumától vásárolt 1916-ban Csánki Dénes, a Fővárosi Múzeum igazgatóhelyettese.[14] Az üvegezett keretben Batthyány siralomházi priccséből látható két fadarabka. A kereten található német nyelvű kéziratos szöveg az ítélet kihirdetését és végrehajtását írja le, középen pedig a „Ludwig Batthyány's Blut" felirat, valamint „az önkény áldozatául" esett miniszterelnök örök békéjéért elmondott fohász olvasható. Sem elkészítésének idejét, sem pedig a kéziratos szöveg szerzőjét nem ismerjük. Az is elképzelhető, hogy az az 1850-es években Batthyány egykori cellájában raboskodó politikai fogoly készítette – mint ahogy több 48-as bebörtönzött barkácsolt rabsága ideje alatt különböző dísztárgyakat – az „ereklyét", akiről a Vasárnapi Ujság cikke az Újépület bontása kapcsán azt írta, hogy „az ajtó belső felén késsel ezt véste be: G. B. L. †1849 október 6-án. Lesz még kutyára dér."[15]

Az itt felsorolt ereklyék és kultusztárgyak mind megteremthették volna annak lehetőségét, hogy Batthyány Lajos alakjához ugyanolyan kultusz kapcsolódhasson, mint a reformkor és a 1848–49-es szabadságharc számos más meghatározó személyiségéhez. Ezek a kellékek azonban önmagukban nem voltak elegendőek a kultusz kibontakozásához, ehhez szükség lett volna egy olyan politikai erőre is, amely követendő példaként tekint Batthyányra. Erre azonban sem a XIX. század második felében, sem pedig a XX. század folyamán nem került sor.

Perényi Roland

Emléktábla a kispesti Kossuth Lajos utca 29. számú házban

[14] Csánki Dénes vásárlási előterjesztése, 1916. május 8. BTM Régészeti Adattár, Kiscelli Múzeum iratai.

[15] *Markó M.*: Az Új-épület pusztulása. Vasárnapi Ujság 1897. november 26. 806–807. old.

Dáka közössége emlékezik gróf Batthyány Lajos családjára

Gróf Batthyány Lajos mondotta a személye ellen folytatott perben, hogy „...az ő családja is van olyan ősi, mint a Habsburgoké. „Ha a családjának történetét vizsgáljuk, igaz a megállapítás, hiszen az elsők között szerepel Renold vezér, aki Örs vezér nemzetségéből származik, és a mai Felsőörs területén volt a birtoka a XII. század második felében. Az elmúlt századok folyamán a Batthyány nemzetség sok-sok kiváló embert adott a magyar nemzetnek, s közöttük van gróf Batthyány Lajos az első felelős magyar miniszterelnök. S mégis, szomorúan kell megállapítani, hogy a kivégzett miniszterelnök mintha „elfelejtődött" volna a nemzet hősei között. Legalább is a mindenkori hatalom és a történészek körében. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leggyakrabban emlegetett hősei: Kossuth, Széchenyi, Deák és a többiek mellett ritkán fordul elő a neve. Különösen az 1945 utáni időkben teljesen megfeledkeztek róla, akit zászlójukra tűztek: Kossuth és Petőfi volt. Vajon így van-e napjainkban is?

Mikor e sorokat írom, hangzatos szavakon kívül még alig történt érdemi intézkedés, mely méltóan ünnepelné a gróf születésének 200. évfordulóját. Ha a „szocializmus" időszakában a hivatalok nem foglalkoztak a méltó emlékezéssel – ezért a közösség sem ünnepelhetett – ma már illő lenne méltóképpen megemlékezni.

Rövid írásomban szeretnék beszámolni arról, amit egy kis község Dáka lakossága tett az elmúlt két évtized alatt a Batthyány-család emlékének ápolásáért. A családot említem, hiszen a gróf valószínű sosem járt a községben, viszont a család közel 80 esztendeig kötődött a községhez.

A kezdetek

1988-ban már „új szelek" fújdogáltak hazánkban. Dáka községben néhányan elhatározták, hogy megpróbálják újra feléleszteni a két háború közötti élénk egyesületi életet. Ennek egyik motivációja az, hogy az őszön volt a községben lévő kastély birtokosának Batthyány Lajosné gróf Zichy Antónia halálának 100. évfordulója. A grófnő és családja ugyanis 1857 óta a községben lévő kastély tulajdonosa volt és a grófnő a községben halt meg. A megemlékező ünnepséget október 29-én (az évforduló szeptember 29-én volt) megtartották. Annak ellenére, hogy – a már említett viszonyok miatt – az 1940-től születettek alig-alig tudtak valamit Batthyányról és a családról, telt ház volt a kultúrházban. A résztvevők szinte először hallottak az előadótól arról, hogy ki volt Zichy Antónia és a családja. Az ünnepségen az esti előadás előtt a kastély parkjában elültettek 14 fát a kivégzett aradi vértanuk és Batthyány emlékére.

Ugyanekkor elhatározták, hogy egyesületet alakítanak a községben. A Szülőföld Baráti Kör névre keresztelt egyesület a következő év április 2-án ténylegesen megalakult. A nyomdai formában kiadott Alapszabályban a célok, feladatok között a következőket olvashatjuk: „ ... *A kör fontos feladatának tarja a községben élt Batthyány Lajosnéra és családjára vonatkozó tárgyak, információk gyűjtését, emlékük megőrzését. Az összegyűlt dokumentumok megőrzésére emlékszoba felállítását kezdeményezi*". Az alapszabályban rögzített és említett feladatok minden évben szerepeltek a munkatervben. A különböző formákban megvalósultakból sorolunk fel a következőkben.

Emlékező ünnepségek , tudományos előadások

Már az első évben 1989. október 7-én Batthyány-emlékünnepség volt a községben. Batthyány Lajosról a neves kutató, történész Urbán Aladár tartott előadást, amelyből a jelenlévők megismerhették a kivégzett miniszterelnök életét. Ezután a család és a község kapcsolatáról hangzott el ismertetés, majd Batthyány Ilona végrendeletének Dákára és a kastélyra vonatkozó részét ismertette Kövy Zsolt lelkész. Ugyanis a végrendelet határozott arról, hogy a kastélyban, idézem a sorokat: „ ...*édesanyám emlékére Batthyány Ilona grófnő – Antónia – Gyermekotthon legyen.*" A háborús körülmények miatt a kastélyban csak 1949-ben létesülhetett szociális otthon.

A következő Batthyány-ünnepség 1992. július 4-én volt a községben. Ebben az évben hármas évfordulója volt a családnak: Ilona születésének 150. Emma halálának 70. Elemér halálának 60. évfordulója. Az ünnepségre meghívták azoknak a településeknek a képviselőit is, ahol ápolják a család emlékét. Részt vettek Körmendről, képviselőjük Batthyány-Strattman László orvosról, Cinkotáról Tóth Györgyné iskolaigazgató, és Budapestről dr. Ferencz József unitárius püspök Batthyány Ilonáról tartott előadást. Cinkotáról a honismereti kör részéről 40 tagú küldöttség is jelen volt.

Ennek az ünnepségnek a részeként nyílt meg a Kultúrházban a Batthyány-emlékszoba.

A baráti kör készült az aktuális események és évfordulók megünneplésére. Amikor 2003-ban boldoggá avatták Batthyány-Strattnann Lászlót, tervbe vették a róla szóló megemlékezést. Erre a következő évben került sor és 2004. június 5-én előadás volt az orvos életéről, munkásságáról. Az előadás után megtekintették a részt vevők a Szegények orvosa című videofilmet. A rendezvényen a baráti kör tagságán túl a község lakosságának egy része is részt vett.

Kiadványok

A baráti kör feladatának tartotta, s tartja, hogy a különböző rendezvényeken elhangzott előadásokat a széles közönség is megismerje, ezért – és az Alapszabályban is szerepel – minden rendezvényről kiadványt is készítsen. A Batthyány-családról eddig 3 kiadvány készült a „Dákai füzetek" sorozatban. Az első rendezvény időpontjára megjelent *A Batthyány-család Dákán* című füzet, mely a sorozat első kötete volt. Ebben a szerző összefoglalta a legfontosabb tudnivalókat, s leírta milyen szálak kötik, illetve kapcsolták össze a családot a községgel.

A füzetek 4. kötete az 1992-ben megtartott rendezvény előadásait tartalmazta *Batthyányakra emlékezünk* címen. Ebben kilenc szerző előadásai kaptak helyet s még többet mondtak el a család tagjairól, az egyes települések kapcsolatáról, arról, hogyan ápolják a Batthyányak emlékét.

A következő füzet, mely a Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára sorozat köteteként jelent meg *DÁKA Batthyány-kastély* címet kapta, a családról készült több fotót is tartalmazott. A szerző dákai születésű, a sorozat keretében az ország minden tájára eljutott s így az olvasók azt is megtudhatták, hogy van egy község mely méltón ápolja a család emlékét. Meg kell említeni a kiadványok között azt a videofilmet, mely az első emlékezést rögzítette és a megye több kulturális intézményében is megtalálható.

A kiadványok mellett őrzik a család emlékét azok az emlékművek is, melyek a községben megtalálhatók és elsősorban a baráti kör kezdeményezésére készültek. A már többször említett első megemlékezéskor került felavatásra egy emléktábla a kastély falán, mely bizonyítja, hogy az egyik tulajdonos Batthyány Ilona adományozta közösségi, szociális célokra a kastélyt. A márvány emléktáblán kívül méltó megemlékezés volt, hogy ekkor vette fel a szociális otthon *Batthyány Ilona* nevét.

Kell szólni arról is, hogy a dákai baráti kör rendszeresen ápolja a kapcsolatot azokkal a településekkel, egyesületekkel ahol őrzik, ápolják a család emlékét. Részt vett a baráti kör 40 tagú küldöttsége Cinkotán Batthyány Ilona emléktáblájának a felavató ünnepségén.

Dákán a Millenniumi emlékparkban az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján ünnepség keretében *Batthyány-emlékfa* állítására került sor, s az emlékfáról másik négy emlékművet ábrázoló képeslappal együtt képeslap sorozat jelent meg.

Szóltunk már arról, hogy a Batthyány-kastélyban 1949-ben szociális otthon létesült. A megalapítás 50. évfordulóját 1999. július 5-én méltón ünnepelte meg a község. Az ünnepség jeles eseménye volt, hogy ekkor került felavatásra a kastély falán *Batthyány Ilona* domborműve. Az alkotást Baraté János szobrászművész készítette és a költségekhez a baráti kör is hozzájárult. E témához kapcsolódik az az esemény is amikor a grófnő halálának 75. évfordulóján 2004. március 21-én az otthon és a baráti kör közösen rendezett koszorúzási ünnepséget a domborműnél.

Kirándulások a Batthyány ősök nyomában

A baráti kör megalakulásakor kialakította azokat a formákat, módszereket melyek az említett célok megvalósítását elősegítik. Az egyik ilyen tevékenység, hogy megismerjék a tagok azokat a településeket, ahol a Batthyány-családnak birtoka volt. A munkatervben szerepelt a minden évben megrendezett kirándulás, amit autóbusszal, a tagság saját költségén szervezett meg a vezetőség. Mivel a kirándulás *A Batthyány ősök nyomában* címet viseli, természetesnek tűnt, hogy az első kirándulás már a megalakulást követő évben az ősi „fészek" Güssing (Németújvár) megtekintését tűzte ki. 1990. augusztus 20-án telt házas – 46 fő – autóbusz indult Ausztriába. A kör szervezője az úton elmondotta a legszükségesebb tudnivalókat a várról, a család őseiről. A városban először a Ferences templomot tekintették meg, és megkoszorúzták Batthyány-Strattmann László, a szegények orvosának síremlékét, megtekintették a róla rendezett kiállítást. A bátrabbak végigjárták a templom alatti sírkamrát, ahol csaknem hetven Batthyány ős nyugszik. Utána a várba vezetett az útjuk, ahol akkor az ausztriai tartományok anyagából

összeállított *A lovagok* című kiállítást nézték meg magyar nyelvű idegenvezetővel, majd végigjárták a vár megtekinthető részeit.

A következő évben Körmendre szerveztek kirándulást. Itt megtekintették a kastélyt és a parkot s a kastélyban lévő várostörténeti kiállítást. A vendéglátó katolikus egyház képviselője előadásában részletes előadást hallgattak meg Batthyány-Strattmann Lászlóról, Körmend szerepéről a család életében és séta keretében ismerkedtek a várossal.

1992. június 12-én Budapestre látogatott a baráti kör kiránduló csoportja. Az út célja elsősorban az volt, hogy részt vegyenek Cinkotán a Batthyány Ilona 150. születésnapja alkalmából rendezett, az általános iskola névadó ünnepségén. Cinkotára érve előbb megtekintették és megkoszorúzták a Kerepesi temetőben a Batthyány-mauzóleumot, itt már várták a csoportot a XVI. kerületi önkormányzat, a Corvin helytörténeti klub képviselői és vezetésükkel érkeztek meg Cinkotára. A helyszínen részt vettek a Szerb Antal Gimnázium falán elhelyezett emléktábla avató ünnepségén, majd azon az ünnepségén ahol az általános iskola felvette Batthyány Ilona nevét. A vendégek tiszteletére adott ebéd után műsoros ünnepség volt az iskola udvarán ahol többek közt a dákai baráti kör vezetője előadást tartott a grófnő dákai kapcsolatáról. A szívélyes vendéglátás viszonzásaként a dákaiak átadtak a cinkotaiaknak 50 darab A Batthyány-család Dákán című könyvet.

A következő év augusztus 20-án újra Ausztriába, Kittsee városba indultak a kirándulók. Útközben megtekintették a nagycenki Széchenyi Kastélymúzeumot, Kismartonban az Esterházy kastélyt. Kittseeben a város polgármestere fogadta és kalauzolta a csoportot. Bemutatta azt az épületet amit Batthyány-Strattmann László építtetett és végezte orvosi tevékenységét. Az épület ma is kórházként működik.

1994. július 23-án Felsőőrs volt a cél, ahol Körmendy József volt felsőőrsi prépost volt a vendéglátó. A prépost évtizedekkel előbb Dákán is szolgált, így a tagok között több ismerőst is köszöntött. A plébánia templomának bemutatásakor szólt a Batthyány-család első ismert őseiről, Renold lovagról és leszármazottairól.

1995. augusztus 5-én a család egy másik ágából származó Batthyány Kázmér birtokára, Bicskére látogatott a baráti kör. Itt a polgármester köszöntötte a csoportot, majd Peterdi Ede, a honismereti kör vezetője szólt a kastély egykori tulajdonosáról, Batthyány Kázmérról a Batthyány kormány külügyminiszteréről, munkásságáról. Elmondotta, hogy a honismereti kör hűséggel ápolja a család emlékét, kiadványt jelentetett meg a kastélyról. Hangsúlyozta, hogy *„minket a Batthyányak kötnek össze"*. A kastélyban jelenleg a Kossuth Zsuzsa Gyermekotthon működik, s erről az igazgató beszélt.

1999. július 17–18-án kétnapos kirándulás keretében látogatott el a baráti kör küldöttsége Siklósra, Batthyány Kázmér másik birtokára Ott Simor Ferenc honismereti vezető fogadta a csoportot és mutatta be a várat, valamint a város más nevezetességeit.

A következő két évben volt egy ópusztaszeri és egy erdélyi kirándulás, majd 1998. július 18-án a család birtokainak dunántúli központjába Ikervárra látogatott a baráti kör tagsága. Útközben Sárváron megtekintették a Nádasdy kastélyt, ahol ugyancsak szó esett a család és Dáka kapcsolatáról, mert a család 1708-tól 1843-ig tulajdonosa volt a dákai birtoknak. A családról, a kastélyról a múzeum igazgatójától tudott meg többet a tagság. Az ikervári kastélyt, a parkot és a kultúrházban lévő Batthyány-kiállítást, a templomot, ahol a Batthyány-család imádkozott, a honismereti kör vezetője, Koszorús Ödön mutatta be. Ezután a baráti kör megkoszorúzta a kastély falán lévő Zichy Antónia emléktábláját és a faluban lévő, az ország első Batthyány Lajos szobrát.

2000-ben (október 21-én) a millenniumi emlékévhez kapcsolódott a kirándulás. A program szerint az Országház és az ott elhelyezett magyar szent korona megtekintése volt a cél. Az alkalmat összekapcsolva megnézték a Batthyány örökmécsest, ahol közös fotó készült a csoportról.

A Szülőföld Baráti Kör egy év múlva lesz 20 éves. A működéséből, a Batthyány emlékét ápoló programokat emeltük ki, ezek alapján megítélhető, hogy az alapszabályban megjelölt célnak mennyiben tett eleget a kör. A helytörténet kutatása továbbra is feladata a körnek. Eddigi munkájának elismerését talán bizonyítja, hogy a baráti kör magkapta a Honismereti Szövetségtől az Emléklapot, a 2000. év kiváló Veszprém megyei civil szervezete címet. 2002-ben a baráti kör elnöke Veszprém Megye Közgyűlésének Elnökétől megkapta a Pro Comitatu-díjat, 2006-ban a községi önkormányzattól a Díszpolgári Oklevelet.

Tóth Dezső

Tanítómestereink

Bálint Sándor:

A karácsonyi ünnepkör[1]

Karácsony a niceai zsinat határozata értelmében Jézus Krisztus földi születésének emléknapja: az öröm és békesség, a család és gyermekség, az otthon és szülőföld ünnepe. A Cornides-kódex karácsonyi prédikációja szerint *„először azért kell örülni, mert Isten emberré lett, hogy ember lenne Isten. Másodszor azért, hogy az Úr lött szolga, hogy a szolga lenne úrrá, és mennyországnak királya. Harmadszor azért, mert Isten mennyországból leszállott, hogy ember földről mennyekbe fölmenne. Negyedszer azért, hogy Isten lött embernek fia, hogy ember lenne Istennek fia. Ötödször azért, mert az haláltalan Isten lett halálossá, hogy az halálos ember lenne haláltalanná. Hatodszer azért; mert az gazdag Isten lött szegénnyé, hogy szegény ember lenne gazdaggá."*

A kereszténység legelső századaiban az Egyház még *Epiphania*, azaz vízkereszt ünnepén az emberré vált Isten világra jövetelének misztériumát ülte meg. Az ariánusokkal szemben, akik tagadták Jézus istenségét, a zsinat éppen ezt; az emberré vált Istent akarta magasztalni. A napot nem véletlenül választották ki, ugyanis a Mithras-kultusz ekkor ünnepelte a Nap születésnapját (Natalis Solis invicti). Szent Maximinus trieri püspök, az ariánusok kemény ellenfele, egyik karácsonyi szentbeszédében azt mondja, hogy Krisztusnak azért kellett pogány ünnepen megszületnie, hogy azok, akik a pogány babonában leledzenek, elpiruljanak. A történeti esemény, Jézus Krisztus születése azután fokozatosan háttérbe szorította az ünnep dogmatikai tartalmát, a megtestesülés titkát.

A karácsony liturgiája főleg a germánok megtérésével érzelmesebb, meghittebb vonásokkal gazdagodik, és szublimálja a téli napfordulat szakrális pogány hagyományait is. A keresztes háborúk Szentföld-élménye, Jézus szülőföldjének megismerése, gyermekkorának az apokrif hagyományokból való fölidézése, majd pedig a franciskánus mozgalom (Greccio) a karácsonyt liturgikus kötöttségeinek fellazításával devocionális-érzelmi irányba tereli. Nyomában azonban az ünnep népi hagyományvilága szinte számbevehetetlen gazdagsággal, színes európai és közte magyar változatokban teljesedik.

Újabban Kiss Lajos nyelvészünk foglalkozott a szláv jövevényszavaink legősibb rétegéhez tartozó *karácsony* történetével, jelentésével. Feltűnő, hogy e szóval csak a keleti szlovákok, máramarosi ruszinok, továbbá a huculok nevezik az ünnepet, más szláv népeknél a. *božič*, vagyis, ‚Istenfia' járja. A kuta-

[1] Közleményünk forrása: *Bálint Sándor*: Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából. Nemann Kht., Bp. 2004. A szövegkihagyást szögletes zárójelbe tett három ponttal jelezzük. (*A Szerk.*)

tás sokáig úgy vélekedett, hogy a mi szavunk a román *cracium* átvétele, ez pedig a latin calationem, hívek összehívása hónap elején, amikor a pap tudtul adta a soron következő ünnepeket, vagy pedig *a creationem Christi ieiunium* összevonásából keletkezett. Valószínűbb azonban az a felfogás, amely szerint a *karácsony* végső elemzésben a szláv *korčiti*, ‚fordul, lép' igenévi *korčun*, ‚átlépő' származéka és a téli napfordulat kozmikus örömére, várakozására utal. A nappalok ettől az ünneptől kezdve hosszabbodnak, így vízkeresztkor már egy kakaslépéssel. E lépegetésnek Kiss Lajos többek között gazdag horvát, cseh, lengyel, orosz szóláskincsét is fölsorolja. Magyar párhuzam szerint is karácsony után már egy kakaslépéssel megnyúlik a nap.

Csak utalunk rá, hogy a mi magyar nyelvhasználatunk a *karácsony* ünnepét a ritkább, ünnepélyesebb *nagykarácsony* szóval is illeti, főleg ha a *kiskarácsony* néven is emlegetett újév is belekerül a beszédbe. Közöttük, azaz *két karácsony között*, ormánsági reformátusok ajkán *félhétön*, az erdélyi Mezőségen *csonkahéten*, moldvai csángóknál *tekereshéten* számos szorongó, főleg dologtiltó hagyomány akad. Ennek az időszaknak, amely néha nálunk is, így Göcsejben *számosnapok* néven vízkeresztig számítódik, német megfelelője a *Zwölften*, a szerbeknél pedig *nekršteni dani*, azaz keresztelетlen napok, mert a néphit szerint Jézust akkor még nem keresztelték meg. Ezért a *nekršteni*, vagyis keresztelетlenül meghalt gyerekekből vált gonosz démonok most különösen veszélyesek lehetnek az élőkre. Nyilván ebbe az archaikus középkori képzetkörbe tartozik az a tápai hiedelem is, hogy az újszülötteket karácsony ünnepére nem szabad keresztelетlenül hagyni. [...]

Általánosan ismert szójárás arra, akit váratlan örömben, kellemes meglepetésben részesítenek: *legyen neki is karácsonya*. Régi szegediek ajkán: lögyön *neki is gubás karácsonya*. Ez vonatkozhat a finom karácsonyi mákosgubára, de új gubára, azaz szűrposztóból készült, karácsonyi ajándékba kapott új kabátra is. Ami még soká lesz: *messze van mint karácsony*. Másként: *az lesz soká, meg karácsony*. Ami igen kapós, soknak van rá egyszerre szüksége, arra öreg szegediek ezt mondták: *kapós, mint karácsonykor a famozsár*. A szólás a gazdasszony karácsonyi sürgésforgására emlékeztet, mert mozsár nem minden háznál volt, dió- máktöréshez kölcsön kellett a szomszédból kérni. A református Szamosháton *késő karácsony után kántálni*, vagyis eső után köpönyeg.

A hajdani karácsonyi évkezdet magyarázza az ünnephez fűződő időjóslatokat.

A *háromszéki* székelyek tudni vélik, hogy az új esztendő időjárása attól is függ, hogy a karácsony a hét melyik napjára esik. Ha vasárnapra, akkor jó tél, szeles nyár, mérsékelt tavasz lesz. Minden bőven terem, a jószág szapora lesz. Ha hétfőre esik: ködös tél, szeles tavasz várható. Sokan meghalnak, a jószág dögleni kezd. Ha keddre esik: hosszú tél lesz és nedves tavasz. Sok bor és gyümölcs terem, de sokan meghalnak. Ha szerdára esik: kemény, zúzmarás tél, szeles tavasz, nedves nyár és mértékletes ősz következik. Bőséges lesz a gabonatermés, szapora a jószág. Ha csütörtökre esik: kemény tél, szeles tavasz, száraz nyár jön. Terem mindenféle, de szűkösen. Ha péntekre esik: zűrzavaros tél, heves nyár jön. Uralkodik majd a szemfájás. A juh és más állatok nagyon pusztulnak. Ha szombatra esik: szép tél, szeles tavasz, kedvetlen nyár, nagy drágaság lesz.

Ha karácsony éjszakáján szép tiszta az idő, akkor *Tápé* népe szerint jó termés lesz. Ha délről fúj a szél, dögvészt jelent. Ha sok apró csillag ragyog az égen, akkor jó kukoricatermést várnak. A *szőregiek* szerint, ha éjféli mise idején az ég tiszta, akkor a szérű majd nem lesz tiszta, vagyis jó termés várható. Így tartja *Kecskemét, Kocsér* népe is.

A karácsony ünnepi rendjében különböző korú, célzatú hagyományok ötvöződnek, amelyek jól fölismerhetők, de szétválasztani nehéz, talán nem is szükséges őket. Nem rögződnek egyetlen naphoz, koronként és vidékenként változnak, bár Luca és karácsony estéjéhez, illetőleg vízkereszt ünnepéhez tapadnak leginkább.

A hagyományelemek főleg a téli napfordulathoz kapcsolódnak, és a vegetáció, emberi egészség és boldogulás érdekeit, a betegség és halál démonainak elriasztását szolgálják. Az év kezdetén mágikus és liturgikus cselekményekkel meg szeretnék ismerni, kipuhatolni, illetőleg befolyásolni az új esztendő fordulatait.

Erre az archaikus-mágikus alaprétegre rakódott a kereszténység misztikus-liturgikus világa, amely a Megtestesülés fölidézésével, továbbá könyörgéssel és magasztalással, böjttel és részben egyházi eredetű, részben népalkotta (paraliturgikus) szentelményekkel akarja szolgálni a hívő embert. [...]

A fa már az Ószövetségben, de archaikus pogány szakralizmus szerint is, a kozmikus életerőnek szimbóluma, megtestesülése, az istenség lakóhelye. Ott él a természeti népek ihletett hitvilágában (fakultusz, világfa), a magyarság mesekincsében (égbenyúló fa). Az összefüggések jellemzése itt nem lehet feladatunk.

Ennek az archaikus világérzésnek áttétele, illetőleg szublimációja az *arbor vitae*, vagyis Krisztusnak megváltást gyümölcsöző keresztfája, a már idézett legenda szerint a tudás paradicsomi fájának is eszmei sarjadéka. Ez a találó, olykor teológusoktól is szentesített azonosítás az egyszerű hívek előtt világosabbá tette a bűnbeesés és megváltás kozmikus összefüggését.

Természetes, hogy az életfa ábrázolását a *Physiologus*, ez a misztikus középkori természetrajz is ihlette. Az is érthető, hogy eleinte a templomkapu timpanonjára került, hogy a híveket szembetűnően emlékeztesse hitüknek egyik legnagyobb misztériumára. [...]

A karácsonyi *életfa, termőág* az évről évre megújuló természet ősi, mágikus jelképe, amely az európai keresztény hagyományban bibliai elemekkel is gazdagon ötvöződött. Állítása általános volt hazánkban, illetőleg népünknél is, de a múlt században feltűnő *karácsonyfa* teljesen kiszorította, jobban mondva helyettesíti.

Sajnos, a gyűjtés a maga kellő idejében alig fordított figyelmet az archaikus életfa és modern karácsonyfa közötti hagyománybeli űrt kitöltő, másfelől a funkcionális folytonosságot is igazoló termőág világának megörökítésére.

A múlt század második felében *Szegvár* palóc-jász telepítésű faluban sodrófát, esetleg mángorló sulykot kötöttek a mestergerendára és a gyerekek számára gyümölccsel, süteménnyel rakták meg.

„Horgoson láttam olyan karácsonyfát, piacon is árulták – tudósít 1886-ból Móra István – amelyiknek szimbolikus jelentősége tisztább, könnyebb, mint a fenyőágé. Ott *a koronafa, glédics* (Gleditschia triacanthos) ágait, tőviseit becsavargatják cifrapapirossal, összekötnek kettőt-hármat, vagy átfonnak egy negyedikkel. Az egészet virágcserépbe ültetik, s a tüskökre szúrkodnak aranyozott diót, aranyozatlan almát. Mellette van a sublaton kétfelől két csészében vagy két kis tányérban a Lucakor vetett, azóta kizöldült karácsonyi búza."

Ilyen díszes ágra *Nagybaracska, Bácstopolya* magyar népe is emlékezik.

Lehetséges, hogy a karácsonyi termőágat a középkori magyarság *kincs* néven emlegette. A horvátok ajkán ugyanis máig *kinč* a neve a hasonló rendeltetésű karácsonyi ágnak. Schneeweis szerint a szó és szokás, illetőleg tárgy a horvátságban magyar eredetű. Ez, tekintve a középkori magyar–horvát liturgikus kapcsolatok elevenségét, nem lehetetlen. A horvát *kinč* (Ruscus oculeatus) egyébként aranyozott mogyoróval díszített ág, amelyet a szoba mennyezetére függesztenek: mintha az égből nőtt volna ki és másodlagos, keresztény értelmezéssel, mintha a földre szálló, emberek közt szállást kereső Kisdedet jelképezné. [...]

Alsószepesség szász népe a karácsonyfa koronáját újév reggelén a gazdaság védelmére a ház vagy csűr ormára szögezte. A Háromkirályok nyolcadában történő házszentelés alkalmával a pap ezt is megszentelte.

Mindez eredetileg nyilvánvalóan az évkezdetnek, az idő új hajtásának ünnepi jelképe. Bizonyára nem véletlen, hogy archaikus csángó versezetünk és több találóskérdésünk az esztendőt az élőfa példázatával szemlélteti.

Alig kétséges, hogy az ország több vidékén felbukkanó lakodalmi *termőág* is erre az archaikus hagyományra emlékeztet. Ehhez itt csak néhány párhuzamot idézünk.

A balatonmelléki lakodalmas asztalnak még a múlt században is állandó dísze volt az életfa: bojtorján kóróját vagy bürök ágát tuskóba ütötték be. Az egészet finoman betekerték tésztával, külön a tuskót, külön minden egyes ágat. Aztán megsütötték, majd az ágakat teleaggatták szőlővel, gyümölccsel, pereccel és egyéb jóval. Odaállították az asztalra, ahol a násznagy és egy kirendelt legény vigyázott rá.

A *mohácsi* magyar *termőág*, illetőleg sokác *grana* váza egy öreg fa törzsének oldalán egyhelyből kinőtt ujjnyi vastag hármas ág, amelyeket végig télizöld vagy cédruságacskákkal fődnek be. Végükre almát szúrnak, ezekbe pedig több behasogatott, szétágazó lúdtollacskákat tűzdelnek. Az így földíszített almákba rozmaringszálakat szúrnak. A termőág belsejébe gyertyát is erősítenek, amelyet este vacsora után akkor gyújtanak meg, amikor a násznép a menyasszonyos házból a vőlegény hajlékába indul.

Karácsony ünnepéhez, illetőleg szimbolikájához a *karácsonyfa* falun-városon, hívők és nem hívők között egyaránt hozzátartozik.

A karácsonyfa eredetét egy mosoni, irodalmi eredetűnek tetsző népmonda így magyarázza: amikor Krisztus Urunk a földön járt, a gonosz emberek elől bújdosnia kellett. Üldözői elől menekülve egy sűrűlombú fa alatt vonta volna meg magát, ez azonban odaszólt neki: állj odább, mert ha nálam találnak, engem is elpusztítanak. Ezzel utasították el féltükben a többi fák is. Az Úrnak ellenségei már nyomában voltak, amikor egy fenyőfához ért. Alig volt lombja, ezért ágai rejtették el Jézust, aki így meg is mene-

külf. Az Úr most megáldotta a fenyőfát: soha ne hullasd el a leveledet. Akkor is virulj és zöldülj, amikor a többiek levéltelenül sorvadoznak. Te légy a legdélcegebb és legszívósabb minden társad között, élj meg mindenütt. Légy az emberek öröme, és emlékezetemre rajtad gyújtsanak karácsonyi gyertyát.

Ki hinné, hogy a karácsonyfa állítása hazánkban, de Németországon kívül – a mediterrán népek kivételével – szinte a fehér ember egész világában, alig több száz esztendősnél.

Kétségtelen, hogy a szokás protestáns, éspedig evangélikus gyakorlatból ered. Solymossy Sándor nyilván helyesen mutat rá, hogy Luther Márton még nem volt a betlehemes, illetőleg paradicsomjáték ellensége. Puritán utódai azonban már felháborodtak naiv hangjukon, tréfás mozzanataikon, és a szószéken is, meg az egyház-irányította helyi közigazgatásban is pusztító háborút indítottak ellene. Így történt, hogy evangélikus helyeken általában ki is halt. A hagyományőrző nép azonban legalább a paradicsomjáték életfáját átmentette, asztalára állította, és családi közösségben előtte énekelte a maga örökölt, megszokott énekeit.

Hazánkban a karácsonyfa állítására bécsi udvari ösztönzésből az arisztokrácia mutatott először példát. Bécsben a múlt század második felében kezdett terjedni, ahol viszont Németországból átszármazó protestáns művészek, főúri családok honosították meg.

Nálunk Brunswick Teréz (1824), továbbá József nádor harmadik neje, Mária Dorottya, illetőleg a Podmaniczky család (1826 táján), majd Fertőszentmiklóson a Bezerédi család állít karácsonyfát Flóra lányának (1834). Jáky Ferenc osli plébános, a gróf Lunyady család egykori házi papja, 1855-ben a falu iskolás gyermekei számára rendez karácsonyfa-ünnepélyt.

Brassó városában, az erdélyi szászok körében egy bevándorolt dán példájából 1830 táján honosodott meg.

Szeged társadalmában a múlt század derekán bukkan föl. „Tisztelem én fajunkat – írja egy újságcikk – eredeti vonásaiban, de ami szívnemesítő, azt a külföldről is szívesen utánzom. Ily utánzásra méltónak találnám én a karácsonyfát, és ezek eszméjével egybekötött családi ártatlan örömök elsajátítását." Kálmány Lajos följegyzése szerint egyik szegedi betlehemezésben már karácsonyfával lépnek a gyerekek a szobába. Ez azonban nem vált általánossá.

A karácsonyfa eredetét azon melegében már mindjárt hazai föltűnése idején egy biedermeier illatú verses ponyvatöredék úgy magyarázza, hogy Egyiptomból hazajövet a Szentcsalád Názáretben élt: József műhelyében dolgozott, Mária font, a kis Jézus pedig hulladékfából keresztet ácsolt, amely ágakat hajtott és szép zöld lombokat. Majd kivirágzott és fényes csillagokat termett. József rádöbbent, hogy éppen akkor volt a Gyermek születésnapja. Mária titokban telerakta a fa ágait eggyel-mással, aranyos dióval, ünnepi ruhával. A kis Jézus örömmel nézett a fára. Eljöttek játszótársai is, akik felköszöntötték. Sajnos, itt a szöveg megszakad.

Mint már jeleztük, a karácsonyfa múltját, jelképrendszerét, funkcióváltozásait a kutatás még nem tisztázta egészen. Mégis biztosra vehető, hogy elsősorban, archaikus formáiban (Yggrasil, Julbock) vegetációs, napfordulati, tavaszigéző szimbólum volt. Mindenesetre az élet, illetőleg tudás fájának képzetkörével is korán összefonódott. Nem véletlen, hogy számos német vidéken a karácsonyfának paradicsom (Paradies) a neve. A karácsonyfa nyilván hozzátartozott a középkori paradicsomjáték kelléktárához is. A manapság ráaggatott papirlánc, *angyalhaj* halványan most is idézi a kígyót, a rákötött gyümölcs a bibliai almát, a betlehemi Újszülöttet, aki az emberiségnek a megváltás kegyelmét hozza. Erre a karácsonyfa alá helyezett ajándékok emlékeztetik a gyermeket, amelyek étel alakjában valamikor a család halottjait, illetőleg az értük imádkozó koldusokat, szegényeket illették. *Doroszlón* a karácsonyfa gyertyácskáit és csillagszóróit csak éjféli misére hívogató első harangszó hallatára gyújtják meg. Német szokás szerint konszekrálatlan ostyadarabokat is aggatnak a karácsonyfára. Ez a hagyomány népünknél itt-ott szintén él. Bauerreiss úgy találja, hogy eredeti szándék szerint ez sem volt disz, hanem Krisztusra, az Élet Kenyerére akart emlékeztetni, mint a Jelenések Könyve mondja: *A győztesnek az Élet Fájáról adok enni, amely Isten paradicsomában van.* [...]

A karácsonyi gyertya egészen vízkeresztig, tehát a *Zwölften* időszaka alatt a templomban maradt. Egyes helyeken körül is hordozták a faluban.

A szokásnak számos birodalmi párhuzama van. Erdélyi kibontakozásának kora bizonytalan, bár jellege szerint még a középkort idézi. Az érzelmes, devocionális ihletésű *betlehemezés* templomi eredete ősi soron szintén kétségtelen, akár a bábtáncoltatásra, akár a pásztorok imádásának, vagyis az éjféli mise evangéliumának megjelenítésére gondolunk.

Ehhez nyilván az is hozzájárul, hogy Európa népének egyik főfoglalkozása hosszú századokon át a jószágtartás, pásztorkodás lévén, a betlehemi éjszakából ez a rokon jelenet ragadta meg. Nyilvánvalóan azért többről is szó van: a téli napfordulat ünnepének hajdani kultikus táncai, alakoskodásai a betlehemezésben más színeződéssel ugyan, de továbbélnek. Kellékei közül a láncosbottal hajdanában a gonoszokat riasztgatták, itt meg már az ének, tánc ritmusát verik ki vele. [...]

A betlehemes játék két legrégibb emléke a XVII. század második feléből maradt ránk.

Az egyiket *Ecseg* nógrádi falu Szentkereszt-céhe néven ismert jámbor társulatának fiatal legénytagjai adták elő a templomban 1684–1694 között. Címe: *Rithmi pro Epiphania Domini in processione.* Latin címe ellenére is a betlehemezés legrégibb ismert magyar szövegéről van szó.

Ismerve az akkori paphiányt, illetőleg licenciátusi gyakorlatot, bátran föltételezhetjük, hogy a betlehemező legények ádvent ideje alatt a környéket is összejárták.

A hagyományra nagyon jellemző, hogy Székelyföldön a betlehemet nem gyermekek járják, hanem meglett emberek: legények, sőt házas férfiak, akik a játékot kellő komolysággal, liturgikus szolgálat igényével adják elő. Éppen a legutóbbi évtizedekben modern kutatói szempontok és igények szerint több játékukat jegyezték föl, így többek között Domokos Pál Péter és Volly István *Lövéten* (Lueta), Benedek András *Homoródremetén* (Calugareni), Faragó József *Pusztakamaráson* (Camarasul), *Csíkcsobotfalván* (Cioboteni), Földes László a Budajenőre települő *ditrói* székelyek körében. Benedek András és Vargyas Lajos, továbbá Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjámin a hazatért *bukovinai* székelyek között.

E vizsgálódásokból kiderül a székelyföldi és a belőle sarjadt bukovinai, erdélyrészi betlehemezés kötött, kultikus rendje, továbbá az az alapos föltevés, hogy közös forrásuk valamely, sajnos, ránk nem maradt csíksomlyai barokk karácsonyi vagy úrnapi misztériumjáték, amely még praetridentinus elemeket is átmentett. II. Józsefnek a vallásos kultuszra vonatkozó korlátozó rendelkezései a deákszínjátszásnak véget vetettek. A hagyomány azonban kilépett az iskola szűkebb vonzási köréből és elnépiesedve, játékszíni karakterét megőrizve, a katolikus székelység körében sok helyen máig él. A mai gyakorlat természetesen helyi elemekkel és jellegzetességekkel, máshonnan átvett archaikus pásztorjelenetekkel is bővült. Jellemző, hogy amíg a hagyomány az ország más vidékein már szinte csak a pásztorok imádására szorítkozik, addig a Székelyföld az egész karácsonyi eseménysort bemutatja, amelyet természetesen éppen a misztériumjátékok szakrális célzata magyaráz. [...]

Karácsony estéjén, tíz óra tájban először a csobotfalvi papnál betlehemeztek. Innen a plébánossal együtt mentek át a templomba az éjféli misére. Mária, József, meg a betlehemi kápolna a templom bejáratánál maradt. A kápolna négy sarkán négy gyertya égett. A többi játszószemélyeknek is megvolt a meghatározott helyük. Ez azt bizonyítja, hogy a betlehemezés régebben itt is szorosan összefüggött a liturgiával. Ennek nyilván a lelkipásztori aggályoskodás vetett véget. Nagykarácsony délutánján mindjárt elkezdték a falu házaiban való betlehemezést, amely késő estéig tartott. Karácsony másnapján reggel a somlyai búcsújáró templomban hallgattak misét. Utána a klastrombeli barátoknál betlehemeztek. Ezután Somlyó házait keresték föl. A menet igen ünnepélyes volt.

Nyárádremetén (Eremitul) a betlehemezés az éjféli misén történt. Egyes csíki falukban a hajnali miséken betlehemeztek, majd innen indultak a hívek hajlékába is.

Más magyar tájaink betlehemezését nem a Székelyföld középkorig visszanyúló liturgikus ihletettsége, misztériumjátékok elnépiesedett helyi hagyományvilága, hanem már a barokk érzelmes devocionalizmusa jellemzi.

A Pozsony városával újabban egybeépült *Főrév* XVIII. század elején telepített evangélikus németsége körében a Székelyföldéhez hasonló szakrális kötöttségek között virágzott a *Christigeburtspiel*, amely nem minden esztendőben került előadásra. Ez még évszázadokkal ezelőtt történt fogadalom emlékezetét őrizheti.

Egyszerre három darabot adtak elő: 1. *Christigeburtspiel*, 2. *Adam und Éva*, másként *Paradiesspiel*, erről már szólottunk, 3. *Schuster- und Schneiderspiel*, amely esetlegesen, nyilván a kultikus igézet feloldása végett kapcsolódott az előbbiekhez. Voltaképpen profán farsangi játék, ezért elemzésére itt nincs szükség.

Házasember sohasem játszott a darabokban, még Máriát is egy vékonyhangú legény alakította. Gábriel arkangyal szerepe egy ügyes, kisebb fiúnak jutott. A szereplők szigorú iskolába kerültek. Naponként és esténként a játékmester házánál tartózkodtak, másolták énekeiket, gyakorolták mondókáikat. Minden lépésüket, mozdulatukat előírás szerint kellett végezniök. A tanulás, valamint a játékok ideje

alatt – tehát adventtől vízkeresztig – a szereplő legényeknek teljes önmegtartóztatást kellett fogadniok. Nem járhattak lányosházakhoz, világi nótákat nem énekelhettek, tartózkodniuk kellett a szeszes italoktól, és visszavonultságban élniök. Ez volt a gyakorlat az első világháború előtt. A játékok idejére a faluban eltiltották a zenét. Amikor megállapított napokon a szomszédos községbe mentek, ott sem tűrték meg a muzsikásokat. Ha valahol a rezesbanda megszólalt, azonnal otthagyták a falut. Mint mondogatták: mi nem vagyunk komédiások. [...]

A betlehemi esemény előadásának másik, kevéssé elterjedt módja a *bábtáncoltatás*, amely hazánkban főleg a Balaton déli részének katolikus, Szatmár megyének pedig református faluiban szinte napjainkig élt. Jézus születésének egyes mozzanatait bábokkal is eljátszatták, egyidejűleg pedig helyettük, illetőleg nevükben a szöveget is mondták a pásztornak, egyébnek öltözött szereplők.

A kutatás szerint a bábtáncoltatás a középkorban még az oltáron történt, a hívek jámbor gyönyörködésére és épülésére. Később nyilván profán elemek is szövődvén bele, a templomból kitiltották, a nép azonban tovább is ragaszkodott hozzá. A Szentcsalád és a betlehemi istálló miniatűr mása bentmarad a templomban, esetleg újabban az ünnepekre kiteszik, de ehhez már sem liturgikus cselekmény, sem nyilvános, hangos ájtatosság nem fűződik. [...] Sajnos, régi adataink nincsenek róla, hacsak a Háromkirályok napjánál még tárgyalandó Mátyás-korabeli játékot nem tekintjük annak. Így tehát csak föltesszük, hogy hazánkban is lehetett betlehemi bábjáték-apparátus, amely előadás végett karácsonyi időszakban az oltárra került. Ezt vihették ki a nálunk is föltételezett egyházi tilalom következtében később a hívek közé.

Ha a gyakorlat csakugyan élt, a XVIII. század folyamán teljesen elnépiesedett, sőt profanizálódott is. Kialakulására nyilván hatott az osztrák barokk *Marionettentheater* vidékies fejleménye, a búcsúkon, vásárokon felbukkanó komédiások példája is.

A játék leggondosabban lejegyzett hazai előadását *Vörs* faluban *Petánovits* Katalin buzgalmának köszönjük. A szokás itt napjainkban újjászületett. Idősebb falubeliek támasztották föl, hogy az épületes játékkal a templom tatarozásának (1963) költségeit előteremtsék.[2] A vörsi betlehemezők karácsony böjtjén, már a szentestén gyülekeznek ott, ahol egész éven át a betlehemet őrzik. Innen indulnak, sorra járják a falu házait. Úgy intézik, hogy éppen az éjféli misére hívogató *beharangszóra* fejezzék be. Most ők is bevonulnak a templomba, ahol azonban már nem betlehemeznek.

A *szálláskeresés* az elnépiesedett, sok tekintetben el is profanizálódott betlehemezés mellett, az adventi várakozás megünneplésére alighanem csak századunk elején bontakozott ki. Más nevei: *szentcsaládjárás, szentcsaládkilenced.* [...]

Ez a szokás a legújabb időkben kezd a vallásos ponyva révén terjedni, amelynek szövegei: énekei és imádságai kántor-eredetre vallanak. Stílusuk terjengős, szentimentális, nyelvében modern. Itt-ott azonban régi énekek és szokástöredékek is fölszívódtak bele. Nem lehetetlen, hogy az osztrák *Herbergsuchen* hatására terjedt el színmagyar vidékeken is.

A helyi változatok közül figyelemre méltó *Tordas* szlovákból magyarosodott falué: a Szent Család képét megszenteltetik, a kilenc fölkeresendő család tagjai pedig gyónással és áldozással készülnek a fogadtatásra.

Csikdelne (Delniţa) helyi hagyománya szerint legények hordozzák a Szent Család képét. Ez még nyilvánvalóan a férfiak ősi liturgikus elsőbbségének fejleménye, még ebben a jellegzetesen asszonyi szokásban is.

Némely szabolcsi görögkatolikus falukban a lucabúzához hasonlóan sarjaztatott zöldbúzával rakják körül a szálláskereső képet.

Lehetséges, hogy a szálláskeresést a felnőtt hívek ünnepi készülete, igénye tette általánossá a legtöbb helyen már elprofanizálódott, komolytalanná vált betlehemezés helyett.

[2] A Vörs-i Betlehemes képe a Honismeret 2006. 6. számának borítóján látható. (*Szerk.*)

A magyar népdal rejtőzködő üzenetei

Ezzel az írással tisztelgünk a százhuszonöt esztendeje született Kodály Zoltán emléke előtt. (Szerk.)

Tanári munkámban mindig azon dolgoztam, hogy a megjelenő ének-zene tankönyvek kotta példái, népdal-példái kiegészüljenek. Azt szerettem volna, ha a tankönyvek népdal példái *mellett* legyenek *újak* is. És megmondom őszintén, hogy – bár nem tartom magam egyáltalán népdalgyűjtőnek – nagyon sok mindent tanultam a saját tanítványaimtól, felnőttektől, külföldön járva, különböző ismerőseimtől; és ezeket a kapott népdal példákat én mindig megörökítettem. Tervezem, hogy ha egyszer valahonnan sok pénzt tudok majd szerezni, és lesz annyi időm egy nyáron legalább, hogy ezt a 40-50 nem mindennapi, kicsit különlegesebb szövegű és dallamú anyagot valahogy rögzítem géppel, akkor szép gyűjteményként ki lehetne adni. Egyelőre azonban erről szó sem lehet.

Nekem az tetszik ebben a „rejtőzködő üzenet" kifejezésben (egyébként lehetett volna azt is mondani vagy írni, hogy „rejtőzködő kincsek"), hogy a népdal, a magyar népdal a talányos szövegeivel talán a világon a legszebb, és nincs még egy nép, amelyik ilyen gyönyörű népdalszövegekkel rendelkezik. Sosem mondja ki, vagy csak nagy ritkán mondja ki azokat az érzelmi összetevőket, amelyekre a sláger azonnal rátér, és azonnal kimondja, és rögtön el is veszti ez által az érdekességét, ha nincs jó dallam hozzá, ha nincs jó zenekar, ha nincs jó előadó, ha nincs jó ritmus. Akkor tulajdonképpen el is veszett a dal, a sláger. A népdal azonban nem igényel semmiféle apparátust. Ha valaki éppen nincs annyira berekedve, mint én ma, akkor talán még szépen is tud énekelni...

Az egyik ilyen népdal, amit hoztam, nem nagyon messziről való, a Baranya megyei Magyaregregyről, így szól:

Diófából van a, diófából van a kis angyalom kapuja,
Lassan gyere, babám, lassan gyere, babám, lassan gyere be rajta.
Lassan gyere, be rajta, be rajta,
Itthon van az anyám, itthon van az anyám, lépteidet meghallja.

Azt lehet mondani, hogy ebben semmi nem „rejtőzködik". Dehogynem. Az „nincs benne", hogy várlak, de *nagyon*. Tehát minden, *minden* „benne van": a kapu, meg a kapufélfa, meg a lopózkodó járás stb., meg nem jó, ha édesanyám megtudja, hogy te a világon vagy „egyáltalán"; de az, hogy *várlak, de nagyon*, az „nincsen benne".

Azt gondolom, hogy a népdalnak a szeretete valóban összefügg a haza és a természet szeretetével, hadd idézzem Fekete Istvánt, aki jó néhány alkalommal példát mutatott a gyermek- vagy ifjúsági regényeiben, hogy miként kell élni ebben az országban. Azt vallja egy helyen – éppen a „Tüskevár" István bácsijával mondatva ki a lényeget a természetről –, hogy a természet *„Nem beszél, hát nem is hazudik; nem ígér, és mégis odaadja mindenét; nem szól, és mégis többet mond, mint amit valaha ember mondott."*

Egy másik helyen azt mondja Fekete István: *„Akik szeretik szülőföldjüket, azoknak nem kell magyarázat, mert a szülőföld elmondhatatlan szeretete nem az agyunkban van, hanem a szívünkben."*

Egy harmadik gondolata is nagyon tetszik: „Kerestem az utat, a patakot, a nádast, a cserszagú erdőt ... s közben megtaláltam a *hazámat*." Aztán egy megint következő – még mindig ő –: *„az erdő beszél ahhoz, aki ismeri, jeleket ad, üzen, kitárja magát, csak meg kell érteni. De ahhoz, hogy érthessük, ismerni kell fáit, bokrait, füveit, virágait, gombáit, állatait s a sok színt, hangot, az állatok mozgását, életrendjét, természetét, ősi törvényeit".*

Érdekes, hogy a magyar ember, amikor átlépi a határt, sokféle arculattal tér vissza. Azt is lehet tapasztalni, hogy sokan bizony – sajnos – megváltoznak, és „nagyképűsködve" elkezdik „majmolni", utánozni a külföldit, „melyet" / „akit" – ha keresnének – itthon, talán sokkal jobb „minőségben", nagyobb lelkiséggel, megtalálhatnának.

József Attila nem így „viselkedett", amikor Párizsból hazatért. A francia fővárosban szürrealista „dolgokkal" foglalkozott – talán éppen Apollinaire-verseket is találhatott –, mert Párizsba érkezésekor nagyon kereste „ezeket" a modernségeket. József Attila tehát hazajött, és nem azt mondta, hogy én most már ezután úgy fogok élni, mint egy francia, és így vagy úgy fogok cselekedni „modern" módra, mint egy párizsi, hanem meglepő módon, hazautazása után két nappal egy következő cikket jelentetett meg – a magyar népdalról: *Nagykállóban egy torony van, / Közepében egy óra van, / Körös-körül aranycsipke, / Rászállott egy bús gerlice.* József Attila hozzáfűzi: *„hát itt a népköltő egy betűt sem mond arról, hogy fáj a szíve, költője biztosan nem ismerte a konstruktivizmust, de ismerte a konstruktivitást".* Ez szenzációs kis szöveg, mindig elmondom mindenkinek, akivel találkozom, főleg tanítványi

körben… Valóban, a népdal egyszerű, talán ismeretlen szerzője „tudott" szerkeszteni. Tudta, hogy hogyan, miként „halad előre" egy kép, a művészi kép.

Sose felejtem el gyerekkorom első népdalát, a *Megkötöm lovamat* című. Valakitől tanultam, és talán nem is annyira az első versszak tetszett, hanem amikor „jött" a második:

Nem szoktam, nem szoktam kalickában hálni.
Csak szoktam, csak szoktam zöld erdőben járni.
Zöld erdőben járni, fenyőmagot enni,
Fenyőmagot enni, gyöngyharmatot inni.

És természetesen erre a szép népdal példára is illik az előbbi József Attila-i szöveg, hogy a szerzője nem ismerhette a konstruktivizmust – mint XX. századi művészeti stílusirányzatot –, de hogy „hova" kell eljuttatni a költői fantázia révén a hallgatónak, az olvasónak, az énekesnek a *szépségeket*, azt igen: kalicka, erdő, erdő sétái, fák, sok fa, egy fa, fenyőfa, toboz, pikkely, harmatcsepp.

A nagyobbról haladunk a kisebb felé … és fantasztikusan szépen.

Azt hiszem, hogy „következhetnek" a népdalok. Mindenfélét válogattam, mindenféle körből azért, hogy azt, amit én „címként" találónak vagy hitelesnek gondoltam – hogy ti. „elrejtőznek" ezek a fontos, kimondott vagy kimondatlan „lényegek", ezek teszik széppé a mi magyar népzenénket.

Mindig is bajban vagyunk, amikor jön egy külföldi, és azt kéri, hogy „olyan szép a népdalotok, mondjátok el, miről szól …, mert mi még ilyen szépet nem hallottunk, csak azokat a szokványos, mulatós fajtákat". És akármilyen nyelvismerettel rendelkezünk, bármilyen világnyelv birtokában vagyunk, ezeket a magyar népdalképeket soha nem tudjuk lefordítani. Ugyanakkor a mi magyar fordítóinktól elvárjuk, hogy a legnagyobb, a világirodalom legnagyobbjainak nemcsak a képi rendszerét, nemcsak a nyelvi struktúráit, hanem a lelkiségét is le tudják fordítani, és tessék arra gondolni, hogy például Tóth Árpád, Kosztolányi, Babits ezt mind tudta, és tudják a maiak is.

Elmondom egy tanulságos példámat: már nyolcadik napja jártuk Franciaországot, és kicsit bosszús voltam, hogy akárkivel szóba hoztuk Baudelaire-t, Mallarmét, Rimbaud-t vagy a régieket, például Villont, a francia beszélgetőtársaink bizony csak hitetlenkedve csóválták a fejüket, hogy kik ezek. Mondtuk, hogy mi, a magyar gimnazista iskolarendszerünkben ezeket a francia költőket nagyon is tudjuk, szeretjük, és tőlük verseket ismernek a diákjaink. Végre aztán eljutottunk Párizsba, egy értelmiségi körbe, és akkor azt mondtam francia kollégáimnak: „Gyerekek", én annyi csalódáson mentem keresztül a nyolc nap alatt a ti országotokban, ne haragudjatok, de most elmondok egy magyar verset, és legyetek szívesek, azonnal „vágjátok rá", hogy a ti költőitek közül ki írhatta, és mi a címe. Rákezdtem: „Ősz húrja zsong, jajong, búsong e tájon, és ont monoton bút konokon és fájón." És hála a jó Istennek, úgy térhettem haza, hogy megmondták: Verlaine „Őszi chanson" – ját szavaltam magyar fordításban… De ki az, aki így tud fordítani, magyar nyelven, hogy külföldön az jut eszembe: nincs még egy nyelv a világon, amelyik így tudja képviselni azt, amit képviselnie kell. Ezt az élményemet Tóth Árpád zseniális fordításának köszönhettem…

Ebben a népdalban vajon „mi rejtőzködik"? „Rejtőzködik" benne az, hogy Isten megszánta vagy megszánja ezt a nyomorult népet … De az „benne van", hogy *letekint*. „Nincsen benne" az, hogy Kossuth Lajos példát mutat, de abban „benne van", hogy *maga* fújja az angyali trombitát.

Nyisztor Ilonával, Csángóföld híres énekesével volt 2005. december 7-én, a pécsi Bazilikában közös hangversenyünk Leőwey gimnazista lányaimmal, és a művésznő elmondta a konferáló szövegében, hogy „képzeljük el", ő anyukájától annak idején a *Boldogasszony anyánk*-at tanulta, és ez népdalként került be az egyházi gyakorlatba. Nem tudtuk, mit akar ebből „kihozni", hiszen a *Boldogasszony anyánk* nyilvánvalóan a mai magyar katolicizmus egyik nagyon fontos éneke. Ilona elmondta: Hát megtanultam anyámtól a dalt, és valahogy átjöttem Magyarországra a Csángóföldről, és valahol ott Szeged környékén elhívtak vendégségbe, és a vendégek, a vendéglátók elvittek egy templomba misére, és hallom ám, hogy éneklik a Boldogasszony-t. Mondom magamnak, hát „ezek" is tudják? Nagy volt a meglepetés! Igen, de micsoda szöveg ez, az övék. Tessék meghallgatni:

2. Ó Atyaistennek kedves, szép Leánya,
Krisztus Jézus Anyja, Szentlélek mátkája,
Moldováról, édës hazánkról,
Në felejtkëzzél csángómagyarokról!

Meghalunk és elveszünk, ha nem segítesz… – „ez nincs benne"… De minden más, ami „ezt", a magyarság megmaradásának kérdését „körüljárja", az benne van.

Más téma: a *virág* és a *harmat* gyönyörű párbeszéde.

(Feketelak, MEZŐSÉG, 1962 - Kallós Zoltán)

Hallottak már ennél szebb és nyelvi szempontból árnyaltabb szerelmi vallomást? Virág és harmat. Ha te ez, én akkor az. Egyetlen szó maradt ki, hogy „szeretlek". Meg az, hogy igen, én is. De minden más, ami erre utaló szépség, az mind benne van a gyönyörű népdal szövegében…

(Székelyföld)

Nagyon sok „hiány" van, nagyon sok „hiány" van, mert nem tudjuk meg a szövegből, hogy ha valaki „ennyire" vágyódik haza, az mikor és milyen körülmények között hagyta el a hazáját, illetve a szűkebb hazáját. És nem nagyon tudjuk meg azt sem, hogy fáj, nagyon fáj ez a kényszerű távollét, és az sem derül ki egészen a szövegből, hogy édesanyám, de jó, hogy újra látlak. Egy vacsora képében van meg minden, ami a hiányként jelentkezik, mutatkozik.

Fáj a búcsúzás. Akaratom ellenére visznek, és mint ahogy az lenni szokott a népünkkel, most is szétszóródtunk. Ugye, ezek a gondolatok „nincsenek benne", és mégis sokkal több a hozzánk szóló üzenet. Szívhez szóló.

Az egyik leggyönyörűbb népdal Délvidékről való, 1984-ben énekelte egy tanítványom, és addig nem engedtem el sehova, amíg le nem írtam…

Csak az utolsó versszakot szeretném megismételni: „Én felültem a világ vad lovára, / De zabolát nem tettem a szájára." Ki tudja, hogy miféle metaforikus megoldás van a mögött, amit mondtam, amit énekeltem, utalva arra, hogy mi történik akkor, amikor az ember egyedüllétben és kitaszítottságban él.

Séta – jobb kéz … búcsú – bal kéz.

2. Egy angyal, egy angyal újságot hirdetett,
Betlehem várában kis Jézus született,
Hideg szél fújdogál, jaj de nagyon fázik,
A kisded Jézuska értünk siránkozik.

Közeledik a karácsony!

Lágyan, de giusto

2. Egy angyal, egy angyal újságot hirdetett,
Betlehem várában kis Jézus született,
Hideg szél fújdogál, jaj de nagyon fázik,
A kisded Jézuska értünk síránkozik.

Nem méltóak a körülmények a Megváltó születésére – ez a gondolat „nincs benne", azaz „rejtőzködik" – mégis boldog Jézus édesanyja. A kisded Jézus pedig már „most" siratja népét, a jövő nemzedék embereit.

És végül – ez „már tényleg" Karácsony – az utolsó dalt azért gondoltam a végére, mert nem a szövegben jelentkezik a hiányosság, hanem a „kettéosztásban"... A dal elején a narrátori hang Máriára mutat, utána pedig mintha „elfelejtődne" ez a kép. Mint egy függöny mögé, úgy nézünk abba a pici kis helyiségbe, ahol a jászol van, és akkor „csak" édesanya és gyermeke meghitt kapcsolatát látjuk.[1]

Klézse (Moldva)

Dr. Szabó Szabolcs

[1] Elhangzott Pécsett, 2006. november 10-én, az *Iskola és honismeret* tanácskozáson. *(Szerk.)*

A HONISMERET FORRÁSA

Részlet *Vahot Imre*: Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök és jellemrajza című művéből (Bp. 1873. 14–16. old.)

A már emlitett s Kossuth által készitett válaszfelirat, mely a legkorszerübb leggyökeresebb reformok életbehozásán kivül az eddigi sérelmek, különösen az adminisztrátori rendszer megszüntetését sürgeté a felsőházban hat napig tartott heves vitára adott alkalmat, s végre is győzvén a kormánypárt, a főrendi vétó, mint minden haladásnak legkeményebb gátköve, az alsóház azzal állott boszút, hogy az egész feliratot mellőzte — s mintha csak előre megérezte volna a világrázkodtató események s ezzel együtt saját igaz ügye győzelmének bekövetkezését — egy hajszálnyit sem tágitott, s legkisebb változtatásba sem akart bocsátkozni.

Ez államcsiny-szerü dolog megdöbbenté a kormányt és pártját, mig az ellenzék a sérelmek, különösen az administrátori rendszer törvénytelenségének kimutatását határozta el, s a munkálat kidolgozásával Kossuthot bizta meg.

E nagyfontosságu jogi kérdések gordiusi csomóját azonban egyszerre ketté vágta a párizsi februári forradalom kiütésének villanyozó hatásu hire, mely mintha csak épen a magyar ügyek ilyképen történt fenakadása sulyos gátkövének elmozditása, s 48-iki alkotmányunk és törvényeink megteremtése végett érkezett volna körünkbe.

Kossuth országgyülési követté lett megválasztásának legfőbb tényezője Batthyány lévén, nagy részben ennek, de még inkább az 1848 elején kitört párizsi és bécsi forradalomnak köszönheté azt, hogy hosszas, megfeszitett, de keves sikerü küzdelmeit a politikai, törvényhozási téren, az annyira konok és megkövesült főrendi táblán végre valahára teljes diadal koszoruzta, sőt Kossuthtal együtt vállvetve sokkal többet vivtak ki e váratlan fordulat segélyével, mint a mennyit maguk csak távolról is reméltek, s a deczemberi válaszfeliratban még csak elburkolt czélzással kivántak.

Most már Kossuth is vérszemet kapott, deczemberi feliratának homályos vázlatát szépen kidomboritá, sőt a legragyogóbb, legrózsásabb szinekkel, teljesen és nyiltan illustrálta. Az alsóházban általa marcius 3-án előterjesztett felirati javaslatot rendkivüli lel-

kesedéssel, a megrettent kormánypárt minden ellenmondása nélkül egyhangulag elfogadták. A főrendi tábla is meg volt ütődve, de azért az udvar régi gárdája még sem akarta magát oly könnyen megadni. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadá azt, de a conservativ többség a legnagyobb zavarban volt teendője s miheztartása iránt, ugy hogy a nádor kénytelen volt Bécsbe menni utasitásokért.

A márczius 13-iki bécsi forradalom diadalma folytán Metternich herczeg 40 éves rendszerével együtt kénytelen volt lemondani, vizszavonulni; de azért a háttérben még is csak folytatta ő a népek elnyomására czélzott pokolmüvének mozgatását, s épen az volt a baja, hogy utódai és az udvar legtöbb tagja szent irásként hallgattak az ő rosz tanácsaira.

István nádor visszaérkezvén Bécsből, a főrendi gyülést végre megtartották. A kis terem fulladásig tömve volt s még a termen kivül is a kiváncsiak sokasága hemzsegett. A Kossuth által szerkesztett, s az 1848-iki reformtörvények alapját képező alsóházi felirat felolvastatván, maga a nádor ajánlá annak egész terjedelmében való elfogadását. Szavait élénk helyeslés, megrenditő örömriadás, hosszas dörgő éljenzés követé. S miután a hallgatag főrendek közt esak egy szó sem mert emelkedni a nemzet demokratikus szellemü kivánatainak teljesitése ellen, az azokat magában foglaló föliratot a főrendek is egyhangulag elfogadták, az ellenzék részéről önként, a kormánypártiak részéről a körülmények hatalmának hódolva aláirták saját halálos itéletöket, melyből a nemzet uj élete, ujjászületése származott.

Mindkét táblán megválaszták az országos küldöttséget, mely a feliratot fogja átnyujtani a királynak, s mely több országgyülési tag és nagyszámu ifjuság által kisérve gőzhajón utazott fel Pozsonyból Bécsbe, s melynek élén maga a nádor állott, s melynek a felirat készitője, éltető lelke, maga Kossuth is tagja volt. Megjegyzendő, hogy az elindulás előtti nap estvéjén, martius 14-én az országgyülési ifjuság Kossuthot fáklyás-zenével tisztelvén meg, ez mintegy jóslói, irányadó hatással nem habozott a jobbján álló Batthyány Lajost, mint első magyar minister-elnököt bemutatni az ezt örömriadással fogadott közönségnek.

Batthyány Lajos feleségéhez írt levele a siralomházból. (Vasárnapi Újság 1870. június 5. 283. old.)

Gróf Zichy Antónia

„Pest, 1849-diki october 5-kén esteli 9 órakor. Drága, kedves nőm! Hasztalan reméltünk az emberiség utolsó szikrájában, midőn egymást látók, — ezt is megtagadták tőled. Ismétlem tehát e sorokban mélyen érzett kijelentését legforróbb hálámnak és csodálatomnak a te tiszta szerelmed mind azon kincsei iránt, melyeket megérdemleni soha sem tudtam; s oly igaz, a minthogy a halál küszöbén állok, ez bennem a hibának egyetlen tudata, mit magammal a sirba viszek . . . .

Ezen ünnepélyes órában esküszöm neked, hogy a király és birodalom iránti árulásnak soha még csak gondolata sem férl lelkemhez. Hogy a hazának nem kevésbbé hive voltam s vagyok, ki fogja most kétleni? És azért halok én meg; — a törvény s a király esküje volt az én szabályozóm, és attól sem jobbra, sem balra nem engedtem magamat eltántorittatni: *viam meam persecutus sum*, — és azért ölnek meg engemet.

„Ennyit a nyavalyás politikáról, megnyugtatásodra, bár arra neked nincs szükséged, ki egy magad sohasem estél irányomban tévedésbe.

A gyermekeket csókold s áldd meg nevemben. Ne szégyeljék, nem kell szégyelniök magukat atyjok miatt. Előbb vagy utóbb azokra hárámlandik viszsza halálom gyalázata, kik engem hálátlanul s igazságtalanul gyilkolnak meg. Hagyd el most az országot a gyermekek miatt; itt az ő jövőjük csirájában megmérgeztetnék. A te vagyonod elég leend nekik; jobb egy szerény sors, mint az alamizsna azok kezéből, kik őket árvákká tették.

„Az én szegeny, jó kedves nővérem! Menj mindjárt hozzá, szükségtek leend egymásra, hogy egymást támogassátok!

„Szegény hű Jancsimat ajánlom neked; lásdd el őt, megérdemelte iránlam.

„A gyalázattól, melyet nekem szántak, menekülni remélek. E végre van nálam egy szabaditó.

„És most még egy bucsucsókot! Isten veled! Szivemben egyedül képeddel, ajkimón a te neveddel halok meg.

„A viszontlátásra! BATTHYÁNY LAJOS."

Batthyány-gyászünnepély.

A Batthyány-gyászünnepély két napja lejárt. Pestvárosa rendezte az ünnepélyt, de az egész ország illőnek tartá, hogy az ünnepélyben részt vegyen. Az ország minden vidékéről képviseltette magát, sőt a tengerentúlról is érkezett ide egy küldöttség, mely a gyászünnepélyben szintén részt vett. Harmincezernél felül becsülik azok számát, kik vidékről az ünnepélyen megjelentek. S velök együtt a fővárost minden félkelhető sépe tolpon volt.

A nemzet kegyeletes ünnepet ült, midőn egy nagy halottját kiséré örök nyugalma helyére. Egy husz éves kötelességet rótt le az ország e végtisztelettel, egy husz éves kegyelet nyert kifejezést e gyászünnepélyben azon férfi iránt, a kiben nemcsak önfeláldozó fiát, hanem egy nagy nemzeti eszmének: a szabadság és törvény kultuszának képviselőjét és martyrját övedzi a nemzet a kegyelet diszkötényével.

Lássuk a gyászünnepély részleteit.

* * *

Junius 7-kén délután öt órakor az ünnepélyrendező bizottság megjelent a szent-ferencziek templomában: a szerzetiekből s a hatóság képviselőinek jelenlétében leszállott a sirboltba s itt azután megtörtént a holttetem áthelyezése a díszkoporsóba, melyben a nagy halottnak el kelle temettetnie. Miután az áthelyezés megtörtént, a koporsót három kulccsal, egy acélt és két aranykulccsal bezárták, felvitték a templom hajójába s a gyászravatalra helyezék, hogy ott a temetés órájáig közszemlére ki legyen téve.

Az acélkulcsot, melylyel a koporsót bezárták, a főkapitányság vette át. Az aranykulcsok massiv aranyból vannak készítve, igen szép művüek, Batthyány Lajos monogrammjait viselik és fekete bársonyokban vannak elhelyezve. Ezeket az ünnepély-rendező bizottság elnöke vette át, és pedig egyiket a város levéltára, másikat a diszkülött gróf nemes özvegye számára.

Az elhunyt özvegyét a gyászünnepélyt rendező bizottság *Kirdyi* Pál vezetése alatt kereste fel az István főherczeg szállodában, hogy a családot a gyászszertartá ira meghivja, egyuttal kéthenitse neki a boldogult koporsójának kulcsát. A grófné özvegy körében, mély gyászban fogadta a küldöttséget, s fájdalomtól meghatva és kitörő könyektől elfojtva, csak ez egy szót tudá rohegni „köszönöm" — midőn a kulcsot átvévé, a küldöttségi elnök kezét megszorítá.

* * *

Junius 8-án reggeli 9 órától esti 9-ig a koporsó közszemlére volt kitéve. — A ferenczek temploma előtt már kora reggel roppant tömeg hullámozott várva váró a templom főajtajának megnyilását, mely d. e. 9 órakor következett be. A templom homlokzatáról, középen a Batthyány-család czimerével (zöld mezőn egy barlang, melyben egy oroszlán szájában kivont karddal ágaskodik, a barlang felett pelikán) dús ezüst szegélyzetü fekete bársony menyezet futott le, mely alatt egy szálas, feketébe (ezüst szinórzattal) öltöztött férfi, kezében hosszu ezüstgombos bottal, két negyezi hajdu, a két városi rendőr őrzé a bemenetet.

A templom bejáinak két oldalán felfutó oszlopok, a mellékoltárok fülkéi, a karzatok párkányzata, a padok, a jobb oldalon elhelyezett szószék mind gyászlepellel voltak borítva, a melyeken felvállva Magyarország, Pestvárosa és a Batthyány-család czimerei valának láthatók; a főoltár képe előtt a hosszu fekete bársony függöny fatla, melyen óriási fehér kereszt diszlett. A barna színü dúsan aranyozott s hat arany lábon nyugvó ravkoporsót, mely közvetlenül a padok előtt felállított gyászravatalon nyugvék, díszruhás ifjak őrizték. Az egyszerü, de izletes koporsón arany babér-koszoru feküdt s e fölött egy könyv „*Törvénykönyve*" felirással. — A gyászravatalnak a főoltárra néző része élő, hosszu nemzeti szalaggal összekötött babérkoszorával, másik három oldala pedig a Batthyány-család czimerével volt ékesitve. A ravatalt ezenkivül 28 kisebb ezüst gyertyatartó, négy nagy halálláng és távolabb ismét négy 15 karu gyertyatartó környezé. A koporsó előtt a gyászoló őrvegy számára fekete bársonynyal bevont imazámoly állt két gyertya kört a feszületről; ettől jobbra és balra két kerek, szintén bársonynyal bevont állvány volt elhelyezve, melyek egyikén a grófi korona, másikan babérkoszoru nyugvék. A főoltár előtt a szentély közepén Batthyány Lajosnak karrarai márványból faragott remek mellszobra áll (Alexy műve), melynek talapzatát a küzüség kegyelete virágokkal ékesitette fel.

A gyászünnepélyhez méltó rend fenntartásáról a kapitányság igen czélszerüleg gondoskodott; úgy hogy az ünnepély komolyságát a templom főajtója előtt elkerülhetlen tolongason kivül mi sem zavarta. A templomba egyszerre csak annyi embert bocsátottak be, mennyi benne kényelmesen elférhetett; s bejutottak azután a kolostor mellékajtaján távozták.

* * *

Junius 9-én, a temetésre határozott napon, a főváros már kora reggel a gyászünnepélyhez méltó arczot öltött. A városház terején, a m. kir. curián, a takarék-pénztár palotáján, az egyetemen, a nemzeti muzeumon és színházon, az országházon s a legtöbb magán épületen lengő gyászlobogók sürüen ömlékertették a járó-kelőket, hogy a főváros kegyeletes ünnepre virradt. A komor benyomást csak növelték a reggeli tájban mutatkozó fellegek, melyek szombat egészen elosztottak.

A ferenczek temploma, melyben néhai gróf *Batthyány Lajosnak* hamvai a közszemlére kitéttetnek, a napon még inkább ki volt téve annak ostromának, kiknek léptéit a kegyelet vezérlette fővárosunkba. Midőn reggel 8 órakor a templom főajtaját kitárták, a ferenczek tere már annyira elleptek, hogy az összezsufolt tömegen bajjal lehetett keresztül hatolni s a templom bejáratának őrizete is csak a legnagyobb erőfeszitéssel volt képes helyét megállani. A délelőtt valóságos buesujárásban haszonlitott. D. u. 1 órakor az eleve megállapitott programm szerint a templom ajtai bezáratnak s a szentegyház pár óranegyedre a családi kegyeletnek engedtetett át. A diszöltnek köztiszteletben álló őrvegye, hazaszeretének, jellemtisztaságának egyik fő örökösei oldalán *egy* negyed 2 órakor, haranggal zugása közben egy gyászkocsin, követve Pestváros polgármestere által a gyászkocsin, a templomhoz érkezett, a magános ravatal alá vezettetett, és ott hosszu időig emlékeinek és fájdalmának engedte át magát.

Azalatt a városházánál, a megyeházánál, a pesti népkörben és más helyeken sorakoztak a testületek, a személyenként résztvevők pedig a barátok terét lepték el, mig a közel fekvő házak ablakai, kapui, tetői, nézők egymást érő tömegeivel teltek meg.

A tömeg nemcsak a templom környezetét lepte el, hanem beayult egyfelől a hatvani, másfelől a kecskeméti utczába is, e két vonal végét ujabb tömegnor köttötte össze az országuton, s az ekép egyesült tömeg a kerepesi uton egészen a Rókus-kórházig nyujtotta ki szárnyait. A főbb vonalokon minden közlekedés, a kerepesi uton pedig a közti közlekedés meg volt szüntetve.

A boltok, műhelyek, árudák az egész városban lezárattak; az üzleti zokkal teljesebb szünetet tartott a nemzeti gyász-ünnepély az órái alatt, mint a rendes vasárnapokon s egyéb ünnepeken szokott.

A templom ajtaja pontban két órakor megnyittatott. És bár a templom előtti tér közepén emberi sorfallal körülvett ugy közbe is csak azok bocsáttattak be, kik a templomba mehetésre jegyekkel birtak, az ajtónál mégis roppant nagy volt a tolongás, a jegyek birtokosaik fölött, hogy oda egymástól be nem juthatnak.

S valóban, egynegyed háromkor már alig lehetett helyet kapni a templomban.

A jobb és balfelől ezen padozat a képviselők, hatóságok, küszégek, testületek küldöttsége foglalák el, mig oldalt és a közökben roppant szorongással foglalt tért a nembivatalos közönség.

A diszes bronzkoporsót, gazdag arany diszitményivel most is városi ifjabb tisztviselők állták körül, kivont kardokkal. Az ezüst állú gyertyatartókban égő gyertyák fényes erővel küzdött a nap sugarai ellenében, melyeknek világa alig tűrhetett át a boltozatról lefüggő fekete lepleken, — a négy szögleten négy nagy ezüst lángja tagadoroti, nagyobb-kisebb tömörséggel, a legkisebb lőnyo másnak engedő hullámzással. Körötte kivül Buda-Pest testvér főváros hatósága, képviselőtestülete a gyász-magyar ruhában.

Pontban 3 órakor megjelent hat gyászkocsin a *gyászoló özvegye és családja* a *sekrestyén át*, *fia*, *Elemér* karján elfoglalta helyét a padosztályok első szakban balfelől; utána leányai léptek: *Emma*, Batthyány Géza grófné, Batthyány *József* gr. karján, utána *Ilona*, Kegievich Béla *grófné*, Batthyány Géza gr. karján, közelében foglaltak helyet id. Zichy *József*, Zichy Pál, Zichy Jánosné és Batthyány Lásáló grófok, mint közeli rokonok.

Ezután megkezdődött a *gyászszertartás*, melyet *Szabó József* esztergomi kanonok és czimzetes püspök, *Ipolyi Arnold*, *Schwendtner*, *Roth*, *Klempa* infulásnok s a többi helybeli plébánosok, és szerkivül nagyszámu segédlat mellett végzett.

Ennek végeztével megszudült a karzaton zenekisérettel Mosonyi „Batthyány Lajos gr. emlékre", melyet Till Nándor *vezetése* alatt a szeneledvelők egyleto adott elő különösen a vége felé erővel és szabatossággal.

Ennek beedgeztével Pity *Czinjék*, a *ferenczrendiek* zárdafőnöke tartott beszédet, melyben hazafiasan emlékezett meg a körülményekről, melyek az elvérzett temetését mindeddig akadályozták e mültó szavakban adott kifejezést a nemzet kegyeletének, mely ezuttal adja meg a virtanu hamvainak az ünnepélyes végtisztességet.

A beszéd végével megszudült kivül a gyászinduló s e a templomba gyült nagy közönség, a hatóság és országgyülési képviselők, kik közt Deákot. b. Eötvöst, Horváth, Andrássy, Gorove és Salvey miniszterekot, Somssichot, a ház elnökét, Horváth Mihályt, Ghyczy Kálmánt stb. láttuk, megindultak kifelé. Mig egyik városi képviselő a czerkuszorut és pálmát tartó vánkost vette kezébe, az alatt leemelték a roppant nehéz koporsót a ravatalról s hosszas várakozás után, mely alatt a beanlavó tömeg kijuthatott, megindult a menet kifelé, léptenkint meg-megállva. A gyászkoporsót a városi hatóság képviselői vették körül, utána a gyászoló család lépdelt azon sorban és renddel, mint bejöttek.

A templom kapujában a koporsót a hatfogatu gyászkocsira emelték, a fátyolszalagok végeit Buda és Pest hatósági képviselői fogták.

A templomhoz közel eső utczákon már délután egy órakor igen nagy élénkség uralgott. A házakra, melyek előtt a menet elvonulandó volt, fekete lobogók tüzettek ki, a boltok bezárattak. Sok helyen többé-kevésbbé primitiv állványok készültek, hol a látni vágyó közönség elhelyezte magát. Két órakor az uri-utcza egy részén, továbbá a hatvani-uteán, az ország- és kerepesi-uton a tolongás oly nagy lőn, hogy csak a legnagyobb ügygyel-bajjal lehetett egy helyről a másikra menni. Az ablakok meg voltak tömve kiváncsi nézőkkel; több háznak tetejére is föllhatolt a látni vágyók serege. Az alább előszorolt menet a ferenczlek teréről, az egyetem-, kecskeméti-utcza, az ország- és kerepesi-ut egész hosszában a „Pannonia" vendéglőig volt felállítva, a csak négy órakor indult meg.

A menetet egy városi őrmester és négy városi huszár teljes díszben nyitotta meg.

Utánuk a czéhek tagjai, gyászfátyollal bevont zászlóikkal, négyesével, a következő sorrendben jöttek.

Asztalosok 200-an zászlóval; bábsütők 30 an zászlóval; aranyművesek 50, bognár, kovácsok 130, zászlóval; bérkocsisok 20, zászlóval; aranyozók 10, ezukrászok 30, cserepesek, czipészek 300, zászlóval; csizmadiák 130, zászlóval; fényművészek 60, zászlóval; gombkötők 50, zászlóval; hentesek, 80 s.; kádárok 40 s.; kösörüsök 7; kárpitosok 20; kalaposok 50 s.; kávések 20 s.; orv. műszerkészitők 10; sebészek 20; kertészek 60 s.; kosárkötők 60 s.; kutcsinálók 15; kötélgyártók 60 s.; hangszerkészitők 10; lakatosok 200 s.; mészárosok 20 s.; órások 50; szabók 400 s.; szücsök 30 s.; kczatyüsök 15; selyemszövők 10 s.; rézművesek 30; szijgyártók 30 s.; halászok 20; szobafestők 60 s.; vaszöntők 200 zászlóval.

Ezek után szintén négyesében feketével bevont zászlókkal jöttek a budapesti jótékony- és temetkezési egyletek, még pedig a következő rendben:

Dunagőzhajóz. társ. személyz.	100	tag,	zászlóval.
Erzsébet-egylet	200	„	„
Ferencz-egylet	150	„	„
Fortuna-egylet	150	„	„
Gabriel-egylet	300	„	„
Hajóstestvér-egylet . . .	40	„	„
Haladás-egylet	50	„	„
István-egylet	300	„	„
Józsefváros-egylet . . .	250	„	„
Józsefvárosi szőlős-egylet .	160	„	„
Lipótvárosi-egylet . . .	150	„	„
Mátyás-egylet	150	„	„
Mária Valéria-egylet . .	150	„	„
Orangyal-egylet	300	„	„
Budapesti ácsipar-egylet .	50	„	„
Salvator-egylet	150	„	„
Terézia-egylet	150	„	„
Terézvárosi szőlős-egylet .	350	„	„
Unio-egylet	250	„	„
Zion-egylet	300	„	„
Pest-budai szabó-egylet . .	400	„	„

Az egyletek tagjai nagyobbára mind teljes díszben jelentek meg. Az „Orangyal"-egylet előtt egy feketébe öltözött leány fekete párnán hasonszinü babérkoszorut vitt. A „Mátyás"-egylet előtt egy diszmagyar-ruhás ifju hasonlóan fekete párnán zöld babérkoszorut vitt. A Dunagőzhajótársaság személyzetében tizennégy hajós kapitány is jelen volt.

Ezután a kereskedő-testületek a pesti polgárok következtek, még pedig:

A pesti kiskalmár-testület	300	tag,	zászlóval.
A keresk. ifjuság	300	„	„
A m. k. államvasutt. munkásai			„
A m. k. egyetem polgárai .	200	„	„
A budai népkör } Pesti népkör } Tüzoltók	400	„	„

A tüzoltók testületileg vettek részt a menetben. Jelenvoltak mind a torna-, mind a városi, mind a budapesti malomtüzoltók, mindnyájan teljes disregyenruhákban.

Ezután a pesti polgárokból álló lovasbandérium következett. Taronc ur vezérlete alatt, tizenhat tagból állt. A banderialisták fekete bársony attilát, fekete nadrágot s hasonszinü tollas kalapot viseltek. Nyergük és takarójuk fekete posztóval bevonva, s ezüsttel körülszegélyezve volt. A banderium három fekete fátyollal bevont zászlót vitt. Az egyik az ország, a másik Pest város, a harmadik a Batthyány-család czimerét mutatá.

Utánuk Gödöllő mezőváros hét tagból álló lovas küldöttsége fekete zászlóval jött. A küldöttség tagjai sötétkék posztó dolmányt és nadrágot viseltek.

Ezután a budapesti honvéd-egylet tagjai teljes számban jöttek. A zászló előtt Riegler őrnagy honvédarczában, dalias alakja ment fekete diszruhában. A gyászba vont nemzeti lobogót egy 1848-ki honvédőrmester vitte. A honvédek igen nagy számmal jelentek meg. Előkön Jenovics Imre, a honvédek központi bizottmányának elnöke ment.

Ezután a törvényhatóságok és városok igen nagy számu s többnyire teljes díszbe öltözött küldöttségei következtek. Veszprémmegye küldöttsége a megye zászlaját is magával hozta.

Majd a magyar tudományos akadémia, a Kisfaludy-társaság, a m. k. tudomány-egyetem, a központi hatóságok küldöttei, a képviselőház s a főrendház tagjai, majd mind teljes díszben jöttek. Itt mentek Andrássy Gyula gr. miniszterelnök, Előtvös, Horváth B., Gorove, Kerkapoly, Szlávy miniszterek; Deák Ferencz egyszerü fekete magyar diszöltözetben; a képviselőház igen számos tagja, minden pártból, Somssich Pál elnök, Gajzágó alelnök, gróf Mikó Imre, Ghyczy Kálmán, Nyáry Pál, Kovách László stb.; igen sokan a főrendházból; Eszterházy, Csáky, Károlyi grófok stb. Tanárky, Fest, Tóth Vilmos, Zoyk államtitkárok, Horváth Mihály, Hollán Ernő, Pulszky Ferencz, Jókai, Gyulai, Ballagi, Kautz, Greguss Ágost, Szász Károly, Pompéry, Zsivora, Bömer Fl. akadémikusok, Konek egyetemi rektor, Pauler, Cherny, Toldy, Karvassy, Horváth Cyrill, Jedlik stb. egyetemi tanárok és felsámlálhatlan sok előkelő férfiu s a közélet minden ágaiban szereplő nevezetességek.

Ezután az egyházi személyek.

A főváros hatósága, a főpolgármester vezetése alatt.

Pestvároa minden dalárdája, zászlókkal.

Számos fáklyás következett.

Beliczay ur diszes piros bársony párnán szőtt babérkoszorut vitt.

Erre a nagyszámu papság, végre a halottas kocsi jött. A halottas kocsit hat fekete, ezüsttel diszitett ló vonta. A lovak mellett több szolga ment. A kocsit a városi hatóság tagjai környezék s tarták a gyászszalagot. Ezenkivül körötte még 24 pesti polgár diszruhában kivont karddal. Távolabb tőle, az egész papságot s a hátrább jövő kocsikat is körülvévo, 100 pesti polgár vitt égő fáklyákat.

A halottas-kocsi után hat feketével bevont, egészen egyenlő kétlovas diszkocsi jött. Az elsőben a nagy halott özvegye és két leánya, a többiben a pesti nőegylet választmányi tagjai. A kocsik után még igen nagy számmal a budapesti munkások — piros zászlójuk fekete fátyolba takarva — jöttek. A menetet két sorban városi huszárok zárták be.

A menetet ezeknél három zenekar kisérte.

Az ó-budai hajógyár zenekara 21 tagból.

A pesti népkör zenekara 26 tagból.

A polgári kör zenekara 40 tagból állt.

Igy vonult a menet a legnagyobb rendben, minden zavar és feltakadás nélkül az egyetem- és kecskeméti-utczán, az ország- és kerepesi-uton át, melyek mindnyájan tömve voltak nézőkkel, a temetőig. A menet megnézése egy helyről egy órát és tiz percet vett igénybe. A menetben szótszórva a pesti tanintézetek ifjusága, zászlóival is részt vett.

A látvány, melyet a menet nyujtott, nagyszerü a fenségesnek nevezhető. A rendet mindenütt maga a közönség tartá fenn, s az egész roppant utvonalon nem volt tapasztalható a legkisebb feltakadás sem.

A megjelentek nagyobb része mind fekete gyászöltönyt viselt. A menetben sok nő volt látható a hajról lefüggő hosszu, fekete fátyollal.

A mezre a menet vonult, az utczasarkokat, ablakokat, erkélyeket s a háztetőket roppant közönség borité el. Az összes megjelentek száma tulhaladhatá a százezret. S az óriási közönség komoly méltósággal nézte a menet beláthatatlan hosszu átkigyódzását; közben szóltak a gyászindulók.

Az idő a temetésnek kedvezett a pillanatokra hüvösb szellő tette türhetőbbé a tikkasztó hőséget.

*

A kerepesi-ut melletti sirkert délkeleti részében egy négyes fasor szélén középmagasságu domb emelkedik, mely körül a sirhalmok szabályos négyszöget képesnek. Tetejéről szabad kilátás nyilik a sirkert fölött, melynek minden részeit dominálja. Ezen legszebb pont szemeltetett ki Batthyány Lajos nyughelyéül, mintegy jelképi kifejezésére azon a hon történelméből magasan kiemelkedő alaknak, melynek hamvait magába foglalandja. A magasalat kőrepén egyszerü márványüreg, mintegy 7 láb hosszu, 4 láb széles és 6 láb mély nyilik keletről nyugat felé; a tábla, mely le fogja zárni, középpontja felé emelkedő, négy élre metszett márványlap.

Semmi diszités, semmi felirat rajta. Egyszerü pompaédküli, meghaló az egész, s e pontra fog állittatni a mauzoleum.

A temetőt már a déli órák óta ezer meg ezernyi nép lepte el és zajos élénkséget terjesztett mindenfelé, a nélkül azonban, hogy ártette volna a hely komoly méltóságát.

Öt órakor megszólaltak a sirkerti kápolna harangjai, s a menet a temetési zene mélabús dallamai között közelgett.

Most már sürüen követték egymást a képv.-ház tagjai, a hatóságok és intézetek képviselői, kik a domb felsőrészét csakhamar ellepték; végre a dalárdák előlépése mellett a gyászkocsi, és igy hosszu sorban a kiséret, ugyanazon rendben, melyben kiindult volt.

A mellékfasor bejárásánál megállapodott a menet; a papság a koporsót a sirhoz kisérte. Batthyány özvegye kiemeltetvén kocsijából, fiára támaszkodva lassan felhaladt az előtte tiszteletteljesen meghajló sorok között a dombra.

A meghivottak mind egybegyülve levén, a papság elvégezte az egyházi szertartást, mire Barna Zsigmond, városi főjegyző a következő mély csendju közt a következőleg szólt:

Tisztelt szomoru gyülekezet!

Istenben dicsőült gróf Batthyány Lajos Magyarország első miniszterelnökének drága hamvait rejti magában im e koporsó!

A végzet — kioltá a honszerelemtől lángoló legnemesebb szivet!

Az Alkotóhoz, — kitől jött, — elszállt a magasztos küzdelmekben megdicsőült lélek!

Azon mélységes kegyelettel, melylyel a nemzet viseltetik a nagy vértanu emléke iránt, veszszük át visszamaradt drága hamvait Pest városa közönsége nevében a megmérhetlen bánatu özvegytől, s nemes grófi családjától; és adjuk közös anyánknak a földnek, mely azokat a szabadság, testvériség és egyenlőség szent eszméinek megtestesitésére nemzetünknek rövid, igen rövid időre kölcsönzé!

Dicső halottl Fájdalomtól elszorult kebellel válunk meg im töled! Fény nevedre! Áldás emlékedre! Isten veled! !

A szónoklat után lebocsáták a koporsót sirjába, 6 óra 10 p.-kor, mialatt a dalárdák hatalmas karából Egressy Béni érzékeny „Bucsuzója" szendült fel. A lefektetett koporsóra az első koszorut a boldogultnak özvegye tette, utána még a főváros hölgy-egyletoinek képviselői, és a főváros leányai nevében két szép hajadon hullattak számos babér koszorut a koporsóra, a melyet a nemzetnek érdemdesek után sem szünő fájdalma kisért le egyszerü sirjába. Ezután a tömeg ép oly komoly és méltóságteljes csendben és nyugalomban oszlott szét; csak a még nyilt sir körül keletkezett némi tolongás, mert mindenki látni akarta legalább sirjába fektetve a nagy halott koporsóját, a melynek tiszteletére őt ide zarándokoltaták. Végre lassankint ez is meggyérült a tömeg: a sirra ráborult nehéz márványajtaja; elhangzott az utolsó ör lépése is: és a nemzet halottjának hamvai uj lakjukban ismét nyugodtan alusznak örök álmukat, melyből felébresztő őket a nemzeti kegyelet.

Gyászbeszéd

néhai gróf

BATTHYÁNY LAJOS

első magyar ministerelnök

ünnepélyes eltemetésére

1870. junius 9-kén

mondotta

PIRY CZIRJÉK,

sz. Ferencz rendi zárdafönök.

PEST, 1870.

Nyomatott Vodianer F.-nél.

„Fiam! a halotton könyezz — takarítsd el testét szokás szerint, és ne hanyagold el az ő temetését.“ Jézus Sirák fia 38. f. 16. v.

Gyász közönség!

A kegyelet, melylyel halottaink iránt tartozunk, parancsolja, hogy a hamvadó ember felett, komolyan elmélkedjünk, s fájdalmainknak szavakat s fohászt adjunk; nem mintha azok által az enyészet fátyolát, mely az elhunytra borult, eltávolithatnók, vagy a föld hantjait, melyek őt takarandják, megkönnyebbithetnők, hanem, hogy a megboldogult emlékezetének érdemileg áldozzunk, s önkeblünk meghatottsága szent imába olvadjon át, mely felszálljon az élet és halál egyedüli urához, az Istenhez. Mert mikor a halál széttöri az élőkhez kötő kapcsot, semmi egyéb erősebben nem füzhet a sirban nyugvókhoz, mint a kegyeletes emlékezet, s a sziv legszentebb virága, a buzgó ima.

S ezekkel kiván ma nagy halottjának, boldogult gr. Batthyány Lajos, első magyar miniszterelnöknek áldozni e nemes város s vele a nemzet, midőn annak hamvadó tetemeit ezen egyház sirüregéből, hol 20 éven tul elrejtve nyugodtak, felvétetvén, teljesiteni akarja az irás amazintelmét: „Fiam! a halotton könyezz, takaritsd el testét szokás szerint, és ne hanyagold el az ő temetését.“ Igen, most kivánja közös részvéttel véghezvinni azt, mit 20 év előtt az akkori hata-

1*

lom tenni nem engedett. Akkor a megszentelt szokást érvényesiteni ama zordon idők tiltották, de most az önkénytelen mulasztást fényesen helyrehozni szent feladatának tüzte ki a hazafiui kegyelet; mert a megboldogultban a már — Isten jóvoltából — kiderült szabadság és alkotmányosság nemzeti vértanuját ismeri és tiszteli. — Akkor a halálos küzdelemben álló nemzet Világosnál fegyverétől s Komáromnál legnagyobb erődjétől megfosztva, önmagának is szétszóródnia, s legjobbjainak szerte bujdokolniok vagy legalább hallgatniok kellvén, hős halottjainak nem adhatá meg a megillető végtisztességét. — Ez okból maradt el gróf Batthyány Lajosnak is szokás szerinti eltakarittatása.

De, nem festem ama rémes korszakot, nem szaggatom fel a már begyógyult sebeket, melyeket mi korosabbak, midőn hajunk szálai, még feketék valának, láttunk, átéreztünk sőt átszenvedtünk, — mondom — nem szólok azokról, mert a nemzet sorsát intéző Isten megszünteté a vihart, letörlé könyeinket, s a drága vérrel áztatott földre békét s kiegyezést hozott, melyért áldassék szent neve! Csak a kiszenvedett gr. Batthyány Lajos első eltakarítására vonatkozó tényeket emlitem meg röviden.

Tudva van, miszerint ő a cs. osztrák seregek akkori főparancsnokságánál békekövetségben járván, általa letartóztatott, s Komárom átadása után a hadi törvényszék által halálra itéltetett, mely itélet 1849. okt. 6-án az ujépület falain kivül golyó által rajta végre is hajtatott. A nemes életet kioltó golyó nyomát nem rég láttuk a magas homlok szétomlott csontjain, s neki, mint egy második Palinurnak, jeltelenül kellendett eltemettetnie, ha nem akad egy ujkori Tóbiás, ki az éjnek setétében, a legmélyebb titok fátyola alatt, éjféltájban e templom sirboltjába befogadja, s a fájdalmas sz. Szüz oltára alatt a sirüregbe elrejtse. — S e kegyes Tóbiás Dank Agáp vala,

akkor e zárdának bátor lelkü főnöke, ki kötelezve érezte magát a nemzet fájdalmában résztvenni, s a gr. Batthyány családnak a gyászban is enyhitő szolgálatot megtenni, habár halál várt volna is reá, mert e nemes család szerzetünknek jótévője, s a németujvári zárdánknak 1641-ben alapitója, s azóta fentartója.

Csak igen kevesen tudták e szomoru eseményt, de ők megtarták a titok szentségét, s megőrzék a nemzet drága halottját mind e napig. — Most eljött az idő, hogy a titok lelepleztessék, s a még fennmarndt hullarészek ereklyeként, a kegyeletes nemzetnek átadassanak, melyektől a zárda fájdalommal vál meg.

Ha ki ama sirboltot meglátogatandja, mondani fogjuk neki: Ime a hely, hova 20 év előtt tették az elvérzett gr. Batthyány Lajost; ő nincs már ott, a setétségből kivétetett, s a haza előtt dicső lett az ő sirja, mely még a késő nemzedéket is emlékeztetni fogja a király, a haza, s az alkotmány szeretetére. — Mert bizonyos, miszerint ő hive volt a fejedelemnek, lángolva szerette hazáját, melynek alkotmányáért kész volt elleneitől a halált elfogadni és meghalt. De az ő kialvó élete, s kiontott nemes vére nem boszuért kiáltott az egekbe, hanem a béke s szabad alkotmány áldásaiért.

Ő áldozat vala, s ez áldozat meghozá, s hiszem, még teljesebben meghozandja a békés kifejlés gyümölcseit, csak az egyenetlenség pártos szelleme, vagy a minden közjót lerombolni kész önérdek ármánya meg ne gyilkolja a tevékenységnek indult nemzeti életet. — Mert ki nem tudja, miszerint egy nagy s vészes áramlat hullámain uszik nemzeti életünk hajója, melyen, ha ki visszavonás által hézagot ejt, az áramlatnak nyit rést, az elboritásra. — Ettől félek, ettől remegek, s félnek a hazafiak milliói.

És kérdem: ki fogna akkor megmenteni bennünket? oh senki, senki, ha csak az Isten hatalmas keze nem!

— Mert meg kell győződnünk arról, miszerint a kimuló nemzetet életre segiteni nem tartja érdemesnek senki; legfölebb szinlett barátaink, mint annyi példa tanusitja, üres biztatással kisérendnének iszonyu sirunkhoz.

Ily gondolatokba merült lelkem a megdicsőültnek hamvainál, már akkor, midőn 16 év előtt először vezettetém le boldogult elődöm által a sirboltba, hogy megmutassa a rejtett ereklye-kincset. — S e gondolatok még élénkebbekké lettek, midőn folyó évi márczius 29-én a sirboltból a tetem felvétetett; most pedig, mintha ama diszes, de mégis gyászos koporsóból, melybe a hazafiság helyezte őt, ily szavakat hallanék: Nemzetem, testvéreim! legyetek egyek; egyek a haza, a koronázott király s a törvény szeretetében, egyek a haladás müvelésében, egyek a magán- s közjó magasra vitele munkájában! E szózat nem hangzik ugyan felénk a koporsóból, de kell, hogy ezt az ő nagy lelkével s szellemével megegyező igazságnak tartsuk s az életben érvényesitsük.

Lelket és szellemet emliték. — Midőn ma a megboldogult tetemeinek megteszszük a végtisztességet, akkor egyszersmind az ő szellemének áldozunk, s halhatatlan lelkeért buzgó imákat bocsátunk a Mindenhatóhoz. — S ez teszi kiválóbb és szentebb részét a gyásztisztességnek. — Mert testileg ugyan meghalt, de lelkén a halálnak hatalma nincsen: „A lélek eszméje — ugy mond egy keresztény bölcs — a halhatatlanság eszméjét is maga után hozza“ (Nicolas I. k. 108 lap) Az ur Jézus pedig még világosabban tanitja, mondván: „Ne féljetek azoktól, kik a testet megölik, de a lelket meg nem ölhetik.“ Máté 10, 18. Igen. hitünk s lelkiismeretünk mondja, hogy él a lélek a siron tul is; él az általunk bepillanthatlan hazában s állapotban. És azért, imáink és fohászaink nem a testre, mely porból lett és porrá leszen, hanem a mindig élő, halhatatlan lélekre irányoztat-

nak. — S csak is e hitben nyugszik meg halottaink felett kesergő lelkünk, csakis ebben van szent és teljes érvényü reményünk, vigasztalásunk. S ez alapnál fogva, csak a dicséretes élet az, mely, kialvása után is, emlékezetet érdemel, és csak a lélek lehet az imába füzött megemlékezés méltó tárgya.

Engedd meg, te gyászoló özvegye az elvérzettnek, hogy ebben te reád hivatkozhassak. — Enyhülést nem ismerő fájdalmaidtól vezettetve évenkint titkon meglátogattad a szomoru sirboltot, s tanuk nélkül könnyeiddel áztatád ama földet, hol szereteted tárgya hamvadott. Nemde hited s meggyőződésed szerint, azért tevéd azt, hogy buzgón imádkozva az ő halhatatlan lelkeért, kebled fohászaival közben járó légy érette Istennél? Számtalan kesergőkkel te is bizonyságot tehetsz, miszerint a nagy fájdalom mindenkit, a ki mélyen érezni tud, meggyőz arról, hogy van élet a siron tul; s e fájdalomban gondolataink minden szálai, érzéseink minden mozzanatai a külvilágot, s annak minden pompáit üresnek s hiunak találván, mintegy átszellemülten csak az elköltözöttnek lelkével foglalkoznak, s ez elmélyedésben világosabban, mint valaha, hiszszük s bizonyosnak tartjuk a lélek fenmaradását, halhatatlanságát. S ez a te munkád fellebbenthetlen titka, nagy Isten, ki magad vagy az élet, s a te hasonlatodra teremtett léleknek is örök életet csak te adsz! És ugy van, mert Jézus szavai szerint: „A mi a testtől születik, test az, — — tehát halandó — — és a mi a lélektől születik, lélek az.“ (János 3, 6.); tehát az emberi lélek, az istenségnek e szikrája meg nem hal, el nem enyészik. A földről elköltözött, de élő lélekkel helyezzük tehát magunkat legközelebbre akkor, midőn róla gondolkodunk, s üdveért szent imába merülünk. Minélfogva hiszem, hogy jelen nagy halottunk érdemei elismerése és méltó dicsőitése mellett ama szentebb czélból is teszi a nemes város e második, s

ezennel országos temetést oly fényes-sé, hogy egyesülten a nemzet imája szálljon fel érette a Mindenhatóhoz, s hogy ki egykor a hon javára a legfelsöbb fokon müködött, s drága életét és vérét, alig 40 éves korában, a közérdekért feláldozta, annak jutalmául, örök boldogságot, mit a föld nem adhat, buzgó imával kérjen az Istentől.

De int az idő, s a körülmények parancsolják, hogy végezzem beszédemet.

A résztvevők ezrei, s a nemzet állják ugyan körül a nagy halottat, s kisérendik nyugalma uj helyére; de legközelebbről Téged érdekel az, 20 év óta gyászoló mltgos grófi özvegy, és nemes Batthyány család: mert az ő kivégeztetésén a te szivedet járta át a gyilkos golyó, s benne a te nemes törzsed dölt a sirba. — De a gyász és fájdalom közepette is szakits vigasztalást a nemzet részvéte fájáról, s nyugodjál meg annak enyhitő tudatában, hogy a nemes áldozat örök fényt deritend legkésöbb unokáidra is, s mig e nemzet él, a Batthyány név áldásos emlékezetben lesz nála. Mire nézve ismétlem azt, mit nehány hét előtt a sirboltban, a már felvett s uj koporsóba helyzett hamvaknál mondottam: a Mindenható, ki az élet és halál egyedüli ura, adjon a megboldogultnak örök üdvet, a nemes Batthyány családnak pedig hosszas virágzó életet!

És most, itt az óra, hogy az irás szavai szerint, takaritsuk el testét szokás szerint, és ne hanyagoljuk el az ő temetését.

Date magnis cineribus flores!

Hintsetek virágot a nagy hamvakra!

Amen.

Másnap, junius 10-én a belvárosi plebánia egyházban nagy gyászrequiemet tartottak, melyre a család, a szabadságért szintén sokat küzdött és szenvedett derék hazafi, Almási Pál kiséretében jelent meg, s a nagy halottnak méltó utóda, követője, békepolitikájának a jelen kedvezőbb, de még is nehéz körülmények közt bölcs tapintata, diplomatiai előre látása, mérséklete, s önfeláldozó, kitartó hazafiui jelleme által diadalra-emelője, a mostani, második magyar ministerelnök, gróf Andrássy Gyula is kellem-és szellemdus nejével együtt gyászba borulva volt itt jelen, kinek legszebb feladatul jutott, e viharos idők nagyszerü mozgalmai, vészes hullámzásai közt szabad alkotmányunk hajóját a vésztől, a töréstől megmenteni, s biztos révpartra vezetni.

Befejezésül kedves kötelességünknek tartjuk ez emlékiratban is közzétenni a dicsőült özvegyének lapjainkban közlött hálanyilatkozatát:

„Szivem mélyéből megindittatva azon páratlan s nagyszerü részvét által, mely Istenben boldogult férjem, néhai gróf Battyhány Lajos hült tetemeinek nemes Pestvárosa által rendezett ünnepélyes eltakaríttatása alkalmával a nemzet minden osztálya részéről nyilvánult: ezennel kedves kötelességemnek tartom legforróbb hálámat fejezni ki mindazon mélyen tisztelt törvényhatóságoknak, egyleteknek és testületeknek, melyek kiküldött képviselőik által a gyászünnepély nagyszerüségét emelni törekedtek, — de egyszersmind bensőleg megrendülve kedélyemben a gyászos mult keserü emlékeinek föleleventése által, legmélyebb sajnálattal kénytelen valék lemondani azon szerencséről, hogy jelenlegi megindult kedélyhangulatomban a kiküldött tisztelt választmányokat egyenkint személyesen fogadhattam volna. — Meg lehetnek győződve a tisztelt küldöttségek tagjai, valamint a haza minden polgárai, miként mélyen és örökre szivemben vésve maradand s gyermekeim által szent kegyelettel fog ápoltatni emléke a folyó évi junius hó legközelebb mult három napjának, melyek folyamában Istenben elhunyt felejthetlen férjem hamvainak Pestvárosa nemes kezdeményezése s áldozatkészsége, ugy a nemzet nagyszerü részvéte által igazság szolgáltatott.“ Gróf Batthyány Lajos özvegye.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

EMLÉKHELYEK

Kazinczy Ferenc útján Erdélyben

A bihari születésű Kazinczy Ferenc a honi föld számos pontján otthon érezte magát: a szülői ház körül Regmecen, a pataki kollégiumban, a késmárki szászok és a kassai dámák között, a pesti barátok körében, a bécsi képtárakban, Pécelen Szemerénél, Pannonhalmán Guzmicsnál, az újhelyi levelestár boltívei alatt – meg a széphalmi otthon írói műhelyében, könyvei társaságában. Szívesen utazott, amikor megengedhette magának, de sorsa úgy alakult, hogy nem léphetett ki a Habsburg-birodalom határai közül; Bécstől nyugatra csak rablánccon jutott. Útjairól rendre beszámolt barátainak, olykor a tágabb olvasóközönségnek is, hogy megossza élményeit másokkal. A legnagyobb hatást erdélyi útja tette rá az ott talált emberek, tájak, értékek miatt. Külön hazának számított az akkori magyarok szemében a Királyhágón túl húzódó világ, s Kazinczy joggal érezte úgy: „*Magyarország nem ismeri Erdélyt. Megszokván nyugot felé venni útunkat, valamikor honunkból kimozdulunk, feledjük, hogy kelet felé egy rokon nép lakik, melyet nem illik nem ismernünk.*" Történeti személyek, történelmi tettek, alkotások jelentettek elsősorban vonzerőt számára, vágyott arra, hogy személyes tapasztalatokat szerezhessen. Hűséges levelezőtársai segítségével éveken át tervezgette a maga útját, amelyre aztán végre 1816 júniusa és szeptembere között sor kerülhetett; ellátogatott a vágyott és tisztelt *erdőn túli* országba, hogy élményeiről az *Erdélyi levelek* lapjain színesen beszámoljon.

Kristóf György kolozsvári professzor Kazinczy útleírásának 1944-es kiadásához írt előszavában igen határozottan és merészen fogalmazza meg Erdély hatását Kazinczyra, mondván: „Kazinczyt íróvá az erdélyi szellem biztató kisugárzása avatta fel"; „Kazinczy erdélyi, az enyedi Bethlen kollégiumból kinőtt példán és mintából vette észre és tűzte ki maga elé azt a határozott célt és feladatot, melynek művelése és munkálása által nyelvünk, irodalmunk, ízlésünk, egész nemzeti mivoltunk megújítójává magasztosult". Erdély azóta is sokakat vonz és lelkesít, bár még mindig érvényes Kazinczy figyelmeztető szava, mert nem ismerjük eléggé. A Kazinczy Ferenc Társaság hétfőnyi önkéntes csapata ezért is vállalkozott arra 2007 májusában, hogy végigjárja Kazinczy útját, s személyes benyomásokat gyűjtve térképezze fel a maga számára szellemi értelemben is a tájat, miközben keresi a régi nyomokat.

Zsibón 1805-ben az idősebb Wesselényi Miklós vendége volt Kazinczy, s azt követően szinte folyamatosan készült arra, hogy oda, továbbá Cserey Miklós, a Sárospatakról ismert Sípos Pál, az irodalomszervező Döbrentei Gábor, Gyulayné Kácsándi Zsuzsanna és mások látására Erdély felé útnak indulhasson. Végre 1816. június 11-én indult el Széphalomról legnagyobb gyermekével, az akkor kilencéves Eugeniával, a nevelőnővel, inasával és kocsisával a három hónapos útra, s szeptember 10-én érkezett vissza otthonába. Négy ló vontatta kocsija elég gyakran elakadt a meredek vagy vízzel elöntött, sáros utakon, élményeiről mégis lelkes beszámoló készült, s alig tért haza máris arra vágyott, hogy feleségével újra bejárja a számára oly kedves helyeket. Újabb lehetőség azonban már nem adódott, anyagi körülményei nem engedtek több hasonló utazást.

Példája azonban, lám, hat ma is. Aki beszámolóit elolvassa, vágyik arra, hogy hasonló értékeket lásson, kíváncsi lesz, mit fedezhetünk fel 191 esztendő múltán abból, amit Kazinczy megcsodált. Ha arra gondolunk, hogy mit adhatott *neki* ez az utazás, akkor belátjuk, azt *ma* csak részben tapasztalhatjuk meg, élhetjük át újra. Kazinczyt elsősorban az emberek érdekelték. Emberek, akik történelmünk jelesei voltak s tevékenységük színhelyén, szülő- vagy sírhelyükön tiszteleghetünk emlékük előtt. S emberek a kortársak közül, akik gondolkodásban, szeretetben közel álltak hozzá, de akiknek mi már csak nyomait kutathatjuk. Vonzotta a táj is, s bár az utak vonalvezetése módosult azóta, s gyökeresen átalakult a települések arculata és népessége, valami talán mégis maradandó a völgyek, dombok, hegyek között. S hívogatták az emberi kultúra kincsei: a könyvgyűjtemények, a képzőművészeti és építészeti alkotások, a kertépítés remekei. Arra gondoltunk, hogy itt-ott magunk is megilletődve állhatunk meg olyan látvány előtt, amelyre ő nagy megbecsüléssel tekintett. Nosztalgiaútra készültünk tehát? Ha ezen valami honvágyfélét, hazatérést értünk, akkor igen. De nem az elmúlt idők, a régi dolgok utáni vágyódás vezérelt

elsősorban, hanem annak igénye, hogy részesüljünk valami olyan hatásban, amit egy jeles elöd átélhetett, magáévá tehetett. Ha Kazinczy gazdagodott erdélyi útja által, legyünk hát gazdagabbak mi is! Várnak a ritkán vagy soha még nem látott tájak, a történelmi emlékek, s talán várnak olyan emberi találkozások is, amelyek segítenek a látottak, tapasztaltak megértésében, elmélyítésében.

Az útvonal adott volt. Ezúttal nem a turistalátványosságok füzére alakította a menetrendet – le kellett mondanunk például a Székelyföld bejárásáról –, Kazinczy nyomában haladtunk lépésről lépésre, amennyire a megváltozott közlekedési viszonyok engedték. Mikrobuszunkon 2000 kilométeres utat tettünk meg kilenc nap alatt, s Kazinczynak sógorához tett lugosi kitérője kivételével végigjártuk az általa látott helyeket. Illusztris útitársunk volt az író ükunokája, *dr. Kazinczy Ferenc* személyében, aki Svédországból jött el, hogy csatlakozzon hozzánk, s életében először Erdély földjére lépjen. Kis csapatunkat a gazdálkodás hálátlan feladatát is ellátva a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke, *Fehér József* vezette, s az elnökség tagjai közül velünk tartott a történész *dr. Csorba Csaba* és a könyvtáros *Kiss Endre József*, továbbá az Erdélyi levelek új kiadását gondozó Eötvös József Kiadó vezetője, *Héjjas Zoltán*, valamint ifjú tanár kollégánk, *Palicz István*, aki az autóvezetés terhét magára vállalta. Utunkat hónapokkal azelőtt megterveztük, arra olvasmányokkal, valamint fizikailag is, anyagiakkal is igyekeztünk felkészülni. Ajánlásaink figyelembevételével *Dukrét Géza* nagyváradi helytörténész barátunk dolgozta ki a részletes útitervet. Neki köszönhetjük, hogy mindenütt értő emberek fogadtak, szakszerű eligazításban volt részünk, olyan helyekre is betekinthettünk, melyek nem nyílnak meg egy átlagos turistacsoport előtt. Őt váratlan megbetegedése megakadályozta abban, hogy velünk tartson, helyette két érsemjéni tagtársunk, *Varga József* és *Keresztúri Lajos* kísért el minket egymást váltva a tolmácsi szerepkörben.

Indulás előtt elzarándokoltunk Széphalomra. Megnéztük a magyar nyelv múzeumának építkezését, az emlékcsarnokot, s megálltunk a Mester sírjánál, ezzel is kifejezve, hogy – hozzá hasonlóan – mi is innen kezdjük erdélyi látogatásunkat. Mint ahogy utunk első napjának délelőttjén tiszteleghettünk Kazinczy szülőfalujában szobra, emléktáblája előtt is, s ismételten megtapasztalhattuk az érsemjéniek testvéri ragaszkodását, hagyományaikhoz való hűségét. A minket körülölelő tájról Kazinczy szép szavakkal szól írásában, igyekeztünk ezeket menetközben felidézni.

Kis csapatunk áll az érsemjéni Kazinczy-szobor előtt. Balról jobbra:
Palicz István tanár, mikrobuszunk vezetője, *Kováts Dániel, Kiss Endre József* sárospataki lelkész-könyvtáros, *Balázsi József* Érsemjén polgármestere, *Pásztor Ilona* érsemjéni iskolaigazgató, *Héjjas Zoltán*, az Eötvös József Kiadó vezetője, *Kazinczy Ferenc* mérnök Svédországból, *Csorba Csaba* történész, *Varga József* érsemjéni nyugalmazott iskolaigazgató, *Keresztúri Lajos* az RMDSZ érsemjéni szervezetének titkára, *Fehér József*, a Kazinczy Társaság elnöke.

Micske és Margitta gyermekkori emlékeket ébresztett benne, nagyapjára és annak barátaira gondolt. Egy helyen azt írja, „*Magyarországot Erdélytől Széplak bihari s Ip krasznai helységek közt a Berettyó választja el*", úgy látszik ez élt az ő történeti tudatában. Ma Szilágysomlyó e vidék egyik központja, ahol a Báthori-vár maradványai és a templomok keltettek figyelmet. Érdeklődéssel közeledtünk Krasznához, amely Cserey Farkas miatt volt igen kedves az egykori utazónak. Református templomát mi is megcsodáltuk, tornyából széttekintve kerestük az egykor messze földön híres arborétum helyét, de az sajnos elpusztult időközben. Cserey háza sincs meg, kis kopjafa emlékeztet csupán reá a templom előtt. Pedig otthonában szobrok, domborművek, képek, a 4000 kötetes könyvtár remekei fogadták annak idején a vendéget. Délután megengedtünk magunknak egy kis kitérőt Zilahra, hogy ha Ady szülőfalujába nem juthattunk most el, legalább diákévei helyszínét lássuk, s megnézzük a hatalmas református templomot, Wesselényi monumentális szobrát. Itt is tapasztaltuk, hogy a szocialista iparosítás mennyire megváltoztatta az egykori városok hagyományos arculatát és hangulatát; nehéz volt Adyt odaképzelni a forgalmas utcákra, a panelházak közé.

Utunk második napján keltünk át a Meszesen, melynek tetejéről Kazinczy elragadtatással tekintett szét: „*Végre egészen eltikkadva a legfőbb ponton valék. Hah! Mily rezzenő pillanat! Előttem fekvék az egész Erdély. És bár eléggé érezhetőleg önthetném szóba, amit láttam. ... Megfordulék sarkamon, s valamerre tekinték, éjszaktól keletig s onnan tovább dél és nyugat felé, dombot láték és völgyet... Egyedül a Vlagyásza üté ki magát..., s oldalain foltonként fehérle még mostan is a hó. Szótlanul állék itt. Úgy tetszék, mintha valamely Isten egy magas kiálló pontról nézte volna sok ideig a habokban hánykódó tengert, s tündérbotjával egyet ütve éppen most parancsolta volna, hogy a tenger azon alakban változzék földdé...*" Örömét tükrözik az elragadtatott szavak. A mai utazó nem talál a fák közt olyan pontot, ahonnan ezt a látványt újraélhetné, de a tájban gyönyörködve közeledtünk Bánffyhunyad felé. Az Egregy és az Almás völgye azonban ígért valami látványosságot. Kazinczy megemlékezett róla, hogy Wass Sámuelné Bethlen Rozália nagy kastélyát és lovardáját megtekintette Almáson. Mi a hajdan pompás épületnek omladozó falait láthattuk csupán, bejárata fölött látszik még a kettős címer, de minden a múlandóságra emlékeztetett. Nem találtuk meg azt az emlékkövet, amelyet gróf Wass Sámuel tiszteletére emeltek, s amelyre Kazinczy küldött versezetet 1813-ban tanúságot téve arról, hogy „*a szeretet s a baráti hűség / Meggyőzi a halált, s túléli a koporsót*". Aznapi kitérőnket református templomaik miatt Bánffyhunyadra s Körösfőre tettük. Utóbbi helyen koszorút helyeztünk el Vasvári Pál kopjafájánál, hiszen – úgy tudják itt – innen indult végzetes utolsó útjára a gyalui hegyek közé.

Délután már Kolozsvár várt bennünket, a város, amely Kazinczynak is egyik fontos úti célja volt. Ő kedves szavakkal örökítette meg élményeit. Amint összefoglalta: „*Gyönyörűségeim Kolozsvárt úgy tolták, tűzték egymást, mint a mágiai lámpás festései, idő kell rá, míg azokat magamban elrendelhetem, tisztára hozhatom. Ez a hét nap valóban életem legszebb napjai közé tartozik, s vádlom sorsomat, hogy a jó földet hamarább nem láttam*". Nekünk csak pár óra adatott a széttekintésre, ő két tucatnyi barátot, ismerőst említ név szerint, akikkel itt találkozhatott, köztük volt Buczy Emil, Döbrentei Gábor, ifj. Gyulay Lajos, Teleki József. Mi fontosnak éreztük, hogy a házsongárdi temetőben megálljunk többek között a száz éve elhunyt Dsida Jenő, Kós Károly, Apáczai Csere János sírjánál, utóbbin elhelyeztük koszorúnkat. A Farkas utcai református templom, a református kollégium, a Szent György-szobor, a Babeş-Bolyai és a Sapientia Egyetem (utóbbi Bocskai szülőházában), Mátyás király első otthona és lovas szobra, a Szent Mihály templom megtekintésére jutott némi időnk, s este szállásunkon Dáné Tiborral beszélgettünk az erdélyi magyarság helyzetéről, az Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület törekvéseiről. (Utunk hetedik napjának estéjén kis időre újra visszatértünk még Kolozsvárra, a feleki tetőről bámultuk meg a nagyváros fényeit.)

Másnapi utunk első állomásáról Kazinczy azt jegyezte föl: „*Torda a maga sok templomaival s messzire sokat ígérő házaival kiesen fekszik egy szőlődomb lábánál.*" A városka központja szerencsére megőrizte kedves arculatát, elismerésre késztetett mind az ó-, mind az újtordai református templom, a most felújítás alatt álló történelmi „fejedelmek háza". Kazinczy Gyöngyösi Jánossal, a leoninusok buzgó költőjével találkozott itt, mi csak köben, emléktáblákon érzékeltük a magyar múltat. A sebes folyású Aranyos mentén az író cigánytáborral találkozott, aztán epret szedő román asszonyokat látott. Gerendkeresztúron, Maroskecén át jutott Marosludasra gr. Bánffy Györgyné házához, egy „tágas mezei lak"-hoz, megjegyezvén, hogy „De az ily fényű udvarház mellett igen szegény a falu!" Kazinczy a folyosón ebédelt, majd megnézte a portrékkal ékesített termeket. Ezek látványa késztette e szép mondat leírására: „*őseink hálás tisztelete religiosus érzés*". Minket most nem engedtek be a megkopott épületbe, a fényképezést is korlátozták, mert elmebetegek otthonául szolgál ma. Az elhanyagolt környezetben is sejtet valamit e kastély hajdani pompájából.

Kazinczy a Maros áradása miatt három napig Bogáton időzött Gyulay Lajos grófnál, akinek emberei bivallyal vontatták ki a sárból az elakadt szekerüket. Radnóton megnézte a Bethlen Gábor által épített s elhagyatott kastélyt, Ugrán Haller Gábor kertjét, istállóját, könyveit tekintette meg, s *„hanyatlék a nap – írja –, midőn Vásárhelyt egy hegynek nyugotra fekvő oldalán megpillantánk"*. Nagy élménye, akárcsak a mai utazónak, a Teleki-féle bibliotéka meglátogatása volt, ahol *„sárga rézből font drót ajtók zárják el a könyveket, hogy címjeik láttathassanak, de a kincs meglopás veszélyének kitéve ne legyen"*. Részletesen leírta mindazt, amit látott, *„a könyvek száma az nap, melyen én itt valék, harminchatezer-kilencvenhat kötetet teve"*, sajnálta, hogy csak félnapja volt a széttekintésre, igyekezett azonban figyelmét összpontosítani: *„Nem akartam senkit látni, míg a bibliotheca megtekintésével készen nem valék, nehogy elfogjanak, vagy velem jőjenek s örömimet megháborítsák"*.

Azután útra keltek megint. Közben Koronka ura, Tholdalagi Zsigmond gróf hívta meg az áradások által teremtett közlekedési akadályok eltüntetéséig kúriájába Kazinczyékat, s *„a hold teljes karimájában kele fel, s a számos társaság a tágas kertben oszlott csoportokra, a ház gyermekei s az enyém... táncnak eredének."* Sajnos mára mind a Kazinczy látogatása után klasszicista stílusban átépített kastély, mind annak gyönyörűnek mondott természetes parkja az enyészeté. Az eső áztatta, rossz utakkal megküzdve igyekezett Kazinczy tovább egyik legkedvesebb vendéglátójához, Gyulayné Kácsándi Zsuzsannához. Mi simább úton haladhattunk, mégsem találtunk nyomára a Kazinczy említette barátságos otthonnak, nem tudtuk megnyugtatóan azonosítani a több környékbeli Andrásfalva nevű település mai megnevezését. Így aztán csak Kazinczy leírása ,alapján lelki szemeinkkel látjuk a környezetet: *„Végre napszállat felé, a kedvetlen és fáradságos menés után, felérénk egy magas bércre, s meglátánk egy szűk völgyet, melyben Oláh-Andrásfalvának kertje s gróf Gyulai Ferencnek sok épületei helyt fogtak; maga a falu a hegynek éjszaki oldalát lepte el. A fekvés nyárban románi; de mely szomorú lehet télben! Túl a szűk nyíláson, de nagy távolságra a fogarasi magányos rengetegek vonultak el, anyjokhoz hasonlító gyermekei a nagy Tátrának."* Itt is, máshol is megfigyelhető, hogy Kazinczy az erdélyi tájat a maga felső-magyarországi helyeivel veti egybe; ismételten emlegeti a Bodrogot, a tokaji és újhelyi tetőket, s Vásárhely környékét Kassáéhoz hasonlítja.

A Küküllő völgyében Fehéregyházán át Segesvárra értek *„Ez a legelső szász hely, melyet láték"*, jegyzi meg; fölment a templomhoz. *„Oda egy egyenes és meredek százkilencvenhárom lépcsőjű, fedett, mocskos grádics viszen; a Szent Miklós temploma a hegy tetőjén Luthernek születése esztendejében (1483) készült"*. Mi is felgyalogoltunk számlálva a lépcsőfokokat, széttekintettünk a hatalmas templomban, amely a szászok elűzése, kihalása óta ma csupán idegenforgalmi látványosság, helyi hívek nem visznek bele életet. Kazinczy nem sok rokonszenvet mutatott a szászok iránt, mi viszont a városépítő képességük jeleit látva elismerést éreztünk. És fájdalmat Erdély múltjának egyik meghatározó társadalmi csoportja szinte teljes eltűnése miatt. Amikor az Európa kulturális fővárosa címet elnyert Nagyszeben utcáit jártuk, akkor sem feledkezhettünk meg arról, mit köszönhet a jelen az elődök teremtő erejének. Vajon így gondolkoznak a város mai lakói is?

Kazinczy Segesvár mellett azt a csatateret kereste Nagyszőlősnél, ahol Kemény János fejedelem elesett az Apafit védő törökökkel vívott csatában, s látta, *„még áll a Kemény emléke, de besippadva, félre görbülve, s felülírása olvashatatlan"*. Mi egy másik Segesvárhoz, Fehéregyházához, Héjjasfalvához kötődő csatahelyet kerestünk, s Petőfi emlékjeleinél tisztelegtünk. Jó tudni, hogy minden rongálás ellenére az itt elesett költő emlékezete él, s talán egyszer a segesvári dombra is visszakerül onnan eltávolított, a csatatér felé tekintő egykori szobra, melyet onnan Magyarországra számüztek.

A szebeni Brukenthal-múzeumot Kazinczy is megcsodálta, s ma – újra az evangélikus egyház birtokába adva – felújítva, újrarendezve fogadja a látogatókat. A gyűjtemény alapítójáról, Brukenthal Sámuelről, aki a kancellári méltóságig emelkedett, az író elismeréssel szólt: *„Erdélytől, sőt az egész magyar nemzettől, örök hálát érdemel e kincsekért, s annál szívesebbet, mert ezt csak honszeretetből gyűjtötte, nem a mesterség értéséből."* A gyűjteményt csak 1817 februárjában nyitották meg a nagyközönség előtt, Kazinczy azonban már az előző évben alaposan széttekintett ott az egyik leszármazott és a könyvtáros kalauzolásával. Bár a hírneves műgyűjtő végrendeletében az épületet és kincseit az evangélikus egyházra hagyományozta, 1946-ban államosították azt, sőt a legértékesebb alkotásokat elvitték Bukarestbe. Kerestem azt a két képet a mai tárlaton, amelyeket ő leginkább megcsodált. Mint írja, *„A galéria fődíszének itt a magyar Szent Hieronym tartatik"*, (azért magyar, mert Csáktornya táján született), talán Guido alkotása lehet. Most én a Lorenz Lotta (1480–1556) által festett „Jeromos a pusztában" című festményt fedeztem fel a képtárban, de ezen nem skarlát lepel fedi a szent életű remete testét, amint azt az író említi, hanem kék. Kazinczyt azonban jobban megragadta Szent Sebestyén ábrázolása, *„kezek nélkül"*. Most a Francisco Mattei (1620–1660) nevéhez fűződő Szent Sebestyént találtam a kiállításon, hátratett kezekkel, szemét a mennybe függesztve. Nem lehetek biztos benne, hogy ő is ezeket a festmé-

Koronka-Tholdalagi kastély

nyeket látta-e, mégis megnyugtató benyomást tett rám, a kulturális hatások folyamatossága, amelyeket az ilyen történeti becsű közgyűjtemények teremtenek meg. Némi kárpótlás volt ez azért, hogy utunk során addig - a vásárhelyi Teleki Tékán kívül - már nem találtuk nyomát a Kazinczy által tanulmányozott magángyűjteményeknek.

Útjának felénél járhatott Kazinczy, amikor végiggondolta, mi vár még reá. *„De még hátra Vajda-Hunyad, hátra Fehérvár és a helyek, hol a nemzet szentjei éltek, jártak s halhatatlan tetteket tettek. Azokat látnom kell, illetnem kell sírköveiket, s azon érzést adni magamnak, hogy nagyobb lettem ereklyéjök ihletése által."* Minket is vonzottak azok a történelmi helyek, amelyek Hunyad megyében őrzik elődeink nyomát, s amelyeket legtöbben most kerestünk fel először. Viszonylag szűk területen mennyi emlék! Itt van a tragikus balladában megénekelt magas Déva vára, melyben Dávid Ferenc unitárius püspök haláláig raboskodott; itt terül el a Kenyérmező, ahol 1479 novemberében Báthori erdélyi vajda és Kinizsi Pál temesi bán győzelmet aratott a nagy túlerőben lévő török sereg felett; itt áll még (szerencsére felújítva) a marosillyei kastély, amelyben Bethlen Gábor született. A branyicskai impozáns udvarháznak egykor Martinuzzi Fráter György és Jósika Miklós regényíró volt gyakori lakója, (ma megrokkant öregek otthona, s nem bocsátják be az érdeklődőt, pedig Kazinczy részletes leírást ad a helyről). Hátszegen Jókai hősei jelennek meg ma képzeletünk képernyőjén; Vajdahunyad díszes palotája Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet alakját idézi elénk; Óraljaboldogfalván a XIV. század elején épült templom csodáltatja magát, miközben a magyar református hívek szinte teljes kihalása döbbent meg bennünket; Piskinél Bem apó és katonái hősies harcára gondolunk. Kazinczyt itt ihlette versre a töröktől felszabadult Erdély történelmi példázata, szakaszaiban az idegen elnyomás képei éppúgy megjelennek, mint a testvérharc tragikus árnyai, hogy végül valami diadalérzet is megfogalmazódjék: *„Szabadon lihegsz, szeretett hazánk, / Szabadon, szeretett, szabadon megint! / S mi törénk le, mi! láncaidat."*

A történelem, a nagyok helyi emlékei mellett a baráti szívek vonzották további útjára az írót. Tordoson Sipos Pálhoz tért be, akit Sárospatakról jól ismert – 1805 és 1810 között ott tanított –, s aki visszakerült szülőföldjére lelkésznek, s metafizikával, matematikával meg a klasszikusokkal foglalkozott. A találkozásnak utolsó lehetősége volt ez, a tudós annak az évnek szeptemberében meghalt. *„Erdély érzi, mit veszte a szeretetreméltó férfiban, s sokáig nem fogja felejteni"*, jegyzi meg Kazinczy. Azután egy különösen kedves hely várt reá, Gyulayék másik kastélyában, Dédácson. Elbűvöli a környezet: *„A hideg Sztrigy a délfelé fekvő havasokból siet a völgybe s a grófné kertje alatt omlik együvé az itt sebesen elfutó Marossal, az erdélyi vizek fejedelmével... Túl a szilason egy rendesen költ hegy messziről magára vonja azoknak szemeiket, kik Fehérvár vagy Szeben felől jövén, a keskeny kies áldott völgyet, a két sor rengeteg között s magok előtt a komoly dévai tetőt, eltelhetetlen örömben, majd csak festői szemekkel, majd a hazafiúság szent érzései s örvendő bú s bánatos örvendezések közt nézellik."* A mára nagyrészt átalakult környezetből a látogató üdítő érzéssel sétálhat be a parkba, amely természetvédelem alatt álló arborétum, s útjain haladva elképzelhetjük, merre járhatott Kazinczy, karján a birtok úrnőivel, Zsuzsannával (Süsie) és Karolinával (Lotti). Látjuk a vizet: *„Döbrentei és én virradatkor megferdünk a Marosban, s új életet veszünk az örömmel s egészséget és erőt"*. S keressük az emlékoszlopot, amelynek rajzát Kazinczytól ismerjük, s amelynek helyét is ő választhatta meg. Talán sohasem találtuk volna meg egy nagy rét mellett, a fák közt szerényen meghúzódó követ, ha az arborétum jólelkű román őre oda nem vezet bennünket. Így elhelyezhetjük koszorúnkat, s lefényképezhetjük Ferenc barátunkat ükapja emlékjelénél. Ennek a szürke obeliszknek is megvan a maga története. Felállítását frissiben megtervez-

te Kazinczy, s 1824 februárjában azt írja Eugénia lányának: „*Dédácson, azon a szép réten, mely ánglus csavargó utakkal van a Sztrigyen általlökött híd és a vén szilas között, közel ahhoz a Maros szélén álló fához... nekem egy emlék fog kelni, s még az idén.*" Fel is vázolja a levélben a helyet. Az irodalomból azonban úgy tudjuk, ezt a most látható követ gr. Kuun Géza és nővére, Fáy Béláné emeltette 1881-ben; megformálásában igazodtak Kazinczy elgondolásához; rajta ma már nehezen vehető ki a felirat: „*Kazinczy Ferencz kedvencz helye*". Tavaszy Sándor „Erdélyi tetők" című könyvének egyik lábjegyzetében azt írja: „A dédácsi (piski) parkban nem látható a Kazinczy emlékére állított obeliszk, mert azt az 1970-es években ismeretlen helyre szállították." Szerencsére ma (ismét?) ott van, bár nehéz megtalálni.

Marosnémeti ugyancsak a Gyulayaké volt; Lajos gróf élt itt, a legnagyobb (százegyven kötetes) magyar napló írója, aki a reformkori magyar értelmiség egyik jeles képviselőjeként belátta, hogy önmagunkban kevesek vagyunk, egész Európában kell gondolkodnunk. Ma is áll itt egy kúria, amely azonban már Kazinczy látogatása után, 1830 táján épült. Érdekes találkozásban volt itt részünk. Motoros kézikaszával füvet vágott egy munkaruhás férfi, mint kiderült: a kastély magyarul beszélő gazdája, Horváth-Tholdi Péter, aki az államtól visszaperelte nagyszülei birtokának egy részét, s most rendbe hozza, rendezvények céljára alkalmassá teszi az épületet, amely az útkönyv szerint Erdély legnagyobb méretű klasszicista kastélya. Az államosítás előtti utolsó tulajdonosa a jelenleginek a nagyanyja, Wass Ráhel, Wass Albert író nővére volt. Az épületben kocsma, majd laktanya működött, szerencsére azonban viszonylag ép állapotban került most vissza négy és fél évi pereskedés után a családhoz. A kúria mai gazdája világot járt üzletember, aki többnyire Ausztráliában él, de lányát Egerbe küldte magyar szót tanulni, ő meg a maga erejéből – némi kedvezményes állami kölcsönt felhasználva – helyrehozza a régi kastélyt, hogy jó ügyeket szolgáljon. A dévai Szent Ferenc Alapítvány máris több rendezvényét hozta el ide az épületbe és az öt hektáros parkba.

(Utunk során más helyeken találkoztunk hasonló döntéssel. A keresdi Bethlen-kastélyt, amelyben 1949-ig élt a család, a romániai Legfelsőbb Bíróság most visszaítélte a család képviselőjének, Bethlen Anikónak; berendezését azonban széthurcolták, elkerült Brassóba, Segesvárra. A páratlan szépségű, kevesek által ismert várkastély remélhetőleg hamarosan felújítva nyithatja meg kapuit az érdeklődő közönség előtt. Az óraljaboldogfalvi Kendeffy-kastélyt, amely most is jó állapotban van, mert az állami gazdaság központja kapott helyet benne, nemrég ugyancsak visszakapta a család, szállodát terveznek ott berendezni. Hadadon az egyik Wesselényi-kastélyt a Degenfeld, a másikat a Bánffy család kapta vissza.)

Kazinczy a Maros mellől látogatott át „*azon helyre, mely nemzetünk előtt örökre szent marad, mert a leglelkesebb magyarnak ősi örökje, s hihetőleg szülőhelye is vala, Vajda-Hunyadra.*" Kazinczy szinte rajongva szól mindig Hunyadi Jánosról, (külön fejezetet iktat be útleírásába a kormányzó származásáról, életútjáról), itt érthetően megilletődik: „*Hatalmasabban kele fel lelkemben az a gondolat, hogy ahol most vagyok, hogy amit most látok, ott Hunyadi is járt, azt Hunyadi is látta, s magáénak látta, s ez nagyobbá, felségesebbé tevé előttem minden tárgyát.*" Részletesen leírja a látottakat, s arra gondol, Hunyadihoz szólván, milyen „*kevés örömet érzettél volna, ha láttad volna, mi várja elhunytad után házádat és házadat*". Megvallom, valami hasonlóra gondoltunk magunk is... Kazinczy itteni élményeiből is vers születik, amelyben látomásként megidézi az itt élt nagyok szellemalakját, s amelynek zárógondolata megszívlelendő: „*A hív érti a szent jelenést, s felriad álmaiból*".

Kitérőt tett Demsus felé – s útját követve ezt tettük mi is –, mert van ott „*egy oláh szertartású templom, melyet Mars istennek építettek a rómaiak, s ez még a maga épségében*". Szemléletes leírást ad e különös építményről egy 1775-ben Bécsben kiadott német nyelvű munka közléseit is felhasználva. „*Az oltárkő körül négy másfél lépésnyi szélességű, három lépésnyi hosszúságú, egymástól két lépésnyire álló polcozaton, ugyanannyi négy ölnyi magasságú dóriai oszlopok tartják a boltozatot, melynek közepében emelkedik a kémény, amit most toronynak mondanak.*" Bent fényképezni nem szabad; minket egy hófehér hajú és szakállú pópa fogad, aki nem evilági mosolyával mintha maga is a régi idők maradványa volna. Már a IV. században állt itt egy ókeresztény templom, amelybe beépítették a környéknek a rómaiak idejéből hátramaradt köveit. Mai formáját talán a XV. században nyerte el, abból az időből valók a freskói. Érdekelték Kazinczyt a római emlékek, kitér Várhelyre, a rómaiak Ulpia Traiana nevű városába, a dák királyok lakhelyére.

Pihenni aztán a gyógyi fürdőbe tért, amelyet már a dákok és a rómaiak is használtak, s amelynek hévize ma is vonzza az embereket. Mi ugyan idő hiányában elkerültük, de olvastuk Kazinczy részletes leírását az akkor még kevéssé kiépített, szinte érintetlen környezetről, amely a forrás vizei körül reá várt. Őt idéztük Alvincon is – ahol a ferencesek házának vendégei voltunk éjszakára -: „*még állanak azon épület romjai, melyben Martinuzzit Castaldo oly vadon meggyilkoltatá*". Igen, kevesebb ugyan az épületmaradvány, tehenek legelnek a falak tövében, de a borús ég alatt előttünk is kirajzolódik annak az

A keresdi kastély

1551. évi decemberi reggelnek a véres jelenete, amelyen a bíborost felkoncolták: *„a gyilkos kettéhasítja a fejét... pisztolyt sütnek mellébe... összeszabdalják lelketlen testét"*. Azzal hessegetjük el a rémképeket, hogy egy örvendetes helyi értékre, a jeles regényíróra, Kemény Zsigmondra gondolunk, aki e falak között született 1814-ben.

Gyulafehérvár mind Kazinczynak, mind nekünk örömmel várt úticél volt, s mind neki, mind a mi kis csapatunknak némi csalódást is hozott. Az író dicséri a vár III. Károly lovas szobrával ékesített, diadalívre emlékeztető pompás kapuzatát (most a felújítás miatt bedeszkázták, nem látható), s annál inkább meglepte, hogy mögötte pusztulásnak indult házakat látott. *„A püspöki lak, a bibliotheca, Hunyadi János és sok fejedelmek hamvait őrző templom szegénységet s teljes elhagyatást mutatnak, s a piacon nem látni egyebet szállongó katonáknál, rongyos gyermekeknél"*. Minket nem ilyen lehangoló látvány fogadott, mert folyamatosan felújítják a püspöki székesegyházat, teljes pompájában díszeleg a mellette álló bizánci stílusú ortodox katedrális, amit 1922-ben 52 m magas, hatalmas harangtoronnyal építettek, rendben van a Babilon-épületben a múzeum, az egykori tiszti kaszinóban lévő Egyesülés terme (ahol 1918-ban kimondták Erdély egyesítését Romániával), az egykori Bethlen-kollégium és a volt jezsuita kolostor épülete. Mi azért szomorodtunk el, mert nem juthattunk be a Batthyány püspök által létesített Batthyaneumba, ebbe az 1792-ben alapított könyvtárba, ahol kultúránk kimagasló értékeit őrzik; Bukarestben kell engedélyt kérnie annak, aki be akar lépni kapuján. Kazinczy betérhetett oda, meghallgathatta Cseresznyés András könyvtáros-kanonok tájékoztatását, láthatta az akkor 15-20 ezer kötetnyi gyűjtemény legértékesebb darabjait, amelyekről részletesen megemlékezik útleírásában.

Mi a könyvtár helyett kaptunk egy váratlan ajándékot. Martonyi József professzor, aki a székesegyházban és környékén kalauzolt bennünket, megnyitotta előttünk Márton Áron puritán berendezésű egykori szobáit, ahol házi őrizetben élt; sétát tettünk a kertben a kis filagóriához, ahol a boldog emlékezetű püspök elmélkedhetett, imádkozhatott, ahol ritka látogatóit fogadhatta. Végiggondoltam ott magamban, amit Márton Áronról tudtam: 1896-ban született, 1938-ban lett Erdély püspöke, 1949 és 1955 között súlyos börtönéveket szenvedett el, 1957-től tíz éven át élt itt házi őrizetben, s bár 1967-től valamivel szabadabban mozoghatott, pár év múlva súlyos rákbetegség támadta meg, 1980-ban meghalt, a székesegyházban temették el. Meghajtottuk fejünket sírjánál, mint ahogy Kazinczy tette ittjártakor az ide temetett nagyokra emlékezve. Előbb három szarkofágnál állt meg: *„Ezek a Hunyadiak kövei. A gubernátor vajda közben fekszik, jobbja mellett László, balja mellet a gubernátor testvére, az ifjabb János, a Miles Militum. Most üres mind a három kő. Vad kezek szórák el a nemzet szentjeinek hamvaikat."* Leírta az emlékköveket részleteiben, mint ahogyan Izabella királyné és János Zsigmond szarkofágját, Bethlen

Gábor és I. Rákóczi György fekete márvány sírköveit is. Martinuzzinak nem volt síremléke, de tudták, hová temették János Zsigmond közelében. Kazinczy a könyvtárban tett látogatása után másodszor is betért a templomba: *„Óramat és jegygyűrűmet rá tevém a vajda sírkövére, hogy az által szenteltetést vegyen... Menjen által érzésem minden maradékaimra!"* Később ez a jegygyűrű, melyet a családi emlékezet szerint Kazinczy halála napjáig balkezének kisujján viselt, s tőle Iphigenia lánya örökölt, az unoka, Becskeházi Becske Bálint révén a széphalmi emlékcsarnok ereklyéi közé került, s az odalátogatók által sugározhatta tovább Kazinczy óhaját.

Az író Fehérvárról Gáldtőre sietett tovább, s elhaladt Szentimrénél az egykori csatatér mellett, *„melyet Kemény Simon szent hazafisága tett tiszteletessé"*. 1442. március 18-án ugyanis itt szenvedett vereséget Hunyadi János Mezid bég seregétől, amikor Lépes György erdélyi püspök is áldozatul esett, Hunyadi életét pedig Kemény Simon önfeláldozása mentette meg. Egy héttel később azonban Hunyadi aratott győzelmet, s a töröktől szerzett zsákmányból építette fel, újította meg a marosszentimrei templomot. Megálltunk mi is ennél a templomnál, nemcsak azért, mert Hunyadira emlékeztetett, hanem mert Jékely Zoltán 70 évvel ezelőtt írt drámai verséből ismertük: *„Tizen vagyunk, ez a gyülekezet, / a tizenegyedik maga a pap, / de éneklünk mi százak helyett, / hogy hull belől a por s vakolat."* A XIII. századi alapokon épült templomot 30 évvel ezelőtt már félig romosként említi az egyik útikönyv; most azt láttuk, hogy rendbe tett tetőzet védi a puszta falakat a további romlástól. Az 1992-ből való adatok szerint a falu (a társközséggel, Gáldtővel együtt) 2661 lakosából mindössze 35 a magyar. Nem tudom, hány a református közülük, de aligha lehet erejük templomuk fenntartására.

Gáldtőn nem találtunk semmit, s a rendelkezésünkre álló írott források sem segítettek, pedig Kazinczy elidőzött itt gr. Bethlen Imre kükülloi főispán kastélyában, a ház hatalmas parkjában. A gróf vitte át Kazinczyt Nagyenyedre, aki az ottani nagy múltú kollégium főgondnoka volt akkor. Mi is otthon éreztük ott magunkat, hiszen – amint Kazinczy is észrevette – *„Enyednek fekvése sokat hasonlít a mi Újhelyünkéhez, de hegyei nem oly tetősök."* Ezeken a hegyeken is (akárcsak a mi Hegyaljánkon) bor terem, s a kollégium visszakapott szőlőinek termését mi is megkóstolhattuk a bennünket fogadó igazgatónő jóvoltából. Kazinczy idejében tíz professzor tanított ott mintegy ezer diákot, akik közül mintegy kétszázan végeztek akadémiai szintű tanulmányokat, a többiek az alsóbb osztályokba jártak. Kazinczy megjegyzése szerint kevesebb itt a diák, mint akár Debrecenben, akár Patakon. A könyvtár mintegy nyolcezer kötetből állt, s az író sorra nézegette nevezetes darabjait, kóülönösen Báróczy hagyatékát, Bod Péter és Benkő József gyűjteményét, a kéziratokat, képeket. Épp akkoriban tervezték a kollégium új épületét, amelynek alapkövét 1819-ben tették le, s amelybe mi most ellátogattunk. Az udvaron azonban áll a régi Bagolyvár, amely most internátus, s helyet ad az iskolamúzeumnak.

Az író innen Tordán át Kolozsvárra tért be – akárcsak mi –, hogy aztán Wesselényi szűkebb pátriájába jusson. Útközben Esküllön éjszakáztak, s bár váratlanul tértek be éjjel a betegeskedő Mohai úrhoz, az *„kikele ágyából, megöleté tulkait, madarait"*, vendégül látta Kazinczyt és kíséretét. Alkalmat adott ez az *Erdélyi levelek* írójának egy megjegyzésre: *„Erdély, az enni erősen szerető, e részben nagy dicséretet érdemel, s a mi hideg embereink ide csak azért is eljöhetnének, hogy tanuljanak felmelegedni"*. Nekünk ugyan nem voltak ezen az úton különösebb kulináris örömeink – bár jóízűnek találtuk a fenyővizet és a puliszkát –, de ezt a felmelegedést igen sokszor megtapasztaltuk szálláshelyeinken és étkezéseink során, amikor helybéliekkel találkoztunk. Kazinczy a kolozsvári piaci kenyérről írta, hogy annál ízletesebbet sehol nem talált, sajnos mi azt nem kóstolhattuk meg.

Tihón, Zsibótól két órányira, az író Cserei Miklós személyében olyan baráttal találkozhatott életében először, akivel már régóta levelezésben állt. Kazinczy megemlékezik róla, hogy a két település közötti völgyben vívta meg vesztett csatáját II. Rákóczi Ferenc, innen kellett Lengyelországba elmenekülnie. S itt következik Kazinczy útjának egyik nagyon emlékezetes állomása, a zsibói Wesselényi-kastélyban. Tizenegy évvel első látogatása után jutott el ide; akkor az idős Wesselényi fogadta, most már a fia lett a ház gazdája. A kertben reggeliznek, verseket olvasnak, majd az istállóban nézik meg a híres-neves lóállományt. Kazinczy beszámolójában oldalakon át írja le a paripákat, de bőven jut hely a település, a kastély és környezete jellemzésének is. *„A mezőváros felett nyugotnak egy déltől éjszak felé elnyúlt dombon emelkedik, s ezen áll a kastély, s ezen domb megett egy második, a família temetőjével, s ennek aljában a csűrrel, majorral."* A várossal, a reformátusok templomával kezdjük az ismerkedést mi is, majd indulunk a dombra a kastélyhoz. Belépődíjat fizetünk, mert állami botanikus kert van itt, ennek köszönhetően viszont rendben tartják a parkot, az impozáns barokk és klasszicista vonásokat mutató kastélyt. A modernnek szánt üvegházak ugyan rontják az összhatást, de talán bízhatunk a környezet tartós rendezésében. Hatalmas udvart vesznek körül a kastély épületszárnyai, s szomorúan gondolunk arra, hogy 1849. augusztus 25-én Kazinczy Lajos ezredes, az író legkisebb (akkor 29 éves) fia csapataival itt tette le a fegyvert az orosz cári haderő előtt, innen vitték el Aradra, ahol alig két hónappal később őt

Az útvonal

is agyonlőtték. Keressük a Wesselényi család kriptáját. Útikönyvünk azt mondja, hogy a domb tetején áll, szép reneszánsz és barokk sírkövei vannak. De mi csak puszta romokat találunk; bevallom, nem is akarom elhinni, hogy így elpusztulhatott a két nagy Wesselényi – a zsibói bölény és az árvízi hajós – síremléke; abban reménykedem, hogy az épségben megvan valahol, csak mi nem találtuk meg. Kazinczy leírja a zsibói kripta falán látott feliratokat, idézi az 1787-ben elhelyezett latin nyelvű táblát: „*Luge viator*". Magyarul így adhatjuk vissza záró sorait: „*Gyászolj, vándor, s hogy a közeli gyásztól rommá lett ház majdan örvendezve feltámadjon, kérd a jóságos és hatalmas Istent.*"

Szilágycsehen keresztül Hadadra megyünk tovább Kazinczy útját követve. A református templomnál állunk meg először – a legtöbb településen a református lelkész volt helyi vezetőnk –, a tiszteletes urat keressük. A tekintélyes parókia az egyházközség hajdani gazdagságára emlékeztet. A dombon álló templom és iskola azonban leomlott falakkal áll, gerendákkal alátámasztva, földcsuszamlás okozott itt hatalmas károkat. Igen-igen nagy költséggel előbb betonpillérekkel kell megelőzni az újabb földmozgást, hogy aztán újraépülhessenek a falak. Egy új templom felépítési költségének sokszorosáért igyekeznek megmenteni, visszaállítani ezt az 1423-ban Szent László tiszteletére felszentelt gótikus szentélyű templomot, melynek egyik ékessége az 1754-ből való faragott szószék. Innen mentünk át megnézni a két egykori Wesselényi-kastélyt, a kisebb 1763-ban épült, a nagyobb fél évszázaddal később. Az „alsó" kastélyt most birtokosa jóvoltából a reformátusok használhatják; míg templomuk újjá nem épül, itt tartják az istentiszteleteket. A „felső"-ben a polgármesteri hivatal székel. Itt megvannak a régi istállók, a benne tartott lovakat annak idejét Kazinczy is megtekintette. Kazinczy azt jegyzi föl, hogy az első éjszakát Wesselényi Miklóssal beszélgetéssel virrasztották át, majd Wesselényi Farkasnál zenei élményben volt része, mert az ifjú gróf francia zene- és énekmestert tart házánál, akik hangversenyt adtak a

vendégek tiszteletére. Az író itt rekeszti be erdélyi útját, Wesselényieknél *„Miklós csókja volt utolsó, mellyel elereszteték"*. Úgy búcsúzik: *„Majd ha átlépek Gencs és Nagykároly közt a határon, visszatekintek az elhagyott dombok felé, áldást könyörgök az annyi jó és nagy fiak, az annyi jó és nagy leányok szülőföldjére."*

Mi Hadadtól nem követtük tovább Kazinczy hazafelé tartó útját, előbb kitérőt tettünk az ákosi románkori templom és Szilágylompért – az Ady család fészke – megtekintésére, majd Nagyváradra tértünk be, itt kívántuk befejezni erdélyi, partiumi látogatásunkat. Kazinczy ugyan 1816-ban nem erre ment, de Nagyváradhoz sok szállal kötődött; bihari szülőföldjének ez volt a székvárosa, jól ismerte, gyakran emlegette a Körös-parti várost, fürdőjében többször időzött. A városban tett esti és reggeli sétánk mellett arra kerítettünk sort, hogy jeles emberekkel találkozzunk, velük összegezzük frissiben tapasztalatainkat. Dukrét Géza barátunk jóvoltából fogadott bennünket Tempfli József római katolikus megyéspüspök, akiben egyszerűsége, közvetlensége mellett tartalmas lelkületű, józan gondolkodású főpapot ismertünk meg. Törékenynek tűnő testében erős szellem lakik, s meggyőződését talán ez a mondata foglalja össze legtömörebben: „Az örök igazságokat az elveknek és tényeknek szintézisében a mi időnkben kell kibontakoztatnunk, mely teljes harmóniában egybefog eget és földet, Istent és embert". Helynöke, Fodor József pápai prelátus vezetett el bennünket a székesegyház, valamint az impozáns barokk püspöki palota újra birtokba vett termeinek megtekintésére. Az általa szerkesztett történelmi sematizmusból ismerhettük meg e Szent István-i alapítású, Szent László által váradi székhelyűvé tett egyházmegyének gazdag múltját és küzdelmes jelenét.

Nagyváradon az értelmiség más képviselőivel is – köztük Csűry István református püspök helyettessel, Péter I. Zoltán szerkesztővel, Kupán Árpád tanárral – folytathattuk eszmecserét. Kazinczyhoz hasonlóan mi is elmondhatjuk, hogy az utunk során megismert emberek által igen meggazdagodtunk. Ő mások mellett Naláczy József íróbarátja, Szilágyi Ferenc klasszika-filológus, Teleki József történetíró, Gyöngyösi János költő, Aranka György író, Zeyk Miklós tanár, Kozma Gergely unitárius esperes, Gyarmathy Sámuel nyelvész, Haller Gábor gróf, Ponori Thwerewk József történész, Buczy Emil író társaságában ismerkedett az erdélyi szellemiséggel. Minket a korábban említetteken kívül többek között Balázsi József semjéni polgármester, Kádár György krasznai, Püsök Sándor Csaba zilahi, Kusztos Tibor bánffyhunyadi, Bessenyei István segesvári, Bíró Endre bögözi, Bódis Miklós hátszegi, Dobai Zoltán ákosi, Szőnyi Levente szilágylompérti lelkészek, továbbá a marosvásárhelyi Balázs Árpád és dr. Ábrám Zoltán, a székelykeresztúri Fülöp Zoltán, az udvarhelyi dr. Vofkori László segítettek a tájékozódásban, a helyi múlt és jelen megismerésében. Emellett kalauzaink voltak a bejárt tájakhoz kötődő költők, akiknek verseit magunkkal vittük, s autózás közben idéztük. A Szilágyságban és a Kalota partján Adyt hallgattuk, a házsongárdi temetőben Áprily és Dsida verse került elő. Vásárhelyen Csokonai filozofikus gondolatait hallgathattuk meg, a Maros mentén Gyulai Pál sorai kísértek, Segesváron Illyés Gyula szólt hozzánk, Petőfi Piskinél Bem apót, Vajdahunyadon Hunyadit idézte közénk, Déván Kőmíves Kelemenné nevezetes balladáját mondogattuk, Zsibón Berzsenyi siratta el Wesselényit, Váradtól Juhász Gyula és Janus Pannonius szavaival búcsúztunk. S hallgattuk, mit mond Szentimrei Jenő, Szemlér Ferenc, Kányádi Sándor, Farkas Árpád...

Kilenc nap nem nagy idő egy a mai Magyarországnál jóval nagyobb terület bejárására, de a megtett út, az intenzív program mégis gazdagította ismereteinket. Jobban helyhez tudjuk kötni történelmi olvasmányainkat, akár Móricz Erdély című regényét, akár Jókai ott játszódó műveit. De a mai viszonyok is feltárultak előttünk, akárcsak a közelmúlt rémségei. Az esti találkozások, a helyi értelmiségiekkel való beszélgetések sok problémát felszínre hoztak (népességfogyás, magyar nyelvű iskolázás, felsőoktatás, újságírás, jóvátétel, az egyházi javak részleges visszaigénylése, a politikai megosztottság stb.), tájékozódásunk ilyen értelemben is hasznos volt. Részesültünk szomorú tapasztalatokban az omladozó, üresen maradt templomokat látva, pusztuló kúriákkal találkozva, Wesselényiék zsibói sírboltjának romjait szemlélve, de felemelő benyomásokat is bőven szerezhettünk. Bár fogy Erdély és a Partium magyar népe, a kitartásnak, a hűségnek, az áldozatvállalásnak is szép példáit tapasztalhattuk meg. Kazinczyt követtük ugyan, de a mai talajon jártunk, a magunk számára szereztünk élményeket.

Amikor hazafelé indulva visszatekintettünk, az íróhoz hasonlóan mi is áldást kívántunk a meglátogatott tájra és embereire. S a Kazinczyéhoz hasonló meggyőződéssel összegezhetjük tapasztalatainkat: *„Jó föld! Tiszták és nem tiszták mindenhol vagynak, nálunk, mint nálatok, s nálatok mint nálunk. De te valóban nem vagy úgy elromolva, mint mi. E vallással térek el innen, s ezt mondom majd azoknak, kik ide jőnek, hogy meglássanak, s reménylem, hiszem, amit én érzék, érzeni ők is fogják."*

Kováts Dániel

„Ne kívánják halálunkat idő előtt…"

Batthyány Lajos Jánosházán

Jánosháza ma csaknem 3000 lelkes nagyközség a Nyugat-Dunántúli Régióban, a Kemenesalja délkeleti peremén.

A falu közepén áll az egykori Korona vendégfogadó. Hozzá kapcsolódik történelmünk egy kevéssé ismert eseménye. 1849. áprilisában osztrák katonák által őrzött rabok érkeztek az udvarára. Köztük volt gróf Batthyány Lajos is. Mikor a környéken híre ment, hogy miféle vendégek érkeztek a faluba, a vidéket forradalmi láz kerítette hatalmába. Hajnalra fáklyákkal, kardokkal és dorongokkal felfegyverzett, néhány száz fős tömeg vette körül a fogadót, követelve a rabok szabadon bocsátását. A kapitány azonban elzárkózott a tárgyalásoktól, katonáit sortűzre állította fel, és felkészült az ütközetre. De a pattanásig feszült helyzetben még tett egy utolsó kísérletet, a felesleges vérontás elkerülése érdekében. Megkérte Batthyányt, hogy próbálja meg távozásra bírni Jánosháza népét. A miniszterelnök szobája ablakából remegő hangon, megrendülten megköszönte Jánosháza lakosságának „hazafias jóindulatát", és kérte a forradalmárokat, hogy hagyjanak fel az ostrommal. „*Ne kívánják halálunkat idő előtt* – mondta –, *s ne idézzék fel, a mint már mondtam, s most könyörögve újra mondom, a mit kikerülni lehetetlen volna, Jánosháza végpusztulását.*" Tudta, hogy a sokaság ugyan kiszabadíthatná őt rabságából, de azt is tudta, hogy ennek súlyos megtorlás lenne az ára. A tömeg hallgatva a józan észre, feloszlott; a rabok pedig reggel tovább indultak Ausztria felé. Ez volt az első magyar miniszterelnök utolsó nyilvános szereplése. Batthyányt

A kiszabadítási kísérlet makettjét Imhof János készítette el a körmendi múzeum kiállítása számára

az ellene indított felségárulási perben halálra ítélték, és – mint ismeretes – október 6-án tizennegyedik vértanúként Pesten kivégezték.

A hajdan szebb napokat megélt Korona néhány évtizeddel ezelőtt raktárként szolgált, de működött benne galvanizáló műhely is. Ennek veszélyes hulladékát az udvarra öntötték. A talaj rehabilitációja sokba kerülne. Így az épület jelenleg romos állapotban csúfolkodik Jánosháza közepén. Talán azonban ott van a „hálás" utókor emléktáblája.

Romhányi András

A **Honismereti Szövetség** az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2006. évi állampolgársági adó 1 %-ából 120 042 forint támogatást kapott. Elnökségünk és szerkesztőbizottságunk megköszöni a támogatást, s hogy egyetértve törekvéseinkkel, felajánlásával segítette munkánkat. Az összeget ifjúsági honismereti rendezvényekre, valamint a Honismeret folyóirat megjelentetésére használtuk fel.

Aki továbbra is egyetért célkitűzéseinkkel, a hazaszeretet elmélyítése, a hagyományok éltetése érdekében tervezett programjainkkal, folyóiratunk megjelentetésével, kérjük, szíveskedjen Honismereti Szövetségünket megjelölni 2006. évi adója 1 %-ának felajánlásakor.

Adószámunk: 19624947-1-41

Segítő támogatását hálás szívvel köszönjük!

EMLÉKEZZÜNK

Magyar lélekébresztés

Mindszenty József missziója Venezuelában

Manapság sokan fájlaljuk, hogy Magyarországon háttérbe szorul anyanyelvi kultúránk, de azok az értékeink is – hagyományaink, színházi életünk, oktatási rendszerünk –, melyek nemzetközi elismerést hoztak hazánk számára. A nemzeti zászló, a Himnusz, nagy elődeink tisztelete – nem beszélve a magyar identitásról – a politikai és közvéleményt formáló erők céltáblája lett. Ezzel szemben például Amerikában az amerikai zászló szent dolog, az amerikai öntudatról nem is beszélve, de Svédországban is azt láttam, hogy a házakon olyan zászló lobogott, amilyen nemzetiségű a tulajdonos. Mennyivel egészségesebb a lelkük azoknak, akik a családban és felnevelő közösségükben megkapják a keresztény és morális erköles alapjait. Ezt tapasztaltam például egy olyan családnál, ahol az édesanya magyar, az édesapa német, a gyerekek Venezuelában születtek, az alapértékek mégis a helyükön vannak az életükben.

Kunckelné Fényes Ildikó a venezuelai – közelebbről a caracasi – magyarság egyik vezetője, képviselője, akinek sikerült úgy felnevelni három gyermekét, hogy életük természetes része lett Magyarország, Erdély, s nemzeti kultúránk szeretete. Kicsi gyermekként került ki családjával Caracasba. Férje német, három gyermekük magyar anya- és német apanyelvű, mindkét kultúrában jártasak, kicsi koruktól természetes közegük volt a Magyar Ház, a cserkészet, a magyar nyelvű istentisztelet.

• *Kedves Ildikó! Tisztelem azt a kitartást és lelkesedést, mellyel a magyar anyanyelvi kultúra megmaradásáért harcol a távoli Caracasban.... Természetesen adódik a kérdés: mi indította arra, hogy egyetemi munkája és három gyermeke mellett ezt a többlet elfoglaltságot vállalja?*

– Természetesen a szüleimtől kaptam az első élményeket. Bár édesapám a műszaki tudományok doktora volt, rendkívüli humán műveltséggel is rendelkezett. Ő rendezte meg például Caracasban az első Szent István ünnepet. Irodalmi előadásokat tartott, sőt Vaszary Piroskával színészként is fellépett a Magyar Házban. Arany, Vörösmarty, Kölcsey verseket szavalt. A családi nyaralások közben pedig Jókai „A magyar nábob" című könyvét olvasta nekünk, vagyis inkább előadta, olyan érdekesen, hogy minden délután vártuk a folytatást. Természetes módon éltük meg a magyar közösségi életet.

A többes szám a két Fényes lányt jelenti. Ildikó testvére Csilla, jól ismert Magyarországon, hiszen ő szervezte meg nálunk a Magyar Máltai Szeretet Szolgálatot Csilla von Boeselager néven. A két kislány, akik a szülői házban tudatos magyar és keresztény nevelést kaptak, iskoláikat először Venezuelában, majd Amerikában végezték. Ildikó 1956 szeptemberében kezdte meg tanulmányait New York-ban. Október 23-án kitört a forradalom Budapesten. A szabadságharc leverése után megindult a menekültek áradata. Az egyetemhez közel volt az a kollégium, ahova a magyar menekült diákokat összegyűjtötték. Fényes Ildikó önként jelentkezett tolmácsnak, tudta, hogy nagy szükség van a magyar nyelvet ismerő emberre. Az amerikai egyetemisták szervezetének egyik képviselője felkereste és megkérte arra, hogy egy nagygyűlésükön – ahol pénzt gyűjtöttek az 56–os menekültek részére –, beszéljen nekik a magyarországi eseményekről, angolul. Így ismert meg akkor sok magyar diákot, részt vett a gyűjtésekben és egyre szorosabb kapcsolatba került velük. Ezek a tapasztalatok nem múltak el nyomtalanul.

• *Az egyetem elvégzése után visszatért Caracasba a szüleihez és az egyetemen kezdett oktatni. Szüleivel, később német származású férjével és gyermekeivel együtt részt vett a magyar életben.*

– A magyar kolónia életében gyökeres változást hozott egy látogatás – meséli beszélgetőtársam. 1975-ben dél-amerikai pasztorális látogatásra érkezett Mindszenty József bíboros hercegprímás és Venezuelában is töltött tíz napot. Tudtuk, hogy rengeteg szenvedésen ment keresztül, egyébként is 83 éves, ezért igyekeztünk kíméletes programot összeállítani számára. Aztán minden másképpen alakult. A programot félretette és 16 órás napok következtek: mindenkit fogadott, misézett, keresztelt.

Caracas, 1975. IV. 21

MINDSZENTY BIBOROS HERCEGPRIMÁS LEVELE A SZÉTSZÓRTSÁGBAN ÉLÖ MAGYAROKHOZ DÉL-AMERIKÁBAN.

Amióta 1971 szeptember 28-án el kellett hagynom nekem is a hazámat, azóta kisebb-nagyobb megszakitással járom a világot és keresem az egész földgolyóra szétszórodott magyarokat - Torontótol a Fokföldig, San Francisco-tol Uj Zélandig.
Most el jutottam Dél-Amerikába is. Miért teszem ezt, 83 súlyos esztendövel a vállamon?
Azért mert erre kényszerit a világon legárvább népem szolgálata, amit elvállaltam akkor, amikor boldogemlékü XII Pius Pápa 1945 szeptember 16-án, hazánk legújabb történelmének talán legnehezebb esztendejében, kinevezett esztergomi érseknek és ezzel Magyarország hercegprimásának is.
Mi a célja ezeknek a látogatásoknak? Az, menekült magyar testvéreim hogy a számkivetés immáron 30. esztendejében hitet és reményt öntsek a lelketekbe, ha már csüggednétek. Hitet, hogy nem volt hiábavaló eddigi küzdelmetek, ha hivek maradtok a számkivetésben is apáitok és öseitek szent örökségéhez, amit Szent István király hagyott ránk végrendeletében. És ez a végrendelet igy szól: hüség az Ur Istenhez, Krisztushoz, a Nagyasszonyhoz, Egyházotokhoz és magyar hazátokhoz.
Szerettem volna mindezt élöszóval elmondani nektek, de nagy szétszórodottságban lehetetlen mindenkit elérnem. Ezért irom ezt a körlevelet, hogy irott szavam elérje a kisebb magyar csoportokat, söt az összes magyar családokat is. Arra kérlek, arra figyelmeztetlek irásban, amire kérem élöszóval azokat, akikhez személyesen el tudok jutni: Ha le is szakitott nemzetünk életfájáról és messze világrészekbe sodort ez a legnagyobb történelmi vihar, ne váljunk örökre elhalt rügyei, elszáradt levelei ennek az annyira megtépázott magyar életfának.
De mit tegyünk? mit tehetünk mi - kérdezitek, ebben a nagy idegenségben?
Az elsö amit meg kell tennetek az, hogy öntudatosodjatok! Hogy ráeszméljetek, rádöbbenjetek arra, hogy Szent István, Szent László, Szent Erzsébet, Hunyadi János, Rákóczi, Zrinyi és Széchenyi István népe vagytok! Ezért ne hajlon e. nyelveteken a magyar szó! Ne felejtsétek el szüleitek nyelvét! Ha egyedül vagy, imádkozz legalább este magyarul. Ha olyan szerencsés vagy, hogy magaddal vitted az otthoni imakönyvet, vedd elö és forgasd legalább ünnepnapokon. Irj magyar levelet, haza, vagy barátaidhoz. Olvass magyar lapot, ujságot és könyvet. Magyar házastársak beszéljetek egymással magyarul! Es ti, magyar szülök ne vonjátok el gyermeketektöl az édes magyar anyanyelvet! Nem hiába kaptátok szüleiteken át a jó Istentöl. Kincs az, amit át kell adnotok gyermekeiteknek is! Meg kell tanulni az új haza nyelvét is, tudom, de nagyon szépen megfér együtt öseitek nyelvével. Ahány nyelv, annyi ember; de az elsö helyen az anyanyelvnek kell állni!
Magyar édesanyák imádkozzatok gyermekeitekkel magyarul! Bármilyen fáradtak is vagytok este, csevegjetek velük magyarul, meséljetek és énekeljetek velük magyarul. Édesapák gondoskodjatok arról, hogy a

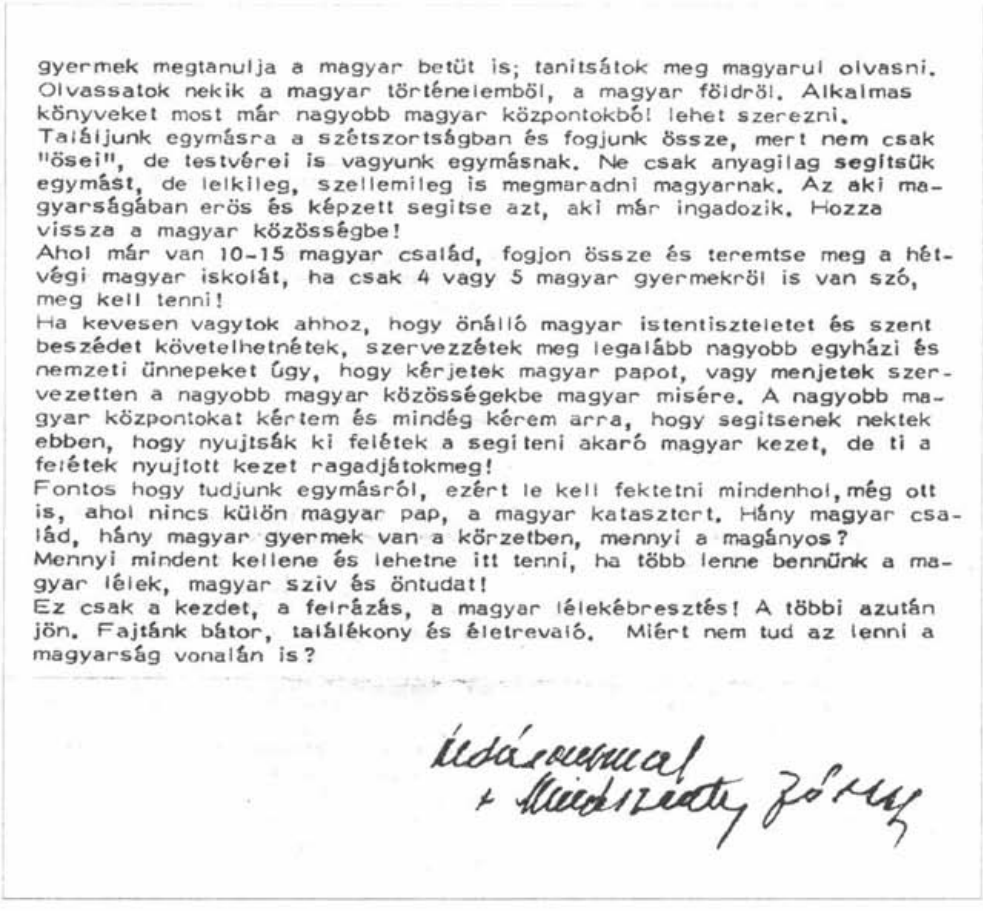
gyermek megtanulja a magyar betűt is; tanitsátok meg magyarul olvasni. Olvassatok nekik a magyar történelemből, a magyar földről. Alkalmas könyveket most már nagyobb magyar központokból lehet szerezni. Találjunk egymásra a szétszortságban és fogjunk össze, mert nem csak "ösei", de testvérei is vagyunk egymásnak. Ne csak anyagilag segitsük egymást, de lelkileg, szellemileg is megmaradni magyarnak. Az aki magyarságában erös és képzett segitse azt, aki már ingadozik. Hozza vissza a magyar közösségbe!
Ahol már van 10-15 magyar család, fogjon össze és teremtse meg a hétvégi magyar iskolát, ha csak 4 vagy 5 magyar gyermekről is van szó, meg kell tenni!
Ha kevesen vagytok ahhoz, hogy önálló magyar istentiszteletet és szent beszédet követelhetnétek, szervezzétek meg legalább nagyobb egyházi és nemzeti ünnepeket úgy, hogy kérjetek magyar papot, vagy menjetek szervezetten a nagyobb magyar közösségekbe magyar misére. A nagyobb magyar központokat kértem és mindég kérem arra, hogy segitsenek nektek ebben, hogy nyujtsák ki felétek a segiteni akaró magyar kezet, de ti a felétek nyujtott kezet ragadjátokmeg!
Fontos hogy tudjunk egymásról, ezért le kell fektetni mindenhol, még ott is, ahol nincs külön magyar pap, a magyar katasztert. Hány magyar család, hány magyar gyermek van a körzetben, mennyi a magányos?
Mennyi mindent kellene és lehetne itt tenni, ha több lenne bennünk a magyar lélek, magyar szív és öntudat!
Ez csak a kezdet, a felrázás, a magyar lélekébresztés! A többi azután jön. Fajtánk bátor, találékony és életrevaló. Miért nem tud az lenni a magyarság vonalán is?

A caracasi katedrálisban magyarul prédikált – a venezuelai televízió végig közvetítette. Óriási hatással volt az emberekre, de még a gyerekekre is: „Szeretett magyarjaim", kezdte beszédeit, s mindenki úgy érezte, hogy hozzá szól.

• *Milyen életprogramot tudott adni a hazától oly távol élő magyaroknak?*

– „Nem sírni kell, hanem tenni! „A jövő az érdekes, nem a múlt"! Ez volt a visszatérő jelszó. „Nem kell nagy dolgokra gondolni – mondta – hiszen tudom, hogy a mindennapok szürkeségében, amikor valaki fáradtan hazaér, nem sok ereje marad, de annyi igen, hogy a gyerekével magyarul imádkozzon, és hétvégén magyarul tanitsa a gyermekét". Amikor ezt hallottam, arra gondoltam, hogy ezt én is meg tudom tenni! Annyira felrázott minket az ottléte, a kisugárzása, hogy a látogatása után egy héttel ismét beindult a magyar óvoda, amit addig csak tervezgettünk.

Megrendítő volt Mindszenty József látogatásának befejezése is – emlékszik vissza Kunckel Ildikó. Venezuelából még átrepült egy pár napra Columbiába, de a visszatérésekor már nem tudott kiszállni a repülőgépből. Kérte, hogy menjek fel hozzá a gépre (a sajtóreferense voltam Caracasban), s átadta nekem a számunkra irt szellemi végrendeletét. Ausztriába érkezése után azonnal műtötték, de már nem tért magához.

• *Mi lett a végrendelet sorsa?*

Szétküldtem az általam ismert magyar nyelvű újságoknak, az eredeti példányt pedig az Antall-kormány idején hazajuttattam. Jelenleg Lakitelken, az emigrációs múzeum archívumában található.

Számunkra valóban sorsdöntő változást hozott Mindszenty bíboros hercegprímás látogatása, mert az ő hatására teljesen új alapokra helyeztük a magyar munkát, különösen az ifjúság nevelését. Vasárna-

pi iskola, néptánc, cserkészet nálunk is működött, a Külföldi Magyar Cserkész Szövetséggel is kapcsolatban voltunk. Meg kell említenem az európai parancsnok, Kölley György nevét, aki mindenki szeretett Gyurka Bá'-ja lett. El lehet képzelni, mit jelentett a világ minden részéről érkező magyar származású gyerekeknek a téli-nyári tábor, ahol 200 fiatal között alakulhattak ismeretségek. Amellett, hogy sok szép magyar népdalt, verset megtanultak, életre szóló barátságok szövődtek.

Ezt én is bizonyíthatom, hiszen Kunckel Csilla budapesti esküvőjén a világ minden részéből összesereglettek a cserkész barátok. Soha nem vettem még részt ilyen összejövetelen, ahol a vőlegény és a menyasszony barátai messzi tájakról érkezve együtt elevenítették fel gyermek- és ifjúkoruk közös élményeit.

• *Tudom, hogy a külföldön élő magyarokat is sokkolták azok a hírek, felvételek, melyek Budapestről érkeztek az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójának megcsúfolásáról. Ezzel szemben a nyugati országokban tisztelettel emlékeztek 56 hőseire, akik szinte az egész világ figyelmét Magyarországra irányították. Venezuelában például az ott élő magyarok ünnepségsorozatot rendeztek, és a venezuelaiak is tudomást szerezhettek mindarról, ami ötven évvel ezelőtt ebben a számukra oly távoli, ismeretlen országban történt. A fővárosban, Caracasban egy tér viseli azóta a Plaza Ungria nevet. Az ünnepség sorozat egyik szervezője szintén Kunckelné Fényes Ildikó. Kérem, elevenítse fel ezzel kapcsolatos élményeit.*

Mi már 2006 februárjában megkezdtük az előkészítő munkálatokat, amikor a venezuelai tb. Főkonzul vezetésével összeállt a megemlékezéseket rendező bizottság. A város egyik elegáns negyedében kaptunk egy háromszög alakú teret. A terveket építészmérnök férjem készítette el. Bronzból készült a magyar címer és a névtáblák: Magyar tér – Plaza Hungria. Október 23-án avattuk fel, a magyar szabadságharc 50. évfordulóján. Caracas említett negyedének polgármestere sátrakat állíttatott fel, az egyikben a magyar közönség, a másikban a zenekar kapott helyet. Elénekeltük a magyar és a venezuelai himnuszt, aztán felolvasták a forradalom és szabadságharc történetét spanyol nyelven. A magyar kolónia részéről én emlékeztem, a Magyar Köztársaság nevében az újonnan kinevezett nagykövet beszélt, végül a fiatal polgármester lelkes, szép beszéde és fogadás következett.

A hivatalos ünnepségen kívül koncert, filmvetítések és egy bensőséges összejövetel a Magyar Házban gazdagították az ünnepség sorozatot. A venezuelai televízióban is megemlékeztek a magyar '56-ról.

Ehhez annyit tennék hozzá, hogy Venezuelában egy alig 5000–es létszámú magyarság él, többségük a háború alatt érkezett oda, '56-ban kevesebben. Mégis fontosnak tartották és el is érték, hogy a befogadó országgal megismertessék Magyarország elnyomóikkal szembeni hősies harcát.

Zika Klára

Mindszenty látogatása a bajorországi Burg Kast-ban lévő magyar iskolában, 1972

Fegyvertelenül Dániában II.

Magyar katonák sorsa a II. világháború utolsó szakaszában

Különös idők

Lønborg és Vostrup község 1945 február elején kapott némi ízelítőt abból, amitől tartani lehetett. Farsang utolsóelőtti napján érkezett a magyar egység a környékre. A katonák és a családtagok zavartaknak és fáradtaknak tűntek, ez a benyomás maradt róluk. Alig egy hét múltán újra eltűntek a magyarok, és csak kevesen tudták a környéken, hogy Nymindegabba irányították őket, a legtöbben azt gondolták, hogy a frontra vezényelték az egységet.

Március végén fokozódott a baj. A virágvasárnapot megelőző napon érkezett a pécsi 4. híradós zászlóalj. Az emberek úgy látták, hogy ezek a katonák jobban néznek ki, mint az elsők. Nem hagyták úgy el magukat, sokkal több érdeklődést mutattak, és amint nem sokkal utána kiderült, keresték a kapcsolatot a helybeliekkel. A helyi plébános, Anders Bork Hansen érzékelte először ezt az érdeklődést, amikor a zászlóalj segédtisztjével, Világi Zoltánnal utánajárt, hogy elszállásolási lehetőségeket találjon. A két férfi nagyon különbözött egymástól. Az egyik ügyvéd volt, a másik teológus. Világinak nagy háborús tapasztalata volt a keleti frontról,[1] Bork Hansennek pár lövészeti gyakorlaton túl, amit a helyi hírszerző szolgálatnál teljesített, nem volt háborús jártassága, mégis rokonszenv támadt kettejük között. [...]

Bork Hansen nemcsak pap volt, hanem a hírszerző szolgálat informátora is. Hogy ez milyen feladatokkal járt, kiolvasható egy röviddel a háború után írt rendőrségi jelentésből. Az ellenállás hírszerző osztályával olyan megállapodást kötöttek, hogy azokat a szövetséges pilótákat, akiknek a Ringkobing-fjordtól délre kellett kényszerleszállást végezniük, irányítsák a lønborgi plébániára ahol meg kell próbálni mintegy nyolc napon át bújtatni őket.[2]

Valószínű, hogy Anders Bork Hansen továbbadta a magyar zászlóaljról szerzett ismereteit a hírszerző szolgálatnak. A közép-jyllandi körzet ellenállásának Nørre Nebelben működő vezetője, Carl P. Jensen megerősítette ezt, ő is azt a felvilágosítást adta, hogy Bork Hansen az ellenállás tagja volt a szomszéd Hemmet községben. „Nagyon ügyesen és okosan kapcsolatot teremtett a magyar katonai erőkkel, akiket a községben szállásoltak el. Istentiszteletre jártak a templomba. Így tudott Bork-Hansen közelebbi érintkezést kialakítani az egység parancsnokaival, valami ritka és kölcsönös bizalom támadt közöttük, és hallgatólagos megállapodás történt – mint sok más helyen az országban – a kölcsönös segítségről az X napon, amikor majd a nácizmus megszálló ereje ellen a végső harcot megvívják. A bizalmas megállapodás úgy jött létre, hogy az egyesített csapattest német parancsnokai nem tudtak róla" – írta a ellenállás körzeti vezetője.[3]

Bork Hansen megpróbálta egy a plébánián tartott találkozón Világi Zoltánnal és Steiner Jenővel szorosabbra fűzni a kapcsolatát. A megbeszélésről mind Világi, mind pedig Bork Hansen beszámolt később egy 1947 májusából való rendőrségi jelentés szerint; mind Steiner, mind Világi kijelentette, hogy készek az ellenállás oldalára állni. „A megbeszélés során a plébános megkérdezte őket (a magyarokat), hogy megértve az országban kialakult a helyzetet, hajlandóak-e támogatni a szövetségeseket a dán ellenállási mozgalmon keresztül. Dr. Világi azt válaszolta erre, hogy igen. Ugyanakkor megkérdezte, hogy ki tudná a magyarokat a helyi ellenállással kapcsolatba hozni, amelynek a létezéséről már hallottak. A plébános elmondta nekik, hogy ő a közvetítő. Dr. Világi azt válaszolta erre, hogy amikor valamilyen konkrét lehetősége nyílik, hogy segítséget nyújtsanak az ellenállásnak, egyszerűen értesítsék erről a községben tartózkodó csapat parancsnokát."[4]

---

[1] A diákszövetség 1970-es évkönyvében (Borris Mezőgazdasági Iskola) Helge Drewsen igazgató beszámol arról, hogy jó barátja, Világi Zoltán, aki Sztálingrádnál, a Donnál harcoló magyar hadseregben volt tiszt, 1943 telén a mínusz 40-50 fokos hidegben a visszavonulás alkalmával közel állt a fagyhalálhoz.

[2] A rendőrségi jelentés része volt annak a vizsgálati anyagnak, amelyet a Különleges Ügyek Minisztériuma készített 1947-ben a háború folyamán ott lévő magyar csapatokról.

[3] Carl P. Jensen: Som jeg husker det (Ahogy én emlékszem). Az ellenállási mozgalomról Nyugat-Jylland vidékén. 1978.

[4] A Különleges Ügyek Minisztériuma, ügyiratszám 258/1945, 650/1945 és 18.61/1947. (Dán Országos Levéltár.)

Érthető, hogy Anders Bork Hansen sok évvel később nehezen találta a megfelelő szavakat, hogy leírja a magyarokkal való kapcsolatát. Pap voltából és Világi századossal való jó kapcsolatából kifolyólag sikerült őket nagyon közelről megismernie. Bepillantást nyert gondolkozásukba, mentális állapotukba és nyomorúságos hangulatukba. De ez az ismeretség egyben teher is volt, és Bork Hansen később sem hagyott kétséget afelől, hogy soha sem félt annyira, mint ezekben a hetekben. Rettegett, hogy a zászlóaljhoz beépített Gestapósok felfedik. Amikor megkérdezte a magyar zászlóalj parancsnokát, hogy mi történne, ha ezek megtudnának valamit, Steiner azt válaszolta, hogy agyonlövetnék. Ez a tudat nem nyugtatta meg Bork Hansent, aki jól emlékezett vedersøi kollégája, Kaj Munk halálára. Földijeitől is kellett félnie. A magyarokkal való találkozásokat úgy is értelmezhették volna az emberek, mint a megszálló erőkkel való barátkozást, és kollaboránsnak vagy quislingnek bélyegezhették volna. Borotvaélen táncolt, ami nagy ügyességet kívánt. Anders Bork Hansen nem áll egyedül ezzel a problémával. A hálózatához tartozott Laurids Thomsen, Peter Øllgaard vostrupi kovácsmester, Jens Chr. Jensen halász és mások. Az ellenálláshoz képest szervezetlenek voltak ugyan, de egymással annyira jó kapcsolatban álltak, hogy teljes biztonságban találtak volna rejtekhelyet egymásnál.

A plébánián tartott megegyezés után megerősödött az illegális együttműködés a vostrupi magyar zászlóalj és Peter Ollgaard kovácsmester között. Egy magyar tiszt, akinek nevét Øllgaard nem ismerte, felkereste ot egy nap a műhelyében, és négyszemközt kijelentette, hogy ha harcra kerül a sor, a század kész az ő parancsait követni. Kiépítettek egy kommunikációs hálót a műhely és az iskola között, miután a magyarok – Peter Ollgaard szerint – mindig pontosan beszámoltak róla, mikor fognak a vasút mentén vagy a fjordnál őrködni.[5]

1945. április 25-én éjszaka következett be az első próbatétel, amikor egy szövetséges Halifax repülőgép hatfős személyzetével kényszerleszállást hajtott végre a Ringkobing Fjordnál, miután a németek eltalálták őket. Skavenhusnál ért földet a gép, annak a fjordnak a környékén, ahol a magyar egység Világi Zoltánnal együtt szolgálatot teljesített. 18 óra elmúltával számoltak be először a magyarok a kényszerleszállásról a német hatóságnak. Ezalatt az ellenálláshoz tartozó emberekkel együtt segítettek az angol személyzet hat tagjának, hogy eltűnjenek onnan. Kettőt közülük egy tanyán bújtattak el, ketten német fogságba kerültek, a további kettő megmenekült.

Ezzel egyidőben egy kis tiszti csoport dolgozott a *Kis szótár* című dán-magyar szótár összeállításán, amely összesen 2000 szót tartalmazott, és amely 650 példányban pár nappal a németek kapitulációja előtt jelent meg. Amikor a Gestapo tudomást szerzett a Kis szótár létezéséről, elfogatóparancsot adtak ki Világi Zoltán ellen, de ezt már nem hajtották végre a kapituláció körüli kaotikus napokban. A szótár történelemmé lett azon a napon, amikor készen állt Majholm nyomdász asztalán, és azóta is szimbóluma a történteknek. Ez a szótár a maga életét élte a hazatért magyarok körében, amikor levelet akartak írni dán szállásadóiknak, ezért a háború után újra kiadták.[6]

Többször is emlegették az úgynevezett X-napot, amely a titkos megegyezés szerinti egy tervezett felkelés idejét jelentette. A legvilágosabban kitűnik ez egy röpiratból, amelyre Világi Zoltán hivatkozik: „Hamarosan harcba hívunk benneteket dán és magyar tisztek parancsnoksága alatt a gyűlölt Németország ellen, amely kifosztja és megszégyeníti Dániát, ahogy már kifosztotta és megszégyenítette a mi szegény hazánkat. Várjátok ezt a pillanatot nyugodtan és fegyelmezetten, és ne kövessetek el semmiféle meggondolatlan vagy felelőtlen cselekedetet! Amíg nem kerül nyílt harcra sor, a dánok titokban segítenek nekünk, ahogyan tudnak. Szabotáljátok a németeket, ahol csak tudjátok! Hagyjátok a nyilasokat 'véletlen balesetekben' eltűnni! Vigyázzatok hogy ártatlanok ne sérüljenek meg! Ha a nyilasok eltűnnek, a dán ellenállók tudnak nektek segíteni."[7] A röpcédula szövegét csak úgy lehet értelmezni, hogy az együttműködés kiépülőben volt Lonborgban, Vostrupon, és ez a dán ellenállók és a magyarok közötti tágabb együttműködési hálózat részét képezte.

Magyar ellenállás Koppenhágában

A németekkel való szembekerülés, amitől az ország több részében tartani lehetett, a pár héttel később bekövetkező kapituláció miatt elmaradt. Más volt a helyzet Koppenhágában, ahol a Rosenborg-kastélynál egy zendülés április végén véres összetűzéshez vezetett, amely nyolc arra járó dán lakos éle-

[5] Beszélgetés Peder Øllgaard egykori ellenállóval és kovácsmesterrel, Børkop, 1993. április.

[6] Kis szótár, dán-magyar, magyar-dán szótár. 80 oldalas min szótár. Majholms Kiadó Vostrupon. Egy példány található a Koppenhágai Szabadság Múzeumban, egy pedig a Budapesti Hadtörténeti Múzeumban. Az új kiadás Magyarországon készült.

[7] Világi: Magyar szabadságharcosok Dániában. 89–91.

tébe került a német és a magyar oldalon elesett katonák mellett. Az ok abból fakadt, hogy a németek komolyan vették, amitől a magyarok legjobban féltek, a frontra irányították őket. A lázadás április 22-én, vasárnap reggel kezdődött, amikor a magyar katonákat kirendelték a Rosenborg-kastély előtti gyakorlótérre, ahol egy német tiszt arra utasította őket, hogy még aznap délelőtt a németországi frontra induljanak. Sohasem derült ki, hogy kik voltak ezek a magyarok. Talán a 93/II-es ezred egy vagy két zászlóalja lehetett, amely Roskildétől nyugatra, Hvalsoben állomásozott; de az is lehet, hogy a 93/I-es ezred egységei voltak, amely azokban a napokban éppen úton volt Fynről Koppenhágába.[8] De akárkik voltak, a frontra nem akartak kimenni. Néhány másodpercnyi tétovázás után mindenki széjjel futott, és eltűnt a szomszédos utcákban. Egyenlőtlen harc volt; a gyengén felfegyverzett magyarok nem tudtak sokat tenni a németek nehéz fegyverzete ellen. Sűrű lövöldözéssel embervadászat indult az egész városban, így a Nørreport pályaudvarnál, a Gyldenløvesgade környékén és az Ørsted-parkban, ahol a németek üldözőbe vették a magyarokat.

„Ez a dezertálás lett a kezdete az egyik legdrámaibb vasárnapnak, amit a koppenhágaiak addig átéltek", írta másnap az Illegális Információ című újság. „Azonnali hatállyal kivezényelték a német katonaságot. Heves harcokra került sor a magyarok és német fegyvertársaik között, és a következő 2-3 órában az egész kerületben karabélyokból, pisztolyokból, géppisztolyokból, gépfegyverekből leadott lövéseket hallottak. Ugyanakkor kézigránátok robbantak a házak között és az udvarokban a belvárosban is, és amikor 10-11 óra felé a harc végül elcsendesedett, leverték a magyarokat, akik a harcot kirobbantották, de a csapattest szétszóródott a szél minden irányában." A következő napokban a németek megpróbálták eltussolni a felkelést, azt a hírt terjesztették, hogy csupán utcai harci gyakorlatokról volt szó, de a dánok eleget láttak ahhoz, hogy tudják, mi az igazság. A magyar és német oldalon elesettek és a sérültek számát soha nem közölték.[9]

A magyarok és németek között a koppenhágai utcákon történt összeütközés volt a legsúlyosabb esemény a magyar katonák Dániában való tartózkodásának az idején. A szerencsétlen végkifejlet ellenére ez a felkelés a magyaroknak új reménységet adott. A híre futótűzként terjedt el a magyar egységek körében az ország más részeiben. A magyarok egy csoportja, amely Fyn szigetén egy aasumi farm melléképületeiben lakott, ujjongva és táncolva reagált, amikor a hírt a BBC adásából meghallotta. Holmsland Kliten, Nyugat-Jyllandon egy magyar tiszt kapcsolatba lépett az ellenállással, és kijelentette: „Tudjuk, hogy a magyarok Koppenhágában szembefordultak a németekkel. Ha a nyugati szövetségesek jönnek előbb, az önök rendelkezésére állunk. Ha az oroszok jönnek, harcolni fogunk ellenük."[10]

Az ellenállási mozgalomnak tudnia kellett, hogy mi történik. A lønborgban események és az X-nap említése arra vallott, hogy az ellenállók és a magyarok a háttérben valamire készültek. Hogy ez mi volt, homályban maradt mindaddig, míg elo nem került egy irat a budapesti Hadtörténeti Múzeum gyűjteményéből. Ez egy hivatalos dán dokumentum volt, amelyet a magyar honvédelmi minisztériumnak küldtek 1947-ben, és amely a magyar csapatoknak 1945 tavaszán a dán ellenállással létrehozott együttműködéséről szólt.

Találkozó a tyúkólban

A budapesti Hadtörténeti Múzeumban dr. Varga József különböző iratmásolatokat adott át nekem, amelyek a magyarok dániai állomásozásával voltak kapcsolatban. Ezek között találtam egy írásos feljegyzést, amelyet a dán külügyminisztérium 1947 augusztusában küldött a magyar hadügyminisztéri-

---

[8] Három forrás szerint Fyn szigetén a 93/I. zászlóalj volt az, amely felkelt a németek ellen, őket utána Bornholmra küldtek. A) A Nyborgban 1947. május 7-én kelt rendőrségi jelentés elmondja, hogy 300 magyar katonát, akiket 1945 telén az államvasutak knudshovedi épületében szállásoltak el, Koppenhágába küldtek, ahonnan tovább kellett volna küldeni őket a frontra. B) A német katonai napló Silkeborgban azt írja, hogy 1945. április 25-én, tehát három nappal a lázadás után parancs jött a 328. tüzérosztályhoz, hogy 400 főnyi munkás-katonát küldjenek Bornholmra. Mint ismert, a 93/I. zászlóaljból küldtek egységeket Bornholmra. C) Egy „Bornholm repülőtere a háború alatt" című helytörténeti cikkben írja Egon Sorensen a repülőtéri magyar katonákról: „A katonák a német Vehrmacht tagjai voltak, de nyilvánvalóan nem voltak megelégedve a dolgokkal, mert lázadást, vagy más engedetlenséget követtek el Koppenhágában, miután Bornholmra küldték őket a repülőtér megerősítését és kibővítését célzó munkákhoz."

[9] A dán hírszerző szolgálat kiadása, 463. szám, 1945. április. (Nordisk Nyhedstjeneste nr. 428.) Részletes beszámolót adott ki a magyar katonák és a németek közötti koppenhágai összetűzésről. A Politiken napilap 1945 májusában közölt egy oldalt ilyen címmel: „Da Ungarerne gjorde Opror i Kłbenhavn" (Amikor a magyarok felkeltek Koppenhágában).

[10] C. P. Jensen: Modstandskamp i Vestjylland (Ellenállás Nyugat-Jyllandon). Før og efter 5. maj 1945. (1945. május 5-e előtt és után). Centraltrykkeriet K/S, 1985. 115–116.oldal.

umnak, ahol azt annak az évnek októberében kapták meg. A csaknem két A/4 oldalas jegyzéket magyarul fogalmazták, francia fordítással kiegészítve, és a mellékletben kísérő dokumentumok találhatók pecsétekkel, dátumokkal és különböző miniszteriumi titkárok neveivel. Az egész dokumentum nagyon hivatalosnak látszott.

A feljegyzés háttere a következő: 1947 tavaszán Nagy Bódog ezredes a magyar hadügyminisztériumból Bratved hadtápos főhadbiztos útján kérdéssel fordult a Különleges Ügyek Minisztériumához,[11] van-e lehetőség közelebbi információkat kapni a Dánia megszállásában részt vett magyar csapatok magatartásáról, valamint arról a sokféle segítségről, amit az ellenállásnak nyújtottak. A magyar ezredes levelében érzékeltette, hogy a magyar haderőnek az ellenállási mozgalommal való együttműködéséről szóló pozitív tartalmú hivatalos nyilatkozat hasznos lenne Magyarország számára a II. világháborús szerepvállalása következményeinek felszámolásában.

1947 áprilisában a minisztérium – a miniszter akkor Per Federspiel volt – elkezdte a kért vizsgálatot. Kérdést intéztek az ügyben érintett dán hatóságokhoz, a különböző helységekben,az ellenállás vezetőihez, az országos rendőrfőkapitányhoz, a főparancsnoksághoz és a legfelső vezérkar hírszerző részlegéhez. A miniszteri vizsgálatra a válaszok – amelyek több rendőrségi kihallgatási anyagot is tartalmaztak azokról a településekről, ahol a magyarok tartózkodtak – a következő hetekben érkeztek meg. Ezek eredményeként készítette el a Különleges Ügyek Minisztériuma a feljegyzést, amit 1947 augusztusában a külügyminisztériumon és a stockholmi dán követségen keresztül küldtek el a magyar hatóságoknak.

Bevezetésként leszögezték, hogy azok a magyar csapatok, amelyek részt vettek Dánia megszállásában, túlnyomó többségben feszült kapcsolatban álltak a németekkel, németellenes beállítottságuk volt, a dán lakossággal pedig jó viszonyba kerültek. A feljegyzés ezt kibővíti egy betoldással, hogy a magyar csapatokat sok helyütt szinte internálták a németek. Általában rosszul voltak felszerelve, s a németek ritkán vették igénybe őket katonai feladatok elvégzésére.

Magáról az együttműködésről a dokumentum azt jelentette, hogy a magyar csapatok sok helyütt kapcsolatot kerestek a dán ellenállással, főleg röviddel a kapituláció előtt, néhány esetben azonban már röviddel Dániába érkezésük után. „A magyarok ezekben az esetekben kinyilatkoztatták, hogy ha szükség lesz rá, akkor a dán ellenállás oldalán fognak harcolni a németek ellen, mint ahogy sok esetben fegyvert és felszerelést adtak át az ellenállásnak, és szemet hunytak a dán szabotőrök akciói alkalmával, pedig ezeket be kellett volna jelenteniük. Ez különösen sokszor előfordult vasúti szabotázsok esetében ott, ahol a németek magyarokkal őriztették a vasútvonalat." Egy másik helyen ez áll: „Az összbenyomás a magyar haderő beállítottságáról és a németek elleni ellenállásra való hajlandóságáról olyan pozitív volt, hogy a katonai ellenállás vezetése a németek elleni esetleges harc terveiben Sjøllandon, 1945 tavaszán számolt ezekkel a csapatokkal, bizonyos feladatok elvégzésére." Továbbá azt közli, hogy több Jyllandra kitelepített magyar csapat jóindulatú magatartást mutatott a kényszerleszállást szenvedett szövetséges pilótákkal szemben, pl. úgy, hogy bújtatták őket. A Jylland legészakibb részén tartózkodó magyar csapatokról azt írja, hogy nem kis szerepet játszottak az ellenállás operációs terveiben.

A feljegyzés és a hozzá tartozó dokumentumanyag most először ad áttekintést a történtekről. Az ellenállás munkája, amely elszigetelten, kis településeken történt – pl. Lønborg/Vostrup –, itt egy nagyobb összefüggésben látható. Bizonyos szavak, kifejezések ismétlodnek a megfogalmazásban. A vizsgálat mellékleteit természetesen nem küldték el Budapestre. Ott csupán az a feljegyzés van meg, amit a dán kormány küldött 1947 őszén.[12] De a koppenhágai országos levéltárban (Rigsarkiv) sikerült megtalálni az ehhez készült dokumentumokhoz tartozó 650. számú dokumentummappát „a magyarok viselkedéséről, akik részt vettek Dánia megszállásában".

Az együttműködésre az volt a jellemző, hogy a magyarok keresték a kapcsolatot az ellenállással, és nem fordítva. Hogy a magyar tisztek voltak a kezdeményezők, megerősíti a Stockholmi Legfelső Vezérkar Hírszerző Szekciója is, ahol E. M. Nordentoft ezredes a minisztériumnak küldött válaszában leírja, hogy az első tájékozódás a magyar csapatok dán oldalra való esetleges átállásáról Stockholmban történt 1945 februárjában, ahol a magyar katonai attasé felkereste Nordentoftot, aki a dánok katonai attaséja volt. A magyar attasé ekkor adatokat közölt arról, amit a magyarok közötti hangulatról és az ebből adódó lehetőségekről tudott. Ezután a dán hírszerzés svédországi részlege biztosította a szükséges

[11] A Különleges Ügyek Minisztériumát 1945-ben állították fel, hogy leépítsék az ellenállás erőit és segítsenek az ellenállás áldozatainak, hozzátartozóinak és tengerészeknek akik a szövetségesek oldalán szolgáltak. A minisztériumot 1947-ben szüntették meg. (Nagy Dán Enciklopédia).

[12] Különleges Ügyek Minisztériuma, 258/12945., 650/1945. és 18.61/1947. sz. ügyiratok.

kapcsolatot Dániában. A dán főparancsnokság részletes felvilágosítást kapott néhány magyar tisztről, de az információ a másik irányba is áramolhatott, úgyhogy Stockholmban is tudtak az olyan tiszteknek a cselekedeteikről, mint Világi Zoltán és Steiner Jenő. Stockholmból az ellenállás Londonba Montgomery tábornagyhoz tudta továbbítani a híreket a német oldalon álló magyarok hiányos harci kedvéről az esetleges dániai harcokban. A jelentések megfogalmazásában sokszor visszatérő kifejezés ez: „egy szövetséges invázió vagy az ellenállás és a német csapatok közötti nyílt harc esetén".

Az együttműködés mindenekelőtt titkos megegyezéseken alapult, amelyek nagyon megbízhatónak tűntek. Így történt például Thistedben, ahol Erény János, a 91/II.-es zászlóaljsegédtisztje a Vestre Skole iskolából egy német tisztekkel való megbeszélésről kijövet megjegyezte az ellenállás képviselőjének Azel Rasmussennek, hogy a dánok számíthatnak a magyarokra. És Rasmussen mindjárt megértette, hogy ez mit jelent. Számos esetben adták át fegyvereiket és felszerelésüket a magyarok az ellenállásnak, emellett szemet hunytak, amikor a dán vasúti szabotőrök működésbe léptek. Ølgodból ismerünk egy példát, ahol egy Fóris Béla nevu, a 2. mérnöki ezredben szolgáló tiszt folyamatosan informálta a helyi ellenállást a német csapatok elhelyezkedéséről Varde-ban és környékén. Értékes felvilágosítások voltak ezek, azonnal továbbítottak őket a szövetségesekhez. Egy további epizód ugyanonnan a vasútvonalnál elkövetett robbantás volt, amelyre a háború után derült fény, amikor egy magyar tiszt megerősítette, hogy az ő emberei voltak a tettesek. Ő maga látta el a legénységet robbanóanyaggal.

Mindezek előtt különösen fontos szerepe volt egy kapcsolatnak, amely a katonai vezérkarig elért, s amely belső vitákat keltett a magyarok között. A felszabadulás után egyenesen ez a kapcsolat volt az, amelyhez újra és újra visszatértek. A 93. ezred 6. zászlóalja 1945. február 2-án érkezett Dániába, ahol a katonákat barakkokban szállásolták el a Høvelte kaszárnya szomszédságában Észak-Sjéllandon, miközben a noket és a gyermekeket tehervagonokban szállásolták el Birkerød állomáson. A zászlóalj feladata a Lyngby és Birkerød közötti vasútvonal orzése volt, de hamar elterjedt a dánoknál annak híre, hogy a németek nem biznak a magyarokban. Már február 10-én, egy héttel a megérkezésük után, kapcsolat létesült a magyar zászlóalj és a birkerødi helyi ellenállás között. A kapcsolat jelentos mértékben egy Pető nevü ellenállónak köszönhető (másik neve ismeretlen), aki magyar származású mérnök volt, s az 1930-as évek óta élt Dániában, és február elején a koppenhágai főpályaudvaron ismerkedett meg a zászlóalj parancsnokával, Járdány Kálmánnal.[13] Az elkövetkezendő hetekben Pető mérnök fontos szerepet játszott közvetítőként és tolmácsként a magyarok és az ellenállás közötti együttműködésben Birkerødön. Március hónap folyamán a kapcsolat kiépült a sjéllandi ellenállás vezetoségéig, és 1945. április 1-jétől elérte az ellenállás legfelső fokát, a főparancsnokságot is.

A Koppenhágában, Lyngbyn, Birkerødön folytatott megbeszéléseken részt vett többek között az ellenállás birkerődi vezetője, I. Tegner kapitány, Frederiksborg megye egyik kerületének vezetője, C. V. Deleuran alezredes, valamint a főparancsnokságról Valeur Larsen százados és T. Hansen főhadnagy. Pető volt a közvetítő és a tolmács a tárgyalások során, és 1945. május 1-jétől a magyar származású Georg Kunwald is, aki a Nemzeti Múzeumban volt asszisztens. A magyar oldalról részt vett a 93/5. zászlóalj parancsnoka, Járdány Kálmán, Széles főhadnagy, Torkos és Ficzere hadnagy.[14] A biztonsági intézkedésekről a találkozók egyikén az egyik tárgyaló fél C. V. Deleuran alezredes irt: „A legfontosabb megbeszélést egy tyúkólban tartottuk Birkerødön kívül, miután a környéket nagy gonddal átvizsgálták a körzet megbízásából, és mert a magyarok nagyon idegesek voltak, hogy a németek nem fedik-e fel őket; mivel a németek nem biztak bennük, megkettőzött őrség vigyázott rájuk."[15] A tyúkólban tartott megbeszélést továbbiak követték, amelyeket a Birkerød és Lillerød közötti vasútvonal mellett egy pajtában tartottak meg. Ezek eredményeképpen megállapodásra jutottak, hogy a magyar zászlóalj a szövetségesek haditervének keretében részt vesz egy támadásban a Høvelte-táborban tartózkodó németek ellen, valamint SS- és Hipo-erők ellen a Høveltelrdon, valamint a sandholmi táborban. Ezek a műveletek egy fegyveres felkelés részét képezték, amely a Svédországban állomásozó dán brigádoknak az útját készítette elő. A németek kapitulációja megelőzte ezt a hadműveletet, de az előző hetekben kialakított együttműködés azt mutatta, hogy a magyarok készen álltak a dánok oldalán való harcra – ha szükséges – fegyverek nélkül is. Ha a német kapituláció csupán egy vagy két héttel később következett volna

[13] Henning Andersen: 2. „Verdenskrig oplevet fra en nordsjéllandsk stationsby"(„A világháború ahogy egy észak-sjéllandi állomás-ról látszott"). Birkerødi Helytörténeti Egyesület Kiadója, 1994. 67. oldal.

[14] Kommando Birkerød rapportja „Fő pontok a VI. zászlóalj ellenállással való kapcsolatához". (Rigsarkivet). Henning Andersens könyve 67. oldal.

[15] C. V. Deleuran beszámolója a Generalkommandóhoz 1946 február 6.. Frihedsmuseets Arkiv (Szabadság Muzeuma Archívum).

be, a harc elkerülhetetlen lett volna – állította a Frederiksborg megyei ellenállás egyik jelentése 1945 őszén.

Azt a kérdést, hogy a magyarok részvétele a dánok oldalán milyen eredményre vezetett volna, sohasem tették fel a dán megszállásról szóló történelemkönyvekben. Alig említik a tényt, hogy egy ilyen együttműködés létezett, és láthatólag senki sem ismerte ennek kiterjedtségét. A kormány 1947-ből való feljegyzésében maga állítja, hogy számítottak a magyarokra, és hogy biztosak voltak abban, hogy nagyrészük a dán ellenállással tartott volna egy szövetséges invázió esetén. Ez a végkövetkeztetése az ellenállás legfelső katonai vezetésének, és ugyanez volt az ellenállás helyi irányítóinak véleménye is.

A németek vesztett háborújában

A megszállás utolsó heteit annak fényében kell vizsgálnunk, hogy bár mindenki tudta, hogy a németek kapitulációja hamarosan bekövetkezik, azt senki sem tudhatta, miképp ér majd véget a háború. Önként megadják magukat németek, vagy pedig az utolsó töltényig és az utolsó emberig harcolni fognak, ahogy ezt mondani szokták? Számításba vehető-e a szövetségesek támadása, vagy Dániának egyedül, a szövetséges hatalmak lényegi segítsége nélkül kell szembeszállni a német hadsereggel, amely mintegy 233 ezer emberből állt?

Kimondottan féltek attól, hogy Dánia a háború utolsó óráiban véres csatatérré válhat. Ebben a helyzetben fontos volt minden, a németek alatt szolgáló idegen csapattest támogatásának a megnyerése, akár tényleges harcba lépéssel, akár passzív magatartással. Vagy ahogy ezt C. G. Schøller alezredes az ellenállás észak-jyllandi régiójából kifejezte: „Mind kijelentéseik, mind magatartásuk alapján a régió azt a határozott következtetést vonta le, hogy a magyarok egy nyílt harc esetén Dániában nagy valószínűséggel a dánok oldalán harcolnának, vagy legalább is passzívan viselkednének, és ez a következtetés nem jelentéktelen részét alkotta azoknak a műveleteknek, amelyeket az ellenállás tervezett a németek ellen a maguk területén."[16]

A németek és a más nemzetekhez tartozók közötti feszült viszony lehetett a másik ok, ami miatt az ellenállás kapcsolatokat keresett a magyarokkal. Arra törekedtek, hogy megnyugtassák a lázadó elemeket, míg a németek megadják magukat, és a háború véget ér. A Rosenborg-kastélynál történt április 22-i felkelés bizonyította, hogy nagyon szerencsétlenül sülhetnek el a dolgok. Ez a motívum a Thyben lévő orosz hadifoglyokhoz való kapcsolatban is szerepet játszott. Axel Rasmussen dünefelügyelő szerint, aki összekötő volt a helyi ellenállás és az ott tartózkodó idegen csapatok között, az oroszok nyílt felkelésre készültek a németek ellen. „És ők [az oroszok] is ide jöttek hozzám esténként azzal a kérdéssel, hogy mikor kezdjék el az ellenállást, és az én válaszom az volt, hogy még várjanak egy ideig, értesíteni fogjuk őket. Ilyen módon tartottunk mindent napirenden", mondta el ő.[17]

A bizonytalanság átterjedt az egész ellenállásra, hiszen mit tudtak volna tenni a magyarokkal előzetes közös gyakorlatok nélkül, és anélkül, hogy beszélni tudjanak egymással, meg tudnák érteni egymást. Fel volt készülve a harcra az egyszerű magyar közkatona? Hogyan reagáltak volna az ellenállás emberei egy kihívásra, a veszélyhelyzetre? Peter Øllgaard vostrupi kovácsmester, aki 1945 márciusában titkos megbízást kapott, hogy harc esetén vezesse a 4. híradó zászlóalj egyik egységét, előre látta, hogy a dolgok nagyon hamar ki tudnak siklani az ellenőrzés alól. „Az volt a megegyezés a magyarokkal, hogy ha valami történik, akkor egymás mellé állunk. De ha addig mennek az események, akkor már a lövöldözés is bekövetkezik. Mi is belekeveredtünk volna. Ez súlyos ígéret volt, de ilyen helyzetben az ember ezt megteszi. Nem árulhattuk el a magyarokat."[18]

Axel Rasmussen dünefelügyelő is úgy vélte, hogy a 91/II zászlóaljbeli magyaroknak és a dánoknak nem volt sok esélyük a harcban a németek nehéz ágyúival szemben. A thyi német parancsnok a háború után állítólag azt nyilatkozta, hogy teljesen tisztában volt vele, mit terveznek a dánok és mások, de arra számított, hogy óvakodnak terveik végrehajtásától, mert mit is tudtak volna tenni ágyúk nélkül. „A kérdés az volt, hogy amit mi meg tudtunk volna tenni, megérné-e az áldozatot, mert ezt a civil lakosság nagy mértékben megszenvedte volna. Ezért minden arra irányult, arról kívántunk gondoskodni, hogy ne támadjon felkelés."[19]

---

[16] Különleges Ügyek Minisztériuma, ügyiratszám 258/1945, 650/1945 és 18.61/1947. (Rigsarkivet)

[17] Johan Hvidtfeldt levéltáros beszélgetése Axel Rasmussennel felügyelővel, Soholt, Thy, 1963. június. (Rigsarkivet)

[18] Beszélgetés Peder Øllgaard ellenállóval és kovácsmesterrel, Børkop, elozőleg Vostrup. 1993. április.

[19] Johan Hvidtfeldt beszélgetése Axel Rasmussennel. 1963. június.

A magyarok nagy érdeklődése az ellenállási mozgalommal való együttműködésre két okkal is magyarázható: egyrészt a személyes biztonságuk s nem utolsó sorban a tisztek családja miatti aggodalom vezette őket. Az utóbbi volt a közvetlen oka annak, hogy a 4. híradó zászlóalj Lonborgban és Vostrupon kapcsolatba lépjen az ellenállással, mert a németek az asszonyokat és a gyermekeket Németországba akarták visszaküldeni. Ez a pont is az egyik fő témája lett a 93/VI-os zászlóalj és a birkerodi ellenállás között folytatott tárgyalásnak. Egyetértésre jutottak abban, hogy a dánok a zászlóaljhoz tartozó nőknek és gyermekeknek gondját viselik, ha harcra kerül a sor.

Egy további nyomós ok lehetett az együttműködésre, hogy a magyaroknak szükségük volt valamiféle alibire, hogy felelni tudjanak, ha Magyarországra való hazatérésük után elszámoltatásra kerül sor a náci hadsereggel közös múltjuk miatt. Egy olyan igazolás, hogy a németek kapitulálása előtt tevékenyen együttműködtek a szövetséges hatalmakkal, valószínűleg jobb megvilágításba helyezte volna őket. Ez a 93/VI-os zászlóalj és a birkerødi ellenállás közötti egyik tárgyaláson fogalmazódott meg. A magyarok egyik feltétele az volt, hogy ha együttmuködnek a közös felkelésben, arról az angol rádió számoljon be. Követelték, hogy a németek kapitulációja után indítsanak tárgyalásokat a Szovjetunióval arról, hogy visszaadják az orosz csapatok által Magyarországon elvett földet azoknak, akik a dánok oldalán harcoltak.[20] Végül a magyarok írásbeli igazolást kértek arról, hogy miután az ellenálláshoz kapcsolódtak, németellenes magatartást tanúsítottak. Világi Zoltán százados a 4. híradó zászlóaljtól céltudatosan gyűjtött ilyen igazolásokat a németek kapitulációja utáni napokban. Kapott ajánlóleveleket az ellenállástól és a szövetséges pilótáktól, akiknek menekülését elősegítették, és ez később nagyon előnyös volt. Sok példa van arra, hogy a magyarok – az egyszerű közkatonáktól a tisztekig – a kapituláció után írásbeli tanúsítványt kértek az ellenállástól. Néhányan szerencsések voltak, és még az országból való elindulás előtt megkapták ezt. Mások a hazaérkezés után levélben kérték ilyen igazolás megküldését. „Jó lenne, ha az igazolásban az állna, hogy náciellenes voltam, hogy segítettem a dán ellenállásnak, és részt vettem a két angol pilóta megmentésében", írta Vassányi Béla egy levélben 1946 novemberében, amelyben dán bajtársát, Harald Jensent arra kérte, hogy szerezzen a lønborgi paptól egy igazolást a számára. „A plébános biztosan emlékezni fog erre az esetre, mert o ellenálló volt, és az angol pilóták nála rejtőztek. Ettől az igazolástól függ az egész jövőm." Az ellenállás sok igazolást állított ki. 1946 júniusában Thyből küldtek egy nyilatkozatot, amelynek hatálya a 91/II.-es zászlóalj tisztjeinek legnagyobb részére kiterjedt.[21]

Végül az utolsó és a legnyomósabb indok az együttműködés keresésére a magyaroknak az a szándéka volt, hogy ne vegyék őket egy kalap alá a németekkel. Ez az óhaj abban fogalmazódott meg, hogy a német hadsereg összeomlása után a magyar zászlóaljjal jobban bánjanak, mint a német katonákkal, akiktől el akartak szakadni. A zászlóalj dán földön akart maradni mindaddig, míg a Magyarországra való közvetlen visszatérés lehetővé válik. Arra gondoltak, hogy majd vonattal szállítják haza őket, és nem kell gyalogmenetben hazatérni. Éppen ez az ígéret vezetett számos problémához a németek kapitulációja után. Mert a többi ígérettel ellentétben – például, hogy megvédjék a nőket és gyermekeket, valamint, hogy igazolásokat állítsanak ki – azt az ígéretet, hogy a magyarokat másképp kezeljék mint a németeket, nem váltották be.

Nagyjából és egészében nem volt kétség afelől, hogy az ellenállás számított a tisztekre, így Guthy Tibor alezredesre, a lemvigi 10. tüzérosztályból, Eperjessy Olivér őrnagyra az ölgodi 2. mérnökezredből, Járdány Kálmán századosra a 93/VI. høveltei zászlóaljból és Steiner Jenő századosra a lonborgi 4. híradó zászlóaljból. Őket mint aktív vagy passzív ellenállókat mind beépítették az ellenállás terveibe. Egy további kérdés a két legnagyobb ranggal rendelkező tiszttel volt kapcsolatos: Kóbor János alezredessel, a 91. ezred parancsnokával, valamint Vittay Béla ezredessel, az összes magyar egység parancsnokával. Vajon együttműködtek-e és rokonszenveztek-e az ellenállással? Hogyan ítélték meg azt, hogy a német oldalon álltak a háború utolsó napjaiban? Egyikük sem hagyott maga után írásbeli dokumentumot arról az időszakról, amelyet a magyar csapat tisztjeiként Dániában töltöttek. Megtartották anonimitásukat a háború alatt és utána is. Amit tudunk róluk, azt az ellenállás adataiból, a családjuktól s némely más forrásból tudjuk. Ezek az információk azonban több ponton ellentmondanak egymásnak.

---

[20] Helge Klint: Efterretningstjenesten og hérens illegale transporttjeneste 1940–45. A hírszerzés és a katonaság illegális transzportszolgálata 1940–45. 82. [Nem érthető, hogy mire gondoltak, a tolmácsok valószínűleg félreértettek valamit. A fordító megjegyzése.)

[21] Különleges Ügyek Minisztériuma, ügyiratszám 258/1945, 650/1945 és 18.61/1947.

Kóbor János és kísérete 1945. február közepén érkezett a Nymindegabnál fekvő Outrupba, ahol a németek kapitulációjáig tartózkodott. Ezekben a hetekben együtt lakott feleségével, Ilonával és Miklós fiával a boltos lakásának ebédlőjében, amit a németek számukra lefoglaltak. De Kóbor nem tartózkodott sokat ezen a helyen, mert többnyire úton volt a környéken, ahol ezrede egységei állomásoztak.[22] Semmi nem mutat közvetlenül arra, hogy Kóbor János együttműködött volna az ellenállással, noha valószínűleg tudott róla, hogy ilyenre sor került. Magatartásából azonban nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy ellenséges volt a beállítódása, még akkor sem, ha néhány ellenálló úgy vélte, náci volt.[23]

Több vizet zavart a dán ellenállás köreiben kelet-dániai tiszttársa, „vitéz" Vittay Béla ezredes, ezredparancsnok. Egy magyar katonai kézikönyv szerint különböző csapattestek parancsnoka volt a keleti fronton, mielőtt 1945 tavaszán a Dániában tartózkodó magyar egységek főparancsnoka lett.[24] Vittay Béla ezredes törzskarával 1945. január 26-án érkezett Dániába. Párnapos esbjergi tartózkodás után a törzset Koppenhágába küldték, ahol az ezredes főhadiszállása a koppenhágai Norrevoldon lévő Kobmandsskoleban volt 1945 áprilisáig. Ezután a Roskilde-be költöztek, ahol a haraldsborgi Husholdningsskoleban helyezték el őket. Az ellenállás dokumentumaiban mint nácit emlegetik. Ez a jellemzés a háború után bekerült a hivatalos levelekbe, helytörténeti könyvekbe anélkül, hogy jobban megvizsgálták volna az ügyet.[25] Kiderült, hogy a vád egyetlen meghatározható esetből támadt, a németek kapitulációját követő napokból. 1945. május 6-án a 93/VI.-as zászlóalj a hoveltei táborban megtagadott egy német parancsot, hogy a németekkel együtt vonuljon a határ felé. Járdány Kálmán százados ekkor kijelentette, hogy a zászlóalj kivált az ezredből, és az ellenállás irányítása alatt áll. A németek ezután Vittay ezredparancsnokhoz fordultak, hogy tegyen rendet soraikban. Ő pedig roskildei főhadiszállásáról telefonon keresztül vette fel kapcsolatot Járdány századossal, akit leváltott és letartóztatásba helyezett.[26] A következő órákban az ügy drámai fordulatot vett. Hogy elkerülje a letartóztatást, Járdány kapitány mindkét segédtisztjével egy közeli erdőbe menekült. Egyidejűleg a németek gépfegyverekkel körbevették a tábort, felkészültek a harcra, annak ellenére, hogy már megtörtént a kapituláció, és a kivonulásra készültek. Vittay ezredes Roskildeből Hoveltebe sietett, közben azonban az ellenállók egy úttorlasznál Farumban feltartóztatták, és foglyként vitték az sjællandi ellenállás központjába, Holtéba. Ugyanaznap az este, amikor az angol főhadiszálláson a koppenhágai d'Angleterre szállodában ezt megtudták, elrendelték, hogy engedjék szabadon, ami másnap reggel meg is történt. Ebből az esetből kiindulva állította az ellenállás birkerodi parancsnoka jelentéseiben a dán kormánynak, hogy ez a férfi „ismert náci" volt. Ez a minősítés többször is felbukkant, többek között amikor a Felszabadítási Mozgalom Tanácsának elnöke, Mogens Fog 1946 júniusában a magyar kormányhoz fordult.[27]

Emberek egy embertelen háborúban

Mit mondhatunk ma ezekről az eseményekről? Közelebbről tekintve a magyarok nem hagytak sok maradandó nyomot maguk után. Néhány felirat a sírköveken, egy szótár, itt-ott egy bajonett, egy fába faragott címer. Nem sok. Visszatekintve: a magyarok, akik Dániába jöttek, baj nélkül megúszták a dolgot. A II. világháború hatalmas emberveszteségét tekintve, ahol Magyarország borzasztóan nagy árat fizetett, Dánia nem volt a legrosszabb tartózkodási hely, ha eltekintünk a későbbi tragikus eseményektől, amely a bornholmi magyar katonákkal történt. A hazatérés utáni években jöttek rá sokan arra, hogy milyen szerencséjük volt, hogy Dániába kerültek. Így a legtöbben megmenekültek az orosz munkatáboroktól. Éppen ezt emelte ki Muzikár Sándor, amikor először találkoztam vele kis üdülőházában, fent

[22] Klara és Chresten Pedersen boltos lánya, Karen Margarethe Rødbroból, aki ekkor 16 éves volt, elmeséli, hogy családja gyakran beszélt Kóbor feleségével amikor férje távolt volt. Amikor otthon volt, a család általában sokat tartózkodott a nappaliban, ami az I. emeleten volt. Egy tiszthelyettes hozta az ételt a közeli outrupi tábori konyháról.

[23] Főhadbiztos C. C. G. A. Bratved a Különleges Ügyek Minisztériumának 1947. április 11.-én készült beszámolójában említi, hogy „Ovtrupon (Nyugat-Jylland) egy tüzér ezred (3000 ember) kapcsolatban volt az ellenállással. Itt a parancsnok valószínűleg náci volt, ezért őt kihagyták a dologból.

[24] Bilderchronik der kgl. ungarischen Streitkräfte (1919-1945). Ordensrat des Vitez-Ordens, Michelfeld, 1977. 33.

[25] A könyvben – 2. Verdenskrig oplevet fra en nordsjællandsk stationsby – az ezredest úgy említik mint aki „lelkes náci" volt. 68.

[26] A birkerødi parancsnokság beszámolója a dán honvédelmi miniszternek, 1945. június 18. Különleges Ügyek Minisztériuma, ügyiratszám 258/1945, 650/1945 és 18.61/1947.

[27] Levél, kelt 1946. június 21-én. Magyar Hadtörténeti Múzeum, Budapest.

a Mecsekben, Pécs felett. Az akkor 85 éves volt századparancsnok ezt mondta: „Most is szerencsémnek tartom, hogy Dániába mentünk. Ha nem, talán Szibériába kerülünk, ahol szenvedtünk és talán meghaltunk volna. Isten óvja Dániát! Gud bevare Danmark!"

Nem a háború, nem az ellenállás, nem a katonai együttműködés, nem a meghiúsult ígéretek kötötték össze a magyarokat a dánokkal a háború utáni években, hanem a vendégszeretet, amit ott-tartózkodásuk idején megtapasztaltak. Személyes kapcsolatok alakultak ki, amit az ország elhagyása után is megtartottak. Talán emlékeztette őket valami otthonukra, talán láttak egy álmot, hogy hogyan is lehet élni. Ezért történt, hogy soha nem tudták elfelejteni az ittlétet? A Magyarországra való hazatérésük, 1946 után gyakori levélváltásokkal folytatódott a kapcsolat a katonák és egykori vendéglátóik között a nehéz körülmények ellenére is. [...]

A magyarok kívül estek azon a képen, amilyennek egy háborús megszálló hadsereget el lehet képzelni. Belekényszerítették őket egy háborúba, amely nem az övék volt, sokszor nehéz volt megkülönböztetni, hogy kik is voltak a megszállók, kik a megszállottak. Sokan a magyar katonák közül nagyon fiatalok voltak, először jártak idegen országban; többen közülük még nem is jártak a maguk faluján túl. Elszigetelt helyekről jöttek Nyugat- és Dél-Magyarországról, olyan településekről, mint Kaposvár, Pécs, Mohács, Szekszárd és Szeged. Meghatározó szerepet játszott, hogy lakhelyükön a magyar katonák és hozzátartozóik oly közel éltek a dánokhoz. Ebből kölcsönös megértés fakadt. „Társaink voltak a szenvedésben, de őket keményebben érintette a háború valósága mint minket," mondták róluk a dánok. [...]

Ma mindez már történelem. Nem létezik többé a vasfüggöny, amely Kelet-Európát és Magyarországot elválasztotta Európa többi részétől. Megbukott a diktatórikus rezsim, a magyar nép ismét szabad. Politikai és katonai értelemben az akkori három fél – a magyarok, a németek és a dánok – egymás mellett állnak mint a NATO és az Európai Unió tagjai.

A dánoknak a maguk diszkrét módján megvolt a képességük és akaratuk a vendégszeretetre, amikor a magyarok 1945 telén és tavaszi hónapjaiban kopogtattak ajtóikon. Gesztusuk távlatos magatartást és értékeket tükrözött. Ezt a magyarok sohasem felejtették el...

Søren Peder Sørensen

A **Bethlen Gábor Alapítvány** (Bp. Károly krt. 5.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2006. évi állampolgári adó 1 %-ából 133 510 Ft támogatást kapott, melyet a Bethlen-díj átadására szervezett ünnepség költségeire, valamint az alapító okiratban megfogalmazott célokra fordítottunk.

Az Alapítvány köszönetet mond mindazoknak, akik támogatásukkal segítették munkánkat.

* * *

A **Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület** (1011 Bp. Corvin tér 8.) az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2006. évi állampolgári adó 1 %-ából 199 796 Ft támogatást kapott. A felajánlott összeget névadónk, Lakatos Demeter csángómagyar költő verseinek megjelentetéséhez használtuk fel.

Köszönjük segítő támogatásukat!

„Jézus kiűzte belülle az ördögöt…"

Adalékok egy újkígyósi búcsúsvezér, Jézuskás Matyi bácsi arcképhez

Közösség és egyén

Újkígyós nagyközség alapítói Békéscsabától délnyugatra, annak a Békés-Csanádi lőszhátnak a peremén települtek meg, amely az Alföld síkjából szerényen kiemelkedve, akár vízválasztónak is tekinthető a Körös és a Maros között. Bálint Sándor a „Szögedi Nemzet" tudós krónikása régi iratokban találkozott a község nevének Dohányoskígyós változatával is, ami arra utal, hogy településünk eredetileg gányófalu, azaz az önellátáshoz szükséges veteményekben megtermelésén túl, monokultúrás dohánytermesztéssel foglalkozó településként jött létre.[1] A nagy időt élt Csatlós Gyuláné Molnár Matild néni így foglalta össze a falualapítás történéseit családi hagyományra támaszkodó visszaemlékezésében a néprajzi gyűjtő magnetofonja előtt: *„Az én ëdösapám nagyapja Tápérul gyütt ide. Tápén tizenkét fia vót az öreg Mónár Ferkónak mög vót ëgy hajója, ëgy halászhajója a vizön. Mikó Kígyós községöt mögszálták, mán kezdték telepíteni, aszonta az öreg: halljátok gyerökök, hallottam, – aszongya az öreg Mónár – hogy Kígyóst telepítik, mer' Vënkhájm Frigyes kiadott ëgy birtokot Kígyós részirül. Na akkor aszonta a legidősebb fia Ferenc: na én elmögyök! Hát azt a helyet, amin a templom van azt az édösapám apjának az apjának tötték. Oda akartak építeni. De, hogy fölmérték a községnek a közepit, ű elkapta az Öreg úccán azt, ahun most Kupërdáëk laknak, mostmán van ottan ëgy nagy magtár, még tán most is mögvan, aztat kapta ottan, úgy, hogy itt két numerust vött az öreg Mónár, ottan kapott két és fél numerust. Hát oszt a tizenkét gyerök idegyütt építeni.*[2]

Mint az idézett szövegből is kitűnik, a telepesek egységesen a jellegzetes szegedi *„őző"* nyelvjárást beszélték.[3] A község nyelvére csupán igen halványan hatott a békési *„e-ző"* és *„i-ző"* népnyelv, így az 1970–1980-as évekig s szórványosan napjainkig családi körben töretlenül megmaradt a szépen zengő szögedi tájszólás, amely a nyelvjárásszigetekre jellemző belterjes nyelvi vonásokkal társult. Hamar erős virágzó település lett Újkígyós, őrizve archaikus hagyományait, amit, Algyőről, Apátfalváról, Árnyásról, Baksról, Csanyról, Csongrádról, Felgyőről, Földeákról, Hantházáról, Homokról, Makóról, Mindszentről, Síróhegyről, Szőregről, Szegedről és az előbb emlegetett Tápéról hozott magával.[4] Őriz-

[1] *Bálint Sándor:* A szögedi nemzet; A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1978/79. 1. Szeged; 1980.

[2] Csatlós Gyuláné Molnár Matild született: 1894. A gyűjtés időpontja: 1986. március 27.

[3] *Bálint Sándor:* A szögedi nemzet; A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1978/79. 1. Szeged; 1980. 245. old.

[4] Újkígyós telepítésében részt vevő települések sorát Králikné Füzesi Etelka gyűjtötte ki a plébánia anyakönyveiből. A témával kapcsolatban lásd *Králikné Füzesi Etelka:* Újkígyós. Történeti áttekintés. Újkígyósért Közalapítvány. Újkígyós 1996. 11–12. old.

ve a katolikus hitet annak ellenére, vagy inkább éppen azért, mert területét szorosan ortodox románok, a régi kígyósiak szóhasználatával élve *"olájok"*, valamint zömmel evangélikus vallású szlovákok, *"tótok"* által lakott települések vették körül. A település népessége erőteljesen gyarapodott, 1844-ben a kígyósi kertészség már 2052 lelket számlált.[5] Újkígyós – a legészakabbra szakadt szegedi eredetű kertészközség – népi műveltségéről és mentalitásáról elmondhatjuk azt, amit Lele József ír, az *"óhaza"* egyik meghatározó községéről, Tápéról: *"A samanisztikus kelti világkép és a középkori katolikus liturgia kölcsönhatásaiból, majd összeötvöződéséből alakult ki a néphitnek nemzedékek hosszú során őrizgetett, ihletett paraszti személyiségekben folyton újjászülető világa."*[6]

Ebben a szegedi gyökerekből táplálkozó közösségbe született egy kisfiú 1870. február 20-án, az Úr föltámadásának napján, Csatlós János közrendű földész és felesége Süle Mária törvényes gyermekeként. Négy nap múlva, csütörtökön tartották keresztvíz alá a Szűz Mária Szent Nevének tiszteletére emelt újkígyósi templomban. Ezen a napon a keresztény világ Szent Mátyás apostol és vértanú emléknapját üli, így a gyermek is a Mátyás nevet kapta a keresztségben.

Csatlós Mátyásra szűkebb családján kívül ma már nem, de Jézuskás Matyi bácsira, az előimádkozó búcsúsvezérre a mai napig sokan emlékeznek Újkígyóson. Mára gyakran használt szólássá nemesedett nagykalapos, fehér bőgatyás alakja ott él a község idősebb lakónak emlékezetében. Ha valaki valamivel nagyon előresiet, kígyóson csak annyit mondanak rá: *„Előre van, mint Jézuskás Matyi bácsi az imádsággal."*

A gyűjtés nehézségei

Idézett szólásunk és a gyűjtés során megismert személyes viszonyulások is bizonyítják, hogy a búcsúsvezér képviselte értékrend és a hozzá kapcsolódó hagyományos hitvilág és világkép a közösségen belül lassan-lassan elvesztette kizárólagos érvényét. Térvesztése Újkígyós esetében különösen 1960 – az Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet megszervezése után – vált szembetűnővé. A vallási és középparaszti identitás felszíni elemei a közösségi tudat mélyebb rétegeibe húzódtak. A hagyományos értékrendet immár tudatosan fölvállaló személyek és csoportok marginalizálódtak.[7] Bár a tudat célzott átformálásnak a lehetőségekhez mérten Újkígyós közössége ellenállt, ám az 1960-as években a fiatalság egyre inkább elfogadta a *„mezőgazdaság szocialista átszervezése"*-vel együtt, mintegy árukapcsolásként a községünket is elérő technikai forradalmat. Az elektromos áram bevezetésével, a vízhálózat kiépítésével, a rádió és később a televízió elterjedésével valósággal átrendeződött a község értékrendje s végső soron közösségi struktúrája is. Külön tanulmányt érdemelne az itt említett változásokhoz kapcsolódó viszonyulás a beszélt nyelvhez, nyelvjáráshoz, Egyházhoz, Egyházközséghez és a többi, korábban meghatározó jelentőségű közösségi megnyilvánuláshoz, intézményhez. Az itt említett folyamatok esetünkben, Matyi bácsi e folyamatok szempontjából korai, 1950-es halála miatt nem vezettek a közösség új értékrendje és a búcsúsvezér közötti konfliktushelyzetekhez. Saját gyűjtési tapasztalatunk alapján az ebből fakadó feszültség azonban például az oroszhegyi Bálint I. László, a bogdánfalvi Andor János és a lészpedi Jánó Ilona esetében lényegi szinten más és más, de minden esetben a további életutat is meghatározó konfliktussá duzzadt. E konfliktusok lehetőségei már az idézett helyeken is megjelennek a 30-as és a 31-es számú szövegrészekben.

Adatközlőink egybehangzó, de nehezen megfogható vélekedése volt, hogy a korábban is jámbor és mélyen vallásos férfi kivételezett búcsúsvezéri hivatását 1920 körül kapta. Elhivatása a közösség búcsús hagyományainak fönntartására vonatkozott. Elsősorban a Kisasszony napi máriaradnai búcsúshagyományok ápolása volt a cél. Trianon után az Újkígyóstól 120 km-nyi távolságra fekvő Arad megyei kegyhely Romániához került. Érthetően a búcsújárás feltételei megnehezedtek. Ebben a nehéz helyzetben lépett föl az újkígyósi búcsúsvezér, úgy, hogy a radnajárás üdvös hagyománya nem, hogy nem szűnt meg, de a két világháború között sajátos virágkorát élte.

---

[5] Népösszeírások alapján (BmL Közgy. ir. 1774/67., 1845/7.) Békéscsaba Története; Első kötet. A kezdetektől 1848-ig Szerk.: *Jankovich B. József-Erdmann Gyula* 1991. 522. old.

[6] *Lele József:* A tápaiak hite. Tápé. 1998.

[7] Az itt említett folyamatok esetünkben, Matyi bácsi e folyamatok szempontjából korai, 1950-es halála miatt nem vezettek a közösség új értékrendje és a búcsúsvezér közötti konfliktushelyzetekhez. Saját gyűjtési tapasztalatunk alapján az ebből fakadó feszültség azonban például az oroszhegyi Bálint I. László, a bogdánfalvi Andor János és a lészpedi Jánó Ilona esetében lényegi szinten más és más, de minden esetben a további életutat is meghatározó konfliktussá duzzadt.

Szólnunk kell róla, hogy adatközlőink, Jézuskás Matyi bácsi rokonai, unokái, szomszédai, koruknál fogva csupán az idős, élete végén járó búcsúsvezért ismerhették. A tőlük lejegyzett történeteknek csupán egy része nyugszik valódi személyes emlékeken. A szövegek zöme a kollektív közösségi tudatban keletkezett, mesei, mondai és legendai elemeket is felhasználó népköltészeti alkotás. Az ifjú és érett felnőtt korú Csatlós Mátyás személyisége rejtve maradt, ugyanígy élete és hétköznapjai sem ismertek.

A Jézuskás Matyi bácsihoz kapcsolódó hiedelemszövegek gyűjtése közben megerősödött a néprajzosaink régi tapasztalata, miszerint az adatközlők mondandójukat úgy kezdik, hogy elhatárolódnak annak nyilvánvalóan jól ismert és elfogadott tartalmától. *„Hát, én abba nem hiszök, de vótak ilyen bűbájos embörök..."* kezdte majdnem minden történetét egyik kedves adatközlőm. Ennek a sztereotíp szövegnek indítékára vonatkozóan megdöbbentő adalékra találtunk gyűjtésünk végén, mikor a régi családi fényképek között egy kopott, egykor kötelező tananyagként számon kért ponyvafüzetre bukkantunk, amely itt most nem valamely csodás gyógyulás, vagy mindent legyőző szerelem izgalmas fordulatát osztja meg olvasóival, hanem módszeresen a népi hitvilág gyógyító praktikáit kisarkítva s nevetségessé téve a *„babona elleni harcot"* hirdeti meg. Az 1951-ben megjelent, mindössze 15 lapból álló füzet a *„Szülők Iskolája"* sorozatcímet viseli. *„Az elmondottakból láthatjuk azt is, hogy az ellenség tudatosan szítja az emberek között a babonás hiedelmeket. Mindezt azért teszi, mert a babonák az emberek tisztánlátását, jövőbe vetett hitét és ezen keresztül elérik, gátolják fejlődésünket, a szocializmus építését* – olvashatjuk az osztályharcos hevülettől sem mentes brossúrából. – *Az ellenség arra számít, hogy visszaállítsa a tőkés urak országát, a kizsákmányolást, a nyomort, a sötétséget. Ezt bizonyítja a nemrég lezajlott Grősz-per is. Az ellenség a maga hasznára és aljas célja érdekében ma újabb formáit hinti el a babonának az emberek körében."*[8]

Közösségi szerepei

A függelékben közölt 32 narratíva felvázolja előttünk Jézuskás Matyi bácsi alakját, külső és belső tulajdonságát, személyiségének egy-egy jegyét, viselkedésben, ruházatban, életvitelben megnyilvánuló alkotó ragaszkodását közössége hagyományihoz. Ám a közösségi szerepének és hivatásterületeinek pontos meghatározásához tágítani kellett az adatközlők körét. A néprajzi gyűjtés klasszikus eszközei ebben nem igazán voltak segítségünkre. Mint arra fentebb már utaltunk Újkígyósi búcsúsvezérünk imacsoportjának és zarándoktársaságának tagjai közül gyűjtésünk idején, 2005–2006-ban már senki sem élt. Mint arra már utaltunk a visszaemlékezők többsége kisgyermekként vagy fiatal felnőttként személyesen ismerte Csatlós Matyi bácsit, ám a vele kapcsolatos információk javarésze nem személyes emlékeken nyugszik, hanem inkább a közösség újra és újra elmondott, a legendákhoz és anekdotákhoz kapcsolódó elemeket is magán viselő kollektív emlékezetének a terméke. Az egykori búcsúsvezér alakja tehát – mint arra már utaltunk – szerves része az újkígyósi római katolikusok közösségi emlékezetének. A gyűjtő, e sorok írója maga is tagja ennek a közösségnek, így tehát alkalma és lehetősége volt megfigyelni a közösségi tudat jelen témánkhoz tartozó megnyilvánulásait. E megfigyelések alapján a közösségi szerepek tekintetében a következő képet tudjuk felvázolni:

A hagyományos paraszti viselet őrzése. A hagyományos viselethez való ragaszkodása csupán saját személyére vonatkozóan része küldetésének.

A vallási hagyományok éltetője, megújítója.

– A radnai búcsújárás hagyományainak fönntartása a trianoni békediktátum utáni időben.

– A környékbeli falvak templombúcsúira induló gyalogos zarándoklatok szervezése és vezetése.

– A templombírói tisztség fönntartása, az egyházközség rendtartásának tudatos őrzése.

A paraszti rendtartás és világkép tudatos őrzése.

– Az archaikus családi rend megtartása.

– Szerepvállalás a gyermekek és ifjak nevelésében a családi kereteken túlmutató körben is.

Jézuskás Matyi bácsi közösségi szerepeire utaló adalékokat olvashatunk a halotti anyakönyv megjegyzés rovatában. A búcsúsvezér gyászszertartását végző Takácsy Dénes esperes-plébános így ír: *»Búcsúvezető, „templombíró" és körmeneti keresztvivő«*. Az eredeti kéziratban is idézőjellel nyomatékosított templombírói tisztség viselője az egyházi célú létesítményekért volt felelős. A néprajzi lexikon ide vonatkozó szócikke szerint feladatai közé tartozott az egyházi és világi közigazgatás szétválasztása előtt a templom, a temető, a plébánia hivatal gondozása, a templomi ülésrend megállapítása és a rend egyébkénti fenntartása.[9]

[8] *Dr. Gál Györgyné* (szerk.): Ne higyjünk a babonában; Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Bp. 1951. 13. old.

Az újkígyósi búcsúsvezér az egyik visszaemlékező szavával élve a *„rend őrzője"* volt. Ezzel az öntudatlan szóhasználattal Matyi bácsi egy régi újkígyósi önkormányzati intézmény, a Nép-Vének Tanácsának valóságos, ám kései tagjaként jelenik meg. *„Valamint a lélek a testet eleveníti s élteti, s annak eltűnésével a tagok rothadásnak indulva elvesznek; hasonlólag, rend nélkül minden lassú pusztulásnak indul; ellenben ahol jó rend uralkodik, ott vagyon azon titkos erő is, amely az egész községet – és erkölcsi testet – fenntartja és boldogítja..."*.[10] A Nép-Vének Tanácsának fölállítása és működése a XIX. század első felében kísérlet volt a hagyományos, magyar önkormányzat (részleges) visszaállítására egy kertészközösség adók és bérleti szerződések szabta szűkös lehetőségei között. Ez az önkormányzat korlátozott volt ugyan, de egy élő közösség, az élet minden területére kiterjedő hatáskörű vezetésként működött. A testület feloszlatását 1848. február 22-én, az orosházi főszolgabíró rendelte el, Léhner Mihálynak plébánosnak címzett átiratában. Ebben leírja, hogy a község jegyzője panaszt emelt, mivel a testület minden ügyet a kezében tart, és annak döntéseit az elöljáróság is köteles betartani, így annak tekintélye elvész. *„A főszolgabíró a törvényekkel ellentétesnek minősíti a nép-vének gyűlésének tevékenységét, mert a közigazgatás működése felett a megye gyakorol felügyeletet a főszolgabíró útján. Léhner Mihályt pedig felkérte, hogy egyházi feladatain túl ne vegyen részt a közigazgatás ügyeiben."* – írja Jároli József.[11] Csatlós Mátyás társadalmi szerepeinek vizsgálta során szembe tűnik, hogy a Nép-Vének Tanácsa a közösség belső értékrendje mentén szerveződő, s épp a belső értékrend alapján a szolgabírói intézkedés nyomán meg nem szűnő önkormányzati forma volt. A *„nép-vének"* tekintélyét, mint az Matyi bácsi példájából is kitűnik, a hagyományos hitvilág és világkép fönnmaradásának utolsó pillanatáig tiszteletben tartotta a közösség. Mindezek alapján Bálint Sándor Orosz Istvánra vonatkozó szavaival élve elmondhatjuk, hogy Jézuskás Matyi bácsi a régi licentiátusok, félpapok szellemi utódja is egyúttal, aki jelentős, a nép fiainál éppenséggel nem ritka, egyházias kultúrájával azt a szakadékot hidalja át, ami a jozefinizmus kényelmes józanságában nevelkedett lelkipásztor és a vallás heroikus élményét hordozó nép között sokszor vált a XIX-XX. század folyamán olyan feltűnővé.[12] Mindezek mellett Matyi bácsit joggal emlegethetjük Engi Tüdő Vince vagy a tápai szentembör, Fütyü Pista bácsi társaságában, hiszen a hagyomány őt is felruházta a táltos-mondakör jó néhány elemével.[13]

Harangozó Imre

Emlékek Jézuskás Matyi bácsiról

Jézus kiűzte belűle az ördögöt. Mikó kislány vótam beszéték anyáék, hogy a Jézus kiűzte belőle az ördögöt, oszt kinőtt a foga az ördögnek a helyin. Hát hogy oszt mi volt igaz... Mikor még mög së született az ördög akarta magának a gyerököt. Oszt Jézus mög kiűzte belűle jaz ördögöt, oszt az ördög, ahova lëtelepedött a gyerökbe, ott kinőtt a foga az ördögnek a helyin, hogy az në tudjon odamönni többet, hogy oszt mi vót igaz, mi nem, hát azt nem tudom. Hát ilyenöket hallottam sokat... *(S.I.K.M.)*

Hét évig vót mint huszár az első világháborúba'. Hét évön körösztül a világot összelovagolták. Tényleg vótak kint Afrikába', onnat kikerültek aztán Oroszországba, Szibériába is. Úgy kerültek aztán vissza Magyarországra hét év után, akkor osztán szereltek lëfele. Ütet is már nem az édösapja nevelte föl, mert azok möghaltak, hanem a nagybátyjuk nevelte űket föl. *(Cs.M.)*

Hát beszakították a fejit baltával. Mikor a tata mögnősült, akkor a Bánfiaknál vót. Födet vött ki, dohányt termelt rajta. Akkoriba nagyon mönt a dohánylopás. Hát ëgy éccaka fogta magát, oszt kimönt mögnézni a dohánt. Hát beszakították a fejit baltával az öregnek, pedig hát akkó még fiatal vót! Akkor osztán másnap bemönt a csendőrségre, oszt mondta, hogy hogy járt. Kapott ëgy forgópisztoly, hogy ijessze el űket. Azt mondja, hát ha nem muszáj, és úgysë lüvök embörre! De, ha valaki még egyször úgy mögtámad, én óvatosabb lőszök. Adok én neki ëgy pofont, de azt nem fogja mögköszönni. Mert tényleg olyan vót a tata! *(Cs.M.)*

---

[9] *Tárkány Szűcs Ernő* szócikke a Magyar Néprajzi Lexikonban. 5. kötet, Bp. 1982. 258. old.

[10] Részlet a Nép-Vének Tanácsának alapdokumentumából. Az újkígyósi Római Katolikus Plébánia levéltárában.

[11] *Jároli József – Szigeti Antal:* Újkígyós mindennapjai a XIX. század első felében. Szerk.: *Erdmann Gyula*. Gyula 1991.

[12] *Bálint Sándor:* Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza. Bp. 1942. 26. old.

[13] *Hoppál Mihály:* Népi gyógyítás; I.n.: Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Budapest. 1990. 693–740. old.

Keményfájú embör vót nagyon. Tata mindég fehér bűgatyába', fekete mellénybe' mög bűrpapucsba' járt. Vót neki kostökzacskója, azon a sallang mellett vót a pipaszurkáló. Ű mög az öreg Bánfi Jani bácsi, Gatyás Bánfi jártak a végin mán csak így. Ük ketten vótak mán csak gatyába. Bű gatyába' is temették el nagyapámat. Keményfájú embör vót nagyon. Nagyon keményfájú embör vót. *(Cs.M.)*

Térdön állva köllött vele imádkoznunk mindön este. Tata röggel, mikó fölkelt, mindjár' imádkozott, az ágyba' ülve. Akkor, övés előtt is imádkozott, röggeli előtt, ebéd előtt, este szintén vacsorakkor is. De lëfekvéskor is imádkozott. Ez biztos, hogy mindig imádkozott. Nekünk is köllötött vele imádkozni, mint gyerökök, mink lë kölött térbetyülni oszt vót ëgy nagy Jézus szíve kép, a falon, mög a feszület, oszt térdön állva köllött vele imádkoznunk mindön este. *(D.P.Cs.K.)*

Elég nagytörvényű vót a mi nagyapánk. Ëgy asszony mögjelent az istálló ajtóba', mer hordta a szüleimtül a tejet. Ez itt történt szintén, családba', hordta, a tejet. Éccör, mikor anyukám fejt ëgy reggeli időbe, az az asszony odamönt az istálló ajtóba, oszt ott állt. Hogy mit csinált, anyu ezt nem tudja, nem látta, nem figyelte, de a tehén röggel még adott tejet röndösen, este, mán csak olyan vérös tejet adott, röggel mög mán sëmmit. Rugott, hogy a csillagos eget lërugta vóna! Az az asszony olyan vót, hogy így tudott ilyesmiket csinálni, mink tudjuk, hogy ki vót az asszony, de nem akarom mögnevezni, mer'..., nem él mán, mán möghalt, de rokonsága van neki, úgyhogy nem akarom mögbántani üket emiatt. Hát valamit csinált az én nagyapám avval az asszonnyal, de nem tudom, hogy mit. Hogy mögzavarta, vagy nem tudom, valami vót. Elmönt a lakására. És akkó ottan, hát azér' elég nagytörvényű vót a mi nagyapánk az ilyesmihöz kifolyólag, hogy szerette az igazát, vagy a bőcsületit, vagy az igazságot. És valahogy talán vissza is gyütt az az asszony, este későn talán, oszt majd utána valahogy állt mög a tehén úgy, hogy majd nem rugott, mög aztán valahogy, hogy vót tehéntej is, de nem vót annyi, mint azelőtt. Ő vissza tudta csinálni, de más nem. Aki ilyen boszorkány vót, bemönt az istállóba, de nem látták. Akkor, amikor mönt be a gazda, vagy a gazdaassszony, akkó', mint a szél, úgy suhant ki, oszt olyan szél érte, úgy mögütötte a szél üket. Nem tudták, hogy mi az, mer kint nem fújt a szél, de nagy széllel mönt kifele az asszony. A boszorkány, mán így mondjam. Hogy osztán mi vót, hogy vót, ezt így hallottuk, mint gyerökök, mer' azér' úgy ilyesmiket nagyon nem beszélgettek úgy előttünk, akkor, mer' nem úgy vót, mint mán most hogy a gyerök mindönt tud, akkor azér' úgy sokmindönt úgy eltitkoltak előttünk. Nem előttünk beszélték ezt, de mikor játszottunk, a fülünk azér' csak ott vót, hogy hát olyanokat ha beszéltek, amik miránk nem tartozott. *(T.P.Cs.V.)*

Dícsértessék a Jézus! Möntünk az Anna napi búcsúba a Majorba, Ókígyósra. Na oszt a nagyobb fiúk elkezdtek röndetlenködni. Matyi bácsi vitte a körösztöt, imádkozott mög ugyë énekölt, előénekös vót. Az út mellett mönt a kisvasút sínnye. Na a gyerökök fölmöntek a vasúthon oszt közelebb gyüttek az öreghön. Az ëgyik valami rosszat mondhatott, de mink hátrább vótunk oszt nem érthettük. Ödamönt oszt Matyi bácsi a nagy fehér gatyájába, oszt aszonta:

– Gyertök csak ide gyerökök! Tudtok tik köszönni?

A kölkök persze mondták, hogy nem.

Na az öreg oszt bemutatkozott, azon parasztosan ahogy Ű szokta:

– Dícsértessék a Jézus!

Oszt mindëgyikket fejbe verte a körösztte1, ami a kezibe vót. Na aszongya:

– Azonnal mönnyetök innen el, mer' ha most nem möntök, akkor többet kaptok. *(S.I.K.M.)*

A tajtékpipa. Vót neki ëgy ünneplős tajtékpipája. Na azt az öccsitül vötte mög azt a nagy hosszú tajtékpipát, ëgymázsa búzáé'. Mikor möghalt a tata, akkor osztán a másik öccse, az vötte mög anyáméktul a tajtékpipát. Kérdözték, hogy mennyié' adják el a tajtékpipát. Mondja apám, hogy hát ëgymázsa búzáé' vötte mög apám, ëgymázsa búzáé' adjuk mink is. Hát aztán mög is adta érte Cukros Csatlós Miskának az apja. Az vötte osztán mög. Hogy hova lött aztán, nem tudom. *(Cs.M.)*

Búcsúra mindig az ünneplő tajtékpipával mönt. Mikor möntek Radnára, búcsúra, vagy bárhova nagyapámék, vagy ünnepi napon, mindig misére mikor mönt, akkor a tajtékpipával mönt. Vót neki ünneplő tajtékpipája is, mög hétköznapló' is, ez így vót. Templomba vagy búcsúra mindig az ünneplő tajtékpipával mönt, annak rézbül vót a kupakja, a teteje. Akkó amellett vót üneki ëgy ünneplős kostökacskója. Abba' vót neki a vágott dohánya. Mindön ünnepkor csak azt használhatta. Hétköznap ëgy kisebb tajtékpipa vót, vagy pedig cseréppipa. Amellet vót ëgy hétköznaplós kostökacskó, csak az mán régebbi vót, kopottabb vót, mög ilyen pipaszurkáló, ilyen drótból, ilyen rézdrótból, az vót neki valamikor. Mikor mönt misére, vagy, hát valami ünnepségre, ünnepkor, akkor mindig, ha ő nem készítette

el véletlen, akkor nekünk köllött utána előkészíteni. A kostökzacskót a dërëkánál, a gatyája korcába tartotta. Sallangos vót, de nem vót hímzött. Az ünneplő kostökacskója az mán igön. Nagyon szép tiszta vót, azt nagyon nagy böcsbe' tartotta, bent a szobába', a sublótfiókba', amit most komódnak hívnak. *(D.P.Cs.K.)*

Templomépítés. Sokat mesélte, hogy hogy vót, mikor verték a templomnak a téglát. Akkor oszt mondta nagyanyámnak, hogy: hallod, elmögyök, aztán segítközök én is. Azt a téglát itt verték a Téglaégetőbe'. Kézzel gyúrták ki a tégla anyagját, úgy égették. Oszt akkor mönt ű is. Mikor mög építötték, akkor is: na, most mëgint elmék ëgy napra, segítök. Na, mëgint segített. Hordta a téglát, adta fölfele a maltërt, vagy amit köllött, amikor mán csigával húzták föl a maltërt is, mög a téglát is.*(Cs.M.)*

Nagypénteki vesszőzés, mosdás, étkezés. Nagypéntökön abszolút nem löhetett mosni, de még lavórba' mosakodni së. Hanem nagyhétön, hétfün, a fahordókat a kivittük a kúthon, oszt akkor tele köllött húzni vízzel. Na ahogy folyt a víz belülle, mindig öntögették tele. Dagadt össze a hordó, úgy maradt mög a víz benne. Akkor nagypéntekön röggel Ű fölébredt, ahogy kezdött virradni, kapott ëgy kis pálcát kint az udvaron, oszt akkor beszaladt, na oszt akkor mindönkit megsurikált, hogy hányan vannak az aprószentök? Azután oszt kiszaladt a kúthoz, pedig kegyetlen félt a hideg víztül, oszt mögmosakodott. Na, akkor gyorsan szaladt be, mögtörülközött, oszt aztán mindönkinek ki köllött szaladni a kúthon mögmosakodni. Az aprószentöket is mögvesszőzte. A férfiak kezdtek az ötetéshöz készülni, a fehérnépe mög pattogatta a kukuricát. Mikó kipattogott na löhetött kukuricát önni, mer akkó a röggeli csak pattogatott kukurica vót. Szülém, mög édösanyám is csak vajjal, sült vajjal főzött mindég nagypéntökön. Nem löhetött akkor főzni csak valami könnyű ételt, utána aztán abból mögvót a vacsora is. *(Cs.M.)*

Abba esött el Jézus Krisztus a körösztte!... Nagyszombaton aztán főzték a sonkát, tojást, de önni belülle még akkor së lehetött. Akkor mögmosakodtak röggel, oszt akkor mán ki lehetött önteni a vizet. De nagypéntökön röggel nem volt szabad kiönteni a vizet, mer' Tata mindég azt mondta, hogy Jézus Krisztus is, mikor elfogták oszt kísérték a vállán a körösztte!, az ëgyik asszony mosott, oszt kiöntötte a kocsiútra a vizet oszt abba esött el Jézus Krisztus a körösztte!. Hát mifelénk në essön el sëhogy së, azt mondja, së Jézus Krisztus, së sënki! Nagypéntekön nem volt szabad kiönteni vizet az udvarra mög sëhova. Ezt Tata nagyon betartatta! *(Cs.M.)*

Radna. Idős asszonyokkal tötte mög a búcsújárást, de Benkó Örzse néni az kitartott mellette még talán végig. Az mindég ott vót mellette. Ahogy möntek az úton, kezdte az éneket az öreg tata, nagyapám, a többiek mög folytatták, mondták utána. Radnára mikor möntek, akkor péntökön délelőtt tíz órakor vót általába' az indulás. Elindultak, oszt elmöntek a határhon közel, ottan ëgy tanyába' lëszállásoltak. Úgy negyven-ötven személy mönt ëccőre. Lëszállásoltak, ha kaptak vacsorát, tejet mög kënyeret. Azé annyit fizettek, amennyit elfogadtak tőlük, de sokat nem fogadtak el sëhun. Akkor onnat oszt möntek tovább, vasárnap délelőtt értek mindég Radnára, úgy kilenc – tíz órára. Ott aztán elmöntek a misére. A misérül elhívták űket vendégségbe. Este indultak hazafele, oszt keddön a délelőtti órákban értek Kigyósra. *(Cs.M.)*

A péntöki mosott ruhába belecsap a villám. Hát Tatáék möntek a búcsúra, oszt akkor mögálltak pihenni, mer' gyütt ëgy nagy vihar is, szóval látszódott, hogy vihar lösz abbul a felhőbül. Nagyapa kérdözte, hogy kin van esetleg péntekön mosott ruha. Na akkor ëgy asszony jelöntközött. Félrekűdte két másik asszonnyal, hogy úgy vetközzenek, adjanak neki ruhát, oszt azt a ruhát, amit péntekön mostak, azt hagyják távul a csapattul. Na aztán tényleg odaért a nagy vihar, mindön, oszt azt mondták, hogy abba a ruhába bele is csapott a villám. Azt tartották akkoriba', hogy a péntöki mosott ruhába belecsap a villám. Nem vót szabad ruhát mosni péntökön. Akkor még azt is tartotta a nagytata, hogy së' tyúkólat, së' disznóólat, olyat, hogy belső ólat, az aklot amit amúgy kitakarítottak mindön ötetésné' nem szabad péntökön kisöpörni. A belső almot nem takarították el péntöki napon. Nem. Erre én is határozottan emlékszök még, mert ezt még az én anyámék is tartották. Ugye tyúkólat së, még ha nem is pucolták mindön nap, péntöki napra soha nem időzítötték. *(T.P.Cs.V.)*

A morzsát az abrosz alá köll gyűjteni. Na azt nagyon tartotta Tata, hogy húsvétkor, mikor szentöltettünk ételt, nem vót szabad a morzsát kidobni. Mer ugyë, addig nem vót szabad hozzányúnia sonához së, még mög nem szentölték! Aszonta Tata, hogy a morzsát az abrosz alá köll gyűjteni! Az abrosz alá rakták, még el nem telt az ünnep. Akkor oszt kiszórta a fatüvihön, mög adott belülle a jószágnak is. Tehénnek, lónak, disznónak, tyúkoknak mindnek adott ëgy csípetöt, hogy szépek, egészségösek lögyenek. Mög a fa tüvihön, hogy bű termés lögyön! Valamennyire csak úgy emlékszünk rá, de mink

mán nem csinátuk. Inkább a bátyánk, mer ugyë ű nagyobb, inkább az vót kűdve az ilyenökre. De úgy tudtuk, hallottuk, láttuk mink is... *(D.P.Cs.K.)*

Azt mondta Jézuskás Matyi bácsi is, hogy ezt figyeljük mög. Radnára möntek a búcsúra. Már előtte napokkal készültek, anyáék is kalácsot sütöttek, mostak, főztek, hogy a családnak is lögyön, akik itthon maradtak, oszt elindultak. Oszt mán majdnem Radnára értek, mikor ëgy hatalmas nagy vihar gyütt. De utána, hogy mán a megye határt átlépték, mer' akkor még nem vót az, hogy elkülönítve Erdély Magyarországtul, mer' ez még akkor vót, a háború előtt, a tizennégyes háború alatt vót ez. Oszt ott ugyë fogadta a nép üket, hát itt pihentek, ott lëültek, ott önni kaptak, kínálták üket, inni vizet, tisztát. Oszt ëgy helyön, mikor odaértek ëgy faluba, kegyetlenül zöngött, villámlott az ég. Oszt az a Matyi bácsi, az vitte a köresztöt ëgyedül. ëgy öreg bácsi vót mán akkor is. Hosszú fehér bűgatyába' járt, kékfestő kötő rajta, fehér ing, mindig fekete, nagyszélű kalapba' járt, akár hétköznap, akár vasárnap, mindég, mög papucs a lábán. Mondja az asszonyoknak, hogy üljünk lë, hátha elmögy a vihar. De nem mönt el a vihar, hanem ëgyre följebb mönt. ëgyszer mögszólalt, ahogy möntek, hogy asszonyok, akin van péntökön mosott ruha, në szégyölje, hogy kimosta, hogy tiszta lögyön, mire mögyünk, tögye lë. Lëtötte az asszony a köténytt, mer' ëgy kötény vót előtte, oszt akkor elindultak tovább, alig möntek el száz méterre, belecsapott a villám. Na oszt akkó oszt mondták az asszonyok, hogy ez az Isten büntetése. Hát ugyë Jézus szíve péntök, a péntök mindig Jézus szíve péntök, az Isten biztos azér' csinálta ezt, hogy tanulják mög, hogy në mossanak péntökön, mer' së kënyeret nem szabad sütni, së mosni, péntökön. Elmöntek a búcsúra, mikor visszagyüttek, azután az én nevelő anyám, mer' nem édösanyám vót, soha soha nem mosott, mög nem sütött kënyeret péntökön, mer' az a Jézus szíve ünnepe vót mindég. Régön keddön is bűtöt tartottak. Úgyhogy keddön, mög péntökön bűtöltek. Akkor nem ëgy nap vót a böjt a katolikusoknál, hanem mindenütt kedd is. Az ëgy olyan fogadott bűt vót. Akinek betege vót a háznál, vagy valami probléma, azok mind mögfogadták, hogy keddön mög péntökön bűtöt tartanak. A keddi az Szent Anna, Anna napi böjt azér', hogy egyik Szent Anna, másik mög a Jézus szíve. Szombat délután mög a Szűz Mária szombatja vót, mindég, mer' azt mondta Jézuskás Matyi bácsi is, hogy ezt figyeljük mög, hogy mindön szombaton, akárhogy esik az esö, ha öt percre is kisüt a nap, hogy mögszáradjon a Jézus ruhája. Vasárnap el tudja a Szűz Mária vinni a gyerököt a templomba. Ezt az én anyám is mindig betartotta, hogy szombaton mögfigyeltük, hogy mindég kisütött a nap, télen, nyáron, ha öt percre is, de láttuk a Napot. Szombaton délbe' mögebédöltünk, elmosogattunk, fölsöprögettük az udvart, az utcát, utána mögfürdött mindönki, sënki nem dógozott, mer' a Szűz Máriáé a szombat délután. Akármilyen idő vót, vagy akármilyen munka, még a határból is hazamöntünk. Hát az vót a rönd, hogy a határba, mög a kertekbe, nem kapált sënki. Még a csendörök is hazaküdték a határbul, akik kimöntek kapálni. *(S.I.K.M.)*

Bicsadékot tanáltam. Mikor oszt ëgyször möntek Radnára, egészen közel vótak a búcsúhoz, és akkor tanált az öreg tata ëgy bicskát. Hát gyorsan lëhajult, fölkapta. De közbe oszt kezdte az éneköt: *bicsadékot tanáltam...* úgy énekölve. Ráfelelik a többiek is: *bicsadékot tanáltam!* Na tata oszt visszafordult, azt mondja: olyan sokat elvesztöttek vóna, hogy tik is tanáltatok? Hát, azok mondják: Matyi bácsi tán tényleg tanált? Kivötte oszt a tata a gatyazsebbül, nézzétök mög, azt mondja, de ha mögtanáljuk a tulajdonosát, átadjuk neki! De hát nem jelöntközött a tulajdonos! Aztán, hazafelé is még mindég nevették, Matyi bácsi tanáltunk ëgy bicskát... *(Cs.M.)*

Nem folyik ki, be van dugva. Mikor möntek búcsúra hát a tatáná mindég vót ëgy kis pálinka is. Mielőtt a tata mögkezdte vóna az éneköt, mondja neki Örzse néni: Matyi bácsi, kifolyik a pálinka az üvegbül. Na tata mán hozzá vót készülve az énekléshöz, oszt énekölve mondta: *Nem folyik ki, be van dugva!* Na osz Örzse néni is énekölve válaszolt rá: *De kiesött a dugója!* Akkor oszt nézi, hát tényleg a dugó, a parafadugó kiesött a pálinkás üvegbül! Háromdecis üvegje vót neki, zöd üvegje. Aztat vitte mindég tele pálinkával, oszt akkor nemcsak ű ivott belülle, hanem megkínálta az öregasszonyokat is, hogy hát igyanak. *(Cs.M.)*

Tatáék osztán möntek mindönfele, Ókígyós, akkor Apáca, Pusztaottlaka, Csorvás, Gërëndás, még Irázra is [Búcsúba]. Ezöket a részöket mindég összejárták. Röggel elmöntek, oszt mikor az öreg Takácsy lött az espörös, attul kérték ki a körösztöt. Az mögáldotta üket, oszt úgy indultak útnak. Mikor odaértek, akkor mögvendégölték az odavalósi népek üket, ëgyik az ëgyiket híta, másik a másikat híta mög ebédre. Szóval mögvendégölték üket, utána oszt kimöntek a búcsúra, mikor széjjel nézött, mögvásárolt mindenki, amit akart, indultak is haza. Végigénekölték az utat. Nem mindég a kövesúton möntek, hanem sokszor a dűlőutakon. *(Cs.M.)*

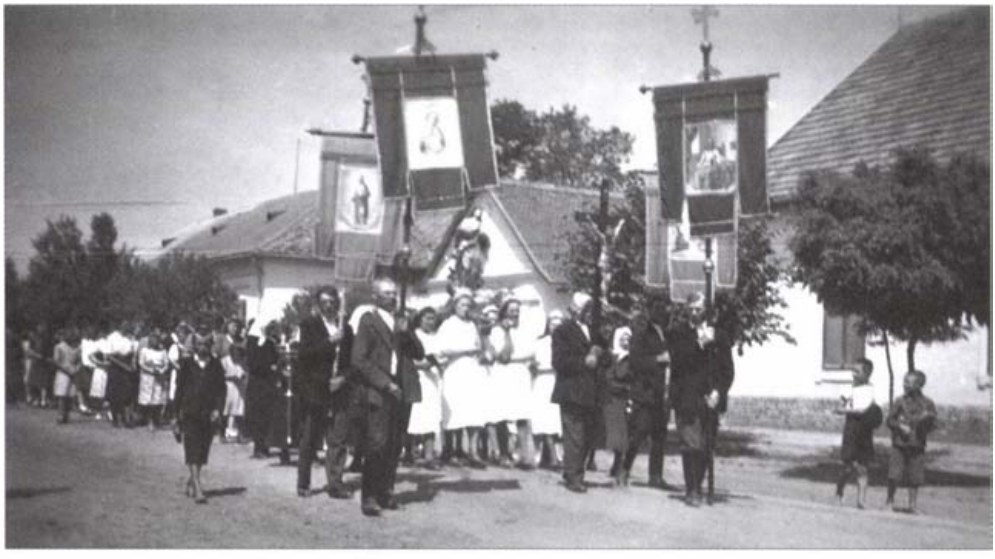

Ünnepi körmenet Újkígyóson 1943-ban. A menet élén Jézuskás Matyi bácsi viszi a keresztet.

Úgy összetartotta, mint Jézus Krisztus a nyáját. A tata csapatába vót amikor vót fiatal lány mög asszony is. A lány szabad vót, nem vót neki még családja, na fiatalasszonnyal mög mönt az ura is, de amúgy kevés férfi mönt velük így búcsújáráskor. Jobban csak asszonyok möntek. Akkor oszt mögkínálta üket pálinkával, oszt möntek tovább. Vót, hogy összebeszéltek, mondták, hogy na, ha kiérünk a búcsúra, berúgatjuk Matyi bácsit. Akkor oszt hítták, csalták. ëgy háromcentöst mögivott, többet nem birtak beleönteni. Azt mondta, nem! Sok embörre felelök, azér' hívtam üket, hogy én ürájuk felelök, nem azér', hogy berúgjak, oszt szétengedjem a nyájamat. Úgy összetartotta üket, mint Jézus Krisztus a nyáját. *(Cs.M.)*

A vallási rendtartás öre. Vót karácsony előtt Szent Család járás, vagy, hogy mondták. Azt ott mögkezdték december elejin, oszt akkor vót ëgy tizedbe, aztat vitték végig, ëgyik este ëgyiknél, másik este a másiknál. Még mikor élt nagyapám, akkor ű is elmönt. Mindég ű kezdte mög a Szent Családot, mán az imádságot, mikor mán oszt belemelegödtek az öregasszonyok, mög a házas asszonyok, akkor aztán ű kivonult a konyhába. Ott az embörök mán hozzákezdtek kártyázni, aztán mönt éjfélig is az imádság mög a kártya is. Éjfél után aztán na, gyerünk mos' mán haza, de a Szent Család képet itthagyjuk. Maj' hónap hozod, oszt mönyünk ehön mög ehön a házhon. Mög vót határozva, hogy melyik házhon mönnek. Úgy osztán végig, hogy karácsony estére befejezték azt a tizedöt. Anyámnak is volt egy olyan szentképje, osztán oszt került haza, akasztották föl a falra, ëgy évig ott állt. Ëgy év után mëgint elindult, akkor vitték. Nagyapámat nem csak ëgy fele hívták, hanem másfele is, hogy sarkon laktunk, oszt akkor hítták az utca eleje, mög a dëréka fele is. Ű mindég mönt, azokná' mögkezdte, ott is kártyázott ëgy kicsit, utána osztán ballagott hazafele. Fehér bű gatyába'. *(Cs.M.)*

Rendszeretet, rendkívüli testi erő. Mikor elgyütt a Pétör-Pál, mögkezdték az aratást. De ottan ëgyetlen kalásznak së vót szabad elmaradni. Addig köllött a gereblyét húzni, még össze nem szödték az utolsó szöm kalászig mindet. Akkor asztagot, mikor hordtak befele, aztat is, ű figyelte, hogy hát az szépen álljon, szépen nézzön ki, de az ótóvíz is mög köllött hogy lögyön. Hát ű hetvenhárom éves vót, mán a második világháború után. Az asztag nem löhetött huszonöt méternél közelebb a lakóépülethöz. De mán az sok vót, a zsákolók nem möhettek annyit a zsákkal, oszt még vigyék föl a zsákkal a gabonát a pallásra is. Na akkó tata oszt mondta nekik, hogy hát idefigyeljetök! Nem viszitök föl? Én fölül vagyok hetven évön, de így a mellkasomon a cséplögépet traktorral ëgyütt mögkerülöm a hetvenöt kilós zsák búzával. Nem akarták elhinni néki. Fölállította a zsákot, a tizedik zsákot a mázsán, jól mögrázta, hogy apróra tudja összeszödni. A fogával mögfogta a zsákot, oszt a mellkasára feszítötte rá, és akkor elindult. Körüljárta! Bárány Anti mög nagy, erős embörnek tartotta magát. Nem volt az olyan erős, mint amilyennek tartotta magát. Az oszt aszondja mikor tata mögkerülte a cséplögépet, na Matyi bátyám, ha ma-

ga ezt mög merte csinálni, én ëgyedül hónapra föhordom az egész gabonát a padlásra... Na, aztán a többiek is csatlakoztak hozzája. *(Cs.M.)*

Ha szeretöd, në félj tülle. A templomba' is, hogyha a kórusba fölmönt, látta, hogy a kórusbul figyelték a lányokat a legényök. Persze az oszt nem mönt csöndbe, nézd azt a lányt, én annak szeretnék udvaróni, mögüsmerködni vele. Abba az idöbe portasi nem ismerködhetött nagyfalusi lánnyal, mer' akkor mögverték a nagyfalusiak. Na elég az, hogy akkor az öreg az imakönyv sarkával a fejire koppantott a legénynek: në beszélgess, majd ha vége lösz a misének, lëmögyünk, oszt a publikációt hallgatjuk, tik mög a lányokkal beszélgethettök addig. Azt mondja, az anyja-apja a kislányoknak is el lösz a publikációval foglalva. Aztán oszt akkor figyelte üket. Nem is haragudtak úgy az öreg tatára, hogy hát a fejükre koppintott. Kérdözgették tülle, hogy hát a gazdag kislánynak nem udvaróhat szögény fiú? Miért nem, azt mondja. Csak engedjétek nyugodtan. Të mög, ha szeretöd, në félj tülle. Fog ez úgy dógozni, hogy el fog tégödet tartani. Még beszéte rá a fiatalokat, hogy hát në féljenek attúl, hogy gazdag lány beleszeret ëgy szögény fiúba. Oszt akkor azt mondja, hát én is mint árva gyerök nőttem föl, oszt mégis van mindenöm, ami köll a házhoz! Házunk van, családunk van, mindönünk összegyütt, tudunk élni! Csak tudni kell aztat is, hogy melyik pézt hova tögyük! Nem szórni, azt mondja, hanem tudjuk, hova tögyük... *(Cs.M.)*

Az a baj, hogy hát néma vagy. Hogyha valaki elmönt mellette úgy, hogy nem köszönt, mögfordult, oszt rászólt, hogy légy szíves, állj csak mög! Mögállt. De szép vagy, azt mondja, csak az a baj, hogy hát néma vagy! Akkor mögszégyöllte magát a fiatal, oszt utána köszönt neki elöre. *Dicsértessék*, az volt a köszönés, *dicsértessék, Matyi bácsi! Mindörökké, amen!* Látod, milyen szépen tudsz të köszönni, amilyen szép vagy, annyira szépen tudsz të köszönni is! A fiatalok is annyira maguk közé vötték az öregöt, hogy hát szerették, mert nagyon szerették. Nem kötözködött velük, nem mondott rájuk rosszat soha, hanem magához tudta irányítani üket szeretettel. *(Cs.M.)*

Beosztó bölcsesség. Ugyanez a Bárány Anti itt lakott a Fő úccán. Vinni köllött télön a darálóba a kukoricát. Az oszt fölvötte a zsákot a vállára, két vállra, oszt elindult. Tata mög kiállt az úccára, pipált, de keveset pipált, csak amikor már besötétödött. Az öreg Szpevár Gyuri bácsi volt a szomszédja, az is kigyütt oszt átgyütt oda mifelölünk, ott enyhébb vót, az északi szél nem érte üket. ëgyszer látik, hogy hát Anti gyün a nagyfene zsákkal a vállán, hozza a kukoricát. Ük tovább beszélgettek Gyuri bácsival. Mikor Anti kilépött a sarkon, ü csak rátötte a kezit a zsákra. Anti mög së elöre, së hátra, së elöre, së hátra nem tudott lépni. Azt mondja, na mi van, erös embör? Tödd lë azt a zsákot! Matyi bácsi, engedje el, hogy tögyem mán lë, nëhogy lëdobjam, mer' kihasad a zsák. Lëtötte, oszt azt mondja neki Anti: vinni akarom ezt a kukuricát a darálóba. De oszt aszonta neki tata: de az az erő köll majd öregebb korodra, még másra is. Eredj be, ott van a talicskánk, tödd rá a talicskára, vidd el a darálóba, vidd haza, oszt hozd haza a talicskát! Van nekünk is jó talicskánk Matyi bátyám, az a rácsos talicska! Akkor mér' nem viszöd azzal! Hát, azt mondja, én erös embör vagyok! Na, én is erös ember vótam, de vigyáztam az erömre! *(Cs.M.)*

Ëgyik së bírta elhagyni a másikát. Ëgyször tanákozott Zsótér Marikával, de Marika akkor még nagyon fiatal vót oszt aszongya tatának: Na, Matyi bácsi, gyüjjön fussunk versenyt! De azt csak úgy viccbül mondta. Hát akkor még olyan tizenkét quadrátos porta vót, mert 6 quadrátot apámnak vött mög nagyapám, oszt akkor így apám nevire lött írva mind a két porta. Aszongya Marika: na, Matyi bácsi, a mezsgyéig fussunk versenyt! Hát úgy szaladtak ëgymás mellet, hogy ëgyik së bírta elhagyni a másikát. Nagyapa az mindég papucsba' járt, úgy is szaladt, de lëesött a lábárul a papucs. Akkor osztán mezítláb szaladt, még a görbebotot is elhajintotta. Marika mög nevette, mikor kiértek a mezsgyéig, úgy tött nagytatat mintha elesött vóna. Ellendült a földre, oszt akkor odaszaladt Marika: mi van, Matyi bácsi, elesött? Dehogy estem, azt mondja, csak már nem bírom én së nevetés nélkül, úgy nevetté' rajta. Annyira tudta irányítani a fiatalokat, mögszerettette magát velük. *(Cs.M.)*

Elvitte mind a harminckét fogát. Abba az idöbe mikor az én anyámék esküdtek, az vót a szokás, hogy hát az esküvőrül mikor hazaértek, hát főzték a tyúkhúslevest mög a pörköltet, de tejberizsának is köllött hogy lögyön. Akkor mindég ëgy asszony keverte a tejberizsát az üstbe', ha az új asszony nem mönt oda a tejberizsát mögkeverni, akkor aszonták, hogy hú, de lusta asszony lösz ebbű'! Anyám odamönt, mögkeverte, és akkor vött föl belüle, hogy hát mög-e lösz ë má' föve, vagy mikor lösz mögföve? A nagyapámnak az öccse még akkor élt, odaugrott, oszt figyelte, hogy mi lösz. Nagyapám meg akarta előzni anyámat, hogy hát Ű kóstolja mög elöször! Ahogy nyúlt oda a szájával a nagy fakanálhoz, az öccse így möglükte a fakanál nyelit. Nagyapám észrevötte, oszt elkapta a fogával a fakanalat. Kétfele harapta azt a nagy fakanalat. Na akkor lëcsorbult neki a foga. Utána mindég a pipát is úgy szív-

ta, hogy a csorbával fogta mög a szívókáját a pipának. Fogadásbul mög tudta csinálni, hogy fenyőfábul, fenyődëszkábul, az akácszöget kihúzta a fogával. Olyan erős fogai vótak neki. Bizony elvitte mind a harminckét fogát az öreg csak ez az ëgy foga vót neki kétfele repedve. *(Cs.M.)*

Egy búcsúsvezér vasárnapja. Vasárnap csak azt csinálta még fiatalembör korán is, hogy fölkelt, fölöltözött. Nagyanyám nagyjábul ellátta a jószágot, mög mögfejte a tehenet oszt kész. Tötte föl az ebédöt oszt akkor indult a zárdába, a kismisére. Akkor, onnat ű hazaért úgy kilenc órára. Akkorára oszt a Tata is fölöltözött, oszt indult a nagymisére, föl a faluba a nagytemplomba. Mikor ott vége lött a misének, möghallgatta a publikációt, oszt gyütt haza. Útek lëfele az ebédhöz. Mögebédöltek, oszt akkor anyám akkorára ha többet nem, de ëgy ötdëka vajat rázott ki, hogy a kártyát mögkennyék. Oszt akkortul mönt a kártyázás, kint az úccán, mielőttünk. Az öreg Szpevár Gyuri bácsi az köztük vót állandóan, akkor Zsótér Pali bácsi. A negyedik az mindég változó vót. Hun az ëgyik, hun a másik gyütt oda. Oszt akkor kártyáztak egész sütét estig. *(Cs.M.)*

Vigyétök nyugodtan ezt a nagy tuskót... Na hát abba az időbe, mikó begyütt a demokrácia mög vót tiltva a disznóvágás. Na oszt itt laktak A. Bandi bácsiék. Az oszt szeretött áskálódni mindönki után. Leste mindég, hogy kit lőhetne főjelönteni! Tata oszt aszonta: Maj' kitolok én veled! Na oszt nagyapámék mán korán röggel, még nem is virradt sivalkodtatták a disznót az olba'. El vót készítve ëgy tuskó is. El vót készítve a nagy fatuskó, szalmával lëborítva. Na oszt a disznót mögsivalkodtatták, oszt elkezdék pörkölni a tuskót. Szaladt az öreg, hogy főjelöntse. Gyüttek is osztán a végrehajtók, hogy disznót vágott, vigye be a Tanácsházára. Na oszt tata féreállt oszt aszonta: Vigyétök nyugodtan ezt a nagy tuskót... *(T.P.Cs.V.)*

Én adtam magamnak engedélyt. Hát, hogy ez pont hányba történt mán nem vélekszök, de negyvennyóc, negyvenkilencbe' kölött, hogy lögyön. Lëvágták korán a disznót, még akkor a mi apánk nem vót itthon a háborúbul, mán a fogságbul. A bátyám az mán nagyobbacska vót az biztos, mög itt vót az a pesti fiú is. Ahogy mögpörkölték a disznót, szétszödték oszt kezdték behordani. A akkó oszt gyüttek a rendőrök! Mögátak a kapunál oszt bekiabáltak:

– Ki adott engedélyt?

Mondta az én nagyapám:

– Én adtam magamnak! Ott a hat gyerök és vágtunk disznót! Éhösek, éhözünk!

– Hát az apjuk?

– Az apjuk odavan a háborúba, a fogságba!

Elég nagy hó vót, mer akkor röggelre esött is a hó. Begyüttek a rendőrök az udvarra, mögnézték. Na aszongyák:

– Összepakolni az egészet és be köll vinni!

Rárakták kisszánkóra a bátyám mög Tatám, oszt behúzták a Tanácshon. Mi csak a disznó vérit öttük mög. Sëmmi mást, ëgy falatot nem hagytak. Elkobozták az egészet oszt még azt is mondták, hogy örüljön, hogy nem zárják lë, azér', hogy lëvágta a disznót engedély nékül, de engedélyt mög úgy adtak, ha adtak valakinek, hogy a disznó valamennyi részit be köllött vinni. Úgy, hogy a zsírbul, mög a szalonnábul, ami ugyë a legjobban köllött, nemigön maradt! Hát, hogy ki jelöntött föl még azt is mondjam? Möghalt az az embör mán régön, de nem mondom. Nem akarok haragot sënkivel, mer élnek a lëszármazottyai, inább nem mondom... *(D.P.Cs.K.)*

Akkor fejezte be... Jóskánknak gyütt a neve napja, oszt akkor csináltak vóna neki névnapot, úgy, hogy hát elhozza a menyasszony-jelöltjit is. De mán hajnalba tata haldoklott, akkor osztán Jóska ült biciklire, összejárta a barátait, mög a nagylány barátnőit is, hogy hát në gyertök, mer tata haldoklik. Röggel négy órakor kezdött hozzá haldoklani, oszt gyüttek ezök az ű idős asszonyai, hogy hát segítsenek rajta. Körösztöt is vetöttek gyërtyával rajta, de nem bírtak segíteni, nem és nem! Aztán vót itt a zárdába' litánia, délutáni litánia, odavótunk Sipka Gyuszival, mivel hát Vëca néninek a fia az, odavótunk ministrálni. Vége lött négy óra után a litániának, akkor halt mög a nagyapa, akkor fejezte be... Siratta mindönki, nagyon is siratta. Elmondták az életit énekölve. Még mikor az én anyám hetvenhétbe möghalt, még akkor is vót olyan. Gyërtyát adtak a kezibe oszt akkó siratták. Imádkoztak is mög éneköltek. Benkó Örzse néni nem hagyta magát, az tizenëgy óráig énekölt. József napon, mert '950-be' József napján halt mög nagyapám. *(Cs.M.)*

Adatközlők: *Cs.M.* = Csatlós Mátyás Szül.: 1942.; *D.P.Cs.K.* = Dunai Pálné Csatlós Katalin Szül.: 1936.; *S.I.K.M.* = Susán Istvánné Kazár Mária Szül.: 1929.; *T.P.Cs.V.* = Tóth Pálné Csatlós Veronika. Szül.: 1944.

„...Jók legyünk hát gyerekek!" Adventtől karácsonyig a régi Bagon

A mi falunk, Bag, Aszódhoz közel, a csenden folydogáló Galga és az Egres patak völgyében fekszik. Régi magyar falu, zömében katolikusok lakják. Ma ismert, első írásos emlékünk 1394-ből maradt ránk. Valamikor túlnyomórészt földműveléssel, szőlőműveléssel, állatok tartásával foglalkozta az itteniek. A föld ugyan gazdag volt, de ha kicsit többen voltunk, hát csak éppen a mindennapi betevőre tellett. Sokan máshol keresték a kenyerüket, a családot otthon hagyva az Alföldön summásként vagy a környező városokban vasutasként, munkásként. A bagi emberek régen is, most is hagyományőrző, hagyománytisztelő emberek. Az idősek közül még ma is sokan viseletben járnak, s a lankás, domboktól ölelt falu napjainkban is igen sokszínű népi kultúrát őriz. Itt töltöttem el én is az életemből csaknem hetven évet. Gyűjtögetem a még emlékezni tudó öregektől a régi dolgokat – főleg viseleti darabokat –, történeteket, szokásokat, énekeket, verseket, melyekből magam is sokat megéltem, s ismerek. Ezekből fogok most egy csokorra valót átadni.

A téli alkonyatban az ötös vaskályha félrehúzott karikáján átpislákoló fénynyalábok világítják meg az első szobát, amit betölt édesanyám hangja. A kályha melegénél csak édesanyám öle volt kellemesebb, hiszen a térdén ülök, és ő a fülembe énekel, számomra a leggyönyörűbb szopránhangon.

Kislányként nagyon szerettem a ezeket az estéket, mert egybe gyűjtötte a családot: a bátyámat, a nagyszüleimet és az édesanyámat. Édesapám akkor már hiányzott, a háborúból vártuk haza, hiába. De én ezt akkor még nem tudtam, édesanyám meg még nem akarta tudni. Minden este, az ágyban ülve, összekulcsolt kézzel imádkoztunk: *„Óh, boldogságos, szép Szűz Mária, magyarok nagyasszonya, hozzád könyörgünk, hallgasd a mi kérésünket, segítsd haza a mi jó édesapánkat minél hamarabb hozzánk. Ámen."* Ebben az időben mindennapos beszéd tárgya volt édesapám hazatérése. Gyakran kérdezgettem: mit főzünk neki..., melyik ruháját veszi majd fel..., mit hoz nekem édesapám? Az egyszerű, de édesanyám számára nehéz kérdésekre sokszor csak egy szép templomi énekkel vagy népdallal válaszolt. Jolán néném biztatott: *„Magdus, fohászkodjál! Óh, Jézusom édes szíve, add, hogy téged minél jobban szeresselek! – s, meglásd, megsegít."* Nagyanyám tréfás nótákkal próbálta hiábavaló várakozásomat enyhíteni. Amikor nem szorította a szívét, hogy a nagyapám a kelleténél többet ivott, az est homályában a tűz fényénél dúdolgatta a fülembe: *„Tizenhárom szélből van az én gatyám, / Tizenhárom szélből varrta a babám"*. És én a nóta végén, a refrénen mindig jóízűen kacagtam. Így, ez az advent kétszeresen is a várakozás ideje volt számomra. Csak az újév hírei, Budavár eleste hozta majd a megmásíthatatlan hírt: édesapámat „eltűntnek" nyilvánították.

Ez a szoba volt télen a családi fészek: a lakószoba, a konyha, a hálószoba, a minden. Legnagyobb bánatomra nem mindig vittük be a *„masinát"* a szobába. Mert a *„masina"* melege más, mint a kályháé. A kályha legényesen pattog, szikrákat vet, hangoskodik, furcsa fényeket vet az alkonyi szoba falára és érezni az égő fa illatát. A *„masina"* melege csendesebb, terebélyesebb, lágyabb és anyásan magához ölel, körülvesz, betölti a konyhát és az életünket. A *„masina"* mindig az asztal körül ülő családot, az asztal közepén illatozó ételt, a közös étkezéseket, a biztonságot jelentette számomra. S mindehhez a *„masinából"* áradó meleg adta, a semmihez nem hasonlítható hangulatot. Talán ezért őrzöm dédelgetve ma is a családi tűzhely melegét, görcsösen kapaszkodva a gyermekkor emlékeihez, amelyek úgy érzem, összekapcsolnak valami soha vissza nem térő boldogsággal.

A nyarak a nagyszüleim felügyeletével, meg az unokanővérem anyáskodó szeretetével teltek. Édesanyám, az én melegszívű édesanyám – aki annyi mindenre tanított, s annyi szeretet adott, akivel ma is lelki közösséget élek –, csak az ősz beálltával jött meg, mert a hosszú nyarakon az alföldi nagygazdáknál kereste a télire való kenyerünket. Keresete, két kis malacka és pár zsák szemes termény, búza meg árpa volt. Mikor ő hazajött, onnan már gyorsan és vidámabban teltek a napok.

Először is jött a *„bagi búcsú"*. Igaz, Katalinnal (november 25-ével) véget értek a zajos mulatságok, de Bagon ez másképp volt, mert a templomunk védőszentjét Andrásnak hívják, az meg november 30-ra esik. Ez a búcsú az esetek többségében már advent első vasárnapja volt, így aztán a bagiak vigassággal kezdték a szent ájtatosságot, mert a nap végén igencsak nagy mulatságot csaptak Purczi kocsmájának

nagytermében. De nekem, a búcsúból is csak a bámészkodók sorsa jutott. Még a *„ringisre"* is csak úgy ülhettem fel, hogy a bátyám helyettem is lehajtotta az öt kört, ami a *„ringis"* tulajdonosánál egyszeri jogosultságot adott a körhintára.

Kedves színfoltja volt a búcsúnak a festett fakanalak kínálata, melyet gyakran első szerelmi vallomásként kaptak a serdülő, eladósorba kerülő lányok. Talán a legényeknek is könnyebb volt átadni a feliratos kanalat: „Szeretlek", mint kimondani a szót, amely nem biztos, hogy viszonzásra talált. Ebben az időben még igen tiszavirág életű volt a *„lánykodás"*, hamar férjhez adták őket, de a *„kapós"* lányok sok fakanalat gyűjtöttek. A jópajtások is kaphattak „búcsúfiát". Egyszerűen, névre szólóan: *Mariskának, Böskének, Terkának*, vagy tréfálkozva szólt a felirat a fakanálon: *„Jobb a puszi, mint a kása, csak a mama meg ne lássa!"*. Aztán este a zajos mulatság, ahol a Pap Tóth Bandi bácsi, vagy a Náci zenekara muzsikált. Mi, kislányok a kocsma ablakába – hátam megett az édesanyám vigyázó szemével – lestük, mi történik odabent.

„Gábriel indula követségbe, mennyekből a földre, Názáretbe...", kántálták másnap reggel az előénekesek a templomban. Ettől kezdve már nem volt zene, valamennyien készültünk testben és lélekben a *„Megtestesülés"* ünnepére. Emlékszem a hajnali misékre, az advent első napjától a kis Jézuska megszületéséig. Valami átláthatatlan misztikum szőtte át ezt a néhány hetet az én gyermeki világomban. Egészen addig, amíg meg nem értettem az egyházi év rendjét, az ünnepek egymásutániságát. Inkább csak a lelkemben éreztem, meg a felnőttek tekintetében, visszafogott viselkedésükben, hogy valami készülőben van. Készítettük a lelkünket és imádkoztunk minden este, csendes szívvel és hangos ajakkal az ágyban ülve, lefekvéshez készen. Nem égett a villany, de a lelkiismeretünk ébren tartott bennünket az ágyban az imádság idejére.

A hajnali *rorátéknak* – az adventi napok első szentmiséi – Bagon szigorú és méltó viseletrendje volt. A nagymamák viseletesebb *„lagos csizmában"*, törődött ráncú, *„bécsi pirossal ajjazott"* szoknyában, időben indultak a templomba, az adventi, hajnali ájtatosságra, nehogy elkéssenek. Vállukon a nagykendő gyapjúból szövött, vastagabb, de ritkább rojtozatú, téglalapalakúra hajtott vállkendő volt, ami jó meleget adott az arcot, orrot és fület pirosító hidegben. A fiatalabb korosztály, aki viselhette ruhatárának minden színét, az első rorátékra lila színű, ráncos, piros posztóval fölszegett szoknyáját vette fel először. Minden hétköznapnak megvolt a maga színe. A csütörtök és a szombat színesebb volt, pénteken mindig sötétkék, fekete *„csicsós"*, vagyis apró virágcsokros mintájú szoknyát vettek fel. Minden misét meghatározott anyagú, színű és mintájú fejkendő illette, amelynek rendjét a nők Bagon soha nem szegték volna meg. Mit szólt volna a falu? Régen *kávés* kendőket és festőkendőket viseltek, később ezt a *delén* kendő váltotta fel. Így, a csütörtöki napon *körtevirágú delén* kendővel kötötték be a fejüket. A szombat, Szűz Mária napja volt. Unkanővérem, mindenki Kurucz Manci nénije, – aki a korhű viselet leggyakorlottabb mestere volt Bagon – mondta, hogy az ő új menyecske korában szombat reggel Szűz Mária tiszteletére még a fehér *„slingölt"* kendőt is fölkötötték a hajnali misére. Abban az időben a fejkendőt nem kötötték be a *„berlinder"* kendőbe és a szépen bekötött fej adta a kendő érvényesülését, ha hátul kiterült a *nagy*kendőn.

Kisgyermekként nem kellett korán kelnem, visszahúzott az ágy melege, de már nem aludtam. Hallottam, hogy az ablak alatt csikorognak a templomba menő csizmák. Mert akkor még nem volt az utcának más zaja. Meg tudtam különböztetni, hogy a hó csikorog, vagy *„lagos szárú"* csizma, esetleg cipő, melynek a talpába tett *"csikorgó"* adott minden lépésnél zenét. Azt is tudtam, hogy módos vagy szegény a csizma, cipő gazdája, mert csak az új, a megkímélt csizmák és cipők csikorogtak, a sokat hordott lábbeli elkoptatta a *„csikorgót"*.

Lelkiekben gazdag az advent, csak méltón kell megélni. Alig ocsúdtam föl a bagi András-napi búcsú vidámságaiból, csak hatot kellet aludni és máris jött a Mikulás. A Mikulás-várás a gyerekeknek nagy titkokkal, kíváncsisággal és várakozással teli estéket jelentett. Minden kérdés belefért a hosszú estékbe. Arra a kérdésre, hogy mit hoz a Mikulás, édesanyám egy ének ütemével ringatott az álom mezsgyéjére:

Holnap jön már, Szent Miklós, jó gyerekek atyja,
Almát, diót, mogyorót rejteget a zsákja,
Amerre jár reggelig, kis cipőcske megtelik,
Megtölti a Mikulás, hogyha jónak látja.

Én meg behunyt szemmel elgondoltam, hogy nekem biztos tesz valamit a cipőmbe, mert én aztán igen jó voltam. Aztán még suttogva költögetett a félálomból, hogy „Ne aludj, hé, még imádkozni kell!" De jutott ének a másik estére is:

Esik a hó, óh, jaj, be jó,
Megjött már a Miklós apó.
Hozott ajándékot, cukrot meg játékot,
Esik a hó, óh, jaj, be jó.

Édesanyám nótafáján még mindig volt egy dal, mert a következő este ezt énekelte:

Bum, bum, bum, bum, ki zörög a nagykapun,
Jaj-jaj, a Mikulás, bújjunk el pajtás.
A puttonyban sok dió, arany alma, mogyoró,
Füge, narancs, datolya, a jó gyermek kapja.
Mikulás apó, haja, mint a hó,
Hátán van egy nagy-nagy puttony abban sok-sok jó.

Aztán a Mikulásnap reggelén a fényesre kipucolt, egyetlen pár cipőnkben egy-két szem édesanyámfőzte szaloncukor lapult, de az ízét és a szívem boldogságát ma is érzem.

Gyorsan teltek az adventi napok, közeledett a karácsony. Szinte majd minden napra esett egy disznóölés, estére egy disznótor. Nagyapám híres böllér volt, szívesen hívták ismerősök és rokonok, ami mindig újabb kóstolóhoz juttatta a családot. Ez volt a munkáért a fizetség. Boldogan mentünk segíteni, hiszen a mi könnyen hízó mangalicánkat már októberben levágtuk, mert a zsíros *„debenyünk"* (úgy is mondták *„döböny"*) oldalát már augusztus végén kikapartuk a kenyérre. Én akkor még úgy gondoltam, biztosan a születésnapomat ünnepeljük, pedig csak a szükség kívánta így. A mi korai disznóölésünkhöz hasonlóan zajlottak a falubélieké is.

Nagyanyám és nagyapám legelőször megbeszélte, hogy mikor vágjuk a disznót, és hogy *„karmonádlira"*, vagy *„szalonnára, sódarra"* szedik-e széjjel. Ha *„karmonádlira"* szedték, egészben maradt a disznó karajrésze. Ebből mindig frissen küldtünk Angyél asszonyomnak a pörzsölőért, a maradékot besóztuk a többi sózni valóval. A disznóölés olyan nagy esemény volt, hogy még az iskolából is otthon maradhattunk a bátyámmal. A mi feladatunk volt, hogy kölcsönkérjük a pörzsölőt. Nagyanyám mondta: *„Magdus, menjél el Angyél asszonyomékhoz. Kérdezd meg, Jancsi sógor mikor öl, mert nekünk is köll a pörzsölő!"* Mi, gyerekek készítettük el a hurkafákat is a disznóbél *„pecköléséhez"*. Ehhez a fogpiszkálószerű vékony pálcikához a fűzfavesszőből készült udvarseprűből húzgáltuk ki a legvékonyabb szálakat. Ezután kiskéssel *„lehéjjaltuk"* szép, tiszta fehérre. A mi ügyességünkön múlott, hogy milyen hosszú maradt. Nagyapám apró fát vágott, méretre valót, mert a pörzsölőbe olyan kellett. A késeket Balázs Gyuri bácsinál, vagy Majornál, a hentesnél kellett megéleztetni, aki a nagyapám kártyapartnere és egyben szomszédunk is volt. Ilyenkor a bátyám hajtotta a köszörűt és nagyapám volt a szakember. Nagyanyám hagymát, fokhagymát pucolt, rizskását válogatott.

Aztán eljött a disznóvágás napja és leszúrták a sokat dédelgetett jószágot. A pörzsölővel szépen megpörzsölték, majd *„sikár"* kefével, bőséges vízzel fehérre *„sikálták"*. A bámészkodás mellett munkánk is volt, mert a vizet mi hordtuk a böllér keze alá és természetesen nekünk kellett a fát is az üst alá cipelni. De boldogan szorgoskodtunk, hisz fontos nap volt a család életében a disznóölés. Ami ilyenkor készült nyár végéig ki kellett tartson. Meg az akkori gyerekek kicsi koruktól amúgy is tudták, hogy a szülőknek segíteni kell, így neveltek bennünket. Ha visszagondolok, milyen nehéz volt fegyelmezni magam, hogy ne mondjak nemet, ha nagyanyám megkért, hozzak fát a tűzre vagy vizet az artézi kútról, mert inni és főzni az a víz jobb volt, mint az ásott kutunk vize.

A jól megpörzsölt, szépen lesúrolt disznóból már bontáskor kaptunk finom falatokat, egy kicsit a füléből, meg a farkából. Készült kishurka meg *„pici karika"*, amiről azt gondoltam nekem, a gyereknek csinálták, pedig csak a legkisebb darab belet is fel kellett használni. Az esti disznótorra húslevest főztek, hurkát és kolbászt sütöttek édesanyámék. Meg kell mondanom, nem volt bőséges, inkább csak kóstoló. A nagyanyám intett a szemével nekem meg az unokanővéremnek, hogy mi csak utoljára vehetünk, ha jut, főleg a kolbászból.

A disznótoros vacsora fénypontja – túl az étkek élvezetén –, a *„pacúrok"* megjelenése volt. A *„pacúrok"* viseltes, rongyos ruhába öltözött személyek voltak. A szedett-vedett ruházaton kívül igyekeztek magukat felismerhetetlenné tenni. Nyers krumpliból fogsort faragtak maguknak, amit, ha a szájukba tettek elváltoztatta az arcukat és megváltoztatta a hangjukat. Illett őket kínálni, sőt csomagolni is, kóstolót. Sokszor megviccelték a gazdasszonyt. Elterelték a figyelmét, és közben összeszedték a már megfőtt, deszkán hűlő hurkákat. A *„pacúrok"* általában rokonok, ismerősök voltak. A tréfa sohasem fordult komolyra vagy durvára, kárt nem tettek az elkészült disznóságokban. Egy jó pohár bor hamar megoldotta a *„pacúrok"* nyelvét, elbeszélgettek a gazdasszonnyal, érdeklődtek a hízó szépsége felől.

Egy szép hízó legalább 160 kilós volt, ami 4 kiló rizskását bírt el. A szép hízó mércéje: *„mennyi zsírja, hány oldal szalonnája lett"*. Keresztanyám mindig azt mondta: *„Magdus, nekem úgy hagyjátok a szalonnát, hogy 50 liter zsír legyen!"*

Persze, nem mindenki vághatott nagy disznót, legtöbb esetben csak egy malackát kellett egész évre beosztani. Szűkösen élő családunkban, bátyámnak, aki nagyon szerette a szalonnát, sokszor elmondták: „Kis szalonna, nagy kenyér!" Nehéz évek voltak azok is, amikor később titokban, *„feketén"* kellett levágni a disznót. Nem oszthattuk meg a játszópajtásokkal a disznóölés örömét, izgalmát, mert a beszolgáltatás elvitte volna a család megélhetését. A *„beadás"* vagy *„beszolgáltatás"* hízónként 6-8 kiló zsírt is elvitt. Ebben az időben, hogy ne sivalkodjon a disznó, először fejbe vágták, aztán szúrták le, hogy lefolyjon a vére. A pörzsölés helyett nagy fateknőben forrázták le a kiskonyhában, hogy senki ne lásson, ne halljon semmit. Az így vágott disznónak nem volt puha a bőre, a szalonnája ízetlen lett, de hát élni akartunk, enni kellett.

Katalin, András, gyakran már Márton is, meghozták a havat. A korán sötétedő téli estéken rokonlátogatóba mentünk, ahol a beszélgetés tárgya az őszi lakodalmak, vagy a család apró-cseprő gondjai, a háború, a hazavárt katonák, a fogságból megtérők hírei, a katonalevelek voltak. Reménykedtünk, hátha mi is megtudunk valamit az édesapámról.

Lassan elérkeztünk az advent kilencedéhez: a *„szentcsalád-járás és a betlehemezés"*, a *„népi ájtatosság"* idejéhez. A falu lakói a befogadó családok *„imádkozó házaiban"*, a ház legnagyobb lakószobájában gyűltek össze. Ezek a házak nemcsak a szentcsalád-járásra idején, hanem a Rózsafüzérek végzésekor, adventtől Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepéig mindig megteltek. Az ülőalkalmatosság mindig híján volt, ezért ezt mindig vittük magunkkal. A felnőttek széket, a gyerekek sámlit. Az imádkozáshoz legalább tizenöt személyek kellett összegyűlni. A közös imádságokon főleg az Élő Rózsafüzér tagjainak kellett megjelenni, akikre még külön szabályok is vonatkoztak.

Apai nagyapám, Tóth Pál háza is – aki előimádkozó volt, és akit Bagon csak imádságos Tóth Paja bácsiként emlegettek – ilyen imádkozó ház volt. Hét családja volt, de helyet adott a népi ájtatosság végzéséhez is. Legkedvesebb Mária éneke, a *„Gyűladozz én szívem Szűzanyámért..."* kezdetű ének volt, amit később magam is megtanultam és előénekesként szívesen énekelek ma is Mária-ünnepek alkalmából.

Az advent idején végzett imádságokkal, ájtatos énekekkel ezekben az imádkozó házakban felidéztük a Szent Család viszontagságait. *„– Nyissátok fel házatok ajtaját, eresszétek be a kis Jézuskát"* – hangzott az érkezők szava, s válaszolt a befogadó család: *„– Isten hozott Titeket ide, ezen házba"*. Az ájtatosságot minden alkalommal az előző napi hajnali misén felszentelt Szent Család képével vagy szobrával végeztük, melyet a jelenlévők körbe adtak, csókkal illettek és közben énekelték: *„Názáreti hajlékából elindul Szűz Mária..."*. A kézről-kézre adás jelképezte azokat a családokat, akiknél szállást keresett a Szent Család és végül együtt énekeltük: *„Fel vagy már szentelve dicső Szent Család"*. Aztán újabb énekekkel, fohászokkal készültünk az öttizedes rózsafüzér elvégzésére, az alábbi szent titokkal:

Kinek eljövetelét a világ 400 évek óta várta.
Kinek eljövetelét a pátriárkák és az ószövetségi igazak hőn óhajtották.
Ki üdvünkért mennyekből leszállott.
Kinek születéséhez gondosan készültél.
Kinek nagy buzgalommal és szeretettel szolgáltál.

Minden tized elmondása után együtt mondtuk:

Ó, Istenem, mily nagy a te irgalmasságod.
És a te szereteted, mire hozott téged?
Mennyei szent Atyád kebeléből a Szűznek méhébe leszállottál.
Ezt nem egyébért cselekedted, hanem miérettünk, hogy örökre el ne kárhoznánk.

Többféle dallammal, de ugyanazon tartalommal végeztük az ájtatosságot egész este. Végül ezzel köszöntünk el:

Adjon Isten jó éjszakát, küldje hozzánk szent angyalát,
Terjessze ránk szent áldását, bátorítsa szívünk álmát.

Köszöntsük a Szűz Máriát, vele együtt ő szent Fiát!
Jézus, Mária szent neve, legyen nekünk örömünkre!

Íme, eltűnt a fényes nap, felkel-e még nekünk holnap?
Még számadásom nem egész, nem vagyok még az útra kész.

Íme sötétben maradok, jöjjetek elő csillagok,
Ragyogjatok élő tüzek, mennyei dicsőült szentek.

Ezen ájtatosság végzésével igazán felkészítve éreztük a lelkünket az *„eljövetelre"*. Boldogan emlékszem vissza gyermekkorom minden megélt élményére, melyből tiszta lélekkel meritkezem még ma is.*

Aztán már a karácsony böjtje következett. Ezen a napon a pásztorok felkeresték azokat az állattartó gazdákat, akiknek csordán, kondán nevelődött a jószágja. Késő éjszakáig is járták a falut, *„húnuk alatt hozták a köteg pásztorvesszőt"*, amiből a ház asszonyának kellett kihúzni négy szálat a köténe tisztább csücskével. Aztán a vesszőt megőrizte a család egész éven át, de mielőtt letették, még megérintették vele a gyermekeket, hogy a betegség elkerülje őket. Ezután az étkezésre használt asztal saroklócájának sarkába állították a négy szál vesszőt, közben ügyeltek rá, hogy nehogy körbevigyék az asztal körül, mert akkor az állatok kergekórt kaptak volna. Jól látható, könnyen elérhető helyen volt, hogy évközben a rakoncátlankodó gyermekeket ezzel legyintsék meg, nehogy elkanászodjon. Sokszor elég volt annyit mondani: „Előveszem a pásztorvesszőt!", ami igencsak tudott csípni, s a rosszalkodó máris meghunyászkodott. A pásztoroknak már elő volt készítve a füstölt sonka, szalonna és a bor. Az étkeket a tarisznyába tették, a bort, meg egy demizsonba gyűjtötték. Itt aztán összekeveredett az egész falu minden bora. De így is elfogyott. A pásztorok jókívánságokkal köszönték meg a házigazdának az adományt, bort, búzát, békességet kívántak és áldást kértek a házra.

A böjt napja a gyermekek számára, a várakozás napja is. Istenem, de hosszú volt az a nap! Hiszen ezen a napon nemcsak a hústól, de minden zsíros ételtől tartózkodnunk kellett, s ezt a böjtöt szigorúan megtartottuk. Pedig máskor sem került gyakran hús az asztalra, csak vasárnap, vagy esetleg csütörtökön, s egyáltalán nem is éheztünk ezen a napon, de mégis, ami tiltva van, az a legédesebb, arra vágyik az ember gyereke a legjobban. Az esti húsos vacsorára. Reggel tejeskávét kaptunk, nagyanyámsütötte kenyérrel beleaprítva, de hát más napokon is ez volt a reggeli. Aztán nagyanyám bedagasztotta a *„pusztakalácsot"*, meg a diós és mákos kalácsot. *„Pusztakalácsnak"* azért neveztük, mert nem volt benne se mazsola, se töltelék. (Utánozhatatlan ízét azóta sem találom, hiába próbálom – bár a tepsi, amiben a nagyanyám sütötte, ma is meg van.) Az ebéd mákos tészta volt, aztán mikor kisült a kalács, kaptunk belőle. A böjti napnál csak az este volt hosszabb, az izgalommal teli Jézuska-várás. Az idő ólomlábakon járt, játszani próbáltunk, kártyáztunk, apró dió vagy gyufaszál volt a tét. Ez bizony komoly tétnek számított, hiszen egy egész doboz gyufánk sem volt összesen, meg apró dió sem nagyon akadt, mert titokban bearanyozták már az „angyalkák" a karácsonyfára.

Aztán megérkezett a mindennapos cigányasszonyunk, aki az első szoba udvari ablakánál énekelte el jókívánságait. Nagyanyám már délben gondolt rá és mondta: „Majd jön Margit" – és félretette a számára kijáró falatokat. Margit ma már 110 éves lenne.

Ehhez a gyönyörűséges, éjszakába nyúló délutánnak bensőséges hangulatához tartozott a nap folyamán elkészített (majd csak éjfél után elfogyasztható) ünnepi étek illata. Ezért is tűnt talán olyan hosszúnak ez a nap. Az ételt úgy neveztük: *„oldal-kolbász-szalonna"*. A fehér, még füstöletlen szalonnát megsütötte nagyanyám, aminek a zsírjában először füstölt kolbászt és oldalast sütött, aztán savanyú káposztát dinsztelt. Ezt a kalóriában gazdag ételt, csak egyszer egy évben, karácsonykor készítettük –igen mérsékelt méretre szabott adagokkal –, ezzel oldották fel a böjtöt, annak örömére, hogy *„megszületett, akit vártunk"*. Még egyszer szedni nem lehetett, nagyanyám felettem állt, amíg ettem. Nem ehettük túl magunkat, mert beosztotta a szükség. Arra nem is emlékszem, hogy ő mikor evett.

Mikor besötétedett, csak a tűzhely fényénél üldögéltünk és a karácsonyi kalács illatával megtelt alkonyatban, a lassan belopózó karácsonyi éjszakában az éjféli mise elérkeztéig édesanyám énekelgetett:

Nagy karácsony éjszakája,
Jézus születése napja.
A kis Jézus arany alma,
Boldogságos szűz az anyja.

Vedd föl Panka ködmönkédet,
Kösd be kócos fejecskédet.
Maradj itthon te a nyájnál,
Míg ott leszünk Jézuskánál.

---

* A népi ájtatosság imádságait tartalmazó gyűjtésem, melynek kiadására most készülök, valamennyi imádságot teljes egészében tartalmazza.

János pajtás menj előre,
András pajtás fordítsd össze,
Mivel Márton nagyon öreg,
Nyája után lassan siet..

Jók legyünk, jók legyünk, jók legyünk hát gyerekek,
Szent karácsony, szent karácsony, közeleg.
Karácsonyfát, nagyot, szépet,
Mindnyájunknak üdvösséget, üdvösséget.

Ám akkor kopogtattak, s megszólalt valaki az ajtó előtt és megkérdezte:

„Be szabad-e mutatni a Betlehemet?" Édesanyám meg kiszólt: *„Be. Csak gyertek!"* Megjöttek a betlehemezők nagy örömemre. Mert ennek hagyománya volt Bagon. Titokzatosabb, ájtatosabb és hittel telibb, de egyszersmind vidámabb játék nem volt ennél. Teli torokból zengték a résztvevők kicsik és nagyok, gyerekek és felnőttek a Nagy pásztor, a Messiás megszületését idéző énekeket. Az imádságot együtt mondtuk, a tréfákon nagyokat nevettünk.

A betlehemezők bejöttek és köszöntek: *„Dicsértessék a Jézus Krisztus!"* Aztán rákezdték: *„Aludjatok pásztor társak békén csendesen"* és énekkel folytatták:

Csordapásztorok midőn Betlehemben,
Csordát őriznek éjjel a mezőben.
Isten angyali jövének mellőjük,
Nagy félelemmel telik meg ő szívök.

„Hallod, pajtás, angyal szólt! Megszületett a kis Jézus, menjünk Betlehembe!" – s énekelték:

Pásztorok keljünk fel, hamar induljunk el,
Betlehem városába, rongyos istállócskába,
Siessünk, ne késsünk,
Hogy még ezen éjjel oda érhessünk.
Mi Urunknak tiszteletet tehessünk.

Éneklés közben tánclépést utánozva eljutottak a saját készítésű kis *„Betlehem"*-hez, térdre ereszkedtek és akkor énekelték:

Leszáll az ég dicső királya, óh, áldott légy kis Betlehem.
Ő lett a lelkünk Messiása, szegényen, jászolban pihen.
Letérdelünk szent zsámolyához, hol égi gyermek álmodik.
Szívünk az édes Jézuskához, ma glóriáról álmodik.

Aludjatok pásztor társak békén, csendesen.
Álom szárnyán száll a lélek és megnyílik a menny.
Kire vártunk oly epedve sok ezer éve.
Küldd le Isten szegény Földre, üdvösségünkre.

Becsukták a palotákat, mind a vendégfogadókat, nincs Jézusnak helye.
Két citerás, két trombitás együtt mulatnak.
Köztük van a kisded Jézus, vígan mulatnak,
Királyi pálcája, kibimbózott ága, szálljon erre a házra Isten áldása!

Végén a gyerekek édesanyámtól néhány almát, párszem diót, a legények meg az öregebbje egy pohár bort kaptak köszönetül. Nagy tisztesség volt a háznak, ha betértek a betlehemezők.

Mire elmentek, indultunk az éjféli misére. A templomban az előimádkozóval közösen végeztük az *„örvendetes olvasót"*, s aztán Angyél néni csengő hangján felhangzott a következő ének:

Méltó, hogy mindnyájan most szívből örvendezzünk,
Mert igen nagy csoda lett közöttünk.
Az angyalok mennyből jönnek seregestől,
Örömet hirdetnek pásztori seregnek.

Mindezt betetőzte a templom orgonájának mindent elárasztó hangja, s a hívek teli torokból énekeltek. Az új élet születésének boldogsága, a lelki harmónia megérintette valamennyiünk szívét. A mise után végre megkóstolhattuk az ünnepi *„oldal-kolbász-szalonnát"*. A sok esemény, a bőjthagyó étel, napi fáradtság és sok izgalom, megtette a magáét, s hamar álomba ringatta a magamfajta leánykát.

Karácsony böjtjének napját csak a másnap reggel gyönyörűsége, a karácsonyfa megpillantása múlta felül. Boldogan énekeltem nagyanyámmal, meg édesanyámmal a dalt:

Jaj, de pompás fa, a karácsonyfa,
Nincs árnyéka, csak játéka,
Jaj, de pompás fa!
Minden ága ég, gyönyörűen ég,
Kis Jézuska vigyáz reá, el ne aludjék.

Az ünnepen szent misékre mentünk és meglátogattuk a szomszéd gyerekek, meg az unokatestvérek karácsonyfáit. Karácsony első napján a gazdák az istállótól a vályúig vezető utat szénával szórták fel, és azon jártak még újév napján is inni a jószágok. *„Mert az állat érzi, hogy törődnek vele és hagy legyen egész évben bőséges eledelük"* – mondták.

Visszaemlékezésemet egy régi, kedves karácsonyi verssel és Gergely dédapám újévi köszöntőjével zárom. A verssel, amit az én családomban elmondunk minden karácsonykor, meg a köszöntővel, amit családunk férfi tagjai őriznek máig, s köszöntik vele az újévet.

Eljött a nap, mit várva vártunk, az égen csillagfény ragyog.
A Jézuska fáját, ím, elhozták a halkan szálló angyalok.
Köszönjük néked, édes Jézus, hogy szíved minket így szeret,
Az angyalok dalával együtt dicsérjük mi is szent neved.
Ha elmúlik a karácsony, Te akkor is maradj velünk,
Míg élünk, ezt a kis családot szeresd ó, édes Istenünk!"

Boldog újévet kívánni jöttem én,
E szép sugárzó napnak reggelén.
Kérem az Úr Istent, adjon áldást rátok,
Hogy az újév minden napját boldogan járjátok!

Kívánok mindenkinek békés, csendes szent karácsonyt és boldog újévet.

Nagy Jenőné Tóth Magdolna

Karácsony 1942

KRÓNIKA

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnökre emlékeztek Jászkiséren

Gróf Batthyány Lajos, Magyarország első törvényesen megválasztott miniszterelnöke neve kevésbé hangsúlyosan cseng a nemzet emlékezetében, mint a forradalom és szabadságharc más jeles személyiségeié, Kossuthé, Széchenyié, Görgeyé. Nem igazán vált a köztudat részévé az az emberfeletti munka, mellyel a miniszterelnök alkotmányos keretek között igyekezett orvosolni a nemzet jogos sérelmeit, majd a honvédség megszervezésével védelméről is gondoskodott. Ezért is nagy jelentőségű, ha a hivatalosság helyett a spontán emlékezet alkot nagyszerűt. Egy kisebb közösség, jelen esetben a Jászkisériek Baráti Egyesülete tekinti a saját ügyének a nemzet mártírjává vált államférfi emlékének ápolását, aminek megszervezéséért elismerés illeti *Gubicz András* Jászkapitányt és feleségét *Csejtei Erzsébetet.*

Október 5-én gyűlt össze a közönség a jászkiséri Művelődés Házában az ünnepi eseményre. Közel, s távolról érkeztek vendégek, Szolnokról, Egerből, Budapestről, de még Ausztráliából is. Jászkisér polgármestere, *Hajdu László* mellett az ünnepségen többek között jelen volt a Egyesület Szolnokon élő elnöke, *dr. Nemes András* főorvos és *dr. Lits József*, a Vállalkozók Országos Szövetségének elnöke is. Az ünnepség szónoka, *dr. Katona Tamás* történész mellett a Batthyány-családot *Batthyány Bálint*, a közelmúltban II. János Pál pápa által boldoggá avatott Batthyány-Strattmann László unokája képviselte.

Katona Tamás professzor nagy sikerű előadásában a miniszterelnök személyes tragédiáját az alkotmányosságért vívott harc áldozataként értékelte. Részletesen sorra vette az ellene folytatott eljárás koncepciós elemeit, mozgatórugóit. Mint mondotta, ügyének időközben napvilágra került iratcsomójára máig ismeretlen kéz jegyezte fel annak idején: *„Meg kell halnia"*. A világ egyik legigazságtalanabb ítélete volt ez. Élményszerűen idézte fel Batthyány Lajos utolsó napjait, erőfeszítését a méltóságteljes halálért. Mint elmondta, kései végtisztességén koporsóját többen kísérték, mint ahány lakosa akkor Pestnek és Budának volt összesen. Egy ország hajtott fejet előtte, merített erőt áldozatából. „Fogunk mi még úgy virulni, mint a kiegyezés után" – utalt Katona Tamás arra, hogy a miniszterelnök példája akkor is talpra állásra ösztönözte a nemzetet, és így lehet ez napjainkban is.

A Batthyány-család nevében szóló Batthyány Bálint elmondta, hogy rokonként van jelen a megemlékezésen. Széchenyi Istvánt idézve a történelem ismeretének fontosságát ajánlotta a hallgatóság figyelmébe: „A múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk, azon állunk". Nekünk ez a haza jutott, ez a nem mindenben tökéletes kis ország. Ennek nyelvét ismerjük, ennek ízeit, kultúráját érezzük. Szeressük ezt a kis hazát, egy kicsit jobban, és ha kell érte tennünk, akkor tegyünk érte valamit – végezte a hallgatósághoz intézett szavait.

A forradalom korának hangulatát, mindenapjait *Bolla János* hagyományőrző huszár őrnagy éneke, a helyi pedagógus női kar, a Búzavirág Népdalkör és a Pendzsom Néptánc Együttes idézte előadása idézte fel az egybegyülteknek. Műsoruk ráfelelt az elhangzottakra, méltóképpen keretezte az ünnepi megemlékezés programját.

Szathmáry István

Az önkéntes néprajzgyűjtők XX. országos találkozója

„Önkéntes néprajzi gyűjtő: aki nem hivatalos elfoglaltságból, hanem önként, a népi kultúra iránti szeretetből és tiszteletből végzi gyűjtőmunkáját (...) Az önkéntes néprajzi gyűjtőknek kétévenként országos találkozójuk van, amely a tapasztalatok és eredmények cseréjét, valamint a szakemberek és az önkéntes gyűjtők kapcsolatának elmélyítését szolgálja." – írja Kósa László a Magyar Néprajzi Lexikon negyedik kötetében. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom kapcsolatot és hidat jelent a néprajz mint tudomány, valamint a hagyományápolás, mint közművelődési tevékenység között. Fontos, hogy a hagyományőrző közművelődési munka szakmailag megalapozott legyen, és a helyi kulturális hagyományokban gyökerezzen. Ezért az önkéntes néprajzi gyűjtők országos rendezvényei céljukat tekintve elsősorban módszertani továbbképzéseknek tekinthetők, ahol a résztvevők találkozhatnak a néprajztudomány kutatóival, az önkéntes gyűjtők számára kiírt pályázatok szervezőivel és bemutathatják egymásnak munkájuk eredményét.

2007-ben Magyar Néprajzi Társaság a Fejér megyei Művelődési Központ Barátság Házával és a Fejér Megyei Honismereti Egyesülettel együttműködve Székesfehérváron rendezte meg az Önkéntes Néprajzgyűjtők XX. találkozóját, október 27-20-án a Fejér megyei Művelődési Központ Barátság Házában. A résztvevők száma 43 fő volt, s több, mint harmaduk a határokon túlról (Erdélyből, Partiumból, Kárpátaljáról, Vajdaságból) érkezett.

A gyűjtőtalálkozó fő témája a *„Hazaszeretet és honvédelem – Honvéd hagyományok gyűjtése"*, valamint *„Fejér megye hagyományaival, helytörténeti értékeivel való megismerkedés"* volt. Időszerűségét elsősorban az adta, hogy hazánkban három esztendeje megszűnt a kötelező sorkatonai szolgálat, ezért különösen fontossá vált az intézmény tárgyi és szellemi emlékeinek, hagyományainak számbavétele és összegyűjtése. A találkozón résztvevők érdeklődése azt mutatta, hogy az önkéntes gyűjtőket érdekli ez a téma, részben családi összefüggésekben, részben pedig szélesebb alapokon, földrajzi, vagy katonai körzetek szerint, történelmi eseményekbe ágyazva.

A XX. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtalálkozó ünnepi megnyitóján az ALCOA – KÖFÉM férfikórusa katonadalok éneklésével adta meg a tanácskozás „alaphangját". Nem hallgathatjuk el, hogy önkéntes néprajzi gyűjtőtalálkozót régen tisztelték meg a vendéglátók, a szervezők és a támogatók részéről ilyen magas tisztségekben lévő vezetők. Először a rendezvény két fővédnöke, *dr. Balogh Ibolya*, a Fejér Megyei Közgyűlés elnöke és Warvasovszky Tihamér, Székesfehérvár Megyei jogú Város polgármestere – képviseletében *Viniczai Tibor* alpolgármester – köszöntötte a résztvevőket, és mutatta be – valóságos rendhagyó történelemóraként – a megye, valamint a város múltját és kulturális értékeit. Őket követően *dr. T. Bereczki Ibolya*, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára, *Pálfalvi Attila*, a Fejér Megyei Művelődési Központ igazgatója, *dr. Lukács László* a székesfehérvári Szent István Múzeum osztályvezetője, és *Braun Lászlóné*, a Fejér Megyei Honismereti Egyesület alelnöke szólt a jelenlévőkhöz, hangsúlyozva a hely és a téma jelentőségét, a hagyományőrzés, a néprajzi érdeklődés és gondolkodás fontosságát. Ezt követően *Bereczki Ibolya* főtitkár és *Halász Péter* szakosztályelnök átadta a legkiválóbb önkéntes gyűjtők számára létesített Sebestyén Gyula Emlékérmet.

Az előadások sorában *dr. Gelencsér József* Székesfehérvár katonai hagyományaival, elsősorban a Monarchia korában meggyökeresedett és a világháborúk közötti időben kiépült helyőrségi élettel, a városban állomásozó katonai alakulatok sokszínűségével, és a város társadalmi életében betöltött szerepükkel foglalkozott. *Dr. Lukács László* előadásának címe Katona-karácsony, háborús karácsonyfa volt. Arról beszélt, hogy miként jelent meg és terjedt el Európában a Karácsony ünneplésének ma ismert formája, és hogy miként ülték meg ezt a keresztény ünnepet a háborúk idején, akár a lövészárkokban is.

A Néprajzi Múzeum által meghirdetett 2006. évi, 49. országos néprajzi gyűjtőpályázat egyik kiemelt témája a hadifogságra, a munkatáborokra vonatkozó visszaemlékezés volt. Erről tartott előadást *Vasvári Zoltán*, akinek Áldozatok címmel nemrég jelent meg Küllős Imolával közösen írt, a II. világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórjáról szóló könyve. A háborús emlékek egyik sajátos területéről, a frontról írt levelek információs értékéről beszélt *Karacs Zsigmond*, aki hozzájutott Földes lelkészének és frontszolgálatos falustársainak leveleihez, s azokon keresztül felhívta a figyelmet ennek a fontos forrástípusnak a honismereti és néprajzi jelentőségére. *Dr. Laczkó Mihály* a saját és édesapja emlékein és élményein keresztül azt mutatta be, milyen hatással van a katonaságnak – háborúban és bé-

kében – egy-egy személy sorsára. Előadásának különössége, hogy míg az apa moldvai csángó-magyarként – kényszerűségből – a román hadseregben, addig fiú Magyarországon, önként vállalt hivatásként az úgynevezett "néphadseregben", szolgált. Ugyancsak a katonaság, közelebbről a "hadifogság" intézményének szerepéről és megjelenési formáiról számolt be *Lukács Miklós*, saját családjának több nemzedéke sorsának tükrében. A honvéd hagyományok sajátos tárgyainak impozáns gyűjteményét ismerhettük meg a *dr. Varró Ágnes* által erre az alkalomra rendezett, A nemzeti szimbólumok a néprajzi tárgyakon című kamara-kiállításon.

Másnap délelőtt *Granasztói Péter*, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának vezetője tájékoztatta a résztvevőket az 50. Néprajzi Gyűjtőpályázat szempontjairól és célkitűzéseiről.1 Ezt után az önkéntes gyűjtők korreferátumai, hozzászólásai következtek. Kiderült, hogy úgyszólván minden gyűjtő érdeklődik a katonaélet és a honvédhagyományok iránt, s szinte mindenkinek van a tarsolyában, de legalábbis a látóterében olyan anyag, ami gazdagíthatja a néprajz- és a történettudományt. Természetesen nem csak a honvédelmi hagyományokról esett itt szó, hiszen az önkéntes gyűjtőknek sokféle az érdeklődésük, s itt jó alkalom volt arra, hogy bemutassa, vagy legalábbis felvillantsa munkájának eredményét.

Délután került sor a találkozó fő témájának jegyében szervezett tanulmányi kirándulásra. Felkerestük Székesfehérvár számtalan katonai emlékműve közül az egyik első világháborúra emlékezőt, s egy másikat, ami az 1956-os szovjet sortűz áldozatainak állít emléket. Innen Sukoróra mentünk, ahol az 1848-as pákozdi győzelmet előkészítő haditanács színhelyéül szolgáló templomban tettük tiszteletünket, s meglátogattuk a hagyományos paraszti világ gazdag emlékanyagát őrző Néprajzi Házat, s a Don-kanyari emlékkápolnánál fejet hajtottunk a háború hősi áldozatainak emléke előtt.. A tanulmányút végeztével a Pákozdi csata Emlékmúzeumába látogattunk, ahol egyebek mellett érdekes terepasztalon ismerkedhettünk szabadságharcunk első győztes csatájának részleteivel. Mindezeken a helyszíneken értékes, színes tájékoztatást kaptunk *dr. Demeter Zsófiától* és *dr. Lukács Lászlótól*, a Fejér Megyei Szent István Múzeum munkatársaitól. A hallottakat jól kiegészítette a mai, immár hivatásos hadsereg elsősorban „béke-missziós" tevékenységét bemutató kiállítás, amit *Görög István* ezredes úrnak, a Honvédség és Társadalom Baráti Kör székesfehérvári szervezete titkárának, és *Törzsök Tibor* úrnak, a gyűjtemény kezelőjének szakszerű tájékoztatója.

Halász Péter

Köszöntjük a „Drávaszög krónikását"

Az Úristen külön ajándéka, és népe megmaradását célzó félreérthetetlen akaratának bizonyítéka, hogy ennek a mára igen kislétszámú, és rohamosan fogyatkozó magyar közösségnek olyan szolgálattévőt rendelt, mint a 2006-ban Bél Mátyás-díjjal kitüntetett *Pataky Andrást*, a határon túli Drávaszög krónikását, mindenesét, a horvátországi magyarság „tanító bácsiját". Életéről, munkásságáról részletesen szólt a díjátadáskor elhangzott laudáció, ami 2006-ban, a Honismeret 4. számának 97. oldalán megjelent. Mit tehetnénk ehhez hetvenötödik születésnapjára?

Álljon itt most néhány mondat tőle magától!

„A földrajzi nevek a természet színes képeskönyve. (...) Egy-egy földrajzi név a régiek üzenete. Mikor éltek itt a névadók? Milyen nyelven beszéltek? (...) Vannak évezredekkel mérhető korú földrajzi neveink, de vannak, amik a mai életünkben születtek. A Duna neve sokezer éves. (...) Csak azt üzenték vele a régiek, hogy „víz". (...) A Trianon utáni államnyelvre fordítás sok esetben értelmetlen és rossz.

Egy régi anekdota ezzel kapcsolatban: Apa és fia lovas kocsira ül. A kocsin láda, malacokért mennek. – Apám, hová is megyünk? – Dubosevicára. – Megérkeznek Dályokra, meg is állnak egy ház előtt. A gyerek megkérdezi: – Biztosan itt lakik a Dobos Évica néni?" (Baranya titkokat rejtegető földrajzi nevei. 1992.)

A pontosság, a tényekhez való feltétlen ragaszkodás jellemzi Pataky Andrást, ami kiderül a következőkből is: *„(...) Sztárai Mihály 1544-ben már Laskón volt. Ekkor szerkeszti a török is első adókönyvét, (...) melyben 305 családfő neve szerepel. Az adót nem fizetők között van Mihál diák is – a török az írástudókat diák vagy deák névvel jelöli, de csak keresztnévvel –, aki kétségtelenül Sztárai Mihály, a baranyai és szlavóniai 120 protestáns gyülekezet alapítója."* (Horvátországi Magyarság, 1995. 7. sz. 19. old.)

Persze, ezeknél a „névfejtéseknél" nem hátrány, ha valaki, mint András barátunk, egyformán otthonosan mozog a magyar, a horvát, az ószláv és a latin nyelvben is (...) és nem utolsósorban „anyanyelvjárása" a délbaranyai, sőt a drávaszögi tájnyelv.

„(...) Még az 1686. évben a felszabadító sereg a Dráváig jutott, de a csata évében, 1687-ben a török újra behatol a Drávaszögbe. (...) A császári zsoldosok két évig tartó fosztogatása, erőszakoskodása betetőzi a megmaradtak szenvedéseit. Az 1786-87. évben pusztul el Danóc város, Vék, Lak, Baranyakisfalud, Baranyabán, Bolmány, Szentmiklós, Csibogát, Csatár, Gergelyfalva, Szederjes, Sárkány, Hálé, Kispeterd, Torjánc, Hencse, Majs, Beszter, Laskafalu, Csemény, és Dárda, de Baranyaváron is csak három család marad. Pélmonostoron pedig kettő. (...) 1696-ban 24 falu van meg. Száz évvel ezelőtt, 1591-ben 55 volt, s 1500 család adózott a töröknek. A XVII. sz. végén a jövevény szerbekkel együtt 400 család sem maradt."

Fülembe cseng egy néhai kopácsi halász intése: *„Mindönt meg kell írni, hogy maradjon emléközet".*

„(...) Azzal kezdődött, hogy fegyveresek jöttek a falunkba, az a hír járta, hogy baranyakisfaludi szerbek leszaggatták a magyar zászlót, kifosztották a református paplakot meg egy kétszintes lakóházat. (...) Mindez nappal történt, csak az nem látta, aki nem akarta. (...) K. Rudit és S. Istvánt Dárdára vitték egy éjjel, annyira megverték őket, hogy István egy-két évre rá meg is halt. (...) Aztán Bellyére hívtak temetni. X. Y. szerb barátjának horvát felesége halt meg. Az összegyűlt nép nem mondta utánam az imádságot a maga nyelvén... Megismételtem jó hangosan, most már horvátul: „mint ahogy mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek."(...) Amikor Kopácson Godba Istvánra, a vend vándorra, egykori summásra mondtam a búcsúztatót régen vágyott, végre meglelt kis hajléka előtt, a temetőbe már nem mertem kimenni. Szakállas csetnikek lapultak ott...

Mit is ír erről Ivo Andrics? Lázasan forgatom a katolikus szerb Nobel-díjas kötetének lapjait. »Sem kiigazítani, sem eltüntetni nem lehet az egyszer elkövetett igazságtalanságokat....a kísérlet csak új igazságtalanságokat szül. Az igazságtalanság is szaporodik és terjed, de nem vész el....Ha nem lenne megbocsátás és feledés, az igazságtalanság beborítaná, és valódi pokollá változtatná a világot.«". (Rettegő türelem. Siklós 1997.)

Ezt a könyvét, a délszláv háború közénk-menekültjeinek jajkiáltását, sok magyar hazánkfiának lenne jó olvasnia.

Pataky András tanítványai fontos posztokon dolgoznak: az Eszéki Magyar Házban, a most megnyíló Magyar Főiskolán, a kiveszőfélben lévő, még magyar, iskolákban. Pécsi és budapesti egyetemeken témáit dolgozzák föl, a tőle kapott anyagok segítségével. Mert Pataky András csak adni tud. Féltékenykedni? Soha.

Kevesen vannak, akik, mint ő, pontosan tudják, hogy a két Drávaszög, a határon túli és inneni, összetartozó, szerves egység, amit csak a trianoni határ vágott ketté. Csonka-Baranya 23 drávaszögi települése és a Horvátországhoz került 10, a Belső-Drávaszögiek mindenben: vallásukban, nyelvjárásukban, viseletük legjellemzőbb darabjaiban, s a házassági kapcsolatokban – összetartozók. Ezt ilyen pontosan csak a terepen élő ember képes érzékelni. És az, akit a délszláv háború pokla öt évre ide száműzött közénk, a Külső-Drávaszögbe. Az ő életében ez az átok is áldássá vált.

Adjon hát néki az Úristen még hosszú éveken át egészségből, munkabírásból minél többet! Leányában, *vőjében*, unokáiban, s pár hete született első kis dédunokájában sok-sok örömöt. Életére, munkájára – és népére! – áldást, mind a két kezével.

Dr. Simor Ferencné Bokody Éva

Öt ország és tizennégy megye énekesei

A Vakok és Gyengénlátók Hermina Egyesületének Horizont Kultúrcsoportja látó és látássérült népdalkörök, kórusok, továbbá énekes és hangszeres szólisták részére dalos találkozót rendezett határainkon inneni és azokon túli előadók számára, Szövetségünk székházában, 2007. szeptember 15-én és 16-án. *Bereczkné Bihari Erzsébet*, a kultúrcsoport vezetője, a találkozó szervezőjeként köszöntötte a megjelenteket. E sorok írója pedig a 125 éve született Kodály Zoltán életművét ismertette. Ugyanis a születési évforduló adott alkalmat a kulturális találkozó létrejöttéhez.

Nyitragesztei asszonykórus (Csiszár Ágnes felvétele)

A zsüriben az elnök *Bodza Klára* tanár, népdalénekes, tagok: *Navratil Andrea* tanár és *Máriásy István* tanár, zenetörténész voltak. A műsorközlő szerepét is ellátó Bereczkné Bihari Erzsébet elmondta: az I. országos Kodály magyarnépdalos találkozóra 17 dalkör és kórus, továbbá 25 szólista (ének, hangszeres) jött el Magyarország 14 megyéjéből, valamint Romániából, Szerbiából, Szlovákiából és Szlovéniából. E csodálatos seregszemlén összesen 248 személy szerepelt. Bejelentette még, hogy az egész napon át hallható sok dal között az alkalomhoz illő verseket is hallgathatunk Borsodi Zsuzsa, Bereznainé Nagy Ilona és Ézsiás László versmondó tagtársainktól.

Végül Bodza Klára hirdette ki az eredményt. 1. helyen végzett a Zoboraljáról érkezett gesztei népdalkör, *Gál Erzsébet* vezetésével. Ők gyönyörű népviseletben tréfás lakodalmas dalokat énekeltek. 2. A székesfehérvári férfikar, *Mihály György* tanár vezényletével, katona- és huszárdalokat adott elő. 3. Az ikervári népdalkör *Pernecker Csilla* tanárnő vezényletével dunántúli és Vas megyei népdalokat szólaltatott meg.

A szólóénekesek közül 1. a fiatal budapesti *Steffek Adél*, aki kiválóan énekelte a csángó dalokat; 2. a szintén budapesti *Gubáné Halmi Aranka*; 3. a kecskeméti *Bakos László*; különdíjas lett a 89 éves *Pál István* – egykor pásztorember volt, ma Tereskén él (ld. a 127. oldalon) –, valamint *Ferenczi István* budapesti látássérült fiatalember.

Az énekkarok között különdíjas a mezőfalvi női kar; általános sikert aratott Karay: Estéli nótázás című kórusénekük, amit *dr. Bodolay György* kísért zongorán. A másik különdíjat a nézsai népdalkör kapta: *Szarka Lajosné* tanár vezetésével gyönyörű népdalcsokrot hallhattunk tőlük. A szervezők különdíját a csákvári Harangvirág népdalkör kapta, akiket *Kunstár Béláné* tanárnő vezényelt.

Bodza Klára az összegezésében egyebek mellett elmondta: a díjazások azt jelentik, hogy vannak jók, jobbak és még jobbak a dalosok között.

Lak István

A Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény

1987-ben jött létre az akkor *Tájház* néven engedélyezett budaörsi kiállítás. Előtte negyven esztendővel, 1947 augusztusában több, mint száz budaörsi családnak kellett elhagynia a szülőfaluját. Korábban, az 1946-os tragédia során mintegy 9000 embert üztek el a településről. Egy évvel később újra vagonokba zsúfolták honfitársainkat! Kimentettek magukkal az 50 kilós batyukban egy-egy régi fényképet, egy-egy darabot a hajdani népviseletből. Így őriztek meg egy darabka múltat. Az utolsó bíró felesége, Ebnerné hitelesen írta le ezeket a keserves éveket. Múlt az idő, és ezek az emlékek is új életre ébredtek. Ki hitte volna, hogy 40 évvel később, 1987-ben lakóitól és múltjától megfosztott falu emlékeit gyűjteni

kezdik az itthon maradottak is? Egy falu, amely csaknem elvesztette a múltját, keresni kezdte a gyökereit.

Ez a táj nem volt ismeretlen a hazai helytörténet-írók számára. Már az 1840-es években Frankenburg Adolf, a Pesti Divatlap szerkesztője novellát írt a Budai hegyek falvaiban járó kirándulókról. A szepességi származású Hunfalvy János fedezte fel 1859-ben a budai hegyek és a bennük megbúvó kis falvak szépségét. A tudós Jakob Bleyer professzor 1925-ben a budaörsi Úrnap szépségéről írt. Az ifjú kutató, Eugen Bonomi a hegyvidéki falvak néprajzát örökítette meg. Franz Riedl doktor szülőfaluja, Budaörs német nyelvjárását és múltját fedezte fel. Ebner-Gönyei Antal néprajzi értékű fotókkal örökítette meg e táj szépségeit. Volt tehát hová visszanyúlniuk az 1980-as években a múltjukat kereső budaörsieknek!

Mégis mindent elölről kellett kezdeni. A népszerű Füzér Ferencné óvónő meg tudta szólítani a lakosságot. Bader Györgyné – a drága és fáradhatatlan Riczi néni – féltve megőrzött menyasszonyi ruháját ajándékozta a születő budaörsi német tájháznak. Joósz József ifjú mérnök pedig darabonként gyűjtötte össze társaival a budaörsi szoba és konyha bútorait. Egységesen berendezett régi lakást már nem igen találhatott. A gyűjtött tárgyakból kezdetben a Jókai Művelődési Központ emeletén rendeztek be ideiglenes kiállítást. Ami ezt a gyűjteményt összetartotta, az a helybeliek szeretete és múltjukhoz ragaszkodás volt. Pedig még bizonyára félve fogtak a múltjuk felelevenítéséhez!

Az újjászerveződött Lyra énekkar 1987-ben már a Wéber házban énekelt Johannes Rhau-nak, a Baden-Württenbergi miniszterelnöknek. Első próbáikat még magánházaknál tartották. A budaörsi énekkincsüket Szakály Mátyás tanár úr gyűjtötte össze. Volt, aki még korábban kezdte gyűjteni a múlt emlékeit. Hauser József Budaörsi krónikája 1984-ben jelent meg. A kézirat lektorálását ketten végeztük, Glatz Ferenc történész volt az egyik lektora. A másik lektor én lettem, később pedig múzeumigazgatóként is dolgozhattam itt. Sokat tanultam a szerzőtől a lektori munka során. Hauser József könyvéről ma is azt vallom: a krónikás könyv alapmű a kutatás számára. A fáradhatatlan helytörténész tanár és a fáradhatatlan karnagy kollegája jelentős munkát végzett. Mindketten méltán lettek Budaörs díszpolgárai!

Ez a kis gyűjtemény lett 1987-ben a mai múzeum alapja. Kezdetben talán néhány száz darabot őriztek benne. 1990 táján Wendler András, a Német Nemzetiségi Bizottság akkori vezetője kért, fordítsam le a Csulits-kápolna latin alapító levelét. Szívesen vállaltam. Ezután András arra biztatott, hogy pályázzam meg Helytörténeti Gyűjtemény igazgatói állását. Ez a munka nem volt ismeretlen feladat számomra, már gyerekkorom óta kaptam múzeumi feladatot, Sopronban kisdiákként ingyenes teremőr voltam, Ráckevén jelentős gyűjteményt alapítottam. A budaörsi pályázaton másodállásban elnyertem az igazgatói megbízást. Ekkor kaptam csaknem 14 évre egy új feladatot. Megszületett az „újabb családtagom": ez volt a Tájház. Mindent elölről kellett kezdenem nekem is. Tudáson és lelkesedésen kívül örököltem egy megkezdett leltárkönyvet és több-kevesebb leltározott és leltározatlan tárgyat. Éreztem, ha egy gyűjtemény csak „csak tájház", arra hamar ráunnak a látogatók. Új kiállításokat és új közönséget kellett szerveznem. Meg kellett teremtenünk a gyűjtemény „ifjúsági hátterét" is. Először a budaörsi „Illyés Gyula Gimnázium" Honismereti Szakköre gyülekezett a múzeumban. Majd hamarosan csatlakoztak hozzánk múzeumbarátként a Mindszenty József Katolikus Általános Iskola honismeretesei. Segített dr. Paulovits Teréz szakkörvezető, aki régóta foglakozott a helytörténettel. Foglalkozásait a helytörténeti gyűjteményben tartotta. Emlékezetesen jó pályamunkák születtek mindkét diákcsoportban: Máté József és Turóczi Zsolt gimnazista a budaörsi présházakról írt. Bechler Adrienn, egy törökbálinti gimnazista leány szülőfaluja német öltözködési szokásait írta le. Ezekből a dolgozatokból díjazott pályamunkák születtek.

A Mindszenty Iskola felsős fiataljai tanári irányítással rajzolták és fényképezték a budaörsi úrnapi körmenet virágmotívumkincsét. Felmérték és összegyűjtötték a budaörsi németség vallási emlékeit, hagyományait. A település 17 fennmaradt fogadalmi keresztjének történetét is megörökítették. Valaha több mint 40 kereszt állt a katolikus német ajkú faluban. Nagyszüleik segítségével leírták „A gyermekkor, a családi élet Budaörsön" pályamunkájukban a múltat. A „Szőlőművelés Budaörsön" témáról is készültek jó dolgozatok. Budaörs város vezetése, Wittinghoff Tamás polgármester és Ritter Imre jó érzékkel vette észre a dolgozatok értékét, ezért támogatták Bordás István szöveggondozásával a kéziratok megjelenését. Így született meg a Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény „Regélő múlt" kiadványsorozata.

Számos alkalommal nyertek díjat gyűjtésükkel a Mindszenty iskolások (derűsen kedves nevükön: a „Dicsértessék" iskola diákjai) a német nemzetiségi ifjúsági napokon.

Kutattak a gyűjteményben főiskolások is. Több zsámbéki tanítóképzős hallgatónk szakdolgozatot írt a múzeum anyagából. Később a Károli Gáspár Református Egyetem szakdolgozói is budaörsi vallási hagyományokból írtak diplomamunkát.

Az első, állandó kiállítás mellé évenként időszaki tárlaton foglaltunk össze egy-egy helytörténeti témát. A számos időszaki kiállítás közül emlékezetes „A történeti pillanat" Budaörs történeti sorsfordulóiról. Jól sikerült a „200 éves a budaörsi plébániatemplom" kiállítás is.

1994 után többször találkoztak Budaörsön a Heimatmuseumban az elűzöttek és az itthon maradtak. Baden-Württenberg tartományban a Budaörsről származó németeket először dr. Franz Riedl szervezte egyesületbe, később Schmidt Mátyás vezetésével működtették a „Budaörser Heimatverein"-t. Egy-egy vándorkiállításuknak szívesen adtunk helyet a múzeumban. Sőt később arra is sor került, hogy az 1990-es évek közepétől tárgyakat kölcsönöztünk a Bretzfeldben megszületett budaörsi kiállításuk számára. Így nőtt újra össze a közös múlt, ami különben is együvé tartozott!

Budaörs Város Önkormányzata és a Német Kisebbségi Önkormányzat támogatásával később kétnyelvű sorozattá alakult át a „Regélő múlt", németül „Erzählte Vergangenheit". A rangos múzeumi sorozat szellemi gazdája, megszervezője a Helytörténeti Gyűjtemény lett. A sorozat 2. köteteként Schmidt Mátyás „Építem a hidat" című könyve jelent meg. A Joósz József fáradozása nyomán előkerült Budaörsi Passiót is két nyelven adtuk ki. A kötet szerzői Bató Géza tanító és dr. Aubermann Miklós plébános 1933-ban készítették el ezt kéziratot. A sorozat következő köteteként jelent meg a Kőhegyi kápolna 150 éves története. 2006-ban a budaörsi elűzetés krónikája „Rögös utakon – Auf steinigen Wegen" címmel jelent meg. Sokat segített a szerkesztésében Riedl Norbert, névadónk fia. Gyűjteményünk 1994 óta „Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény – Franz Riedl Heimatmuseum" néven működik. A kiadványaival saját tudományos sorozata született meg.

Egyszerre folytatott a Helytörténeti Gyűjtemény (Heimatmuseum) okosan szervezett népművelői és igényes tudományos tevékenységet. Gyűjteményünk tárgyai kutathatók és kiállításon megtekinthetők. Leíró kartonjáról visszakereshető minden múzeumi tárgyunk! A hajdani néhány száz tárgyas gyűjtemény 20 év alatt több ezer tárgyas múzeummá nőtt. Örömmel emlékezem arra, hogy az évek során három nagy leltárkönyvünk telt meg. Néhány Pest megyei nagy múzeumi kiállításon szerepeltek már a mi tárgyaink is kölcsönzött tárgyként. Legnagyobb örömöm, amikor régi és az újabb budaörsi lakosok megállítottak az utcán, és tárgyakat ajánlottak fel a gyűjteménybe. „Nem őrizzük tovább a régi kézimunkákat, mikor jön el érte?" – kérdezte tőlem Párkányi Józsi bácsi. „Most!" – válaszoltam, és egy újabb kiállítási egységgel gazdagodtunk. Dr. Luntz Ottokárék megőrizték az utókor számára Magdi néni édesanyja teljes ruhatárát. Hosszan sorolhatnám a hazatért értékeket. Harasztos-Hammerl Feri bácsi, festőművész, értékes egyházi tárgyakat ajándékozott nekünk. Bató László emlékeit is haza adta a rokon Hudomel család!

Budaörs helytörténeti irodalma egyre gazdagabb. Az első kis „Budaörs anno" 1992-es képes füzetemet számos kiadvány követte. Filipszky István értékes kutatásai vezettek el a középkort feltáró „Elfelejtett évszázadok" című könyvig. A Gróf Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár igazgatója a helytörténeti kutatás egy újabb műhelyét hozta létre. Az „Antik gyökereink"-kel együtt ma már több gyűjtemény is bemutatja a budaörsi múlt teljes képét.

A Német Kisebbségi Önkormányzat Ritter Imre vezetésével számos emlékhelyet mentett meg a múlt emlékeiből. Áll a Kálváriadomb stációinak sora. 2003-ban a Kőhegyen újra felemelkedett Franz Wendler Mária kápolnája. Hálás vagyok a sorsnak, hogy egy operáció után néhány nappal elmondhattam Kőhegyen a Kápolna alapkövének letételekor a múltjára emlékező beszédemet. Ugyanekkor helyezte el itt Varga János plébános úr és a Kisebbségi Önkormányzat elnöke, Ritter Imre a hajdani kegytemplom alapkövét. Még ugyanabban az évben újjáépült hiteles alakjában a régi Wendler kápolna.

Az életembe beépült a Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjteményben eltöltött 14 esztendő. Hálás vagyok mindenkinek, aki ezzel a feladattal megajándékozott. Budaörs városának, Budaörs német és nem német lakosainak. Választott szülőföldem 2005-ben díszpolgársággal ajándékozott meg múzeumi, helytörténeti munkámért. Ez arra kötelez, hogy a Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjteményért ezután is mindent megtegyek, amit erőm enged!

Kovács József László

Háromnapos ünnep Bernecebarátiban

2007. augusztus 10–12-én Bernecebarátiban falunapokat tartottak. A három nap programjaiban az első nap a néprajzé volt, a másodikon az ének, zene, tánc, a harmadikon pedig a sport volt a főszereplő.

Az első napon a közösségi házban Gyenes Zoltán polgármester megnyitója után a legelső előadást falunk híres szülötte, Tóth Imre tartotta *Kik voltak a palócok?* címmel. Imre bácsi a *Palóc trilógia* és az *Ipoly menti tájszótár* megalkotója; mindkét alkotást figyelmébe ajánlom a palóc kultúra ápolóinak, bennük az itteni nép sorsának, gondolkodásának legmélyebb titkai tárulnak elénk.

A következő események Bernecebaráti két nagy kutatójának, Erdélyi Zoltánnak és Korcsmáros Lászlónak voltak szentelve, megemlékezésekben és valóságosan is emléket állítva nekik. Mindketten évekig kutatták, gyűjtötték falunk hagyományait, szokásait. Dr. Erdélyi Zoltánról dr. Kemecsi Lajos, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos igazgatója tartott előadást, fölvázolva a néprajzkutató munkásságát. Igen gazdag és termékeny volt ez az életút, olyannyira, hogy csodálkoznunk kell, miért nem eléggé ismert az 1999-ben elhunyt néprajzkutató. Erdélyi Zoltán számos fontos tanulmányt publikált, több ezer fényképet, több száz gyűjtőfüzetet, iratdossziét hagyott az utókorra, sok más közt a szentendrei skanzen egyik elindítója, megvalósulásának harcosa volt, kétkezi munkával is sokat segített az első épületek átmentésén. Élete utolsó éveit Bernecebarátiban töltötte, itt vásárolt egy szépen berendezett kis parasztházat, melyet azóta özvegye és fia gondoznak.

Korcsmáros László amatőr néprajzkutató volt, aki sok éven át iskolaigazgatóként működött itt. Ő is rengeteget fényképezett, magnófelvételeket készített – a bernecei Illésné Boros Mári nénitől például többszáz népdalt gyűjtött. Amatőrfilmes felvételekben, technikai dolgokban legfőbb segítsége volt a Szobon élő Micsei László festőművész – nagy örömünkre így ő tartott baráti hangú megemlékezést Korcsmáros Laci bácsiról. Ők ketten az 1970-es években úgy gyűjtötték a népművészet kincseit, hogy a költségeket saját zsebükből kellett előteremteniük, sokszor még buszjegyre sem volt elegendő pénzük. Az akkori gyűjtés nehézségeihez vegyük figyelembe, hogy még nem volt sem rádiótelefon (vonalas is alig), sem maroknyi mp3-felvevő (helyette 5 kilós csöves magnót kellett cipelni, szalagtekercsekkel), sem digitális fényképező (azaz fotófilmre kellett fényképezni, majd előhívatni és papírképeket csináltatni, és csak ekkor látszott, jó-e a fotó).

Ezután a több heti munkával elkészült kettős emlékoszlopot avattuk föl a közösségi ház melletti dombon az Erdélyi Zoltán-ház közelében, amely egy kaput formáz. „Két olyan embernek kellett emlékoszlopot állítanunk, akik sokat tettek községünk múltjának megőrzéséért. Összekötötte őket Bernecebaráti néphagyományainak és az itteni embereknek a szeretete, ezért a két oszlopot összekötöttem én is egy olyan díszítménnyel, amin a Nap, a Hold és a Kereszt látható – akárcsak a régi szép bernecei palóc házakon. A két oszlop mintázatát az Ipoly menti vidékre jellemzően faragtam meg. Így jött létre ez az emlékkapu, amelyen jelképesen beléphetünk községünk színes, gazdag múltjába, mert a két néprajzkutató munkássága oszlopként magasodik előttünk." – mondta XY, az emlékoszlop alkotója.

Ezután a közösségi házban képzőművészeti kiállítás nyílt, amit a Budapest XV. kerületi Hubay Jenő Zenei és Képzőművészeti Iskola diákjainak, illetve helyi fiataljaink munkáiból állítottak össze. A megnyitót Kissné Preczek Margit tartotta, aki a kiállítás szervezője és berendezője is volt.

Kora délután az általános iskolában régi fotókból a község múltját idéző kiállítást készítettünk, amely sok emléket csalt elő, a látogatók lelkesen meséltek egymásnak a képekről. Mellette egy teremben néprajzi kiállítást nyílt: a tárgyak egy részét a váci Tragor Ignác Múzeum, valamint a szobi Börzsöny Múzeum kölcsönözte, nagyobbik része a falu néhány lelkes hagyományőrzőjétől származott. Láthattunk itt régészeti leleteket, viseleteket, számos használati eszközt a kenyérdagasztástól a kenderfeldolgozásig, régi szuszékot, tulipános ládát, és még számtalan érdekességet. Külön érdemes szólni a néprajzi kiállítás új részéről, amelyben Bernecebaráti mai élő népművészetét mutattuk be, fa-, szaru-, lopótökfaragásokat, botokat, népviseleti babákat, és egy –hagyományos módszerrel itt helyben készült – ácsolt ládát állítottunk ki.

A péntek délután estébe hajló szakaszán régészeti, helytörténeti, néprajzi előadások hangzottak el. A címek felsorolása már önmagában is felcsillant valamit a gazdag tartalomról.

Torma István: *Bernecebaráti elmúlt 1000 évének történelmi áttekintése a régészeti anyagok alapján*; Batizi Zoltán: *Bernecebaráti helynevek és személynevek történelmi folytonossága*; dr. Hála József: *Néprajzi filmek a Börzsönyből és környékéről (Méhkeresés, A hangyatojás gyűjtése, Szikladal)*; Gyenes Tamás: *Ősi bútorunk, a szuszék – Az ácsolt láda készítése, XXI. századi újjáéledése.*

A szombati nap a népzene, néptánc jegyében telt el, a helyszín az iskolaudvaron felállított nagy színpad és annak tágabb környezete volt. 10 órától 16 óráig folyamatos műsor zajlott a színpadon, miköz-

Pál István tereskei juhász

ben az udvar hátsó régióiban ízletes ételekkel készültek a főzőverseny résztvevői a nagy megmérettetésre, és délután egy újabb, „kettős" néprajzi előadás hangzott el. G. Szabó Zoltán és dr. Hála József: *A palóc duda és helye Európában*, valamint *Az ipolysági „kanászhangverseny"*.

A színpadon a perőcsényi asszonyok nyitották a sort, az ő kedves helybeli népdalaikkal. A kéméndi tánccsoport fellépése következett, nagyon friss, ízes táncokkal: csárdás, karikázó, botoló. A bernecebaráti asszonykórus előadása követte őket, műsoruk a szép csendesen emlékező daloktól a friss ritmusú lakodalmas nótákig terjedt. Ezután újra a kéméndiek vették át a színpadot, és ismét egy fergeteges hangulatú tánccsokrot adtak elő. Utánuk a Cimbali Band Balkán Projekt népzenei együttes muzsikált; műsoruk nevük ellenére nem csak balkáni muzsikát tartalmazott, hanem igen sok magyar népzenét is, úgymint például Galga menti népdalokat, egy fiatal, szép hangú lány énekével ékesítve azokat.

Közben, kinek ideje engedte, megejthette az ebédet, és máris jöttek a kazáriak és a lekériek. A kazári néptánccsoport ugyancsak friss dinamikus zenét, táncot hozott; hiába: a fiatal lányok és legények mozgása, a libbenő színes szoknyák, az énekek hangulata semmivel sem pótolható. Lekérről a hagyományőrző csoport előadásában az egykori katonabúcsúztatók hangulatát, szép dalait hozták el.

A *Palacsintás király* című mesejáték került ezután a színpadra a bernecebaráti iskolások előadásában, meg is dobogtatta az anyukák és nagymamák szívét az ő gyerekeik, unokáik szereplése.

Pál István, azaz Pál Pista bácsi! Ki ne ismerné ezt a nevet a palóc vidéken, mint az utolsó, dudát és furulyát gyerekkorától fújó juhászét, aki 88 éve dacára még táncot rop a dudaszó mellé? Nagy sikere volt furulyázásának és nagyerejű, szívet vidámító énekeinek is! Pista bácsiról hadd meséljem el büszkén, hogy nagymamája bernecei származású volt, Gyenes Apolloniának hívták.

A szombat délutánt a százdi citerazenekar és a Danubius Dance Team is színesítette, majd az estén a Kormorán Memory Band, és a Hip Hop Boys szórakoztatta a fiatalokat, bár az utóbbit egy kicsit már elmosta az eső.

Vasárnap sportesemények voltak községünkben, amelyek Szokoly Alajos nevéhez kapcsolódtak, aki a korábban említettek mellett híres olimpikon is volt: az első újkori, athéni olimpián a magyarok közül elsőként szerzett dicsőséget: harmadik lett a 100 méteres síkfutásban. Kerékpáros emlékverseny és futóverseny, majd koszorúzások következtek, amely alkalomból híres olimpikonjaink is meglátogatták Bernecebarátit. A nap során többször kísérte az eseményeket a XV. kerületi iskola fúvószenekara.

Szívből reméljük, hogy ez a három nap hagyományt teremt, és jövőre újra együtt ünnepelhetünk!

Gyenes Tamás

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület honlapja

http://csm-honismeret.uw.hu

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjai a megye legkülönbözőbb településeiről való, egy részük nyugdíjas, más részük munkahelyi kötöttségei miatt nehezen utazhat. Új tájékoztatási-szervezési lehetőségként felvetődött az Egyesület honlapjának kialakítása. Az internetes elérhetőség az érdeklődő fiatalok megnyerése szempontjából különösen fontosnak tűnt. Ha megismerik a honlapról tevékenységünket, eredményeinket, az általunk kínált lehetőségeket, információkat, akkor is sokat elérünk. Így született meg a CSMHE honlapjának gondolata. A megvalósulás két hónap múlva kezdődött. *Pál Richárd* fiatal szegedi programtervező-matematikus díjazás nélkül vállalta a honlap technikai szerkesztését, édesanyja pedig a tartalmi szerkesztői munkákat.

2006 őszén az egyesület elnöke, titkára és a szerkesztők körlevélben értesítették a tagokat az új információs lehetőségről, és egyúttal kérték, hogy a honismereti munkával kapcsolatos ismertető anyagokat, érdekességeket, fotókat, programokat a honlapon közzétehető formában küldjék el a szerkesztőkhöz. A decemberi évzáró közgyűlés jóváhagyta a honlap fő szerkezeti vázát, az addig összegyűlt anyagok válogatását, javaslatai azóta beépültek a honlap anyagába, elérhetők a világhálón.

Az eltelt egy év alatt kialakult a honlap jól áttekinthető szerkezete. A nyitó oldalon nyolc fő egység fogja össze a tartalmat: Az *Egyesület története*, a *Tagság*, *Tevékenységünk*, *Munkáinkból*, *Honismereti gyűjtemények*, *Kapcsolataink*, *Fotók*, *Kapcsolódó oldalak* címszavak alatt található az Egyesületünk tagjainak sokrétű munkáját tükröző anyag. Ugyanezen az oldalon közöljük híreinket, köztük felhívásainkat a saját vagy a honismerethez kapcsolódó más rendezvényekre, tájékoztatást adunk a tervezett és a közeljövőben megvalósuló rendezvényekről, programokról, egyesületi tagjaink konferenciákon, országos akadémiákon, küldöttgyűléseken való részvételéről, kitüntetéseiről, szakmai sikereiről, a honlapra felkerült új anyagokról. Mindig jelezzük, ha a hírhez kapcsolódó bővebb tájékoztatás, beszámoló, fotó megtekinthető. Törekszünk arra, hogy a felhelyezett írások, információk minden szempontból igényesen jussanak el az olvasókhoz.

Honlapunkon megjelenési lehetőséget adtunk az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesületnek, amely emlékoszlopok felállításával kívánja megőrizni a régvolt településeket a maiak emlékezetében, ezzel is gazdagítva a hazai településtörténetet, erősítve a helyi kötődéseket. Publikálási lehetőséget nyújtunk az iskolákban működő, helytörténetet és történelmet elmélyültebben tanulmányozó körök kutató diákjainak, kiemelkedő versenydolgozataikat, évfordulós megemlékezéseiket a megye iskolái felhasználhatják saját ünnepségeiken is.

Mivel Egyesületünkben több kutató tudós, irodalmár, levéltáros, tanár, könyvtáros, néprajzkutató és népművelő van, kutatási eredményeiknek publicitásához honlapunk is hozzájárul Munkáinkról című fejezetével, ahol publikációs jegyzékeiket, könyvismertető cikkeiket, honismereti témájú írásaikat, kirándulásainkról, rendezvényekről szóló beszámolóik megjelentetését biztosítjuk. Különösen hasznos a helytörténeti kronológiák és bibliográfiák közzététele, eddig Csongrád megye, Szeged, Makó és a Délvidék kronológiája olvasható nálunk, az idén Vácott megrendezett XII. Országos Kiadványszerkesztői Konferencián ezt a törekvésünket követendő példaként említették. Az Egyesület tagjainak jobb megismerését segíti elő *Portrék* című rovatunk, amelyben a honismereti mozgalomért sokat tett tagtársainkat mutatjuk be.

Fontosnak tartjuk, hogy a kisebb megyei települések honismereti gyűjteményei nyilvánosságot kapjanak, ezért kérjük, hogy ezen gyűjtemények létrehozói, gondozói küldjenek honlapunkra rövid fényképes ismertetőket elérhetési lehetőségek megjelölésével, hogy honlapunk olvasói utazásaik során megtekinthessék a lokális hagyományőrzés gazdag néprajzi értékeit. Elsőként Tápé és Pitvaros gyűjteményeit ajánlhatjuk az érdeklődőknek.

Érdemes megtekinteni a *Fotók* címszó alatt látható képek sorát, amelyeket az utóbbi három év során különböző programokon készítettek Egyesületünk tagjai.

Honlapunk tájékoztat más civil szervezetekkel, egyesületekkel kialakított kapcsolatainkról is, így a hódmezővásárhelyi Szeremlei Társasággal, a Mezőhegyesi Város- és Környezetvédő Egyesülettel és a Marosvidék kulturális folyóiratot támogató Marosvidék Baráti Körrel közös rendezvényekről. Lehetsé-

ges ezek honlapjaira is átlépni a mi honlapunkról, éppúgy, mint betekinteni a Tápéi Monográfia, a Makói Helytörténeti Oldalak, az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékpark és a hódmezővásárhelyi Emlékpont anyagaiba.

A honlapunk az elmúlt egy év során sokat fejlődött, egyik célunkat, hogy az Egyesület életét szervezze, tagjait összefogja, és azok jobban megismerjék egymást, minden bizonnyal elértük. Tapasztalatunk az, hogy jól megszervezett, tartalmas programjainkba bekapcsolódva többen lépnek be Egyesületünkbe. A Délvidékre szervezett tanulmányutunk végén hét új taggal bővült Egyesületünk. Valószínűleg a fiatal korosztály is meg-megnézi anyagainkat, néhány rendezvényünkön, kiállításokon, a Levéltári Napok előadásain, a honismereti gyűjtemények meglátogatásán nagyobb számban is megjelennek. Honlapunk íróinak száma is bővült. Természetesen tudjuk, hogy az élő, személyes kapcsolatokat nem helyettesíti az internetes forma, a tájékoztatást és a szervezést viszont jelentősen megkönnyíti. Reméljük írásunk megyénk határain túl is ismertté teszi honlapunk elérhetőségét, és kapcsolatainkat bővíthetjük más honismereti egyesületek, társaságok weblapjaival tapasztalatcsere céljából. Kérjük, ismerjenek meg bennünket, tekintsék meg honlapunkat, írják meg véleményüket, honlapjuk címét, és jelezzék igényüket a kapcsolat felvételére a címen.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

In memoriam

Vargyas Lajos

Vargyas Lajost tanítványai és fiatalabb munkatársai egyaránt Tanár úrnak titulálták. Igen, Tanár úr volt, pedig sokoldalú és sok újat felmutató tudományos életútja során csak egyszer és rövid időre jutott formálisan katedrához, vagy inkább csak annak közelébe: 1952 és 1954 között hirdethetett az akkor éppen nevét változtatott, Pázmány Péter – Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajz Tanszékén szabadon választható kollégiumokat, illetve szemináriumokat. „A magyar népzene történeti áttekintése", „Népzenei stílusgyakorlatok", „Gyakorlati népzene-ismeret", "Népi tánczene", „A magyar vers ritmusa", „Angol szakszöveg-olvasás" címén tartott órák alig két esztendő alatt életre szóló irányt és módszert mutattak nemcsak a néprajz-muzeológiai szak hallgatóinak, hanem annak a nemzedéknek, mely a háború utáni magyar néptánc- és népzenekutatást felvállalta. Voltak ezek közt már végzett néprajz-hallgatók, zeneakadémisták és e kutató csapathoz később csatlakozott fiatalabbak. Vargyas Lajos akkor dolgozott Kodály Zoltán *A magyar népzene* című tanulmányának új, önálló kiadásán, és ehhez ő szerkesztette és válogatta a mintegy 500 dallampéldát, a dallam- és szövegmutatókat. A kéziratos és kefelenyomatos dallampéldákat adta kézbe, azokról énekeltük el a tárgyalt népdalt, elemeztük hangkészletét, ritmikáját, zenei sajátságait, párhuzamait, és kerestük meg típusát. A szorosan vett népzenei-zenetörténeti elemzéseit szerteágazó népismereti, művelődéstörténeti magyarázatok kísérték, melyeket át és átszőtt személyes élményeivel, főként áji tapasztalataival, Kodály Zoltán, a mester véleményével, amit Ő közvetített nekünk. Így ismertük meg széleslátókörű, összefüggéseket és lényeges jellemzőket kereső, kutató eszményét, mellyel átlépte a szakma korlátait és a magyar néphagyomány mélyebb, hangsúlyosan zenei megközelítésű megismerésére kaptunk élményszerű indítást. Az egész Valóság megismerését igénylő szemlélet nagy hatással volt ránk.

Két év után bezárult előtte az egyetem kapuja. Talán éppen azért, mert látható, sejthető volt hatása a hallgatókra. A Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályát vezette ezután, ahol akkor Lajtha László, Rajeczky Benjamin és Avasi Béla is dolgozott. (1952-től már félállásban látta el ezt a feladatot.) Volt hallgatóival és azok baráti körével ezután már csak itt találkozhatott vagy népművészeti rendezvényeken, esetleg kinn, a „terepen".

Ennek, az akkoriban többnyire a néptánc-kutatásban elkötelezett csapatnak, e népi-nemzeti elkötelezettségű társaságnak ekkor már nemcsak tudós tanácsadója, hanem szellemi vezére is. Példáján láttuk, hogy a maga szakmájában tekintélyt szerzett embernek a közéletben, a nemzet kulturális és politikai életében is szerepet kell vállalnia – ahogy lehet. A Tudás nem elefántcsonttoronyba zárt kincs, azt a nemzet javára kamatozó tőkévé, mozdító erővé kell tenni. A tudomány nemcsak az igazság keresése, hanem a nemzet szolgálatának eszköze. Ez különösen ma népszerűtlen és időszerűtlennek kikiáltott eszmény. A vállalást tanultuk tőle. Mi mindnyájan kimondottan vagy kimondatlanul is hasonló szerepre készültünk. A magyar népi kultúra szépségétől megszállottan akartunk a népismeret, a néprajz szakem-

berei, tudósai lenni, de a népművészeti mozgalmakban is tevékenykedtünk. Előttünk egy olyan új Magyarország eszménye lebegett, melyben végre megszüntetjük a nemzetünk sorsát végigkísérő megosztottságot, ellentétet úr és paraszt, nemes és jobbágy, értelmiségi és iskolázatlan tömeg, hatalmon lévők és a hatalomból kiszorítottak között. Tudtuk, hogy ez a megosztottság nemcsak társadalmi-politikai, hanem műveltségbéli és érzelmi is, és ha nem tudjuk ezt felszámolni a XIX. század nagy nemzedékének álmai szerint, vagyis ha nem tudjuk népünk sajátos műveltségét az uralkodó osztályok európai műveltségével ötvözni, egyesíteni, akkor a végső pusztulásra készülhetünk. Kodály Zoltánra figyeltünk és a népi írók munkáit olvastuk lelkesen akkor is, amikor azokat már száműzték, és nagy örömmel fedeztük fel Tanárunkban e gondolatkör különösen képzett képviselőjét, éppen a mi óhajtott pályánkon. Más kérdés, hogy abban az időben igazán nem volt a közéleti szerepvállalásnak tere vagy értelme, de példaerejű volt csendes, látszólag összeütközést kerülő, szerény magatartása mögött felfedezhető keménysége és bátorsága.

A „vargyasi" embereszmény még így sem teljes. Annak része volt az a vágy is, az a törekvés, hogy e rövid és ugyancsak meghatározott történelmi körülmények közé helyezett egyedi lét minden lehető magasságát és mélységét is meg kell járnia, meg kell tapasztalnia az embernek. Mindazt, amit egy meghatározott nemzet fiaként, egy adott korban, keserűségben és örömben, gyászban és reményben megélt az ember, azt méltósággal kifejezni és továbbadni is kívánja, a művészet alkotó és megjelenítő erejével. A teljes ember valamilyen mértékben mindig független, és utánozhatatlan módon újrafogalmazza, továbbadja a lét élményeit, ennek az egyedi és megismételhetetlen kalandnak az értelmét és célját keresve. A teljes ember tehát művész is, akkor is az, ha a körülmények megfosztják az alkotás vagy az interpretáció nyilvánosságra hozatalának lehetőségétől. Önéletrajzában említi, hogy ifjúkorában három neves énekkarnak is tagja volt, de hangszeres előadóművésznek is készült. Bizonyára nem Vargyas Lajos az egyetlen, akinek alkotó-teremtő és előadóművészi tehetsége és késztetése áthághatatlan fizikai és politikai korlátokba ütközött. A lényeges, rácion és anyagon túli mélyebb megértése azonban láthatatlan és letörölhetetlen, de mégis sokak számára felismerhető vonásává lesz a kiválasztottaknak. Vargyas Lajos művész is volt, lényeget látó és láttató.

Különösen fontos volt számunkra, hogy egységet tudott teremteni a baloldali népi írók társadalomkritikája és a magyar népművészet csodálata között. Ez ugyanis akkor éppen nem látszott könnyű feladatnak. Erdei Ferenc a magyar népi kultúrában, a népművészetben a megalázott és elmaradottságra kárhoztatott paraszti lét bizonyítékát látta csak, a minél hamarabb túlhaladandót és elvetendőt. Fordítva pedig, egyes népművészet-rajongók a paraszti műveltség és lét konzerválásán munkálkodtak és óvták a társadalmat a radikális megújulástól. Vargyas Lajos *Hagyomány és kultúra* című tanulmányában állítja legérthetőbben helyre a szélsőségek természetes egységét, a „magas" és népi kultúra elválaszthatatlan összetartozását. A tanulmánykötet címe: *Keleti hagyomány, nyugati kultúra* nemcsak könyvcím, hanem tudósi és tanítói munkásságának összefoglalása és jelszava is. Már ifjúkorában is több volt ez ténymegállapításnál, cselekvési programot is jelentett. 1937-ben Illyés Gyula *A puszták népe* című művének méltatását így fejezte be: „A könyv végén nincs megoldás a kérdésekre. Azzal az érzéssel akar elbocsátani, hogy itt égetően sürgős a cselekvés. Vajon lesz e tömeg, amely kiharcolja a megoldást?" Erre később így emlékezett: „Ez a 23 éves fejjel írt fogalmazás elárulja, hogy már akkor vonzott a politikai cselekvés, a társadalmi változásokat követelők tábora, és hamarosan meg is találtam helyemet ebben a táborban." A változást, a műveltség egységesítését akarta szolgálni, előkészíteni. „Akkor még reményünk volt rá, hogy szerves fejlődéssel átmenthetjük a népi kultúra sok értékét a magasabb műveltségbe, sőt a népi hagyományok emberségét a társadalomba. Hiszen akkor jutott el a népzenei mozgalom és az új magyar zene olyan széles társadalmi elfogadtatásra, hogy még a hivatalos körök is fokozatosan engedni voltak kénytelenek ellenállásukból..." – írta már a háború alatt. (...)

Elkéstünk. A várt és szükséges reformot, forradalmat idegen hatalom kezéből kaptuk, szenvedtük el, természetesen úgy, hogy az még végzetesebben és véresebben más megosztottságot és ellentétet ültetett a megtépett magyarságba. Vargyas Lajos számára így a cselekvésnek csak egy útja maradt, a helyes szemlélet és akarat alapjául szolgáló igazság keresése, a népismeret tudományának művelése. Ismertté és megbecsültté nevét ez tette, nemcsak itthon, hanem a folklorisztikában világszerte. (...)

Vargyas Lajos 1961-ben lett az MTA Népzenekutató Csoportjának főmunkatársa, majd 1970-től igazgatója, így formálisan is tisztelt mestere, Kodály Zoltán utódja a magyar népzene- és néptánc-kutatásban. Lényegében ő építette bele szervezetileg is a néptánc-kutatást Kodály intézetébe, ezzel is hozzájárult ahhoz, hogy a folklorisztikának ez az ága is, a népzenekutatáshoz hasonlóan, világhírűvé vált. Figyelemmel kísérte a néprajz más területen elért eredményeit is, éles szemmel figyelt fel minden újat hozó írásra és önzetlenül bátorította, segítette a fiatalok munkáját.

Kodály Zoltánhoz hasonlóan, akit a magyar géniusz egyik legnagyobb megtestesítőjének nevezett, őt is a nép művészete és sorsa, a magyarság iránti olthatatlan és viszonzatlan szerelme öltöztette a hűség nehéz ruhájába. Bár 1975-ben megkapta a Magyar Néprajzi Társaság legmagasabb kitüntetését, a Györffy István Emlékérmet, majd 1980-ban az Erkel- és 1991-ben a Széchenyi Díjat, valamint a Magyar Örökség díjjal, a Prima Primisima címmel. De nem kapott katedrát, ünnepi köszöntő-kötetet – Festschriftet –, és akadémiai tagságot. Némi keserűséggel írta róla költő barátja, Csanádi Imre:

„Hogy ön nem professzor?
Üsse kő... Hogy akadémikus se?
Múlhat-e bármi ezen?!
Példa van rá: az a becs, mit
vers nyújt, túlél okmányt, plecsnit...
Ezennel kinevezem!" (1974)

Ami Vargyas Lajosban por és hamu volt, az most a szelek szárnyán szétrepül e hazában. Úgy mondják, tovább él és köztünk marad mindaz, amit megalkotott: a roppant gazdag életmű, könyvek, tanulmányok, fontos felfedezések, meglátások a néprajz, a zenetudomány, a művelődéstörténet, az irodalom és még több más diszciplína találkozó területén alkotott munkák, mintegy félezer tétel. Ez maradt itt ránk, papíron, könyvben, lemezeken. Ennyi lenne az egész?

Nem! Van egy megtapinthatatlan, egyben láthatatlan és nehezen megnevezhető, fontos, talán mindennél fontosabb rész, – nekünk legalábbis ... Az, ami példájából, útmutatásaiból, tanácsaiból, biztatásaiból, vallomásaiból és üzeneteiből bennünk, sokakban hatott, alkotásra késztetett, megsegített, ami nélkül nem, vagy másféle lenne a mai népzene, néprajz, az előbb felsorolt tudományok összessége, más lenne Martin György, Pesovár Ernő vagy Domokos Mária és Paksa Katalin – hogy csak néhányat említsek név szerint közülünk, mert még sorolhatnám tovább – életműve, tudományos munkássága. Más lenne a magyar tudomány és a magyar társadalom is. Nem csak a mai, a mostani, hanem a reménybeli, az eljövendő, a megálmodott. Amit ő álmodott meg, amit mi álmodtunk meg – vele ... Ez a tanulmányokba, könyvekbe, lemezekre nem került valami, ami az ő életéből reánk és erre a hazára szállt: tevékenysége, tartása és hite eredményeképpen.

Embersége, tudássága, tanító-volta és bátor magyarsága, szerénysége lényeglátó egyénisége az, aminek egysége oly vonzó és meghatározó volt mindannyiunk számára. Ez pedig azért volt lehetséges, mert Vargyas Lajos létét, életét feladatnak, kihívásnak tekintette. Kimondatlanul és bevallatlanul, küldetésnek, feladatok és munkák elvégzésére. A tökéletlenné lett, hiányos és elrontott Világ megjavítására, tovább-teremtésére, alakítására! Mert nem vak véletlen születtünk, hanem valamiért, valami küldetés beteljesítésére. Ez a feladat mindenki számára felismerhetővé lesz, előbb vagy utóbb, és meg is fogalmazható. Széchenyi István veretes szavaival: „A magyar népnek – mint én fogom fel, s ha nem táplálna gyermek koromtól fogva ezen remény, s ezen remény nem emelkedett volna férfiúi koromban éltem legmeghatározóbb pontján szent hitté, a nyilvános élet mezejére fel soha nem lépek. Az emberségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtelen minéműségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kérdem, lehet-e ennél minden kesertül tisztább érzés; s ha csak mint hangya ily megdicsőítéshez egy paránnyal is járulhatni, van-e ennél emberek közt, kiktől lelki örömök el nem zárvák, édesb osztályrész?" (Kelet népe).

Ennek a népnek „sajátságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen minéműségében kifejteni" – ez volt Vargyas Lajos feladata, célja, küldetése, tudományos munkájának lényege. Hogy egy elvakult, romantikus, a magyarságot istenítő elfogultsággal sem Széchenyit sem Vargyas Lajost megvádolni nem lehet, álljon még itt egy részlet e vallomásból: „ a magyar nép bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja, csakhogy mint azoknál úgy ennél is, külön sajátsági árnyéklatokban ..." Ez volt az ő vállalt feladata, küldetése, ez vezette tudósi, közírói, politikai megnyilatkozásait, eszméit, melyeket bátran és megalkuvás nélkül szolgált és vállalt. És ezt akarta és tudta továbbadni, azoknak, akiket tanított, és akiket meg is szeretett. Vargyas Lajos hitt életének céljában, értelmében, mert hitt abban is, hogy a magyarságnak is van feladata, küldetése és célja.

A szétszórt por és hamu most szétszáll e hazában, s a porszemeket a déli szél felkergeti Északra, Áj felé és Keletre a Gyimesekbe ... De én hiszem és vallom, hogy nemcsak pora marad itt és szellemi hagyatéka él bennünk tovább, hanem a lényegéből is feljut valami oda, Annak országába, Aki a célt és olthatatlan vágyát is Benne megteremtette.

Andrásfalvy Bertalan

Gazda László

Gazda László tanár úr pontos, lelkiismeretes emberként távozott ebből az árnyékvilágból, amelyben halkan és szerényen, különösebb feltűnés nélkül, de mindig hasznosan élte munkás életét. Jó ideje tudtuk, hogy egyre súlyosbodó betegséggel küszködik, mégis példamutató az az emelkedettség, ahogy fanyar, kicsit félszeg humorát megőrizve, szorgos munkájának termését szemenként betakarította, csűrbe hordta, s végül, fogyatkozó erejével még a zsák száját is bekötötte. Aprólékos gondossággal összegyűjtött, hatalmas merítésű munkájának kéziratát – szinte utolsó mozdulatával – átadta kiadójának, s immár önmaga árnyékává lett, beteg testét itt hagyva, 2007. szeptember 10-én elköltözött az örökkévalóságba. Mikor elért hozzám halálhíre, első gondolatom az volt: igen, így, ezzel a méltósággal kellene kivonulni az életből!

Ha valakire, hát őrá illik az *önkéntes*, vagy talán méginkább a *szolgáló néprajzgyűjtő* kifejezés. Amíg egészsége engedte, részt is vett szinte minden gyűjtőtalálkozón, és csángó sorskérdésekkel foglalkozó előadásai mindig érdeklődésre számíthattak.

Gazda László annak a Sepsiszentgyörgyön gyökerező, kiváló embereket kibocsátó családnak volt legidősebb fia, amely a Kovásznán élő művészettörténészt, művelődésszervezőt, Erdélyben, a Kárpát-medencében, sőt immár a világban szétszóródott magyarság sorskérdéseinek számontartására és bemutatására vállalkozó *Gazda József*et és számos kiváló gyermekét; valamint az utóbbi évtizedben Kolozsváron dolgozó kiváló tudós néprajzkutató, egyetemi oktató, *Gazda Klárá*t adta az erdélyi és az egyetemes magyar tudományosságnak. *Gazda László*, két testvéréhez képest talán kevesebb ismertséggel, de hasonló elkötelezettséggel valósította meg azt a mind ritkább tanári típust, aki teljesítményével méltán megérdemli a *„tudós tanár"* és a *„szolgáló értelmiség"* titulust. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium és a Kolozsvári Bolyai Egyetem kiváló tanáraitól kapta azt a szellemi és lelki muníciót, amivel gondosan sáfárkodva, élete végén tiszta lelkiismerettel írhatta le önéletrajzi vázlatában: *„Minden írásommal, egész életemmel a magyarságtudatot akartam szolgálni, hogy erősítsem népünk önbecsülését, történelmi tudatát és saját erejében való hitét."*

Geológusi pályára készült, de korán megromló egészsége miatt végülis a tanári pályára került: Baróton, majd Sepsiszentgyörgyön tanított. Emlékét idézve szólhatnánk a színjátszás terén aratott sikereiről, a sakkozásban elért bajnoki címeiről, üzemtörténeti monográfiájáról és tankönyveiről. Kónya Ádámmal, Sepsiszentgyörgy szellemi mindenesével közösen megírta az újonnan alakult Kovászna megye földrajz tankönyvét, amit aztán évtizednél hosszabb ideig újra és újra kiadtak és használtak. Monográfiában dolgozta fel a Sepsiszentgyörgyi „Olt" Textilgyár történetét. Megszervezte a Román Földrajzi Társaság Sepsi-rajoni, majd a Kovászna megyei fiókját, s annak előbb titkára, majd elnöke volt. 1990 után a székely múlttal, őstörténettel foglalkozó tanulmányokat közölt a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Egyesület Évkönyveiben.

A legmaradandóbbat azonban a moldvai csángómagyarok sorsának és helytörténetének feltárásában alkotta. Ha egyszer valaki majd számba veszi Háromszék, vagy akár csak Sepsiszentgyörgy XX. századi szellemi teljesítményének magaslatait, annak választ kell keresnie arra a kérdésre is, vajon milyen mennyei igazságszolgáltatás terelte a három Gazda-testvér érdeklődését a nyomorúságukban is páratlan nemzeti kulturális értékeket őrző moldvai csángómagyarok sorsa és műveltsége felé? Mert ez a szereposztás nem lehetett a vak véletlen műve!

Gazda László érdeklődését nem az elmúlt másfél évtized hirtelen támadt divatjelensége fordította a moldvai csángók felé. A legnehezebb időkben, példátlan bátorsággal és furfangos székely észjárással, a hatóságok szeme láttára, pionír-akcióknak álcázott felderítő utakon járta diákjaival a moldvai magyar településeket. Értékes írásbeli adatokat, szóbeli emlékeket gyűjtöttek a Kárpátok keleti oldalán élő archaikus műveltségű népcsoportunkról. Ő maga így ír erről: *„Az 1970-es években újabb életcélt tűztem magam elé. Felhasználtam a pionírexpedíciók adta lehetőségeket, és Moldvába a csángóföldre egymás után négy évben szerveztem gyűjtő-feltáró utakat, néprajzi kiképzésben részesítve a tanulókat, és megtűzdelve a csapatot néprajzkutatókkal. Ezek az alkalmak egyedülálló lehetőségeket kínáltak a reális kép felmérésére akkor, amikor már megkezdődött a Moldvába utazások zárlata, s mindenkit kitoloncoltak arról a vidékről, aki odamerészkedett. Minket meg tehetetlenül szemléltek az Országos Pionírtanács pecsétjével ellátott úti okmányaink birtokában. Így olyan forrásokhoz juthattunk hozzá, amire a hivatásos kutatók nem is számíthattak. Több mint 30 falut jártunk be, tábortüzeket szervezve, kapcsolatokat teremtve csángó fiatalokkal, családokkal. Nagy gonddal dolgoztuk fel a gyűjteményeket, gyönyörű albumokat állítottunk össze... Végül a szekuritáté vetett véget ennek az akciónak, csángó anyagaim egy része elpusztult."*

Az 1990-es évektől aztán folytatta csángó kutatásait. Az 1990 márciusában, a Sepsiszentgyörgyön induló „Csángó Újság"-ban, majd a Csíkszeredán „Moldvai Magyarság" címmel megjelenő, kétnyelvű havi-lapban közölni kezdte az egykori Etelköz magyar lakosságú településeire vonatkozó, műfajilag a lexikonok szócikkeihez igazodó írásait, rendkívül értékes helytörténeti anyagot tudott felmutatni. A csángók folyóiratában tervszerű következetességgel közölt helytörténeti fejezetekben benne van mindaz, amit ezeknek a csángó falvaknak a településtörténetéről, népéletéről egy Erdélyben élő, nyugdíjas középiskolai tanár – akinek romló egészségével is küszködnie kell – összegyűjthetett. Hogy milyen hatalmas adattár kerekedett belőle, azt már a *Bibliotheca Moldoviensis* című, a Hargita Kiadó által indított sorozat „*Gazda László Codex*" vaskos kötetében megismerhettük. Harmincöt, mai és egykori, magyaroktól, vagy magyarok által *is* lakott, a valamikori Etelközben lévő település szerepel ebben a Codexben, ami önmagában is hatalmas szellemi teljesítmény.

Gazda László anyagának fontos részét jelenti a szájhagyomány, a felkeresett települések jó – vagy kevésbé jó – emlékezetű népével való beszélgetések során szerzett információk. És ez így is van rendjén! Egy olyan népcsoportnál, mint a moldvai csángók, amelynek magyarul még értő és beszélő része most, a harmadik évezred elején is a szájhagyományozódás állapotában él, s anyanyelvű iskolák hiányában saját nyelvén sem írni, sem olvasni nem tud, annak történelmi forrásai között legalább olyan fontosnak kell tekintenünk az apáról fiúra, szájról-szájra szálló szellemi örökséget, mint – mondjuk – a XII. szd. táján, amikor a „névtelen jegyző" hasonló anyagból építette fel a magyarokról szóló krónikáját. Gazda László „Codex"-ének műfaját, tartalmának esetlegességét talán a XIX. század nagy országleírásaihoz – Fényes Elek, Pesty Frigyes – lehetne hasonlítani, amelyek igazi értékét megszületésük ténye jelentette, s anyagának értéke a múló idővel éppen úgy növekszik majd, mind amazoké.

Fogyó életének utolsó esztendejében olyan kéziratot hagyott a budapesti Nap Kiadónál az utókorra, ami 330 moldvai település helyismereti anyagát tartalmazza. Előzetes címe „*A moldvai csángómagyar vonatkozású települések történeti tára*", s ha mint a Codex, ez is két nyelven jelenik majd meg, akkor hatalmas szolgálatot tehet az anyanyelvű iskolák hiányában írni és olvasni csak románul tudó csángók történeti tudatának, önismeretének erősítésében.

Halász Péter

Stoller István

Tevékeny gyűjtőtársunkra emlékezve írom e sorokat – búcsúzóul.

Első ízben 1998 júliusában találkoztam Stoller Lászlóval. Berettyóújfalun volt az önkéntes néprajzgyűjtők XVI. találkozója, amin mintegy félszázan vettünk részt, köztük a Kunszigetről érkezett Stoller László is. A budapesti átszálláskor helyjegyünk ugyanabba a kocsiba szólt és „Stoller Pisti"-ként mutatkozott be. Kiderült, hogy ezen a gyűjtőtalálkozón mi ketten képviseljük majd a nyugati végeket.

Talpraesett, bátor, határozott egyéniségnek ismertem meg, aki tele volt tervekkel, ötletekkel, amikről nagy-nagy lelkesedéssel beszélt. Első pályamunkáját is megmutatta, amivel bekerült a néprajzi gyűjtőmozgalomba. Berettyóújfaluban is rendkívül tevékenyen vett részt a találkozó munkájában. *A kunszigeti zöldségtermelés története* címmel tartott beszámolót. Bemutatkozott és elmondta a pályázat útján való idekerülését, dolgozata szép és tartalmas volt, ízes tájszólással, humoros jókedvvel mutatta be a zöldségtermelés munkafolyamatokat.

Első pályamunkája óta rendszeresen írt, s küldte dolgozatait a Győr-Moson-Sopron megyei néprajzi és honismereti pályázatokra, szép eredményekkel. Tagja lett a Magyar Néprajzi Társaságnak, rendszeresen részt vett a megyei honismereti összejöveteleken és a kétévenkénti gyűjtőtalálkozókon. Ilyenkor mindig lelkesen beszélt a kunszigeti eseményekről, boldogan ajándékozta „kincseit" – faluképek, stencilezett falutörténet, hangkazetták – barátainak, gyűjtőtársainak.

2006. szeptember 13-án, Győrben, a Megyei Könyvtárban, a *Ki kicsoda Győr-Moson-Sopron megye helytörténeti kutatásaiban?* című könyv bemutatóján találkoztam vele utoljára. Megdöbbenve láttam egészsége gyengülését. Botra támaszkodva, de változatlan jókedvvel igyekezett ecsetelni a vele történteket, komoly műtéteit. 2007. január 31-én azután megdöbbenve olvastam az újság gyászhírei között, hogy Stoller István, életének 78. esztendejében elhunyt. Február 2-án búcsúztatták a kunszigeti temetőben.

Halála nagy veszteség nemcsak családjának és szeretett falujának, hanem az egész néprajzi gyűjtőtábornak. Meghalt, de emléke halhatatlan. Munkáiban tovább él bennünk és a honismereti szakirodalomban.

Korcz Antalné

PÁLYÁZAT

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága
a közművelődési intézményekkel együtt

HELYTÖRTÉNETI PÁLYÁZATOT

hirdet kutatással, gyűjtéssel nem hivatásszerűen foglalkozók számára.

Pályázni lehet olyan szabadon választott helytörténeti téma feldolgozásával, a mely megyénkhez, vagy annak kisebb régiójához,valamely településéhez kapcsolódik. Alapkövetelmény, hogy a pályázó eredeti kutatómunkát végezzen, közgyűjteményben levő vagy oda be nem gyűjtött eredeti történeti forrásokat: muzeális értékű tárgyakat, levéltári és egyéb dokumentumokat, fényképeket és egyéb ábrázolásokat, visszaemlékezéseket stb. használjon, vagy saját tapasztalatait jegyezze le, s jegyzeteiben azok pontos lelőhelyét tüntetesse fel. Csak nyomtatásban meg nem jelent, kiadás alatt nem álló munkát fogadunk el! Helytörténeti témájú OKTV dolgozat beküldhető.

Feldolgozásra kiemelten javasolt témák: Elszármazottak. A településen születettek, hosszabb-rövidebb ideig ott élt személyek dokumentált életútja. Kitelepítettek. Az 1950-es évek elején lakóhelyemre kitelepítettek emlékezete idősek visszaemlékezései alapján, fényképekkel, dokumentumokkal. Családom története. Anyakönyvi kutatás, fényképes dokumentáció, idős családtagok visszaemlékezései. Vásárlási szokásaink, lehetőségeink az elmúlt fél évszázadban. Változások nyomon követése visszaemlékezések, háztartásban fellehető dokumentumok alapján (helyszínének, mennyiségek változása, a vásárló indíttatásai stb.)

A pályázatot **ifjúsági** (20 év alatti) és **felnőtt** korú kutatók számára hirdetjük meg, rajtuk kívül pályázhatnak csoportok: ifjúsági és felnőtt honismereti szakkörök, egyéb közösségek is.

A legsikeresebb pályamunkák pénz- és könyvjutalomba részesülnek!

A pályamunkákat két megegyező példányban a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága címére kérjük beküldeni **(Szolnok, Pf. 128. 5001)**. Kérjük, a borítékon tüntessék fel: TÖRTÉNELEM. Lezárt borítékban helyezzék el a pályázó adatait: 1. a pályázó(k) neve(i), a pályázó csoport megnevezése; 2. életkor, foglalkozás; 3. munkahely, iskola; 4. a pályamunka címe. A pályázat jeligés, ezért a jeligét és a kategóriát a borítékon kérjük jelezni!

A pályázat beküldési határideje: 2008. február 20.

A pályázni kívánóknak igény szerint felvilágosítást (kérdőíveket, gyűjtési szempontokat stb.) a Damjanich János Múzeum, valamint a területileg illetékes tájmúzeumok munkatársai nyújtanak (személyesen, levélben vagy a muzeum@djm.hu címen).

✦

Felhívás a 2008. évi Jászságért Díjra

„A Jászságért" Alapítvány kuratóriuma ezúton közzéteszi az általa alapított Jászságért Díj tizenhetedik alkalommal történő kiírását.

E díjat az a személy nyerheti el életműve elismeréseként, aki a Jászság kulturális és oktatási életében kiemelkedő alkotómunkát végzett.

A díj adómentes összege: 1 000 000 forint.

A díjazandó személyére részletes indoklással javaslatot kér és vár a kuratórium magánszemélyektől és jogi személyektől egyaránt.

A javaslatok benyújtásának határideje: 2008. február 29.

A javaslatokat az alábbi címre kérjük eljuttatni:
„A Jászságért" Alapítvány kuratóriuma 1537 Budapest 114 Rb. 367.
alapitvany@jaszokegyesulete.hu

KÖNYVESPOLC

Testis Temporis – Az idő tanúja
Körmendi kiadványok a Batthyányiakról

Az első felelős magyar miniszterelnök születésének bicentenáriuma nemcsak gróf Batthyány Lajos személyére, de az egész, Árpád-korban gyökerező családra ráirányította a nemzet érdeklődését. Nem véletlen tehát, hogy a Batthyány birtokok nagy részének helyet adó történelmi Vas vármegyében is nagy figyelmet fordítottak a megemlékezésekre, kiadványokkal tisztelegtek a magyar történelemben oly jelentős szerepet vállaló Batthyányak emléke előtt.

A Batthyányak nemzetsége Vas vármegyében című füzet[1] tizenöt nemzedék jeles személyiségeivel foglalkozik és megállapítja, hogy „az igen terebélyes, ágas-bogas családfával büszkélkedő Batthyányak közül csupán 30-35 jeles személyiség került ez ideig az érdeklődés homlokterébe." Hogy ez sok-e vagy kevés, azt más történelmi családokkal való összevetéssel lehetne eldönteni, de kétségtelen, hogy a Batthyányakról már 1651-ben, Zrínyi Szigeti veszedelmében is „országot támasztó" szerepben szólt az ének:

Látom Bottyánit is, vállával országot
Támasztja, s romlásra nem engedi aztot,
És noha ő nem vár senkitől jutalmot,
Maga virtusából nem vesz elegendő jot.

A kiadvány ír a Batthyányak nemzetségének középkori gyökereiről. Kővágóörs az első település, amihez kötődtek, nevüket pedig a XIV. sz. végén adományként szerzett Battyán településről kapták. Mátyás király idejében emelkedett fel a család, 1481-ben kapta címerét, amely elemeiben a mai napig változatlan. „Kék pajzsban lenn természetes színű sziklaüregéből sörényes oroszlán fél testével kiemelkedik, szájában egyenes kardot tartva. A szikla tetején pedig fészkéből kiemelkedő, szétterjesztett szárnyú gödény (pelikán) látható, amint vérével táplálja három fiát. Siasakdísz: növekvő sárkány jobbjában kettős arany keresztet tart." A család 1628-ban kapott magyar bárói címet, majd 1630-ben grófi méltóságot. Gróf Batthyány I. Ádám adott 1650-ben Körmend városának különleges jogokat nyújtó hajdúprivilégiumot. Az őt követő nemzedékkel válik hercegi és grófi ágra a Batthyány nemzetség. Amint dr. Nagy Zoltán a bevezetőben megállapítja, „a Batthyányak minden nemzedékében akadt egy-egy olyan kimagasló személyiség, aki az osztályrészéül jutó nagy vagyonnal és hatalommal jól sáfárkodva, nem csak saját és családja érdekeit szolgálta, hanem a nemzet ügyéért is komoly áldozatokat hozott."

A kiadvány a jeles nemzetség két grófi és a hercegi ágának 37 kiváló személyiségét veszi számba és közöl róluk lexikon szócikk-szerű információkat. Van köztük várkapitány, főispán, dalmát-horvát-szlavón bán, tábornagy, hercegprímás, megyéspüspök, feltaláló, miniszter, szemorvos, festőművész és – mint tudjuk – miniszterelnök. A család tagjai keveset kuruckodtak, de vitézül harcoltak a török ellen, továbbá sokat építkeztek, alapítottak, adományoztak.

A Testis Temporis sorozat másik kötete[2] az Első Felelős Magyar Minisztérium mártírsorsú elnökével foglalkozik. A grófi ágból származó gyermek már öt éves korában elvesztette édesapját, s horvát származású édesanyja nevelte. Bécsben nevelkedett, csak egyetlen évig tanult a győri bencés gimnáziumban. Jogot Zágrábban tanult, a katonaságot Itáliában és Stájerországban szolgálta. Nagykorúságát elérve rendbe tette apjától örökölt birtokait, s korszerű gazdálkodásba fogott. Az 1830-as évektől tudatosan készült a közéleti pályára, külföldi utakon pallérozta műveltségét és gyarapította gazdasági ismereteit. Társadalmilag kötelező fényűző életformáját feleségével egyetértésben igyekezett megtölteni szellemi és politikai tartalommal. 1839-től ő lett az országgyűlés főrendi ellenzékének vezéralakja, később középhelyet foglalt el és egyensúlyt igyekezett tartani Széchenyi és Kossuth eszméi között, bár az utóbbival nem mindig volt felhőtlen a kapcsolata. Eszméinek progresszivitását mutatja, hogy 1847-ben felvetette a Habsburg Birodalom egészének alkotmányos átalakítását, 1848 februárjában pedig javasolta, hogy Horvátország belső ügyeiben használhassa a horvát nyelvet.

Magyarország első független felelős kormányának 1848. február 19-től elnöke „született vezéregyéniség volt – írja róla Molnár András –, ám kevésbé a szavak, mint inkább a tettek embere, elsősorban gyakorlati politikus, kiváló szervező és irányító. Kortársai rendkívül büszke, öntudatos és magabiztos személyiségnek ismerték Batthyányt (...), aki miniszterelnökként határozott, erős akaratú, nagyvonalú és nagy formátumú államférfinak bizonyult."

Jelentős szerepe volt a Jellačić elleni honvédelem megszervezésében, de mindvégig a békés politikai megoldás híve volt, ezért október 2-án beadta lemondását. Az 1848 decemberében Magyarország ellen megindult osztrák támadás idején békeküldöttséget javasolt, ám Windisch-Grätz nem fogadta, majd 1849. január 8-án letartóztatta „a diplomáciai mentességet már nem élvező, ám menekülni mégsem kívánó, tetteiért minden felelősséget vállaló grófot." Batthyány Lajos fölött illetéktelenül és törvénytelenül, koncepciós politikai perben ítélkezett az osztrák katonai bíróság. Öngyilkossági kísérletével sikerült meghiúsítania, hogy ellenségei felakasszák, így golyó által végezték ki Magyarország első felelős miniszterelnökét.

Molnár András gróf Batthyány Lajosról írt füzetét gazdag és kevéssé ismert képanyag egészíti ki.

A harmadik, ugyancsak Körmenden megjelent kiadvány a Batthyányakról szóló kiállítás vezetője.[3] Bemu-

[1] *Dr. Nagy Zoltán*: A Batthyányak nemzetsége Vas vármegyében. *Testis Temporis – Az idő tanúja 19.* Kiadja Körmend Város Önkormányzata. Körmend 2007. 48 old.

[2] *Molnár András*: Batthyány Lajos gróf. *Testis Temporis – Az idő tanúja 17.* Kiadja Körmend Város Önkormányzata. Körmend 2007. 28 old.

3 *A Batthyányak nemzetsége, gróf Batthyány Lajos Vas megyei emlékezete.* Szerk.: *Móricz Péter.* Kiadja a Megyei Múzeum. Körmend 2007. 40 old.

tatja a Batthyány nemzetség különböző családfáit, majd foglalkozik a XVI. és XVII. századi Batthyány ősökkel, elsősorban a törökverő Batthyány I. Ádámmal, a család korai történelmének legkiemelkedőbb személyiségével. A Batthyány család az 1760-as években érkezett el hatalma csúcspontjára: "Batthyány Lajos Ernő nádor befolyása kiterjedt a magyar közigazgatásra, igazságszolgáltatásra és törvényhozásra; öccse Károly tábornagy révén a császári hadvezetésre és a későbbi királyok neveltetésére; fia, József érsek révén pedig a katolikus egyházra." A Lajos és Károly testvérpár aztán példaképpé vált a száz később élt miniszterelnök előtt.

Jelentős gazdasági és kulturális szerepet játszottak a nemzet életében XIX. századi kortárs Batthyányak is. Tódor a hajózás és a kereskedelem iránt érdeklődött, nevét elsősorban egyik találmánya, a „víz ellenében úszó hajó" őrizte meg; Gusztáv a lóversenysport fejlesztésében jeleskedett; Kázmér a reformkorban és a szabadságharcban játszott jelentős szerepet.

A kiállítás súlypontja természetesen gróf Batthyány Lajos miniszterelnökre került. Képzőművészeti alkotásokon való megjelenése sokoldalúan mutatja be a jeles államférfit, mindennapjainak tárgyait, életének egy-egy mozzanatát.

A kiállításvezető szerint „Batthyány Lajos miniszterelnökhöz mérhető, kiemelkedő személyiség volt dr. Batthyány-Strattmann László herceg" (1870–1931) szemsebész orvos, a „szegények doktora", aki köpcsényi és körmendi magánkórházában ingyen gyógyította a rászoruló betegeket, s akit II. János Pál 2003-ban boldoggá avatott.

Íme, egy nagy múltú, nagytekintélyű, sokágú magyar arisztokrata család nemzete és hazája iránti szolgálatának néhány vetülete. Bízunk benne, hogy a Batthyány-emlékév elmúltával sem szűnik Körmenden és Vas megyében e valódi nemességet hordozó család kultuszának ápolása.

Halász Péter

TÓTH DEZSŐ:

Dákai emlékképek

Dáka 648 lélekszámú dunántúli község, Pápától mintegy 6 km-re. Különös nevezetessége, hogy gazdag helytörténeti irodalma van dr. Tóth Dezső könyvtáros, Bél Mátyás-díjas helytörténeti kutató munkássága eredményeként. Ugyanis ő írta és szerkesztette szülőfalujáról azt a tíz kiadványt, a Dákai füzeteket, amelyeket a Honismeret is ismertetett.[1] Ezekben alapos könyvtári és levéltári kutatások alapján feltárta szülőfaluja történetének egy-egy szeletét: a Batthyány-család Dákán, az iskola története, a leventemozgalom stb. A közelmúltban megjelent kötetével a falu életének képi megjelenítésére vállalkozott.

Ingmar Bergman Laterna magica című művében szereplő fényképek nézegetéséből kiindulva csodálatos portrét rajzol a szüleiről. Azt gondolnánk, a fotók egy-egy pillanatot örökítenek meg. De később sok-sok gondolatot szülnek, gazdag érzelem- és gondolatfolyamatot képesek elindítani. A múlt megidézésével az emlékezés különös adományaként olyan élménnyel ajándékoznak meg bennünket, amit az írásos dokumentumok nem mindig adhatnak meg. Tóth Dezső szándéka nem lélektani portré. Ő szociográfiai hűségre törekszik szülőfaluja és az itteni emberi közösség bemutatásakor.

A kötet szerkezete tematikus elrendezésű, de a történeti alapok áttekintését sem mellőzi. Ez ugyan nem túl gazdag anyag, éppen ezért ennek a fejezetnek a címe : „Morzsák a történelemből a XX. századig". Itt egyrészt a község területén előkerült régészeti leletekről (ezeket Pápán, a Gróf Esterházy Károly Kastély és Tájmúzeumban őrzik) láthatunk képeket. Másrészt azokat az emlékeket ismerhetjük meg, amelyek azt bizonyítják, hogy a Dalkai Hathalmi család, Szapolyai István, Botka Ferenc, a Nádasdy-család, gr. Festetics Leó, majd özv. gróf Batthyány Lajosné Zichy Antónia voltak a község és az itt található kastély birtokosai.

A kastélyban írta az özvegy grófnő visszaemlékezéseit férjére és annak méltatlan kivégzésére. 1888-ban, a grófnő halála után, fia, Elemér örökölte a kastélyt, de eladta Ilona nővérének, aki Cinkotán lévő birtokáról gyakran járt le Dákára. Kuriózumként tekinthetjük meg azokat a fényképeket, amelyek Batthyány Lajos kései leszármazottjait (ükunokáját), a jelenleg Spanyolországban élő Szécsényi Tamást és családját örökítik meg. Ők 1990-ben meglátogatták a községet és őseik egykori kastélyát.

A második fejezet faluképei azt mutatják be, milyen is volt ez az egyutcás falu a XX. század első felében. A „nevezetes" épületek : templom, művelődési ház, kocsma, a „törvényház", a kovácsműhely mellett zsupptetős házak és pajták, amelyek az 1960-as évekig maradtak fenn. Az épített környezet mellett fontos szerepet töltött be a falu életében a természeti környezet, a két tó, a kastély parkja. Ugyancsak elmúlt időket idéznek a paraszti munkáról fennmaradt képek is: a lófogatos szántás, a kézi aratás, a kender tilolása, a tehénfogatos szénahordás, a gőzgépes cséplés. Egykor mind nehéz, embert próbáló munkák voltak.

A XX. század első felében csaknem ezer fős falu lakosait, az ország más településéhez hasonlóan, a nagy történelmi események tragikusan érintettek. Szinte reménytelen vállalkozásnak tekinthetnénk hosszú évtizedek után, hogy a kivándorlásról, a világháborúkról, a leventemozgalomról dokumentumokat találjon az ember az érintett családoknál. Tóth Dezső számára ez nem volt lehetetlen. Mivel szülei, nagyszülei is a faluban éltek, mély gyökerek, szerteágazó rokoni, baráti szálak, kapcsolatok révén a falu „mindentudójaként" sikerült nemcsak fotókat, de Amerikában kiállított születési anyakönyvi kivonatot, világháborús levelezőlapot, vitézzé avatási emléklapot felkutatni és közzétenni. Az első és a második világháborúban részt vett dákaiakról a képeken kívül a legfontosabb adatokat is felderítette : születési és halálozási dátumokat, melyik hadszíntéren harcolt, megsebesült-e, mikor tért haza vagy mikor esett el.

A kötet utolsó fejezeteibe rendezett képek – iskolai, kulturális és sportrendezvények, családi események – az előzőekhez viszonyítva derűsebbek, a dákai családok vidámabb eseményeit mutatják be. Talán ezeket lehetett a legkönnyebb összegyűjteni. Hiszen az osztályokról, konfirmációkról, pedagógusnapokról, a futballmérkőzé-

[1] Tóth Dezső: Dákai füzetek 1–10. ism. Kolozs Barnabásné. Honismeret. 2005. 4. sz. 126–128. old.

sekről, színjátszó csoportokról mindenki szívesen megőrizte a fényképeket. A színjátszásnak évtizedes hagyományai voltak Dákán. A képek 1927, 1930, 1946 dátummal szerepelnek. Többnyire népszínművek előadására került sor: Betyár Bandi, A gyűrűs zsidó, A falu rossza, A csizmadia, mint kísértet. Szinte úgy érezzük, Justh Zsigmond XIX. század végi pusztaszenttornyai parasztszínháza elevenedik meg előttünk. A színi előadásokat, a mulatságokat a Batthyány-kastély utolsó tulajdonosa, gróf Batthyány Ilona is nagyon szerette, és ha tehette, részt vett ezeken. Egy 1927-es felvételen őt magát is lefényképezték a csoport tagjaival. Az 1940-es évek végén kulturális csoport már Tóth Dezső irányításával működött, hiszen ebben az időben ő volt a helyi kultúrház igazgatója.

A jelentős mennyiségű képanyagot témájuk szerint tizenkét egységbe rendezte a szerkesztő. Legnagyobb számmal a családi életképek szerepelnek 1920-tól kezdődően. A családi képek, ünnepségek, lakodalmak, bálok, búcsúk, portrék, legnagyobb része amatőr felvétel, ám akad közöttük jó néhány, amelyek egy-egy emberi élet teljességét tárják elénk.

A családi képek között természetesen szerepelnek műtermi fotók is, ezek beállítottságuk ellenére, ma már különlegességként hatnak. A két utolsó fejezet már szinte napjaink eseményeit mutatja be: a dákai Szülőföld Baráti Kör rendezvényeit és a volt Batthyány-kastélyban jelenleg is működő szociális otthont.

Nagy időegységet, a falu egész életét bemutató, jelentős képanyagot rendezett, rendszerezett ebbe a szép kiállítású kötetbe a szerkesztő. Tóth Dezső kincseket gyűjtött össze, amelyekből hajdani varázsokat ízlelhetünk.

Élénk tárja őket – ez az én szülőföldem.

(Dákai füzetek, II. Szülőföld Baráti Kör. Veszprém 2007. 228 old.)

Kolozs Barnabásné

A Visegrádi Országok ipari műemlékei

Technical monuments of the Visegrád Countries. I. kötet. Szerk.: Hana SAMKOVÁ. Českou komoru autorizovaných inženýrů a techniků činnych ve výstavbě. Praha, 2000. 184 old., II. kötet. Szerk.: HOLLÓ Csaba. Magyar Mérnöki Kamara. Budapest, 2004. 239 old.

I. (Anjou) Károly magyar király 1335-ben hívta össze a visegrádi királytalálkozót, ahol a lengyel, a cseh és a magyar király Közép-Kelet-Európa kereskedelmi útvonalairól tárgyalt. Diplomáciai és trónutódlási kérdésekben is egyetértésre jutottak, amivel fél évszázadra meghatározták Kelet-Közép-Európa helyzetét. A kiemelkedő jelentőségű tanácskozás a középkori magyar állam egyik központjában, a Duna fölött emelkedő visegrádi királyi várban zajlott. A mai *Visegrádi Négyek országcsoport* elnevezése erre a királytalálkozóra utal. Célja a kelet-közép-európai régió jelentőségének növelése együttes diplomáciai és kereskedelmi döntésekkel. Az új visegrádi együttműködés Göncz Árpád magyar államfő és Antall József magyar kormányfő kezdeményezésére 1991-ben jött létre. Akkor a térség három rendszerváltó államát fogta át (Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország). Csehszlovákia felbomlásával (1993) a résztvevők száma négyre bővült (Cseh Köztársaság, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia). 2000-ben állították fel a pozsonyi székhelyű nemzetközi visegrádi alapot. Ez a V4 együttműködés egyetlen létező intézménye. Az együttműködést rotációs alapon a tagországok soros elnöksége koordinálja. Nagy nekilendülések és visszaesések jellemzik, elsősorban a politikai szférában mozog. Kétségkívül megkönnyíti azonban a határok menti együttműködést. Ebben a keretben építették újjá a második világháború óta romos Mária Valéria hidat a Dunán, Esztergomnál, Magyarország és Szlovákia között.

A visegrádi országok mérnöki kamarái most olyan témával jelentkeztek, amellyel korábban a Duna Menti Tartományok és Megyék Kulturális és Tudományos Munkabizottsága is foglalkozott: az ipari műemlékekről indítottak könyvsorozatot. Első kötetét 2000-ben a Cseh-, a másodikat 2004-ben a Magyar Mérnöki Kamara gondozta, jelentette meg. Az első kötet bevezetőjében Václav Mach, a Cseh Mérnöki Kamara elnöke utalt a tiszteletre méltó vállalkozás céljára: „Létezik egy sor igazán érdekes építmény, amely a saját idejében gyakran a technikai fejlődés csúcspontját jelentette. A publikációban a legérdekesebb építmények közül is csak néhány szerepel. Közös kiadványunk első lépés az építészettörténet technikai színvonaláról való megemlékezés útján. Ugyanakkor példa azon problémák közös megoldására, amelyek a közös történelem miatt gyakran nagyon hasonlóak."

A két kötet szerkezete azonos: országonként 6-6 ipari műemléket mutatnak be, írnak le valamennyi tagország nyelvén, a második kötetben angolul is. Gazdag a kötetek illusztrációs anyaga: a műemlékek korábbi és mai állapotát szemléltető tervrajzok, metszetek, fényképek teszik szemléletessé a bemutatást, térképek segítik a helyszíneken történő jobb eligazodást.

Ércbányákról, pénzverdékről, hidakról, vásárcsarnokokról, sóbányákról, lóvasútról, keskeny nyomtávú erdei vasutakról, Budapest millenniumi földalatti vasútjáról, Szeged víztornyáról, Sopron pékmúzeumáról, Pápa kékfestő műhelyéről és múzeumáról kapunk hírt az első kötetből. Olvashatunk még csehországi szélmalomról, kovácsműhelyről, papírgyárról, Lengyelországból a wieliczkai sóbányáról, Szlovákiából Selmecbánya ipari műemlékeiről, látnivalóiról.

A második kötet a visegrádi együttműködés jelképének is tekinthető esztergom-párkányi Mária Valéria híd bemutatásával indul. Több mint 56 évvel háborús pusztulása után, 2001-től ismét közúti híd köti össze a Duna jobb partján fekvő magyarországi Esztergomot a Duna bal partján elhelyezkedő szlovákiai Párkánnyal. Ebben a kötetben összehasonlíthatjuk a komáromi erődrendszert, a przemyśli erőddel, amelyekről apáink, nagyapáink világháborús elbeszéléseiből hallottunk, vagy a csehországi Doborošov erőddel, amely a Wehrmacht 1938-as bevonulásáig el sem készülhetett teljesen. Ugyanígy alkalmunk adódik a morvaországi adamovi öskohó, Szlovákiából a mecenzéfi hámorok, Magyarországról a Diósgyőr környéki, ómassai, újmassai öskohók összehasonlítására. Az első kötetből a České Budejovice ? Linz lóvasútról, a másodikból a

Pozsony–Nagyszombat között 1837-1846 között épült lóvasúti vonalról kapunk tájékoztatást. Szlovákia ipari műemlékeinek sorából az Eperjes-sóvári sófőzde,

az ógyallai csillagvizsgáló, a körmöcbányai pénzverde is bemutatásra került.

Csak néhány példát ragadtam ki a visegrádi országoknak a két kötetben bemutatott 48 ipari műemléke közül, de ebből is látszik a számos hasonlóság, az egymással párhuzamos, nagyjából azonos szintet elért műszaki fejlődés. Régiónkban összeköti, egymáshoz közel hozza ezeket a műemlékeket az is, hogy tervezőjük, építőjük, tulajdonosuk gyakran német volt. A német mérnökök, mesterek együtt dolgoztak a lengyel, cseh, szlovák és magyar munkásokkal, közösen jutottak el az ipari fejlődésnek arra a lépcsőfokára, amelyre a két kötet szerzői, kiadói méltán büszkék lehetnek.

A sorozat következő két kötetét Lengyelország és Szlovákia fogja kiadni, hasonló beosztásban, így összesen 96 jelentős ipari műemlék bemutatására kerülhet sor. Holló Csaba, a Magyar Mérnöki Kamara alelnöke, a második kötet főszerkesztője írta a sorozatról: „Mind a négy ország érdekeit együttesen szolgálja azzal, hogy megismerteti a hasonló történelmi-gazdasági folyamatokat átélt szomszédos országok nevezetes műszaki emlékeit a saját országban megtalálhatókkal párhuzamosan. Az egymás szellemi és tárgyi kultúrájának minél alaposabb megismerése pedig egymás kölcsönös megbecsüléséhez és baráti kapcsolatok kialakulásához vezet. Minél többet ismerünk meg a másik nép életéből, szellemi és technikai teljesítményéből, kultúrájából, annál kisebb a tájékozatlanságból táplálkozó előítélet, annál kevésbé nyerhet teret a politikai machinációk szította etnikai ellenszenv, ami remélhetőleg a közös Európában a szemétkosarakba kerül, könyvünk pedig reményeink szerint a mérnökség és a műszaki kultúra iránt érdeklődők könyvespolcának féltve őrzött kötetei közé." Ennél szebben magam sem tudnám ajánlani a visegrádi országok határain belül és kívül élő érdeklődőknek ezt a friss századunk szellemében fogant könyvsorozatot.

Lukács László

Könyv a legkeletibb Fehérvárról

A régi magyar határtól alig néhány száz km-re, Odesszától délkeletre egy órányi autójárásra fekszik a több mint 2500 éves Akkerman városa. A táj földrajzi adottságainál fogva a legkülönbözőbb népek (ókori görögök és rómaiak, szkithák és szarmaták, kunok és idevetődő genovaiak, tatárok és törökök) kedvelt időző vagy letelepedési helye lett. Ezért maradt fenn annyiféle neve (Tirasz, Belgorod, Mavrakasztro, Monkasztro, Cetatea Alba, Akkerman), ami mind fehér várat jelent. A közeli Iassi-t Jászvásárnak elnevező eleink ennek a Dnyeszterfehérvár nevet adták. Ez volt tehát a legkeletibb Fehérvár, míg a legnyugatibb a Gyula-, a Nándor- és a Székes- után az Adria partján emelt Tengerfehérvár.

A recenzált könyvnek a borítékra kivitt címe meglehetősen hosszú, mivel idézet az egyik benne közölt dokumentumból: „Ez az erőd olyan, hogy egyik felől sem lehet megközelíteni..." s még ezt követi a ténycím: „Belgorod-Dnyesztrovszkij és környéke a kortársak visszaemlékezéseiben". Ehhez képest a terjedelme rövid, kereken 100 oldal. A szövegeket válogatta, szerkesztette, a bevezetőiket és a kommentárokat *Fjodor Szamojlov*, az Odesszai Nemzeti Egyetem történész docense írta.

Kilenc, félezer év alatt keletkezett szöveg áll itt egybe. Ezeknek, mint Szamojlov írja, a jellege, hitelessége és információgazdagsága fölöttébb különböző.

Gilbert de Lannoix francia diplomata a XV. szd. elején jár erre. Figyelmét a városban élő különböző népek foglalkozásai és erkölcsei kötik le.

A magyarországi utazásairól is jól ismert Evlia Cselebi a XVII. szd. közepéről jegyez föl értékes történelmi, földrajzi, néprajzi és filológiai tényeket a városról.

Jurij Dolgorukov herceg, tábornok már az 1787–1791. évi orosz-török háborúnak a városhoz kötődő eseményeiről, köztük a város kapitulációjáról írhat.

Ivan Liprandi, Puskin honfi- és kortársa a költő itteni látogatásáról és a helyi társaság életéről közöl értékes tudnivalókat.

Nyikolaj Nagyezsgyin moszkvai író és szerkesztő, akiről tudjuk: a besszarábiai utazása kapcsán a csángókkal is találkozott, itt nem csupán a városról, hanem a környező vidék természeti érdekességeiről, pl. a nevezetes morotváról, a limanról is ír.

Oszip Csizsevics herszoni földbirtokos a korabeli vízi vadászatról szóló ismereteinket gazdagítja.

Sokrétű anyagot őrzött meg a város és a táj mindennapi életéről, a különböző társadalmi rétegek erkölcseiről és szokásairól az ismert néprajztudós, Alekszandr Afanaszjev-Csuzsbinszkij.

A középiskoláit a városban végzett Alekszandr Kocsubinszkij odesszai történészprofesszor rövid önéletrajzi részlete a tanintézet belső életét festi. Őt, mint megtudjuk, a város díszpolgárává is választotta. Színes egyéniségéhez Ivan Linnyicsenko szlavista professzor ad új vonásokat emlékezéseiben.

Mindebben természetesen az itt, sajnos, tételesen fel nem sorolhatott részletek az igazán érdekesek. Közülük legalább megemlíthetők a magyar vonatkozások.

Az első tulajdonképpen negatív, ti. ott nem tartják nyilván a városnak a címünkben idézett magyar nevét (legalábbbis a könyvben nem szerepel).

Cselebi felidézi, hogy Fogaras várában olvasott Akkermanról a magyar krónikákban. Liprandi az egykor az innen nem messzire lévő Tomiba száműzött Ovidius kapcsán ír arról, hogy ott volt egy helység, melyet a magyar történészek Tomis-varnak neveztek. Nagyezsgyin a Kárpát-medence őstörténetéhez említi Lysimachos hadjáratát a Tisza és a Dnyesztr között élő géták ellen. Ugyanő a város nevében lévő szinjelölés kapcsán idézi az orosz őskrónika szavait a „fehér ugorokról".

Három tucatnyi illusztráció (néhány metszet, zömmel fénykép, köztük nem kevés a XIX. századból átmentve) segít vizuálisan is felidézni a szóban forgó helyszíneket és embereket. A borító kitűnő minőségű mai fényképeken hozza közel a viharos történelmet látott erőd falait.

Szamojlov könyvei a történelmi tegnapnak a tegnapelőttről kialakított, s már-már elfeledett, személyes hangú ismereteit emelik át a mába, a holnap olvasói számára is. Jó lenne hasonló műfajú magyar könyveket is olvasni.

(Asztroprint kiadó, Odessza, 2002.)

Fenyvesi István

* Először Liprandi utal a régi helyi legendára, mely szerint a római költő számkivetésének helye éppen Akkerman lehetett (hogy ti. az Puskint is foglakoztatta), részletesen viszont Afanaszjev-Csuzsbinszkij cáfolja azt meg az Odessza és Akkerman között fekvő Ovidiopol(!) község kapcsán.

Honismereti Bibliográfia

Angyalföld 1956: emberek, sorsok, emlékek. Írta: *Eörsi László, Juhász Katalin, Szabó Ivett.* Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény – 1956-os Intézet. Bp. 2006. 108 old.

Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. Felelős szerk.: *dr. Vajda Gábor.* Kiadja az Aracs Társadalmi Szervezet. Szabadka 2007. 2. 114 old. – A tartalomból: *Müller Éva*: Múltunk és jelenünk; *Hornyik Miklós*: Az írók felelőssége és a szabadság; *Bata János*: A magyarságtudat-hasadás orvoslója – Főhajtás a hetven éves dr. Gubás Jenő előtt; *dr. Rókusfalvy Pál*: Ébred-e a nemzet?; *Székely András Bertalan*: Magyarország – „Európa kitsinyben"; *Balla Lajos-Laci*: Aracsról – másképpen; *Domonkos László*: Óz, a csodák csodája [a csodákról]; *Vicei Károly*: Az írók szabadon felelősek; *Kiss Rudolf*: A média szerepe a bíróságok munkájának befolyásolásában; *Huszár Zoltán*: Sikkasztók, betörő és gyilkosok között – és a koncepciós per dokumentumaiból; *Matuska Márton*: Lélekváltság helyett (Illés Sándor: Akikért nem szólt a harang című regényének angol kiadása elé); *Mirnics Károly*: „Szerb Trianon?"; *Kovács Nándor*: Lelkeket összekötő híd – A makói Marosvidék folyóirat bemutatkozása Szabadkán.

Ábrahám Imre: Écs község múltja: vizsgálódás a település történeti és nyelvi forrásaiban. Hazánk Kiadó. Győr. 2007. 152 old.

Babucs Zoltán – Maruzs Roland: Ahol a hősök születnek. Az egri magyar királyi „Dobó István" 14. honvéd gyalogezred a második világháborúban. Puedlo Kiadó. h. n., é. n. 254 old.

Barankovics István és a magyarországi kereszténydemokrácia öröksége. *Barankovics könyvek 3.* Barankovics István Alapítvány és a Gondolat Könyvkiadó. Bp. 2007. 195 old. – A tartalomból: *Csorba László*: A magyar kereszténydemokrácia liberális katolikus öröksége; *Kovács K. Zoltán*: A magyar katolikus egyház és a szociális kérdés; *Gergely Jenő*: Prohászka Ottokár kereszténydemokráciája; *Szolnoky Erzsébet*: Giessenwein Sándor társadalomszemlélete; *Frenyó Zoltán*: Keresztényszocializmus – hivatásrendiség – kereszténydemokrácia: A keresztény társadalomelmélet Mihelics Vid életművében; *Balogh Margit*: A keresztényszociális mozgalmak az 1930-as években és a kereszténydemokrácia; *Hámori Péter*: Kereszténység és közéletiség kisebbségben és többségben; Gyorgyevics Miklós: Barankovics István. Új távlatok a magyar kereszténydemokráciában; *Izsák Lajos*: Keresztény pártok a forradalomban.

Bariska István: A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647. *Archivum Comitatus Castriferrei. Kismonográfiák 2.* Vas Megyei Levéltár. Szombathely 2007. 204 old.

Bársony István – Papp Klára – Takács Péter: Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében III. k. Belényesi járás. Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2004. 283 old.

Benkő Levente – Papp Annamária: Magyar fogolysors a második világháborúban I–II. Pallas-Akadémia. Csíkszereda 2007. 348 + 240 old.

Békés Márton: A becsület politikája: gróf Sigray Antal élete és kora. *A Magyar Nyugat Történeti Kiskönyvtára 4.* Vasszilvágy-Szombathely 2007. 310 old.

Biczó Zalán: A Győri Ítélőtábla története. Győri Ítélőtábla, Győr 2007. 179 old.

Bihar vármegye az úrbérrendezés idején. Szerk.: *ifj. Bartha János – Papp Klára.* Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2005. 386 old. – *Bartha János*: Parasztvédő rendelkezések a Habsburg Monarchiában a 17/18. sz.-ban; *Bársony István*: A paraszti gazdálkodás feltételei és lehetőségei a 18. sz.-i Bihar megyében; *Takács Péter*: „Biharország" vásárai és vásározó népe a 18. sz. utolsó harmadában; *Szerdahelyi Zoltán*: Nemesség az úrbérrendezés-kori Bihar-vármegyében; *Gorun-Kovács György*: Az 1749–1751. évi dél-bihari parasztmozgalmak; *Papp Klára*: Jobbágyi szolgáltatások az úrbérrendezés idején.

Borsod-Szirák. Fejezetek a település művelődés- és helytörténetéből. Szerk.: *Laki-Lukács László.* Borsodszirák 2006. 103 old.

Branczik Márta – Demeter Zsuzsanna: Budapesti építkezések állomásai. Kiadja a Budapesti Történeti Múzeum, a Terézvárosi Művelődési Közalapítvány és a Fekete Sas kiadó. Bp. 2007. 363 old.

Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv III. Szerk.: *Gábriel Tibor.* Budapesti Honismereti Társaság, Bp. 2007.

Budapest templomai: Rákosmente, XVII. kerület. *Templomtörténeti sorozat 5.* Városvédő Egyesület Bp. [2006]. 60 old.

Buza Péter: Fürdőző Budapest: kétezer éve nyakig a vízben... sőt! Holnap. Bp. 2006. 160 old.

Csákányi Lajos – Götz Krisztina: Rózsadomb és vidéke tegnap és ma. C+S BT. Bp. [2006]. 152 old.

Csifféry Gabriella: Testamentum – magyar végrendeletek gyűjteménye. Vince Kiadó. Bp. 2006. 440 old.

Csiszár Ádám: A nemzetek együttélésének kérdése Erdély reformkori országgyűlésein. Előszó: *Takács Péter. Erdély-történeti Könyvek 5.* Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2005. 131 old.

Dallos Imre naplója: 1944. szeptember 16. – 1945. május 14. Szerk., sajtó alá rend. és jegyzetekkel ell.: *Soós Viktor Attila.* – Kiad.: Gyürki László. Körmend 2007. 186 old. – A Szombathelyi Szeminárium papnövendékének naplója, mely túl a személyes feltárulkozáson képet ad a 2. világháború végső szakaszáról, Szombathely és a Székesegyház pusztulásáról is.

Darmos István: Füzér táncai és táncélete. Szerző – Önkormányzat. Füzér – Sárospatak 2006. 101 old.

Dáné Veronka: Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata. *Erdély-történeti Könyvek.* Kiadja a

Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2006. 212 old.

Dent, Bob: Budapest 1956 – a dráma színterei. Előszó: *Rainer M. János*. Európa. Bp. 2006. 403 old.

Délvidék/Vajdaság. Társadalomtudományi Tanulmányok. Szerk.: *Papp Richárd*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Zenta 2007. 294 old. – *Ózer Ágnes*: Történelmi tudatunkról; *Káich Katalin*: Művelődéstörténet – Eredmények és a XXI. sz-i kihívások; *Németh Ferenc*: A helyismereti kutatások jelene, problémaköre és távlatai a Vajdaságban; *Pejin Attila*: Magyar helytörténetírás a Vajdaságban; *Papp György*: A vajdasági frazeológiai korpusz szerkezeti, adattári vonatkozásai; *Hózsa Éva*: A perem szorításában; *Gábrityné Molnár Irén*: Kisebbség-és oktatáskutatások a Vajdaságban; *Papp Árpád*: A néprajzi kartográfia módszerének alkalmazhatósága és a módszer alkalmazásának távlatai a vajdasági történeti-társadalmi kutatások egyes témái kapcsán; *Hódi Éva Tünde*: Egészségügyi paradigmaváltás Szerbiában; *Hajnal Sándor*: Töprengés a pszichológia elméleti és gyakorlati kérdéseiről; *Hajnal Virág*: A dobradósi beszélőközösség; *Papp Richárd*: A délvidéki magyarok nemzettudatának aktuális állapota kulturális antropológiai szemmel.

Dénes Nóra: Lírai számla. Írta: *Jónás Tamás*, a fotókat kész.: *Dénes Nóra, Kassai Ferenc*. Szerk.: *Kassai Ferenc*. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata. Szombathely 2006. 179 old. – Művészi fotók gyűjteménye Szombathelyről.

Dominkovits Péter: „Egy nemzetek lévén...". A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Martin Opitz Kiadó Bt. Bp. 2006. 198 old.

Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára. *A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások.* Győri Egyházmegyei Levéltár 2007. 370 old.

Eörsi László: 1956 mártírjai – 225 kivégzett felkelő. Budapest a forradalom napjaiban *Szentpétery Tibor* fotóival. Rubicon-Ház. Bp. 2006. 212 old.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Felelős szerk.: *Váradi István*. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2006. 4. 40 old. – A tartalomból: *Dukrét Géza*: 115 éves az Erdélyi Kárpát Egyesület és tizenöt éves az EKE Bihari Osztály; *Bara Lilla*: Czárán nyomában...Teljesítménytúra; *Asztalos Lajos*: Menyháza – menyházi, Enlaka – enlaki; *Asztalos Lajos*: Petroşan-i és Ţibleş-havasok; *Kerekes Ibolya–Gáspár Melinda*: „Szeresd magyar testvéreidet, mint önmagadat..."; *Ajtay Ferenc:* Székelyföldi fürdők, gyógyhelyek; *Havas Tamás*: Két keréken a Rákócziak nyomában; *Szabó D. Zoltán*: Magaslesen; *Magyarosi Margit*: Az Ompoly-völgye; *Szőcs Miklós*: Marosszentimre – Alvinc; *dr. Lovász Levente*: Vándortúra a Déli-Kárpátokban 1. Királykő.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Felelős szerk.: *Váradi István*. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2006. 5. 36 old. – A tartalomból: *Veres Ágnes*: XV. Országos EKE Vándortábor Torockón (2006. augusztus); *dr. Lovász Levente*: Vándortúra a Déli-Kárpátokban 2. A Jázer-Papusa; *Gaal György*: Kis kolozsvári egyetem-történet; *Szabó D. Zoltán*: Bokorsávok mellett; *Babos Krisztina*: Harminc év távlatából – Interjú Karácsonyi Károly botanikussal; *Fazakas Ferenc*: Túra a Júliai Alpokban; *Dósa László*: Királykői csillagtúrák; *Vargancsik Iringó*: Kárpáti kalandverseny hatodszor.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. Felelős szerk.: *Váradi István*. Természetjárás, honismeret és környezetvédelem. 2007. 1. 36 old. – A tartalomból: *Kovács Zsuzsa*: A Berettyó forrásvidéke; *Imecs Zoltán*: Cholnoky Jenő és Kolozsvár; *Palczer János*: A Nagy-Bihar lés a Flóra-rét környéke; *Havas Tamás*: Tisza-forrás kerékpártúra; *Lukács József*: Bocskai István, az egyetlen győztes magyar szabadságharc fejedelme (2.); *Miklós Levente*: Nemzeti értékeink pusztítása Négyfaluban; *Szabó D. Zoltán*: Vízimadarak a Meleg-Szamos tározótavain; *Szabó D. Zoltán*: Mindennapi madaraink monitoringja; *Asztalos Lajos*: Bélavár→Bélavára? Posada→Podsága?; *Dezső László*: Gondolatok a természetfotózásról; *Török Zsolt*: A csend hangjai – téli kenutúra a Bélesi-tavon; *Dávid Lajos*: Nagybánya és környéke; *Zsigmond Éva*: Lírai beszámoló egy túráról – az Istenszéke télen.

Erdővidéki Lapok. Helytörténeti, helyrajzi és néprajzi folyóirat. Szerk.: *Demeter László*. Barót 2006. 4. 34 old. – A tartalomból: *Halász Péter*: Néhány szó az Erdővidéki Lapokról; *Nagybaczoni Molnár Ferenc*: Adalékok Nagybacon történetéhez; *Demeter Éva*: Háztetődíszek Olasztelken; *Hoffmann Edit*: Fejér Dávid orvos, Barót szülötte; *Sylvester Lajos*: Taliánok Háromszéken; *Deák István*: Köszönöm neked Rika; *Kónya Ádám*: A Sütő család laudációja – Erdővidék Kultúrájáért Díj); *Lőrincz Sándor*: Nagybölön- és Kisbölön-patak portyaút.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2006. 3. 211–330. old. – A tartalomból: *Lukács László*: A karácsonyfa a közép-európai néprajzi kartográfiában; *Kovács Előd*: Hol volt, hol nem volt a magyar mesekezdő ótörök származása; *Balázs János – Bölkei Zoltán*: Cserépedénybe temetett, réz által konzervált, részlegesen mumifikálódott magzat;

Az 1784. évi erdélyi parasztlázadás magyarországi iratai. Összeáll.: és előszó: *Grun-Kovács György*. Kiadja a Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2006. 260 old.

Az 1749–1751. évi erdélyi parasztlázadás iratai. Összeáll.: és előszó: *Grun-Kovács Blanka*. Kiadja a Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2006. 289 old.

Festői Ferencváros. Írta *Gönczi Ambrus, Várnai Vera, Winkelmayer Zoltán. Ferencváros képi ábrázolásokon)* Ráday Könyvesház. Bp. 2006. 138 old.

Forradalom és megtorlás: Edelényi járás, 1956–1957. Összeáll., szerk.: *Hatvani Zoltán*. Kiadja az „'56-os Bódva-völgyi Munkástanácsok" Közhasznú Alapítvány Miskolc; Edelény. 2006. 147 old.

Föld és társadalom. Konferencia a Kiskun Múzeumban. Szerk.: *Bánkiné Molnár Erzsébet. Bibliotheca Cumanica 7*. Kiadja a Kiskun Múzeum Baráti Köre. Kiskunfélegyháza 2007. 415 old. – *Papp Imre*: Földbirtokviszonyok a XVIII. sz. végi Franciaországban: a nemesi birtok; *Egyed Ákos*: Föld és társadalom a székelyeknél –

a székely örökség mint birtoktulajdon és jelentősége s székelyek történelmében; *Bárth János*: Egyéni birtoklás és közbirtoklás az alcsíki tízesekben; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A birtokszerkezet társadalmi vetületei Kővár-vidéken, a nemesi közbirtokosságokban; *ifj. Bartha János*: Földosztályok és jövedelmek Zemplén megyében a XVIII. sz. végén; *Novák László Ferenc*: Földbirtoklás a Három városban; *Papp Klára*: Az érmelléki szőlőtermelés a XVIII. sz-ban; *Gorun Gheorghe*: Konfliktusok a bihari bordézsma ügyében; *Orosz István*: Szőlőföld és társadalom Nagyváradon a XVIII–XIX. sz.-ban; *Nagy Molnár Miklós*: Erdőbirtoklási közösségek a dél-gömöri Száraz-völgy falvaiban a XIX–XX. sz. fordulóján.

Gerendás Lajos: Székelyderzs és erődtemploma. Unicus. h. n., é. n. 160 old.

Görcsös Mihály: Debrőd története és népi gazdálkodása / – Múzeumi Könyvtár 14. Gömöri Múzeum és Baráti Köre. Putnok 2006. 281 old.

Gráberné Bősze Klára: A Veres Pálné Gimnázium története 1. k. *Schola-Orbis magyar iskolatörténeti adattár 1.* Veres Pálné Gimnázium. 2006. 377 old. – Az Országos Nőképző Egyesület tanintézetei és a leánygimnázium, 1869/70–1947/48.

Gritsch Mátyás (összeáll.): Sopron Város Fúvószenekara 50 éves. Kiadja a Város Fúvószenekara. Sopron 2007. 110 old.

Gubás Jenő: Magyarságtudat-hasadás. *Aracs Könyvek 3.* Püski Kiadó – Aracs Társadalmi Szervezet. Bp. – Szabadka 2006. 280 old.

Haizler Lászlóné: Ajánló bibliográfia a Csepregi Honismereti Kör 50. évfordulója alkalmából. Petőfi Sándor Művelődési-, Sportház és Könyvtár, Csepreg 2006. 16 old.

Hasulyó Ferenc: Ajakról az Avas tetejére. Szerzői kiadás. H. n., é. n. 180 old.

Hegedűs Katalin: A 150 éves Eötvös József Gimnázium története: az iskolaépület története. Reáltanoda Alapítvány. Bp. 2006. 309 old.

Herényi István: A nyugati gyepű erődítményei. Erődítmények, várak Nyugat-Magyarországon. Heraldika. Bp. 2007. 126 old.:

Hermann Róbert: Gáspár András honvéd tábornok. *Kecskemétiek a szabadságharcban IV.* Szerk.: *Székelyné Kőrösi Ilona.* Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Katona József Múzeuma. Kecskemét 2005. 240 old.

Hódoscsépány társadalomtörténete a XX. század közepéig Írta: *Alabán Péter – Csépányi Attila.* Ózdi Városi Művelődési Központ Lajos Árpád Honismereti Kör. Ózd 2006. 103 old.

Honismereti Híradó. A Kőváry László Honismereti Kör lapja. Szerk.: *Ács Zsolt, Kiss Margit, Tóth Orsolya.* Kolozsvár 2007. 16 old. – A tartalomból: *Kiss Margit*: Tizenöt éves a Kőváry László Honismereti Kör; *Gergely Gabriella*: Akiknek sokat köszönhetünk [Bolyai János]; *Soós S. István*: Somlyóújlak református temploma; *Kovács Zsuzsa*: Verespatak múlt és jövő, az arany jegyében; *Kiss Margit*: Szászok földje – Székelyföld; *Jakab-Medvéssy Alice*: Barangolás a Dél-Alföldön.

In memoriam templomépítők. Szerk.: *Kovács Lajos. Dorogi füzetek 32.* Dorog Város Barátainak Egyesülete. Dorog 2005. 140 old.

Jeney-Tóth Annamária: Míves emberek a kincses Kolozsvárott. Iparos-társadalom a 17. sz.-i Kolozsváron. *Erdélyi Tudományos Füzetek. 247.* Erdélyi Múzeum Egyesület és a Debreceni Egyetem Történeti Intézete kiadása. Kolozsvár 2004. 263 old.

Jósa Piroska: Virágszőnyeg a váradi utcaköveken. Visszatekintés a bécsi döntés nagyváradi eseményeire a korabeli sajtó, néhány dokumentum és irodalmi mű, valamint a szemtanuk emlékezése tükrében. Erdélyi Magyar Ifjak. Nagyvárad 2007. 200 old.

Kallódó örökségünk. Dorogiakról – dorogiaknak. Gyűjtötte, szerkesztette: *Kovács Lajos. Dorogi Füzetek 35.* Kiadja Dorog Város Barátainak Egyesülete. Dorog 2006. 189 old.

Kapolka Gábor: Séták a zsidónegyedben/ Walks in the Jewish quarter. Előszó: *Bächer Iván*, Ford. *Rácz Katalin*. Vince Kiadó 2006. 231 old.

Kardos József: Iskola a politika sodrásában 1945–1993. Bp. 2007. 200 old.

Keresztezett életutak: Halmay Béla és Honti Béla miskolci polgármesterek. Szerk.: *Dobrossy István*. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a Pfliegler J. Ferenc emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárért Alapítvány közös kiadványa. Miskolc. 2006. 153 old.

Kerületünk épített világa: Budapest XVI. kerülete. Írta: *Lantos Antal, Tóth Miklós, Szémann Richárd.* Mayer Ny. és Kvk. Bp. 2006. 303 old.

Kézművesipar Északkelet-Magyarországon. Szerk.: *Veres László, Viga Gyula.* Fotó: *Kulcsár Géza.* Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 268 old.

Kincses Gyula: Görög katolikus iskolája Pocsajban. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola. Nyíregyháza 2006. 70 old.

Kis József: Miskolc, 1956. *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei levéltári füzetek 45.* Miskolc 2006. 251 old.

Kiskunfélegyháza díszpolgárai. Készült az első díszpolgárrá választás 150. évfordulójára. Szerk.: *Kapus Béláné.* Kiadja a Móra Ferenc Közművelődési Egyesület. Kiskunfélegyháza 2007. 151 old.

Kiss Endre József: Kazinczy Ferenc könyvtári gyűjteménye Sárospatakon. *Acta Patakina 19.* A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Sárospatak, 2006. 192 old.

Kiss László: Orvostörténeti helynevek a Felvidéken. Lilium Aurum. Dunaszerdahely 2006. 213 old.

Kiss Melinda: Evangélikus síremlékek Sopronban: a Soproni Múzeum 17–18. sz.-i síremlék-gyűjteménye. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága – Soproni Múzeum, Győr – Sopron 2007. 23 old.

Kiss Tamás – Szabó Béla – Székely Zoltán: A Szent László-herma 400 éve Győrött. Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár. Győr 2007. 86 old.

Kocsis Lajos: A csíki magánjavak története (1869–1923). Debreceni Egyetem Történeti Intézete. *Erdély-történeti Könyvek 6.* Debrecen 2005. 198 old.

Komporday Levente: Jeles újhelyiek a köztemetőben. Sátoraljaújhely Város Polgármesteri Hivatala. Sátoraljaújhely 2006. 70 old.

Ködöböcz József: Életem. Sajtó alá rend., a jegyz. és az utószót írta *Kováts Dániel*. Kazinczy Ferenc Társaság. Sárospatak 2006. 32 old

Kölcsey Ferenc: Parainesis – Intelem. Aracs Könyvek 4. Szabadka 2007. 160 old.

Magyar Zoltán: Lüdérc vőlegény. Póra Péter meséi – gyimesfelsőloki népi elbeszélések. Szent Maximilian Kiadó. Bp.

Makói Honismereti Híradó, 2007. Szerk.: *dr. Forgó István*. Kiadja az Önkormányzat Képviselőtestülete. Makó 2007. 40 old. – A tartalomból: *dr. Csillag András*: Pulitzer József születésének évfordulójára; *Siket István László*: Antal József templomigazgató emlékezete; *Bogdán Károly*: A kálvária vége [az aradi Szabadság szoborról]; *Szabó Jenő*: Adatok Makóról és a világról; *Szabó Jenő*: Magyar fejedelmek, királyok és államfők; *Vass József*: Ófőldeáki magmaradt örökségek; *Siket István László*: Tutajok a Szamoson; *Rácz István*: Pápa bakonyi és Makó maros-parti város barátságának alakulása; *dr. Forgó István*: Milyen sors vár a munkanélküliekre, különösen a fiatalokra?; A Makói Honismereti Kör 2007. évi munkaterve.

Marosi Endre: 50 év – 50 kép: az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékei Pesterzsébeten. *A Pesterzsébeti Múzeum könyvei; 4.* Pesterzsébeti Múzeum. 2006. 111 old.

„Minden örömöm elegyes volt bánattal" Csáky Kata levelezése. Összeáll. és szöveggond., bev.: *Papp Klára*. Kiadja a Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2006. 410 old.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 5. 24 old. – A tartalomból: *Sántha Attila*: Lezajlott az MCSMSZ éves közgyűlése; *Sántha Attila*: Hatékonyabb, tagközelibb szervezetet – beszélgetés Solomon Adriánnal, az MCSMSZ új elnökével; *Oláh-Gál Elvira*: Aki ősei nyelvén imádkozik – beszélgetés László Józsefné Kiss Erzsébettel; *Oláh-Gál Elvira*: Csendes, dolgos hétköznapok – frumószai oktatási körkép; *dr. Gál Mihály*: Bolgár csángók; *Mirk Szidónia-Kata*: Nélkülözhetetlen kézikönyv a moldvai csángókról: A moldvai csángók bibliográfiája; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Demse Márton*: Somoskai tél; *Ferenczes István*: A legéteribb magaslatok felé – Iancu Laura: Karmaiból kihullajt c. könyvéről; *Gazda László*: Egyedhalma; *Iancu Claudia*: A honvágyam; *Istók Péter*: Tánchàztalálkozó Budapesten; *Barbóc Julianna*: A magyarországi „kis kirándulás"; *Istók Péter*: Emlékeim édesanyámról és a szövésről; *Iancu Laura*: Anyóm szavai a napsütötte házból.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 6. 24 old. – A tartalomból: *Salak Attila*: Isten kegyelméből felszentelték a lábnyiki Gyermekek Házát; *Oláh-Gál Elvira*: Az utolsó gorzafalvi fazekas; *Peti Lehel*: Ritualizált közösségi látomás: a moldvai csángók napbanézése I.; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Gazda László*: Jugán; *Iancu Laura*: Mese az apropóról.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 8. 24 old. – A tartalomból: *Oláh-Gál Elvira*: A Magyar Máltai Szeretetszolgálat tábora Csíkszépvízen; *Nyisztor Ilona*: Pusztinai és frumószai gyerekek Baróton, Keszthelyen és Párkányon; *Pilat, Liviu*: Az etnológus, a csángók és a történelem; *Seres Attila*: Németh Kálmán missziója a bukovinai székelyek és a moldvai csángók között I; *Halász Péter*: Demse Márton könyveiről; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Gazda László*: Aknavásár; *Iancu Laura*: A falumba érek.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 9. 24 old. – A tartalomból: *Duma-István András*: Moldvai magyar gyermekek táboroztatása a Szeret-Klézse Alapítvány együttműködésével 2007-ben I.; *Kosztándi T. Ildikó*: „Földeket vásárolok odahaza..." – interjú Nistor Bélával, a Hannoverben élő fiatal csángó üzletemberrel; *Seres Attila*: Németh Kálmán missziója a bukovinai székelyek és a moldvai csángók között II; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Gazda László*: Bírófalva; *Salak Attila*: „A költő legyen, mi népe!"; *Iancu Laura*: Évszakváltás.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Sántha Attila*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 10. 24 old. – A tartalomból: *Oláh-Gál Elvira*: Magyartanítás Gajdáron – botrány után; *Borbáth Erzsébet*: Moldvai csángó diákok erdélyi magyar nyelvi képzése a 2006–2007-es tanévben a Domokos Pál Péter Alapítvány segítségével; *Jávor Béla*: „Otthon a szülői házban beszéltem magyarul, de nem célom megállítani a csángók elrománosítását" – interjú Robu Mihály jászvásári püspökkel, 1932; *Duma-István András*: Moldvai magyar gyermekek táboroztatása a Szeret-Klézse Alapítvány együttműködésével 2007-ben II.; *Duma Péter*: Kommunizmus Klézsén, avagy a sokoldalú fejlettség oldalai; *Halász Péter*: „Egész életemmel a magyarságtudatot akartam szolgálni" – Gazda László halálára; *Gazda László*: Mojnest; *Iancu Laura*: Emlékezés októberi estekre.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet*. Kiskunfélegyháza 2007. ősz 36 old. – A tartalomból: *Mészáros Ágnes*: „Mikor Urunk Jézus elindult Jeruzsálembe..." – Kiskunfélegyházi ráolvasások; *Kovács Zita*: Hetven éve hunyt el Nagy István festőművész Baján; *Kállainé Vereb Mária*: Megemlékezés Móra István halálának ötvenedik évfordulóján; *Légrády Andor*: A honismeret és a kulturális turizmus; *Székelyné Kőrösi Ilona*: Kecskeméten jártak a kolozsvári Kőváry László Honismereti Kör tagjai; *Borka Elly*: Az Ócsai Tájház.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2007. 4. 145–288. old – A tartalomból: *Varga István*: Komáromi erődrendszer: a déli erődöv megújulása; *Gráfel Lajos*: Ne carte nec marte – a komáromi erődrendszerről; *Borhy László – Számadó Emese*: Régészeti kutatások Brigetióban, Komárom/Szőny római kori elődjében; *Herczeg Renáta*: Szőny uradalmi építkezéseinek emlékei a XVIII–XX. századból; *Horváth István*: Régészeti kutatások Esztergom-Vizivárosban; *Borsodi*

Zsófia: A tatai eszterházy-kastély kertjének története és helyreállítási terve.

Nagy Csaba: A Fertő-Hanság Nemzeti Park: ahol a puszták véget érnek. Alexandra Könyvkiadó. Pécs 2007. 207 old.

Nagy István: Húsvéttól húsvétig. 1. k. Győr harmincöt bombázása. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Győr 2007. 159 old.

Neveléstörténet. A Kodolányi János Főiskola folyóirata. Főszerk.: *Tölgyesi József*. Székesfehérvár 2007. 3-4. 184 old. – A tartalomból: *Géczi János*: Az iskola kultúrája: nevelés és tudomány II.; *Isó Dorottya*: A vallásos nevelés felfogása a pedagógiában; *Farkas Gábor*: Iskolaépülete, tanszemélyzet Székesfehérváron (1688–1900); *Vasdinnyey Miklós*: Egy tankönyv [Bél Mátyás magyar nyelvtankönyve] a korabeli tudományosság tükrében; *Tölgyesi József*: A pedagógusképzés a XIX.–XX. szd-ban – európai kitekintéssel.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója. Szerk.: *Bárth Dániel, Hála József, Máté György*. Bp. 2007. 1–2. 136 old. – A tartalomból: A Magyar Néprajzi Társaság 119. rendes közgyűlése; *L. Juhász Ilona*: Jelek a térben: szakrális és nemzeti jeleinkről; *Marinka Melinda*: '56 a néphagyományban; *Barna Gábor*: 1956 – Emlékezés és emlékezet; *Mód László*: Emlékülés – 50 évvel ezelőtt hunyt el Cs. Sebestyén Károly; *Voigt Vilmos*: Bori Imre a budapesti Folklore Tanszéken; *Hubai Gabriella*: Néprajz szakos egyetemi hallgatók találkozója; *Bárth Dániel*: A XXVIII. OTDK Humán Tudományi Szekció néprajzi előadásai; *Tátrai Zsuzsa*: Száz esztendeje született Manga János; *Juhász Antal*: Péter László nyolcvan éves; *Flórián Márta*: H. Csukás Györgyi 60 éves; *Granasztói Péter–Tasnádi Zsuzsanna*: Forrai Ibolya köszöntése; *S. Laczkovits Emőke*: Köszöntjük a hatvanéves V. Szalontay Juditot; *Szilágyi Miklós*: Tisztelgés Szűcs Judit 60. születésnapján; *Voigt Vilmos*: Róheim Géza arcképe a „Tolnai új világlexikoná"-ban; *Balogh Balázs*: Gondolatok a népművészet támogatási rendszeréről; Néprajz a mozgóképen – Tari Jánossal beszélget Vasvári Annamária.

Nováki Gyula: Nyergesújfalu és a Muzsla (Karva)-Csenke-puszta kuruc kori erődje. *Helytörténeti Olvasókönyv 1*. Nyergesújfalu 2006. 22 old.

Örökségünk. Történelem – néprajz – Néphagyomány. Főszerk: *Kolumbán Zsuzsánna*. Kiadja a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont. Székelyudvarhely 2007. 1. sz. 32 old. – A tartalomból: *Mihály János*: Romokban hever a szentkeresztbányai vashámor; *Gidó Csaba*: Az újságírás kezdetei Székelyudvarhelyen: „Udvarhely"; *Novák Károly-István*: A székelyek képe a dualizmuskori leírásokban; *Zepeczaner Jenő*: Egy jó feredő; *Sófalvi András*: Árpád-kori templomok Udvarhelyszéken; *dr. Balázs Lajos*: Lármafából láncfa; *Ivácsonyi Zsuzsa*: A középiskolai néprajzoktatás esélyei; *Róth András Lajos*: Zsilvölgyi Bethlehemes-játék; *Sándor-Zsigmond Ibolya*: „Keresztúri szitások, / A városi rostások..."; „Egy nagyon szép történelem, amely tele van eredetiséggel" – *Novák Károly-István* beszélget Egyed Ákos történésszel; *Oláh Sándor*: „...Ép elméjén és tiszta Szólló nyelvén..."; *Hermann Gusztáv*: „Utazni, s még inkább utazást írni, korunk literatúrai divatjai közé tartozik"; *Kovács Piroska*: A máréfalvi tájház; *Kovács Sándor*: Homoródszentmártoni Bíró Sámuel; *Novák Csaba Zoltán*: Areopolisz, több mint helytörténet; *Mihályi János*: Orbán József eredeti meséi és anekdotái.

Örökségünk. Történelem – néprajz – Néphagyomány. Főszerk: *Kolumbán Zsuzsánna*. Kiadja a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont. Székelyudvarhely 2007. 2. sz. 32 old. – A tartalomból: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei – Novák Károly-István beszélgetése Dávid Lászlóval; *Miklós Zoltán*: Gazdasági stratégiák hiánya által gerjesztett szegénység; *Róth András Lajos*: A *Székelység* (1931–1944) néprajzi tárgyú cikkei, *Balászi Dénes*: A székelypálfalvi boríttómecc; *Gidó Csaba*: Egy erdélyi ellenzéki sajtótermék: a „Baloldal"; *dr. Vofkori László*: Székelyudvarhely fekvésének és városi funkcióinak szakirodalmi méltatása; *Kolumbán Zsuzsanna*: Az asszony a vétkek forrása?!; *Bálint Mihályné*: Kápolnásfalu és tájháza; *Mihály János*: Tájház lesz a Kárpát-medence legöregebb házából; *Hermann Gusztáv*: Keresztúr és London; *Tóth Levente*: Templomi ülésrend 1682-ből; *Oláh Sándor*: „Utolsó szükségre jutván..."; *Mihály János*: Székely Mózes; *Róth András Lajos*: Székely honfoglalás, avagy mikor költözhettek a székelyek a Kárpát-medencébe; „Azt mondják, Attila egy korondi székely" – Zágoni Mátyás Sándor (1847–1895) adomái; *Szőcs Lajos*: Ereklyés országzászló Firtosváralján.

Padányi Lajos: Crumerum. *Helytörténeti Olvasókönyv 2*. Kiadja az Önkormányzat. Nyergesújfalu 2007. 40 old.

Papp Klára: „Esze, kardja, s házassága után boldogul az ember". Tanulmányok a Csáky család 16–19. sz.-i történetéből. *Erdély-történeti Könyvek*. Kiadja a Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2006. 256 old.

Pataki József: Kór-tünet. Egy '56-os nemzetőr visszaemlékezései. Szerzői Kiadás. Mezőkövesd 2006. 151 old.

Pető Bálint: Harminckét erősség a Várvidékről. Kariosz. Bp. 2005. 135 old.

P. Fischl Klára: Ároktő-Dongóhalom bronzkori tell telep. *Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 4*. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 209 old.

P. Miklós Tamás: Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrum története (1975–2005). Zánka 2005. 295 old.

Porkoláb László: Források Diósgyőr-Vasgyár történetéhez, 1920–2005. *Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 13*. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és az Országos Műszaki Múzeum Kohászati Múzeuma kiadványa.: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és az Országos Műszaki Múzeum Kohászati Múzeuma. Miskolc 2006. 375 old.

Rákóczi Gyömrőn. Szerk.: *Rakó József*. H. n. 2006. 32 old. – A tartalomból: *Rakó József*: Mánya-rét, 1905. július 3.; *Hodruszky Lajos*: Köszöntő; *Baksa László*: A Mánya-réti beszéd előzményei; *Arató Éva*: Gomba a Rákóczi-*korban; Józsa Imre*: A Rákóczi hagyományok jegyében; *Basa László*: A Tápió-mente vázlatos történelme a Rákóczi szabadságharc idején; *dr. Samu János*: A Rákóczi szabadságharc emlékei Tápiógágon; *Németh Ramóna*: Rákóczi évek a nagykátai Kossuth Lajos Ha-

gyományőrző csapatban; *Fehér László*: Üllő a kuruc szabadságharcban; Rákóczi gyömrői beszéde; *Tóth József*: A Rákóczi-szabadságharc emlékei Kókán; *Kondás Imre – Vásárhelyi Géza*: Rákóczi kereszt Monoron; *Horváth László*: Szentlőrinckáta hűségesen őrzi Bottyán János emlékét; *Szende Márta*: A Rákóczi harang; *Szmolicza József*: Isaszeg a Rákóczi szabadságharc idején; *id. Pál Mihály*: Rákóczi Gyömrőn; *Kaposvári Kálmán*: Rákóczi-emlékőrzés Gyömrőn; *Kaposvári Kálmán*: [Rákóczi] szobor avató beszéd; *Kaposvári Kálmán*: Gondolatok Rákóczi szobra előtt; *Pál Mihály*: "Emlékkút";

Rálátás. Zsákai Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre*. Zsáka 2007. 3. 48. old. – *Szilágyi Miklós*:A vidéki élet kemény valóságfa az '50-es évek elején; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: Adalékok a Beöthycsalád történetéhez és Hencida birtoklásához; *Bakó Endre*: A Nadányiak története – család, iskolák, felkészülés; *Dankó Imre*: Nadányi János Emlékünnepség halálának háromszáz éves évfordulója alkalmából szülővárosában, Körösladányban; *ifj. Bartha János*: Tájékoztatás a Debreczeni Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történelmi Intézetben folyó Erdély-történeti kutatásokról; *Dankó Imre*: A zsákai vár darvairól – távlatokban; *Csorba Csaba*: Értelmiségeink nemesítése; Emlékek a szegény sorsú ifjak iskolázási támigatásáról; *Kolozsvári István*: Rálátásom a Rálátásra – Egy folyóirat üzenete és tanulságai; *Bíró Miklósné*: A zsákai honismeret-helytörténet-közművelődés kapcsolatának története az utóbbi negyven évben; *Szabadi István*: Egyház és erkölcs a reformáció-korabeli Tiszántúlon, Debrecen példáján; *Dankó Imre*: Hogyan, hol szerezték be a sárrétiak cserépáru szükségleteiket.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2007. 2. 24 old. – A tartalomból: *Dr. Szabó János*: 200 éve város Kunszentmárton; *BME*: Beiktatták az új kiskunkapitányt; *Cseh János*: Egy régi archeológiai ásatásról Jászfelsőszentgyörgyön; *Banka Csaba*: Világtalálkozóra gyűltek a jászok; *Smuta Zsolt*: A nagykunkapitány jelenti; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Búcsú Faragó Jánosnétól; *dr. Vadász István*: Nemesi címerlevél a XVIII. századból; *Farkas Edit*: Szobrok a Jászságban; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Szent Iván-éjszaka titkai a Jász Múzeumban; *B. Jánosi Gyöngyi*: Múzeumok éjszakája a Hamza Múzeumban; *Gulyás Katalin*: A 2007. évi néprajzi, nyelvjárási és helytörténeti pályázatok; *Fodor István Ferenc*: Utazások a Délvidéken.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2007. 3. 24 old. – A tartalomból: *dr. Bagi Gábor*: Miért nem lett Szászberek jász település?; *dr. Farkas Ferenc*: Nemzetközi tanácskozás Jászberényben; *Sugárné Koncsek Aranka*: Nemes Bartal Ferenc; *Goda Zoltán*: Petőfi jászberényi látogatásai, a Szendrey és a Sismis család kapcsolata; *dr. Farkas Ferenc*: Két ima a háború idejéből; Szűcs Sándor emlékülés; *dr. Bathó Edit* és *Dudás Dániel*: A Barkóca Együttes Kis-Ázsiában; *Víg Márta*: Kádár Endre író emlékezete; *dr. Örsi Julianna*: Ünnep a túrkevei Finta Múzeumban; *Gálikné Nagy Erzsébet*: Megyei honismereti verseny az általános iskolák és nyolcosztályos gimnáziumok 5-8. évfolyama részére; *dr. Örsi Julianna*: A JKászkunság folyóirat évfordulója; *IRIS*: Képes riport Szent János úsztatásáról.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2007. 3. 24 old. – A tartalomból: *dr. Bagi Gábor*: Ferencesek Jászberényben a XV–XVI. sz-ban; *dr. Vadász István*: Ősbölénykoponya egy régi egyleti gyűjteményből; *dr. Baski Imre*: A kun miatyánk, mint nyelvemlék; *Varga Istvánné*: Gondolatok Fülöpszállás történetéről, nevének eredetéről; *Papp Izabella*: Kőképek Boldogházán; *dr. Farkas Ferenc*: A nő a Jászkunság társadalmában; *Zámbori János*: A Jász-Kun Hármas Kerületek III. aratóversenye Kiskunfélegyházán; *dr. Farkas Ferenc*: A III. Egyházi Népénekes Találkozó a Jászberényi Főtemplomban; *Győri János*: In memoriam Murcsányi László; *deli Julianna*: Drótszamárral Jászapátin és környékén; *dr. Ducza Ljos*: X. Kun Viadal Kisújszálláson; *Iris*: Képes riport a Déryné ünnepségről.

Reformátusok Budapesten I–II. (Szerk.: *Kósa László*. Argumentum/ ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. Bp. 2006. 1572 old.

Sárdi Józsefné: Zsebeháza 1346–2006. Községi Önkormányzat Képviselőtestülete. Zsebeháza 2007. 77 old.

Sárközi Mátyás: A Király utcán végestelen-végig. Kortárs. Bp. 2006. 91 old.

Simon Zoltán: Füzér vára. *Vártörténeti kismonográfiák 1*. História-antik Könyvesház Kiadó. Bp. 2006. 61 old.

Schmidt Zsuzsa: Maróti csata, 1526. szeptember 13–15. *Helytörténeti Olvasókönyv 3*. Kiadja az Önkormányzat. Nyergesújfalu 2007. 24 old.

Szabó Henriett: Rábahídvég. A kötetet terv., rajz. és a fényképeket kész.: *Kamper László*. Bertha György Közalapítvány, Rábahidvég. Szombathely 2007. 88 old.

Szegedi Műhely. Várostörténeti Szemle. Szerkeszti: *Péter László*. Kiadja a Somogyi-könyvtár. Szeged 2007. 1–2. 100 old. – A tartalomból: *Farkas János László*: „Dr. Révész Sándor Békéscsabáról"; *Péter László*: Elégtétel Révész Sándornak; *Füzesi Márton*: Igazgatói jelentés az Árpád nevelőotthon első két évéről, 1908–1910 (Közli: *Horváth Dezső*); *Péter László*: Scossa Dezső [szegedi irodalom- és művészettörténész] idézése; *Scossa Dezső*: Az újszegedi Árpád Otthon; Lexikon címszavak Scossáról; *P. L.*: Levelek a Délmagyarország történetéből; *P. L.*: Bálint Sándor három dedikációja.

Szent István Városa: Esztergom története. Szerk.: *Meggyes Miklósné*. Kiadja a Város Önkormányzata. Esztergom 2007. 234 old.

Székely András Bertalan: Népben, nemzetben. PoLiSz sorozat kötetei. Kráter. Pomáz 2007. 172 old.

Szőrényi Gábor András: Tíz év várkutatása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 1996–2005. *Múzeumi mozaik*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság. Miskolc 2006. 36 old.

Takács Péter (szerk.): Földesurak és szolgáló népeik Székelyföldön 1920-ban. *Források Erdély történetéhez 5*. Kiadja a Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2003.

Takács Péter (szerk.): Kolozs vármegyei parasztvallomások I–II. *Források Erdély történetéhez 6/A-B*.

Kiadja a Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2006. 416, 426 old.

Tamási Miklós – Ungváry Krisztián: Budapest 1945. Corvina. Bp. 2006. old.

Tanulmányok a Kisalföld múltjából. Szerk.: *Néma Sándor*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Győr 2007. 196 old. – A tartalomból: *Néma Sándor*: Vízbiráskodás a Győr vármegyei Csilizközben (Vizek, árvizek és a társadalmi konfliktusok összefüggései a 18–19. században); *Tatai Zsuzsanna*: A Mayer család iratai Győr-Moson-Sopron Megye

Győri Levéltárában; *Szalai Attila*: Győr román megszállásának története (1919. augusztus 18.-október 4.); *Nagy Róbert*: A Magyar Vagon és Gépgyár olaszországi kapcsolatai.

Taródi István: A soproni Taródi-vár építéstörténete és életem rövid összefoglalása. Taródi István. Sopron 2007. 63 old.

Tatai Zoltán: A területfejlesztés egyetemi oktatásáról. Területfejlesztő Öregdiákok Közössége. Bp. 2005. 178 old.

Tisza partján lakom I–II. Honismereti olvasókönyv a tiszakécskei iskolák számára. Szerk.: *Tajti Erzsébet*. Kiadja a Tiszakécskei Honismereti Kör. Tiszakécske 2007. 464 old.

Tóth Dezső: Dákai emlékképek. *Dákai füzetek II.* Kiadja a Szülőföld Baráti Kör, Dáka. Veszprém 2007. 228 old.

Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés, 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két világháború között. *Dissertationes Soproniensis 2.* Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron 2006. 272 old.

Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd*. 2007. 1. sz. 172 old. – A tartalomból: Pályázati felhivás az Árpád Emlékév alkalmából; *Demeter Zsófia*: Csak a kő mutatja helyét; *Cser Ferenc – Darai Lajos*: Új szemlélet és módszertan az ember, a társadalom és az emberiség őstörténeti kutatásában; *Cser Ferenc – Darai Lajos*: Genetikai vizsgálatok korlátozott embertörténeti alkalmazása; *Szabó Zoltán*: Feltételezhető őseink keresése Belsőázsiában; *Radó Gábor*: Attila királyunk emléke az ausztriai Tullnban; *Szabó Zoltán*: Körösi Csoma Sándor és utódai a magyar kelet-kutatásban; *Puskely Mária*: Példaképek a magyar múltból IV. (X–XVII. sz.); *Varga Géza*: A magyar társadalomszervezet keleti gyökerei.

Turán. A magyar eredetkutatással foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd*. 2007. 2. sz. 192 old. – A tartalomból: *Libisch Győző*: Forrai Sándor; *Friedrich Klára*: Forrai Sándor emlékezete; *Forrai Sándor*: A Teleki-ügy felderítése nemzeti érdek; *Darai Lajos*: Árpád vezér ébresztése; *Detrich Attila Lajos*: II. András király; *Varga Géza*: A tprus jel újabb magyarázatai; *Szász Tibor András*: A vargyasi rovásfeliratról; *Cser Ferenc – Darai Lajos*: Kárpát-medencei népünk elődeinek kiemelkedő helyzete és szerepe; *Szőnyi József*: Gyökereiből táplálkozik a jövő! – Pilisszántó múltját keresem; *Puskely Mária*: Példaképek a magyar múltból V. (X–XVII. sz.); *Esztergály Zsófia Zita*: 2007 Árpád fejedelem emlékéve – beszélgetés Szörényi Leventével a magyar államiság kezdeteiről és a magyar föld szeretetéről.

Valkay Zoltán: Zenta építészete. Fórum Könyvkiadó. Újvidék 2007. 509 old.

A Vasi-Hegyhát lankáin. Képek a kistérség településeiről. Szerk.: *Kálmán István, Drimmer László, Zágorhidi Czigány Balázs*. Hegypásztor Kör, Oszkó. Szombathely 2007. 24 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja: Vas Megye Közgyűlés. Szombathely. 2007. 5. 515–640. old. – A tartalomból: *Gál József*: Dohnányi Ernő szombathelyi koncertjei; *Pánczél Hegedűs János*: „Várjuk a királyfit!" – A magyar legitizmus politikai küzdelmei a két világháború között és annak megyei vonatkozásai I.; *Sill Aba Ferenc*: Gróf Batthyány Lajos régi-új emlékhelye; *Kövér István*: Az 1956-os forradalom és szabadságharc vasi vagy vasi kötődésű mártirjai és vértanúi; *Simola Ferenc*: Ügyeletes tiszt voltam a megyeházán 1956-ban; *Garzuly Ferenc–Dancs János*: A jótékonyság szolgálatában – A Savaria Lions Club 15 éve és a karitatív mozgalmak; *Tóth Vilmos*: Budapesti temetkezőhelyek vasi vonatkozású emlékei; *Lőcsi Péter*: Weöres-mozaikok XVI. – Weöres Sándor sándor és Bognár István barátságának dokumentumaiból.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2007. 5. 50 old. – A tartalomból: *Kikinda András*: A pécsi püspöki vár; *Paál József*: Újra vár a cseszneki vár; *Karczag Ákos – Szabó Tibor*: A Kudzsiri-havasok dák várai; *Jancsó Norbert*: Lipótvár, a 36 napos hősiesség története; *Szatmári Sarolta*: 100 éves a kétszer felépített Vajdahunyadvár; *Kőnig Frigyes*: Holics; *Virág Zsolt*: A nádasladányi Nádasdy-kastély; *Erdélyi Lili Ada*: Beszélgetés Bak Jolánnal Fertődön; *Ferenczy Sándor József*: Hőnig – Újvár; *Csorba Csaba*: Fallal kerített városaink; *Lakatos Benedek*: A nagyőri Mednyánszky-kastély; *Názer Ádám*: Egy „ellenséggel cimboráskodó" emléktáblája Lóréven.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2007. 5. 50 old. – A tartalomból: *Vándor László*: Rezi vára; *Varga Kálmán*: Kastélyprogramok – részsikerek; *Kupovics Renáta*: A Himfyek vára Döbröntén; *Suba János*: A déli védelmi rendszer; *Visy Zsolt*: Megjegyzések a pécsi püspöki vár kutatásához; *Csorba Csaba*: Selmecbánya; *Csorba Csaba*: Garamszentbenedek erődített kolostora; *Kőnig Frigyes*: Ligeti Antal, a történelmi tájfestészet kiemelkedő mestere; *Ferenczy Sándor József*: Kapi vára; *Fereczi Géza*: Látogatás a délkelet-erdélyi kora középkori magyar határvédelmi rendszerben; *Karczag Ákos – Szabó Tibor*: Vártúra a Tarcal-hegységben.

Várostörténeti Források Erdély és a Partium a 16–19. sz.-ban. Szerk.: *Papp Klára – Gorun Kovács György – Jeney Tóth Annamária*. Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2005. 397 old.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábriel Tibor*. Bp. 2007. 4. sz. 16 old. – A tartalomból:

Százéves a Vajdahunyad-vár; *Kadlercovits Géza*: Száz éve város Újpest; *gt.*: Levéltári kiállítás a reformkori Pestről; *gábriel*: A születő város [Újpest] és polgármestere; *Gavlik István*: Budapest vőlegénye – báró Podmaniczky Frigyes; *Pagurka Anna*: A Víziváros elfeledett patikája; *Miklósi László*: Történelemtanárok Egylete; *Karacs Zsigmond*: A negyvennyolcas tábornok árvaháza II.; *Bender Máté*: A Lánchíd Kör-út: Határon túli fiatalok Budapesten.

Veres László: Üvegművességünk a XVI–XIX. században Szerk.: *Viga Gyula*. Fotó: *Kulcsár Géza*. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 261 old.

Veszelka Attila: Pipás Pista, az átokházi tanyavilág hőhéra. Bába Kiadó. Szeged 2006. 150 old.

Vincze Gábor: A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921). Szeged 279 old.

Winkler Gábor: Pápai éveim. Jókai Mór Városi Könyvtár. Pápa 2007. 143 old.

Zakariás Erzsébet: „Édesanyám kicsi korban megtanított..." Szerk.: *Szabó Á. Töhötöm*. Triade. h. n. 2006. 248 old. – Tanulmányok a hagyományos társadalomra jellemző asszonyi tudás kérdésköréből.

Zakariás Erzsébet: Miesnapok képei – Moldvai csángó hétköznapok. Koinónia Kiadó. Kolozsvár 2006. 254 old.

Zalán falukönyve 1751—1795. Kiadja: *Demeter Lajos*. Szerk. és bevezető: *Takács Péter. Székely falvak 3.* Kiadja a Debreceni Egyetem Történeti Intézete. Debrecen 2006. 187 old.

Xantus László – Xantus Juliánna: Tar-kő-hegység és Gyimes vidéke. *Erdély Hegyei 29.* Turisztikai kalauz. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2006. 144 old.

BORT, BÚZÁT, BÉKESSÉGET
OLCSÓSÁGOT, EGÉSZSÉGET
LEHETŐLEG BOLDOG ÉVET
DOLGAINKBAN TELJESSÉGET
OTTHONUNKBAN VÍGAN LAKÁST
GONDJAINKBAN FOGYATKOZÁST
ÜGYEINKBEN BONTAKOZÁST
NEMES, EREDMÉNYES MUNKÁT
NÖVEKEDÉST, GYORS HALADÁST
ERŐINKNEK ÖSSZEFOGÁST
PANASZUNKNAK ELAPADÁST
EMBERSÉGBEN GYARAPODÁST
KEDVÜNKBEN FRISS MEGÚJHODÁST
ELMÉNKBEN IS MEGIFJODÁST
TÖBB SZERENCSÉS TALÁLKOZÁST

A 2007. évfolyam tartalomjegyzéke

Dobos Gyula dr: Levéltárak a történelmi ismeretek gyarapításának szolgálatában 1/3

Horváth György: Kultúra, turizmus, honismeret. Beszélgetés Debreczenyi Jánossal, Veszprém Megyei Jogú Város polgármesterével 3/4

Joós Eszter: Honismeret és kulturális turizmus. Beszélgetés Lasztovicza Jenővel, a Veszprém Megyei Közgyűlés elnökével 3/3

Zika Klára: Honvéd hagyományok 5/3

ÉVFORDULÓK

Bajtai Mária: Emlékezzünk Prielle Kornélia színművészre 4/6

Balassa Zoltán: Az újratemetés jegyében 1/12

Basics Beatrix: Batthyány Lajos ábrázolásai 6/17

Bene János: Vay Ádám 2/8

Bozó Gyula: Mocsáry Antalra emlékezve 4/5

Demeter Zsófia: Utazás ismeretlen állomás felé. Gróf Batthyány Lajos Fejér megyei állomásai 6/34

Dukrét Géza: Fényes Elek születésének kétszázadik évfordulójára 5/6

F. Dózsa Katalin: Batthyány Lajos és a divat 6/23

H. Szabó Lajos–Mezey Zsolt: A pápai kollégium két oszlopa: Bocsor István és Tarczy Lajos 3/16

Halász Péter: A 35 éves Honismeret folyóirat 4/8

Halász Péter: Földi István és a teveli Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet 5/14

Horváth József dr.: Kilencven éve halt meg Gyóni Géza 3/20

Höhn Mária: Kitaibel Pál 2/11

Kiüzetésünk szülőföldünkről, a Felvidékről *(Tóth Dénes)* 2/22

Kolta László: Bonyhádi emlékek a száz esztendeje született Sárdy Jánosról 5/13

Láncz Irén: Nyelvőrségen. 175 éve született Szarvas Gábor 2/14

M. Lovas Krisztina: Battyány Lajos gróf és a Kilencek újratemetése 1870-ben 6/26

Marossy Endre dr.: A salgótarjáni sortűz emlékezete 1/24

Martinák János: Szent Imre herceg ezer éve 3/5

Mezey Zsolt–H. Szabó Lajos: A pápai kollégium két oszlopa: Bocsor István és Tarczy Lajos 3/16

Molnár András Batthyány Lajos gróf életútjának magyarországi és külföldi helyszínei 6/ 13

Molnár Imre: Szent Imre emlékezete a lengyelországi Szentkereszthegyen 3/14

Pálffy János: Gróf Batthyány Lajos 2/3

Pelyach István Egy miniszterelnöki kinevezés históriája 6/ 7

Perényi Roland: Egy nem létező kultusz emlékei. Az Újépülethez és a kivégzéshez kapcsolódó „Batthyány-ereklyék" 6/45

Sárkány Viola: Árpád nagyfejedelem halálára emlékeztek Árpádon 5/5

Sebestyén Kálmán: Kőváry László, Erdély neves magyar történésze 5/10

Sipka László: Tisztelet a kalandozóknak! A pozsonyi csata 1100. évfordulójára 6/3

Szabó József: Nyíri Antalra emlékezve születésének 100. évfordulóján 2/19

Tóth Dezső: Dáka közössége emlékezik gróf Batthyány Lajos családjára 6/49

Zika Klára: Szent István ünnep a székelyeknél 4/3

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Bálint Sándor: A karácsonyi ünnepkör 6/52

Bessenyei György: Magyarság 2/25

Cholnoky Jenő: Balaton 3/22

Katona Imre: Katonanóták 5/50

Márai Sándor: Füveskönyv 1/27

Szűcs Sándor: Rétészkedés, pákászat 4/12

Bodó Mária: A honismeret-tanítás utolsó állomása a középiskolában: az érettségi 5/53

Kaudersné Madarász Zsuzsanna–Máté György: A fóti Népművészeti Szakközép-, Szakiskola és Gimnázium 3/35

Lukács László: A székesfehérvári Ciszterci Gimnázium és a Szent István Király Múzeum 1/34

Máté György–Kaudersné Madarász Zsuzsanna: A fóti Népművészeti Szakközép-, Szakiskola és Gimnázium 3/35

Matyikó Sebestyén József: Reöthy Ferenc emlékezete 2/29

Nagy Janka Teodóra: Múltban gyökerező értékeink 2/26

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Helytörténet a középiskolai oktatásban 1/29

Rásky Mihályné: Beszélő kövek közt... Veszprém megyei modulfüzet a hon- és népismeret tanításához 10–11 évesek számára 3/32

Szabó Szabolcs dr.: A magyar népdal rejtőzködő üzenetei 6/58

Tarr Péter: Hogyan vittem be a „múzeumot" Zamárdiban az iskolába? 4/15

A HONISMERET FORRÁSAI

Batthyány Lajos feleségéhez írt levele a siralomházból 6/66

Batthyány-gyászünnepély (Vasárnapi Újság 1870. június 5.) 6/67

Piry Czirjék: Gyászbeszéd néhai gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök ünnepélyes eltemetésére 6/69

Vahot Imre: Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök és jellemrajza című munkájából (részlet) 6/64

EMLÉKHELYEK

Beke György: Móricz Zsigmond Zagyvarékason 1/46

Hála József dr.–Kardos László dr: Palota a Stefánián 4/56

Kardos László dr.–Hála József dr.: Palota a Stefánián 4/56

Kováts Dániel: Kazinczy Ferenc útján Erdélyben 6/76

Lánczi Ágnes: A százötven éves Múzeumkert. Beszélgetés Debreczeni-Droppán Béla történésszel 1/41

Romhányi András: „Ne kívánják halálunkat idő előtt..." Batthyány Lajos Jánosházán 6/86

HAGYOMÁNY

Bagu Balázs: Táncélet a kárpátaljai Bátyúban 1/72

Bagyinszky Marianna–Erdélyi Mónika: „Szép magyar vitézek, aranyos leventék!" Honvéd hagyományőrzés Szegeden 5/61

Balogh Mihály: A Petőfi-kultusz Kunszentmiklóson 4/24

Eperjessy Ernő: Vásárok, vásáros helyek, házaló kereskedők a Zselicben (1900–1950) 1/56

Fábián Margit: Bukovinai magyarok Kanadában 1/65

Fehér Zoltán dr.: „Bészántottál, bévetettél". Az olyan igékről, melyek nem tulajdon jegyzísben vétetnek 1/69

Földesi Ferenc dr.: Egy cőger naplójából 5/54

Frankovics György: Asszonyfarsang és busójárás 1/49

Gáncs Lajos dr.: A Somlói Borrend Somlóhegyen 3/50

Harangozó Imre: Jézus kiűzte belülle az ördögöt... Adalékok egy újkígyósi búcsúsvezér, Jézuskás Matyi bácsi arcképhez 6/101

Hudi József: A Pápai Református Kollégium évszázadai 3/40

István Lajos–Szőcs Lajos: Bicskakészítő korondiak 4/52

Kovács Gábor Zoltán: Mesterek emlékezete. Neves tanáraink emlékének ápolása a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban 3/47

Lukács Miklós: Az építőáldozat Dévától Gobelsburgig 1/79

Molnár Jánosné: Veszprém virágai 3/36

Nagy Jenőné Tóth Magdolna: „...Jók legyünk hát gyerekek!" Adventtől karácsonyig a régi Bagon 6/111

Pálmány Béla: A családtörténet népszerűségéről, jelentőségéről és megújulásáról.Beszélgetés Szluha Mártonnal 4/44

Romhányi András: Petőfi utolsó óráinak nyomában 4/32

Silling István: A nyugat-bácskai Szilágyi község népéletéből 4/48

Szőcs Lajos–István Lajos: Bicskakészítő korondiak 4/52

Vasvári Zoltán: Felhívás a palóc magyarság esmértetésére, 1817-ben 4/42

EMLÉKEZZÜNK

Bárdos Zsuzsa: „Kis fények nagy árnyékok alatt". Rákóczitelepiek háborús visszaemlékezései 5/35

Elek György: Emlékezés a karcagi leventékre 5/31

Frankovics György: Kuláksors a Szeged vidéki szerbek körében 4/ 20

Harangozó Imre: Emlékét, mint beosztottja, és mint magyar ember tisztelettel megőrzöm. Beszélgetés Vitéz Sebestyén Pállal, a Vitézi Rend Győr-Moson-Sopron megyei hadnagyával 5/47

Kerékgyártó Mihály: Susa a hűség faluja 4/22

Kósa Kinga: Kamocsa és a világháborúk 5/16

Sørensen, Søren Peder: Fegyvertelenül Dániában II. Magyar katonák sorsa a II. világháború utolsó szakaszában 6/92

Søren Peder Sørrensen: Fegyvertelenül Dániában – Magyar katonák a II. világháború utolsó szakaszában 5/19

Zika Klára: „Ha valaki magyarként ébred fel reggel, az egész napos feladatot jelent"! Beszélgetés Skultéty Csabával, a Szabad Európa Rádió egykori munkatársával 4/18

Zika Klára: Magyar lélekébresztés. Mindszenty József missziója Venezuelában 6/88

TERMÉS

Balogh Jánosné Horváth Terézia: A csepregi Oskola Ház a XIX. század első felében 4/89

Botlik József: Adalékok az Őrvidék (a mai Burgenland) történetéhez I. 4/62

Botlik József: Adalékok az Őrvidék (a mai Burgenland) történetéhez II. 5/69

Csáky Károly: „Lázadókkal nem tárgyalok". Ivánka Imre történész, a szabadságharc ezredese 2/ 37

Dabóczi Viktória: Vác az Árpád-korban 1/82

Danielisz Endre: Éder Gyula szalontai festményeinek kálváriája 2/40

Dukrét Géza: A bihari turizmus története 3/57

Gát László: Egy légvédelmi tüzér hétköznapjai 1942–1944-ben 5/ 84

Harsányi Gézáné: Nagykálló muzsikája 4/81

Huszár János: Egy igaz nevelőre emlékezve 3/62

Illés Ferenc: Zirc múltja és újjászületése 3/66

Jánó Ildikó–Bodor Zsuzsánna: Gyimesi táncrend az 1960-as években 4/95

Karacs Zsigmond: Körtvélyesi István veszprémi várkapitány 5/76

Kovács Miklós: A zilahi református kollégium könyvtára 4/74

Mázi Béla: Kacskovics Lajos, a Magyar Tudományos Akadémia tagja 2/44

Sebestyén Kálmán: Kalotaszeg mentsvára: Almásvára 1/89

Tóth-Bencze Tamás: Zákonyi Ferenc, a Balaton művelődéstörténésze 3/52

Tölgyesi József dr.: Két Veszprém megyei helytörténészről 3/55

ZSENGE TERMÉS

Bézi Katalin: Az 1956-os forradalom eseményei Makón 2/50

Bocz Bettina: Csendes forradalom Tolnában 2/63

Csekő Áron: Sortüzek Berzencén 2/62

Csergő László: „A Bibliának köszönhetem, hogy még mindig élek" 2/54

Fülöp Loránd: „Az én 56-om" 2/ 55

Hahn Angéla és Marsai Dalma: Stettner László emlékezete 2/60

Keserű Réka: Az 1956-os forradalom debreceni eseményei 2/51

Marsai Dalma és Hahn Angéla: Stettner László emlékezete 2/60

Portik Szabó Izolda: Ferencz Béla Ervin meghurcoltatása 2/58

Titkos Sándorné: Nemzeti emlékezet és az ifjúság 2/49

KRÓNIKA

A Honismereti Akadémia kitüntetettjei 4/101

Ambrus Attila: Járd ki lábam nem parancsol senki most! II. Brassó megyei néptánc-találkozó 1/ 72

Bándi László–Tóth Dezső dr.: A Veszprém Megyei Honismereti Egyesületről 3/69

Bartha Éva: Közhasznú beszámoló a Honismereti Szövetség 2006. évi tevékenységéről 2/65

Bogdán Lajos: Csongrád Megyei Levéltári Napok '06 1/98

Csík Gyula: Kárpát-medencei Kisebbségi Magyar Közművelődési Civil Szervezetek Fóruma 4/109

Dukrét Géza: XIII. Partiumi találkozó 5/ 91

Gajda Péter: Székesfehérvári diákok Moldvában és Erdélyben 1/101

Grega Sára: Grétsy László köszöntése 2/69

Gyenes Tamás: Háromnapos ünnep Bernecebarátiban 6/125

Halász Péter: A XXXV. Honismereti Akadémia megnyitója 4/99

Halász Péter: Az Önkéntes Néprajzgyűjtők XX. országos találkozója 6/119

Halminé Barthó Anna: Határon átívelő honismereti kapcsolatok: Északi Régió, Aszód 3/77

Kovács Dániel: A Honismeret Napja Szegeden 3/82

Kovács József László: A Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény 6/122

Kovács T. István: A hetvenöt éves krónikás – Borbíró Lajos 4/108

Kováts Dániel: Épül a Magyar Nyelv Múzeuma 3/79

Lak István: Öt ország, tizennégy megye énekesei 6/121

Máté György: „Nem az emberekkel van baj, hanem a politikával". Beszélgetés az Életfa-díjas Stoller Antallal 1/93

Mónus Imre: A hajdúböszörményi Honismereti Klub működéséről 4/112

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület honlapja 6/127

Simor Ferenc: Egy gazdag életút a közművelődés szolgálatában. Beszélgetés Tímár Irmával 1/91

Simor Ferencné dr. Bokody Éva: Köszöntjük a „Drávaszög krónikását" 6/120

Szathmáry István: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnökre emlékeztek Jászkiséren 6/118

Szemkeő Endre: Tájkutató Díj Alapítvány Szűcs Sándor emlékére 4/111

Tál Gizella: Messzire hallatszik a jászkürt 1/ 95

Tamás Edit dr.: Árpádházi Szent Erzsébet és kora – középiskolás vetélkedő Sárospatakon 3/81

Tamás Edit dr.: Volt egyszer egy Józseffalva 2/70

Tamás Edit dr.: Zemplén népessége, települései – Konferencia Sárospatakon /92

Tóth Dezső dr.–Bándi László: A Veszprém Megyei Honismereti Egyesületről 3/69

Varsányi Attila: Együtt az úton 1/100

Zsámboki Árpád: Határon átívelő honismereti kapcsolatok: Nyugati régió, Szombathely 3/ 75

In memoriam

Andrásfalvy Bertalan: Vargyas Lajos 6/128

Balogh Péter: Pungor Zoltán emlékezete 1/109

Csoma Gergely: Beczásy Antal 2/74

Döbör Istvánné: Id. Vass Tibor 5/97

Fábián Margit: Zsók Béla 5/96

Halász Péter: Gazda László 6/131

Halász Péter: Keserves búcsú Nagy Gáspártól 1/106

Korcz Antalné: Stoller László 6/132

Kovács Istvánné: Pajer Imre 5/94

Kovács József László: Borus József 2/73

Radics Éva: Galambos Iréneusz 4/113

Sebestyén Kálmán: Beke György 1/108

Sebestyén Kálmán: Magyari András 5/94

Simor Ferenc: Tímár Irma 3/83

Tölgyesi József dr.: Pacsu Gergelyné Fodor Sára 3/88

Vas Ágnes: Kovalcsik András 3/84 *Zika Klára*: Beczásy István 3/89

PÁLYÁZAT

A Palóc Társaság pályázata 5/B/3

KÖNYVESPOLC

A Borsodi Tájház Közleményei, 19–20. (*Dr. Simor Ferencné Bokody Éva*) 4/ 117

A Tardosi helytörténeti füzetek sorozatról (*Dr. Horváth Géza*) 2/91

A Visegrádi Országok ipari műemlékei (*Lukács László*) 6/135

Alabán Péter: Kiskunhalas története 3. 2/83

Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórjából(*Zika Klára*) 5/99

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a fővárosi kiadványokban (*Gábriel Tibor*) 2/76

Bagu Balázs: Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival (*Závodszky Géza*) 4/118

Barsi Ernő: Lanczendorfer Zsuzsanna: „Mindent apámról..." Egy sokoróaljai iparos emlékei 5/101

Betlér és Krasznahorka (*Csorba Csaba*) 2/88

Czucza Emma: Pápa, 1956. (*Sebestyén Kálmán*) 3/97

Csorba Csaba: A felvidéki várak históriája (*Dr. Marossy Endre*) 2/85

Csorba Csaba: Betlér és Krasznahorka 2/88

Csorba Csaba: Rákóczi és a kurucok nyomában 4/115

Dankó Imre: Vásárok világa I. 1/111

Debreceni Droppán Béla: Sebestyén Kálmán: Körösfői Riszeg alatt 5/103

Dr. Gál József: Marcali. Várostörténet diákoknak (*Kováts Dániel*) 2/86

Erdővidéki Lapok (*Halász Péter*) 2/97

Fejér László: Virág Árpád: A Sió és a Balaton közös története 1055–2005 2/82

Fenyvesi István: Könyv a legkeletibb Fehérvárról 6/137

Folklór–hagyomány–szimbólum (*Móser Zoltán*) 3/98

Füzitői füzetek I–V. (*Dr. Horváth Géza*) 4/119

Gábriel Tibor Az 1956-os forradalom és szabadságharc a fővárosi kiadványokban 2/76

Hála József: Ásványok, kőzetek, emberek (*Papp Péter*) 3/103

Hála József: Kalotaszeg vázolata – régi írások és képek Kalotaszegről (*Sebestyén Kálmán*) 4/115

Halász Péter: Erdővidéki Lapok 2/97

Halász Péter: Testis Temporis. Körmendi kiadványok a Batthyányiakról 6/133

Harangozó Imre: Vajda Mária: „Komádiba, Tótiba, bocskorba jár a liba" 2/96

Helytörténeti kiadványok Veszprém megyében (1990–2006) (*Márkusné Vörös Hajnalka*) 3/90

Horváth Géza dr.: A Tardosi helytörténeti füzetek sorozatról 2/91

Horváth Géza dr.: Füzitői füzetek I–V. 4/119

Horváth Géza: Tatabánya a II. világháborúban 2/86

Jászok és kunok a magyarok között (*Urbán Miklósné*) 2/91

Ki kicsoda a Győr-Moson-Sopron megye helyismereti kutatásában? (*Dr. Kovács József László*) 3/101

Kiskunhalas története 3. (*Alabán Péter*) 2/83

Kolozs Barnabásné: Tóth Dezső: Dákai emlékképek 6/134

Kovács József László dr.: Ki kicsoda a Győr-Moson-Sopron megye helyismereti kutatásában? 3/101

Kováts Dániel dr.: Gál József: Marcali. Várostörténet diákoknak 2/86

Könyv a legkeletibb Fehérvárról (*Fenyvesi István*) 6/137

Laki-Lukács László–Varga Gábor.: Maradjon örök emlékezetben (*Makoldi Sándorné*) 2/96

Lanczendorfer Zsuzsanna: „Mindent apámról..." Egy sokoróaljai iparos emlékei (*Barsi Ernő*) 5/101

Lukács László: A Visegrádi Országok ipari műemlékei 6/135

Lukács László: Marsigli, Luigi Ferdinando: Danubius Pannonico-Musicus 5/99

Mák Ferenc: Pejin Attila: A Dudás család krónikája 2/92

Makoldi Sándorné: Laki-Lukács László–Dr. Varga Gábor: Maradjon örök emlékezetben 2/96

Márkusné Vörös Hajnalka: Helytörténeti kiadványok Veszprém megyében (1990–2006) 3/90

Marossy Endre dr.: Csorba Csaba: A felvidéki várak históriája 2/85

Marsigli, Luigi Ferdinando: Danubius Pannonico-Musicus (*Lukács László*) 5/99

Mikita István: Mit ér az ember, ha paraszt? (*Rideg István*) 2/94

Miklós Péter: Péter László: 1956 előtt, alatt, után 2/81

Móser Zoltán: Folklór – hagyomány – szimbólum 3/98

Nemzetiségi táj- és népismertetők a reformkorban (*Székely András Bertalan*) 2/88

Papp Péter: Hála József: Ásványok, kőzetek, emberek 3/103

Pejin Attila: A Dudás család krónikája (*Mák Ferenc*) 2/92

Péter László: 1956 előtt, alatt, után (*Miklós Péter*) 2/81

Pintér István: Görgei szerepe a téli hadjáratban és a kápolnai csatában (*Tóth Sándor*) 5/101

Rákóczi és a kurucok nyomában (*Csorba Csaba*) 4/115

Rideg István: Mikita István: Mit ér az ember, ha paraszt? 2/94

Sebestyén Kálmán: Czucza Emma: Pápa, 1956. 3/97

Sebestyén Kálmán: Hála József: Kalotaszeg vázolata – régi írások és képek Kalotaszegről 4/115

Sebestyén Kálmán: Körösfői Riszeg alatt (*Debreceni Droppán Béla*) 5/103

Simor Ferencné dr. Bokody Éva: A Borsodi Tájház Közleményei, 19–20. 4/ 117

Székely András Bertalan: Nemzetiségi táj- és népismertetők a reformkorban 2/88

Szőts Zoltán: Tolna Megyei Levéltári Füzetek 11. 3/102

Tatabánya a II. világháborúban (*Dr. Horváth Géza*) 2/86

Testis Temporis. Körmendi kiadványok a Batthyányiakról (*Halász Péter*) 6/133

Tolna Megyei Levéltári Füzetek 11. (*Szőts Zoltán*) 3/102

Tóth Dezső: Dákai emlékképek (*Kolozs Barnabásné*) 6/134

Tóth Sándor: Pintér István: Görgei szerepe a téli hadjáratban és a kápolnai csatában 5/101

Urbán Miklósné: Jászok és kunok a magyarok között 2/91

Vajda Mária: „Komádiba, Tótiba, bocskorba jár a liba" (*Harangozó Imre*) 2/96

Varga Gábor dr.–Laki-Lukács László: Maradjon örök emlékezetben (*Makoldi Sándorné*) 2/96

Vásárok világa I. (*Dankó Imre*) 1/111

Virág Árpád: A Sió és a Balaton közös története 1055–2005 (*Fejér László*) 2/82

Závodszky Géza: Bagu Balázs: Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival 4/118

Zika Klára: Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórjából 5/99

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 3/105

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 4/104

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA 6/138

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR 5/112

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot ..... példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: ..... irányítószám: .....

Cím:.....

Az előfizetés díja egy évre: 1980,– Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

BATTHYÁNY LAJOS

EMLÉKEZETE.

Hajtsátok meg a zászlókat,
Le a földig;
Melyre magyar vér egy ezred
Óta ömlik;
Hajtsátok meg a zászlókat
Emlékére,
Itt ömlött a szabadságért
Nemes véré.

Hajoljon meg le a porig
Minden homlok,
Itt, hol az ő homlokának
Véré omlott;
Nemzetünknek büszkesége,
Szabadsága —
Volt ő benne porba döntve,
Megalázva . . .

Oh nem! ezen nincs hatalma
A halálnak: .
Piros véré cseppei mind
Maggá válnak,
S a nemes fő, magas lélek
Nagy eszméi —
Itt e földön örök éltet
Fognak élni!

Emeljétek fel a zászlót,
Fel az égre!
Dicsőséget zengjen a dal —
Emlékére:
Évtizedek, évszázadok
Mennek, jőnek,
S dicsőítve adják nevét
A jövőnek!

Komócsy József.

2008 290010 012008

396 Ft

2007 Batthyány

Oktatási és Kulturális Minisztérium

MNM

nka Nemzeti Kulturális Alap

Gróf Batthyány Lajos emlékhelyek Fejér megyében

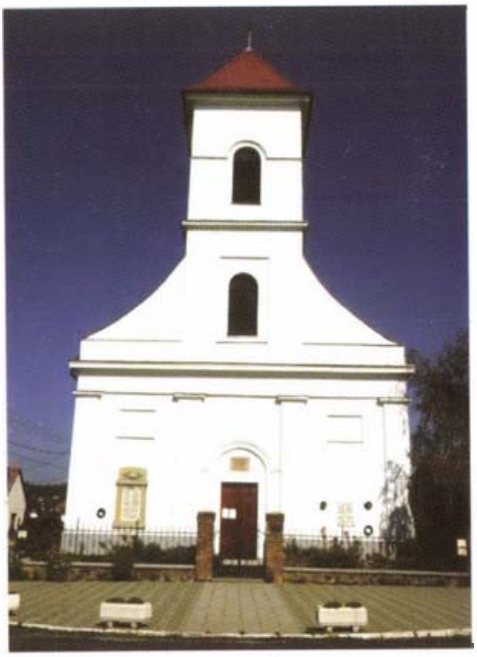

Sukoró református temploma, az 1848. szeptember 28-i haditanács színhelye

A bicskei követség emléktáblája a híres „zöld szalon” helyén

Bicske, az egykori Batthyány-kastély, ma gyermekotthon

Gelencsér Ferenc felvételei 2007.